

CENA 5,00 ZŁ (w tym 5% VAT)
NR 4 (464) KWIECIEŃ 2013

Rok
Ks. Janusza St. Pasierba

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY
ROK ZAŁOŻENIA 1963

www.miesiecznikpomerania.pl

MAGNIFICAT W ZIEMI ŚWIĘTEJ s. 3

Rozmowa z Sylwią Bykowską s. 9

90 lat miasta Kartuzu s. 21

ISSN 0238-9045 NR INDEKSU 371939 PL

04

Radio Gdańsk

W Radiu Gdańsk mówimy bardzo dużo po kaszubsku !

Kłeka od poniedziałku do piątku godz. 17.54 i 22.40
Magazyn Kaszubski niedziela godz. 8.00

radiogdansk.pl

PRENUMERATA
Z DOSTAWĄ DO DOMU
SZCZEGÓŁY s. 2

śniadanie
z norda fm

Śniadanie z Norda FM to ciekawe tematy i równie interesujący goście, z którymi rozmawiają: EWA BUĆKO, KALINA JANCZEWSKA oraz PIOTR LESSNAU.

Zawsze w piątki poruszamy także tematy związane z naszą „Małą Ojczyzną”, czyli Kaszubami.

Zapraszamy do słuchania i oglądania!

RADIO
NORDA FM

TELEWIZJA **TTM**

na żywo, pn. – pt., 9⁰⁰ – 11⁰⁰

POMERANIA

Numer wydano dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji
oraz Samorządu Województwa Pomorskiego.

Ministerstwo
Administracji
i Cyfryzacji

Dofinansowano ze środków Miasta Gdańska

GDĄŃSK
miasto wolności

W NUMERZE:

- 2 Od redaktora
- 3 ÒKĀ PIELGRZIMA
Dariusz Majkòwsczi
- 8 REKÒRD, PAN TADEÙSZ, WĚSTÒWK
I DWIE TÒFLE...
Jadwiga Bògdón, tłum. DM
- 9 CIĄGLE ŻYWE RANY
Z Sylwią Bykowską rozmawia Piotr Dziekanowski
- 13 BÒGACTWÒ CZĚ BIĘDA?
Matéusz Büllmann
- 14 ŻELAZNA POMORSKA DAMA
bc
- 14 CAŁYM SERCEM W „POMERANIU”
Stanisław Pestka
- 16 PANI REDAKTOR
Stanisław Janke
- 17 POSZUKIWANIE TOŻSAMOŚCI MIEJSCA
Z Robertem Trabą rozmawia Marek Adamkiewicz
- 20 GDZIE GÓRY SCHODZĄ SIĘ Z MORZEM (CZĘŚĆ 9)
Jacek Borkowicz
- 21 NIE CHCEMY STAĆ W MIEJSCU
Z Mirosławą Lehman rozmawia Dariusz Majkowski
- 23 Z DZIEJÓW ZHP W HUFCU KARTUZY (CZĘŚĆ 1)
hm. Zbigniew Satke
- 25 WIZYTA STARSZEGO PANA
Edmund Szczesiak
- 29 KARTUZY TO MOJE CENTRUM ŚWIATA
Z ks. Ryszardem Różyckim rozmawia D.M.
- 31 ZDRZÓDŁO BĚLNĚCH DZEJANIÓW
Eùgeniusz Pręczkòwsczi
- 32 HENRYK HUBERTUS JABŁOŃSKI
Marek Szemiel
- 35 TU ÒSTÒŁ LE SÓM PÒPIÓŁ
Z Józefą i Aùgustiną Fùlarczikama
gòdò Eùgeniusz Pręczkòwsczi
- 37 ÛCZBA 21. ŻENIAŁI
Róman Drzéżdżón, Danuta Pioch
- I–VIII Najò Ûczba
- 39 PIELGRZYMI TRAKT
Marta Szagzdowicz
- 40 MÒJE WIÓLDZĚ KASZĚBSCZĚ WESEŁÉ
Hinzów Jurk
- 41 Ò NOWIM ÛCZBÒWNIKÙ DLÒ NÒMŁODSZICH
Damroka
- 42 MÛZYCZNÒ ZUPA Z TATKÒWI KÒZĚ
Tómek Fópka
- 43 NA BINIE Ò TOBACE I RADNĚCH
PD
- 44 KTO KASZUBĄ RODEM
Kazimierz Ostrowski
- 44 CHTO KASZĚBĄ RODĀ
Tłom. Bòżena Ûgòwskò
- 46 DOSTĘPNA TYLKO WIRTUALNIE (CZĘŚĆ 1)
Tomasz Rembalski
- 49 PRZEMIANA W MIASTO (CZĘŚĆ 1)
Bogusław Breza
- 51 GOSPODARZE ZIEMI POMORSKIEJ
Józef Borzyszkowski
- 55 Z drugiej ręki
- 56 Komunikaty
- 57 Lektury
- 60 DROGA KRZIZEWÓ NA GÓRACH
jb, tłum. DM
- 60 ÒSOBLĚWI JINSTRUMENT
rd
- 61 JEDINÒ TAKÒ CHĚCZ
Karolëna Serkòwskò
- 64 Wiérztë. Antoni Peplińsczi
- 65 JAK WAŻNE JEST IMIĘ
Maria Pająkowska-Kensik
- 65 Działo się w kwietniu
- 66 KĄSK ÒPTIMISTNO
Ana Glëszczëńskò
- 67 Repertuar Polskiej Filharmonii Bałtyckiej
w Gdańsku
- 68 Klëka
- 74 KASZUBSKA LITERATURA
– ROZWÓJ CZY STAGNACJA?
Andrzej Busler
- 75 PÒLSKÒ ÛCZBA ABÒ DOPINANIE TORNYSTRA
Tómek Fópka
- 76 NAJU Z BRIFKĄ NOWÒTWÒROWANIE
Rómek Drzéżdżónk

Od redaktora

Celem tegorocznej pielgrzymki do Ziemi Świętej było podziękowanie za wszystko, czego naszej kaszubsko-pomorskiej społeczności udało się dokonać w ciągu minionych 20 lat. Patrząc tylko w przyszłość, łatwo jest zwątpić, bo widzimy jedynie kolejne zadania i wyzwania. Warto czasem się zatrzymać i pomyśleć, ile już za nami, jaką drogę przebyliśmy. Dzisiaj wydaje nam się zupełnie normalne, że mieszkańcy Pomorza sami rządzą w swoim regionie, że język kaszubski rozbrzmiewa w kościołach i szkołach, że znani artyści i politycy głośno przyznają się do swojej kaszubskości, kociewskości, pomorskości... 20 lat temu to było tylko marzenie wielu osób, które urzeczywistnieniu tego celu poświęciły swój czas, pracę, pieniądze i zdrowie. Nie chodzi o to, żeby spocząć na laurach, ale „podładować akumulatory” i nabrać sił do pracy. A także, co może jest w tym najważniejsze, by z szacunkiem spojrzeć na dorobek naszych poprzedników. To skutecznie leczy z myślenia, że „pomorskie odrodzenie” zaczyna się ode mnie. Aleksander Majkowski porównał pracę na rzecz ojczyzny z rafą koralową, gdzie „kòždé (...) pòkòłenié zbùdëje kawaluszk (...) i ùmiérò, a nawetk jich grobë sa cząstkami jich bùdowë, rosnącë wiedno w górã kù niebù i słuńcu”.

Taką częścią wielkiej pomorskiej rafy jest też zmarły 27 marca 2013 r. Dominik Sowa, wybitny dziennikarz radiowy, który przyjechał, by wznosić naszą wspólną budowę, z południa Polski. Przez całe życie fascynował się bogactwem naszej kultury, pięknem przyrody i przede wszystkim ludźmi, z którymi spotykał się podczas swojej pracy. Był też przykładem niezwyklej dziennikarskiej rzetelności i pracowitości. Żegnamy Go ze smutkiem i z pewnością nie raz jeszcze wspomnimy Jego dokonania na łamach „Pomerania”.

Dariusz Majkowski

Zaprenumeruj nasze pismo na 2013 rok – otrzymasz ciekawą książkę.

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 55 zł. W przypadku prenumeraty zagranicznej: 150 zł.

Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Zamawiający roczną prenumeratę obejmującą co najmniej 6 miesięcy 2013 roku otrzymają jedną z atrakcyjnych książek. Listę pozycji do wyboru prezentowaliśmy w styczniowym numerze na stronie 8, można ją także znaleźć na stronie internetowej www.miesiecznikpomerania.pl. Książki wysłamy we wrześniu 2013 roku.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy

- dokonać wpłaty na konto: PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13, ZG ZKP, ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk, podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki zamawiającej) oraz dokładny adres
- zamówić w Biurze ZG ZKP, tel. 58 301 27 31, e-mail: wydawnictwo@kaszubi.pl
- Prenumerata realizowana przez RUCH S.A.: zamówienia na prenumeratę (...) można składać bezpośrednio na stronie www.prenumerata.ruch.com.pl. Ewentualne pytania prosimy kierować na adres e-mail: prenumerata@ruch.com.pl lub kontaktując się z Infolinią Prenumeraty pod numerem: 22 693 70 00 – czynna w dni robocze w godzinach 7–17. Koszt połączenia wg taryfy operatora.

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

80-837 Gdańsk
ul. Straganiarska 20–23
tel. 58 301 90 16, 58 301 27 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Dariusz Majkowski

ZASTĘPCZYNI RED. NACZ.

Bogumiła Cirocka

ZESPÓŁ REDAKCYJNY (WSPÓŁPRACOWNICY)

Danuta Pioch (Najõ Üczba)
Karolina Serkowska
Maciej Stanke (redaktor techniczny)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Edmund Szczesiak
(przewodniczący kolegium)
Andrzej Busler
Roman Drzeżdżon
Piotr Dziekanowski
Aleksander Gosk
Wiktor Pepliński
Tomasz Żuroch-Piechowski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski
Iwona i Wojciech Makuratowie
Danuta Pioch
Karolina Serkowska
Bożena Ugowska

NA OKŁADCE

fot. Dariusz Majkowski

WYDAWCA

Zarząd Główny
Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
80-837 Gdańsk
ul. Straganiarska 20–23

DRUK

Firma Fotograficzno-Poligraficzna AGNI
Zbigniew Rogalski

Redakcja zastrzega sobie prawo skracania i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.

Za pisownię w tekstach w języku kaszubskim, zgodną z obowiązującymi zasadami, odpowiadają autorzy i tłumacze.

Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń i reklam.

Wszystkie materiały objęte są prawem autorskim.

Òkã pielgrzima

DARIUSZ MAJKÒWSCZI

Zemia swiãtò, zemia „wiòldżégò mùru”, jakò prosy ò ùbètk, i kùreszce zemia, gdzie Kaszëbi coròz barżi mògą sã czëc ù se doma – w taczich trzech zëwiszczach mògłbëm zamknąc swòje òdczëca z pielgrzimczy do placów, gdzie 2 tësące lat temù chòdzył Jezës Christus.

Zemia swiätô

Czedë 10 strëmiannika, wespół z jiny-
ma 160 pielgrzimama, wsôdół jem we
Gduńskù do fligra, miół jem w głowie
leno tã pòzwã. Doch prawie tam, pò
galilejszczich, judejszczich i samarij-
szczich stegnach chòdzył czedës Jezës,
Jegò Matka, uczniowie, a przòdë całò
réga proroków, patriarchów, swiätëch
chłopów i białków. Mësła ò tim, że i jò
bādã mógł przeńc jistnyma drogama,
co òni, sedzała redosno w głowie jesz
na długò przed règniącym Kaszëbsczi
Pielgrzimczy Magnificat 2013.

Ju równak pierszë zetkanié z Zemiã
Swiätã, na zòczątkù przez àutokarowé
òkno, dosc mòcno pòzmieniło mòje
przedstawienia. Ò tim, że dzysdniowi
Izrael to barò nowòczesne państwò,
wiedzòł jem z rozmajitëch artiklew
i ksążków, tej òbzëranie widzałëch
miastów z fabrikama i chmùrnikama
ni mògło mie zadzëwòwac. Gòrzi, że
doznòł jem sã òd najich prowadni-
ków, że nawetka nòtëra w tim placu
nie szlachùje ju za baro za tã sprzed
2000 lat. Izraelczikóm ùdało sã np. wë-
zwëskac wiòldzë dzële pùstini i tam,
gdze Christus widzòł leno piòsk i ska-
lë, dzysdniowi pielgrzim ùdrzi np.
palmë pòdlëwónë wëmësłonã prawie
tuwò w 60. latach XX w. kropelkòwã
metodã. A jesz, zebë òsëszëc mala-
riczne bagna kòl Galilejszczégò Jezo-
ra, òstałë pòsadzonë eukaliptusë, bò
jich kòrzeniowò systema bëlno wë-
cygò wòdã. Do te chcemë dodac, że sa-
ma Jerozolëma òd czasów Christu-
sa bëła do czësta znikwionò, tak że
wnetka kam na kamie nie òstòł ze
swiätégò miasta. A równak pielgrzi-
mówie wcyg calima rzmama jadã
w ten plac i pòdczorchiwają, że òbzëra-
nié ti zemi je jak „piątò ewanieliò”. Pò
pierszim kòntakce ni miół jem taczich
mësli, a nòwiãkszą redotã czuł jem
(sromòta sã przëznòwac) z wnetka 30
st. Celsjusza w cëni i z bëlny wieczërzë
w betlejemszcim gòsycńcu.

Swiätosc ti zemi „przemówiła” do
mie kãsk pòzni, òsoblëwie w Galile-
ji. Òb czas mszë swiäti na bôtach na
wëstròdkù jezora Genezaret pòmëslòł

Nòtëra Zemi Swiäti – oliwkòwë drzewiãta w Getsemani.

Bp W. Smigel swiäcy tóflã z Magnificat.

Bazylika Pańszczégò Grobu – mòl ùkrzëzowaniò.

jem, że jeżlë nawetka wszëtkò wkół òstało pòzmienioné, to równak te grzãpë wkół, góra Tabòr, gdzie Jezës przemienił sã przed wëbrónyma uczniami, Góra Błogosławieństw, z jacji wësokòscë òstało wëgłoszoné mést nówóznieszé kòzanié w historii chrzescëjaństwa, stoją przez wieczy wnet jistné. I czej Jezës szedł pò wòdze do swòjich uczniów, to widzòł to samò, co terò kaszëbsczi pielgrzimowie (òkróm słupów i drótów ze sztrómã). Tuwò zrozumiał jem téż, że òb czas pielgrzimczy do Zemi Swiãti nie je tak wòżné, czë prawie w tim a tim placu stanãła noga Christusa. Wòżniészé, żebë widzec te môle i roscënë, czëc wkół hebrajsczi, próbòwac sã wsłëchac, jak tworzą metaforë semicczé nòrodë, jacji mają sztil òpòwiãdaniò i wzëraniò na swiat. Dzãka temù lepi mòżna zrozumiec Swiãtë Pismiona, a to miòlbë bëc przëdny cël pielgrzimczy (nie zmilëc z turisticzną wanogã, jaczé téż sã tuwò trafiają). Bò doch pò òbezdrzenim na swòje òczë wiòldzi sykòmòrë w Jerichò, wiedno ju jinaczi bãdã czëtòł historiã Zacheùsa, chtëren z tegò drzewa chcòł widzec Jezësã. Pò „szpacërze” pò pùstini (jaczës 45 st. w cëni, ale gdzie tam nalezc cëniã?) i tesknoce za wòdã z òazë w En Gedi jiné mdze mòje wezdrzenié na scenã kùszeniò Jezësã czë dramaticznë pòtkanié króla Saùla z Dawidã. I gwës pò doswiòdczenim krzizewi drodżi szasëjama Jerozolëmë nìcht z pielgrzimów nie òstónie przë swòjim wëòbrazenim òstatnëch chwilów Zbòwcë. Nen trzòsk wkół, lëdze, kòl jaczich na mòc mùsz je sã przecëskac, zachwòłanié rozmajitëch tasków, òbleczënków i tëpichów przez hańdlòrzów – jistno wëzdrzało 2 tës. lat temù. Tëli ze wnenczas nie chcelë za wszëtkò „one dolar”, le sykle, drachmë czë denarë.

I dobrze, że ta krzizewò droga jesmë òdprawilë dopiërze pòd kuńc pielgrzimczy, bò jak rzekł w kòzanim na gòrze Tabòr naji dëchòwi prowadnik ks. bp Wiesłòw Smigel, „ùmãczony człowiek lepi mòże òdkrëc, kim je, i lepi mògã gò pòznac lëdze, co sã wkół niego”. Wëpòczatëmù lži je ùdòwac – téż przed sobã.

Ain Karem – w tim kòscele nalòżò sã tòfla z kaszëbsczim Magnificat.

Zemia „wiòldżégò mùru”

Izraelczicë zwiãgò „barierã bezpiekù”, Palestińczicë i Midżenòrodny Tribùnał Sprawiedlëwòtë w Hadze „mùrà apartheidu”. Pòraset kilometrów betonowi scanë zbùdowóny przez Izrael, jacji tłomaczi, że cëlã je òchrona jegò mieszkanców przed terroristicznyma atakama. Nen wiòldzi mùr je granicã midżë bógatim i wòlnym (dlò niejednëch le w dzëlu) swiatã a biédnym arabsczim – jak gòdają niejedny – gettã. Wiele Palestińczikóm zamkł drogã do robòtë, do jich drëchów, co òstelë pò drëdzi stronie, a nawetka do familiów.

Më tã granicã przejëżdzelë òb czas pielgrzimczy barò czãsto. Piãc nocy jesmë spelë w gòscyńcu w Betlejem pò palestińsczi stronie. Żebë stãdka wëbëc, bëł mùsz jachac przez brómã w mùrze. Wiedno paszpòrtë w pòszëkù, ale nas nìcht nie spròwdzòł. Widzec, żòłnierze znelë najich szoferów i prowadników, tej sygło jima ògłowò zazdrzec do bëna. Jesmë dostelë blòs òstrzëgã, żebë nie robic w tim placu niżòdnëch òdjimków. Mòlowi lëdze mają gòrzi. Òni sã spròwdzony nadzwëkòwò dokladno, a jeżlë w jich familie – nawetka ti daleczy – je chtos chòc pòdezdrëwóny ò terrorism,

Pielgrzimka do Zemi Swiãti – Magnificat Kaszëbów – òsta zòrganizowónò przez Kaszëbskò-Pòmòrsczë Zrzeszenié w wespółrobòce z francëszkańsczim Dodomã Pòjednaniò i Spòtkaniów, a téż biòrã Patron Travel.

Tòfla z wëpisónym pò kaszëbskù himnã „Magnificat” – Wielbi dësza mòja Pana – ùfùndowelë w miono Kaszëbów Antoni Szreder ze Slëpska i Bòlesłòw Prondzyńsczi z Piaszczënë.

Pielgrzimka warała òd 10 do 17 strëmiannika. Bëła wërzą pòdzãkòwaniò za wszëtkò, co ùdało sã zwënëgòwac na Kaszëbach w slëdnëch 20 latach.

Relacje, filmë i òdjimczy z tegò wëdarzeniò mòżna òbzerac na starnie www.kaszubi.pl. Calò pielgrzimka òsta zaregistrowónò przez TTM (Twòjã Telewizjã Mòrską), jakò rëchtjë film pòswiãcony bëtnoscë Kaszëbów w Zemi Swiãti.

Dëchòwim prowadnikã pielgrzimczy bëł ks. bp Wiesłòw Smigel. Hònorowi patronat mielë ks. apb Henrik Mùszińsczi i ks. abp Sławòj Leszk Głòdz.

Wòrtną pamiãtkã z piegrzimczy mdze żalòbnò stanica, jakò òsta pòswiãconò w Bazylice Agònii kòl Òliwny Gòrë. Chùdzy wastna Terëza Hòppe pòłożila jã na grobie Christusa w Jerozolëmie i òdnãdka na fana mò trafiac na zarci zasłużonëch dlò kaszëbiznë.

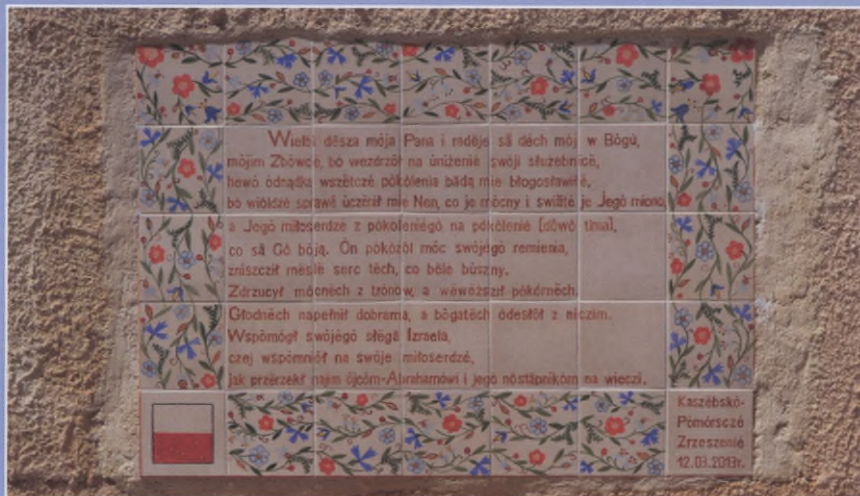

nie wëjedze stąd mést nigdë. Tej-sej lëdze mùszą jachac do nòblëższégò przeńdzeniù w mùrze pòrãdesat kilómétrów, żebë dojachac na plac robòtë, jaczì je òd nich 2–3 km.

Czedë sã gòdò z Palestińczikama, mòżna czëc, że jesz gòrszë je dlò nich pòniżenié, jaczë czëją, czëj izraelsczì żòłniérze decydëją, chto mòże przeńc, a chto nié. Wedle nich, wnetka kòżdi z ti stronë mùru, przeżił rozmajitë ùstëgòwania òb czas kòntrolë na granicë. Nì mògl jem tegò spròwdzëc, ale òb czas jedny kòntrolë (nié w Betlejem, a w placu, gdzie nie znelë najich prowadników) mòżna bëło sã doznac, jak to wëzdrzi. Do autokaru weszło 3 żòłniérzów z bronią w rãkù, w tim jedna białka. Kòżdémù spròwdzëlë paszpòrt i na kuńc kòzëlë sztërzem pielgrzimóm wësadnac, wëcygnąc swòje tasze i wżalë jich na kòntrolã. Bez niżòdnégò tlòmaczeniù. Czedë nasza prowadniczka spëtała, czë cos sã stało i jak dlugò to mòże warac, jedurną òdpowiescã bëło leno wskòzanié jesz dwùch lëdzy do kòntrolë. Wicy nicht ju sã ò nick nie pitòł... Jeżlë tak sã òdnòszają do pielgrzimów, tej cãżkò mëslec, że lzi mają Palestińczicë.

Ti òstatny na kòżdim krokù mògą pòczëc, chto tuwò rządzy. Czedë na Oliwny Gòrze, jakò wnetka w całoscë je w arabsczych rãkach, jeden z miéwców przedòł swòjã zemiã Izraelczikóm, ti zarò wëwiesëlë tam stolemnã stanicã z gwiondã Dawida. Nibë na swòjim mògą robic, co chcą, ale dlò Palestińczików to pòniżenié. Brzòd? Familiò, co sprzeda tą zemiã, òsta zabito, mést przez rodòków. Do te chcëmë jesz dodac żëdowsczë òsedla, jaczë pòwstòwają na òkupówónëch zemiach. Pòdlug midżë-nòrodnégò prawa to nielegalnë dzejanié, ale wcyg bùdëją nowé. To wszëtkò do grëpë mùszì prowadzëc do biòtchi.

Izrael tlòmaczi, że dzàka mùrowi baro spadła wielëna terroristicznëch ataków i drãgò z tim diskutowac. Państwo wcyg òficjalno je w stanie wòjnë. Ataczi terroristów nie sã czims wëmësłonym, ale prawò: òkò za òkò, żab za żab, nie doprowadzy do miru. I gwës, pòkãdka sy-

gnie òczów i zãbów, dotãdka krew bãdze padac na tą swiãtã zemiã. Czedë pòmëslimë, że pòzwa Jerozolëma – Jerszalaim – òznòczò Miasto Pòkòju, żòl i gòrz na takã stojznã w òjczëznie Jezësa, rosce jesz barzi. I lzi je zrozumiec, dlòcze swòjich ùczniów Christus witòł słowama: Mir z wama. Tuwò ten pòzdròwk mò òsoblëwë znaczenié i wògã.

Zemia Kaszëbów

Do taczégò pòzwaniù ti zemi zachãcywają mie słowa ks. biskùpa Wiesława Smigla, chtëren òb czas pierszi naszi mszë w Betlejem rzekł w kòzanim: *Jesme przëbëlë nié leno do òjczëznë Jezësa Christusa, ale do òjczëznë wszëtczych chrzescëjónów, bò tuwò ùrodza sã nasza religiô.* Tak tej i më mòzëmë czëc sã tuwò ù se. Jachòl jem na pielgrzimkã pòd wrazeniem przëròwnaniów, jaczë wiele razy dò sã czëc, że Zemia Swiãtò baro szlachùje za Kaszëbama (abò Kaszëbë za Zemiã Swiãtã). W Judeji, np. òkòlim Jerozolëmë, zdòwało mie sã, że to kask wëmësłanié, bò gòrë sã tam równak wëzsze, òksëpów wiacy a lasów mni. Równak nad jezorã Genezaret przëbòcił mie sã latosy patrón ks. Janusz St. Paserb i jegò słowa ò galilejszì snòzoce Kaszub. Czëj przezëróm dzysò òdjimczy robioné z Gòrë Błogòsławienstw, mësłlã, że nie apartniã sã za baro òd tëch z òkòlégò Szimbarka czë Złoti Gòrë kòl Kartuz.

Kaszëbi mògą sã czëc ù se òsoblëwie w dwùch placach: kòsce Pater Noster, gdzie òd 2000 r. wisy tòfla z mòdlëtwã „Òjczy nasz” w rodny mòwie, a òd latosy pielgrzimczy téż w Ain Karem. W tim dzysëszim dzëlu Jerozolëmë ùroczešto òstòł òdkrëti nasz Magnificat – Wielbi dësza mòja Pana. To pòdzakòwanié za wszëtkò, co ùdało sã nama dobëc w slëdnëch 20 latach. Jak wëmieniówòł ks. Marión Miotk w swòjim kòzanim w tim mòlu: za ùdostónã wòlnotã, za słowa Jana Pawła II do Kaszëbów, za bëtnosc najégò jãzëka w kòscolach, szkòlach i pùblicznym żëcim, za tlòmaczenié Swiãtëch Pismionów na kaszëbsczì, za biskùpów, w tim ks. bpa Kònstantina Dominika, za ùczalëch... Pò pròwdze mómë za co dzàkòwac i chòc wiedno chcalòbë sã wiacy (bez tegò ni ma rozwiu), to wòrt tej-sej òbezdrzec sã za se i spròwdzëc, co ju za nama. A tòfla w Ain Karem bãdze znakã dlò pielgrzimów, że gdzes w Èuropie je wcyg żëwi kaszëbsczì jãzëk. *Materialné szlachë, jaczë òstawiłë w Zemi Swiãti pielgrzimczy òrganizowónë przez Kaszëbskò-Pòmòrszczë Zrzeszenié w 2000 i 2013 r., sã wëznanim naji wiarë wedle całégò swiata, ale niech sã téż stónã wëkwizrà dlò przëdnëch pòkòleniów Kaszëbów, niech nie schòdzą z dobri i spròwdzony, chòc tej-sej wëmògający, kaszëbsczì stëgnë*

– gôdôł przédnik Zrzeszeniô Łukôsz Grządzczi.

Ôd wiele pielgrzimów czuł jem, że őroczézna w Ain Karem pözwołéla jima „naladowac swôje kaszêbsczé akumulatoré”. Dlô mie wôzniészô bëła ôpówiesc ô Eliezerze ben Jehudze, człowiekù, co wrócył do žécô hebrajszcziznã. Za jegò žécô nen jãzêk bëł miartwi, őrziwóny leno w liturgii. Žédžé gôdelé w jidisz, w ladino, pò arab-skù abò w jãzêkach têch nôrodów, we-strzód jaczich želë. Ben Jehuda doprzi-szedł równak do swiadé, że sã dwie rzeczé mûszebné do pówstaniô jednégo žédowszczégò nôrodu: krój i jãzêk. On wzał sã za to drédžé. Sztuderowôł, wë-mëslôł nowé słowa. A swôji familie rzekł jednégo dnia, że ôd terô bãdže do nich gôdôł blôs pò hebrajskù. Nie jiscyl sã, jak robiã to czãsto Kaszëbi, że lédze wkół nie mďã gò rozmiec, że bãdã sã wëszczérzelë, nie przeproszôł, że je jinszi, i nie próbówôł sã dopasowac. Wierzył, że to, co robi, mô cwëk. Fana-tik? Môže... Ale dzysô – przédno dzãka niemù – pò hebrajskù gôdô pòrã meliônów lédzy.

Czedë slëchôł jem w Jerozolëmie ôpówiesc ô Ben Jehudze, przëbôczil jem sobie, że môm z nim cos pòs-pólnégò. Jô též jednégo dnia przëja-chôł jem banã z akademika w Torniu i rzekł môji familie, że ôd dzysô bãdã gôdôł do nich i do wszëtczich Kaszë-bów we wsë leno pò kaszëbskù. Nie chcelë wierzec, na zôczãtkù lédze w ôkòlim sã wëszczérzelë, bô môja kaszëbizna za dobrô nie bëła, ale jem to strzimôł. Dzysô ju nict sã nie smije, ale môja gòrlëwôta je ôd te czasu wiele mniészô i corôz wiãcy Kaszëbów czëje ôde mie pòlaszëznã. Pewno wikszosc Czëtińców pówie, że to dokôz tegò, że z latama człowiek dozdrzeniów, że fanatizm nie je niczim dobrim, ale ôd czasu pielgrzimczci chôdzy za mnã pitanié: co bë na to rzekł Eliezer ben Jehuda i gdzie bë dzysô bëł hebrajszi jãzêk, czejbë zwatpił?

Kaszëbszi Pielgrzimowie z żalobną fanã pòswiãconã w Bazylice Agonii. Ôdj. Terëza Klein

Odnówienié chrztu w Jordanie.

Fündatorzë tóflë: B. Prondzyniszci i A. Szreder. Ôdjimczci D.M.

Rekòrd, *Pan Tadeùsz*, wëstôwk i dwie tôle...

X Dzień Jednotë Kaszëbów je ju za nama. Nôwôżniészé jegò òbchòdë sparłãczoné z bicorn rekòrdu w równoczasnym granim na akòrdionie miałë plac w Kòscérznie.

Òkróm pamiãcë ò bëłny zabawie, w miesce pò tim wëdarzenim òstóną téż dwie pamiãtkowé tôle. Pierszò z nich przëbòcziwò ò môłu ùrodzeniò Primasa z Kaszùb, abpa Henrika Mùszińszczégò. Drëgò òsta òdkrëtò na Grzãpie Ksãżny Gertrudë.

17 strëmiannika òtemklë téż w Mùzeùm Kòscérsczi Zemi nowi wëstôwk pòswiãcony Młodokaszëbóm.

Westrzód wòznëch pùntków lastoségò DJK bëło czëtanié kaszëbszczégò tlomaczeniò *Pana Tadeùsza*, zrëchtowónégò przez Stanisława Janke. Dokòz Adama Mickewicza czëtëlë samòrządòrze, parlamentarziscë i zrzeszeńcë.

Tradycyjno, na zakùńczenié ùroczëznë, akòrdioniscë próbòwelë pòbic rekòrd w równoczasnym granim na swòjim lubòtnym jinstrumencie. Za-

grelë spiëwã „Hej mòrze, mòrze...” i frańtówkã „Wiém jo, wiém”. Zebrało sã 281 mùzykantów, a że donëchczasny rekòrd z 2010 r. z Kartuz, to 270 grającëch, Kòscérzna mòże – przënòmni przez nòblëższy rok – czëc sã stolëcã swiatowégò akòrdionu. Në, tak pò pròwdze nie je to dzywné, bò prawie tuwò nalòżò sã mùzeùm tegò ùkòchónégò przez wiele Kaszëbów jinstrumëntu.

Jadwiga Bògdón, tlòm. DM, òdj. Ana Lorbieckò

Ciągle żywe rany

Z Sylwią Bykowską, autorką książki *Rehabilitacja i weryfikacja narodowościowa ludności polskiej w województwie gdańskim po II wojnie światowej* rozmawiamy o tym, jak odbywało się wpisywanie na volkslistę na Pomorzu i jak traktowano rdzennych mieszkańców po wkroczeniu Armii Czerwonej.

Jak to się stało, że osoba niezwiązana rodzinie z Kaszubami zajęła się tym mało znanym i nierozumianym w innych częściach Polski tematem?

Te właśnie argumenty – mało znany i nierozumiany temat – zadecydowały o tym, że postanowiłam zająć się problematyką powojennych losów ludności wpisanej na Niemiecką Listę Narodowościową (NLN; *Deutsche Volksliste*, DVL). Początkowo rozważałam zbadanie kwestii kształtowania się nowej społeczności powstałego 30 marca 1945 r. województwa gdańskiego. Jednak w miarę zgłębiania tematu – zetknięcia się tu różnych grup ludności, osadników, tzw. repatriantów, oraz polskiej ludności rodzimej – przekonałam się, jak niewiele wiemy o położeniu tej ostatniej, po 1945 r. zresztą także wewnętrznie zróżnicowanej. Mamy tu co najmniej trzy kategorie: ludność kaszubska i kociewska, polska ludność rodzima Powiśla oraz Polonia gdańska. Chodzi głównie o to, że po zakończeniu wojny rodzimi mieszkańcy terenów przynależnych do województwa gdańskiego mogli się spodziewać, iż nadszedł czas, gdy to właśnie oni będą pełnić tu rolę gospodarza. Tymczasem sprawy potoczyły się w odwrotnym kierunku. W warunkach masowego osadnictwa z głębi kraju i tzw. repatriacji Zabuzan oraz pod wpływem forsowanej przez władze komunistyczne ideologii pionierskiej, położenie rodzimych Polaków okazało się bardzo trudne. Stanowili oni kategorię osób traktowaną podejrzliwie i niepewnie przez przyjezdnych, raczej nie tworzyli głównego nurtu życia społeczno-politycznego. Dodatkowo ich status jako polskich obywateli był niewyjaśniony z dwóch powodów. Po pierwsze jako właśnie tych, którzy w latach woj-

Promocja książki „Rehabilitacja i weryfikacja narodowościowa ludności polskiej w województwie gdańskim po II wojnie światowej” w Muzeum Zachodniokaszubskim w Bytowie. Fot. P.D.

ny ulegli zniemczeniu poprzez wpis na volkslistę (powiaty przed wojną polskie: kościerski, kartuski, tczewski, starogardzki oraz morski za wyjątkiem gminy Wierzhucino) lub też, po drugie, jako byłych obywateli państwa niemieckiego (powiaty lęborski, elbląski, sztumski, malborski, kwidzyński, a także do maja 1946 r. bytowski, słupski, sławieński, miasteczki oraz tereny byłego Wolnego Miasta Gdańska). W pierwszym przypadku obowiązywał proces rehabilitacji, natomiast w drugim weryfikacji narodowościowej. I właśnie ze względu na kompletny brak opracowań dotyczących tej problematyki uznałam, że w przypadku gdańskiej społeczności po 1945 r. w pierwszym rzędzie należy podjąć badania właśnie nad nią.

Jak wyglądało w praktyce wpisywanie na volkslistę?

W Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie (Reichsgau Danzig-Westpreussen) w pierwszej kolejności wpisywano na Niemiecką Listę Narodowościową miejscowych Niemców oraz wytypowanych w czasie trwającej od maja 1941 r. tzw. selekcji wstępnej (*Vorerfassung*) reprezentantów – jak to określano w nazistowskiej terminologii – „warstwy pośredniej”. Głównie Kaszubów postrzegano jako ludność, która w latach pruskiej niewoli pozostawała pod wpływem niemieckiej kultury, a w okresie po I wojnie światowej jedynie „chwilowo” uległa polonizacji. W związku z tym stanowiła grupę „pomiędzy”, którą w niedalekiej przyszłości uda się pozyskać z powrotem dla Niemczyzny. Początkowo uciekano się do metody szantażu ekonomicznego, starano się pozyskać osoby, którym uprzednio skonfiskowano gospodarstwo, lub też

SYLWIA BYKOWSKA

REHABILITACJA i WERYFIKACJA

narodowościowa ludności polskiej
w województwie gdańskim
po II wojnie światowej

W SPRAWIE OSÓB III i IV GRUPY
niemieck. listy narodowej

ODEZWA

do ludności autochtonicznej
miasta Gdańska

RODACY!

Wrogi naradowi i demokratycznemu Państwu Polskiemu elementy rozszewniają pogłoski, jakoby zweryfikowana ludność autochtoniczna miała być przesiedlona z Gdańska w głąb kraju. Wszelkie tego rodzaju plotki, godzące w interesy ludności autochtonicznej, krzywdzące ją moralnie i zmierzające do skłócenia jej z Matczyzną, a tym samym osłabienia jednności i spójności społeczeństwa polskiego, są robotą antypaństwową!

Ludzie rozszewniający te plotki są agentami wrogiej propagandy macierzyńskiej, osobliwej i szkodnikami społecznymi.

„Idę się zrobić na Polaka”
Eingedeutsche przed sądem opinii publicznej

ISBN 978-83-63368-12-8

te, którym nie przyznano renty czy zapomogi. Tutejszy namiestnik Albert Forster chciał się zorientować, ilu będzie chętnych do dobrowolnego akcesu na volkslistę. Była to swoista przymiarka do wszczęcia zasadniczej akcji niemieczenia.

Ta przymiarka nie była jednak zbyt owocna...

Pierwsze próby bezpośredniej germanizacji mieszkańców Pomorza nie odniosły spodziewanego rezultatu. Na przykład w liczącej 4 125 mieszkańców gminie Gniew-wieś tylko 650 osób do końca 1941 r. dobrowolnie wpisało się na volkslistę. W tym też terminie na terenie powiatu tczewskiego złożono 6 847 wniosków o wpis na Niemiecką Listę Narodowościową, natomiast w Starogardzie Gdańskim akces do przyjęcia III grupy NLN wyraziło około 95 polskich rodzin. Podobne wyniki akcja germanizacyjna osiągnęła w pierwszym etapie w pozostałych powiatach pomorskich. Forster, niezadowolony z efektów „selekcji z grubsza”, zarzą-

dził 30 października 1941 r., aby osoby wahające się przed złożeniem wniosku lub odmawiające przyjęcia volkslisty przekazywać miejscowym placówkom służby bezpieczeństwa.

Sytuacja diametralnie się zmieniła, gdy Forster 22 lutego 1942 r. ogłosił słynny *Aufruf*, czyli odezwę do ludności, w której zapowiedział, że osoby uznające siebie za Polaków będą traktowane na równi z najgorszymi wrogami narodu niemieckiego. Odezwe opublikowały główne pisma pomorskie (np. „Deutsche Rundschau”), następnie zaś została ona rozplakatowana. Decyzję należało podjąć ostatecznie do 31 marca 1942 r. Był to więc bardzo krótki termin. Z zagadnienia Niemieckiej Listy Narodowościowej uczyniono pierwszorzędną kwestię władz okupacyjnych oraz NSDAP. Do 15 marca 1942 r. Forster polecił odłożenie wszelkich innych prac na rzecz właśnie bezpośredniej germanizacji, przejął także ośrodkowe pieczę nad całością akcji. Komisje rekrutacyjne rozpoczęły działalność z dniem 1 kwietnia tego roku. Odezwa Forstera zapoczątkowała okres masowego, przymusowego wpisu Po-

laków na volkslistę. Ludzi poddawano systematycznej presji psychicznej i przemocy fizycznej. Agitację wpisową prowadzono poprzez nagabywanie w mieszkaniach i miejscach pracy, posługując się przy tym argumentami na granicy perswazji i groźby. Dodatkowo skrócono procedurę wpisową do podpisania kwestionariusza o treści: „Wnoszę o wpisanie mnie oraz mojej rodziny na niemiecką listę narodową. Do rodziny mojej należą...”

I ludzie ulegali presji.

Wdrażanie odezw Forstera w życie, stosowanie przymusu i terroru doprowadziło do tragedii wśród ludności polskiej, która w obawie o życie swoje i rodziny masowo podpisywała wnioski. Pamiętano o Piaśnicy, Lesie Szpegawskim i innych miejscach straceń, w których wymordowano od 36 do 42 tys. osób. Obawiano się, że sytuacja ta może się powtórzyć. Większość osób traktowała wpis jako sposób na przeżycie oraz zabezpieczenie losu najbliższych. Dla większości nie miało to związku

z wyrzeczeniem się przynależności do narodu polskiego. Można powiedzieć, że był to proces „masowego produkowania” obywateli niemieckich z Polaków lub też mechanizm zniewalania oraz wymuszania identyfikacji niemieckiej w drodze procedury administracyjnego. Dlatego też bardziej właściwe wydaje się mówienie o „byciu wpisanym” niż o „zapisywaniu się”. Z pewnością nie brakowało wpisów dobrowolnych. Jednak te drugie raczej dotyczą czasów sprzed odezwę Forstera, gdy jak wspominałam, na przykład starano się utrzymać gospodarstwo.

Czy Niemcy kogoś nie chcieli wpisać?

W okresie Trzeciej Rzeszy z narodu niemieckiego wykluczano osoby niezdolne do pełnienia roli „prawdziwego Niemca” w nazistowskim znaczeniu. Podobnie do Niemieckiej Listy Narodowościowej nie dopuszczano osób zniedołężniałych, chorych, kalekich czy też niebędących w stanie czynnie służyć na rzecz niemieckości, na przykład osób starych.

Wróćmy do tych, których chciano zniemczyć. Jakie były konsekwencje znalezienia się na listach narodowościowych lub odmowy wpisania się?

Posiadanie ausweisu, czyli dokumentu poświadczającego wpis na volkslistę, wiązało się z większymi przydziałami żywności, czy też prawem do zachowania gospodarstwa lub warsztatu pracy. Uprawnienia wynikające z posiadania NLN zależne były od rodzaju grupy, w przypadku Kaszubów najczęściej była to III grupa, rzadziej II. Jednak Niemcy często nie respektowali tych przywilejów. Między innymi nie zwracali gospodarstw rolnych odebranych przed wpisem, czy też dyskryminowali przy pobieraniu rent i świadczeń społecznych. Istniało przy tym zjawisko odbierania ausweisów na skutek niewłaściwej postawy zniemczonych Polaków. Reakcją na przymusową germanizację było bowiem zaniedbywanie pracy, sabotaż czy ostentacyjne akcentowanie swojej polskości. Zarówno władze administracyjne, jak i służby bezpieczeństwa narzekały, że ludzie wpisani do III grupy (*Eingedeutsche*) rozmawiają publicznie w języku polskim, niechętnie i pogar-

dliwie traktują Niemców, lub też opuszczają miejsca pracy. Mamy do czynienia ze swoistą nagonką na przymusowych posiadaczy volkslisty, którzy twardo i konsekwentnie trwali przy polskości. Wiemy o transportach do obozu koncentracyjnego Stutthof mających miejsce w 1943 r. a składających się niemal wyłącznie z Polaków przynależnych do III grupy. Najbardziej jednak dojmującym skutkiem wpisania na Niemiecką Listę Narodowościową była przymusowa służba w Wehrmachcie. Mundur, w którym mieli walczyć, stanowił ucieleśnienie nieszczęścia wielu ich bliskich: terroru okupacyjnego, egzekucji, obozów koncentracyjnych, obozów pracy, wysiedleń itp. Częste były przypadki manifestowania przez poborowych prawdziwych uczuć patriotycznych, na przykład poprzez śpiewanie polskiego hymnu czy pieśni religijnych, w pociągach jadących na front. Według danych z lipca 1945 r. Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie liczyły 288 tys. żołnierzy, w tym byłych wehrmachtowców było 89 600 osób, czyli ponad 31%. Warto też podkreślić, że przyjęcie NLN często bywało warunkiem kontynuowania pracy konspiracyjnej. Wielu członków podziemia otrzymywało w tym celu rozkaz przełożonych dotyczący wpisu do III grupy. Przyjęcie volkslisty nie zawsze jednak gwarantowało zaufanie okupanta. Władze hitlerowskie ściagały mężczyzn próbujących uniknąć służby w armii niemieckiej, a także zbiegów. W przypadku schwytania dezertera wyrok był jeden – śmierć, jego rodzina zaś trafiała do obozu koncentracyjnego. 28 września 1943 r. Wyższy Dowódca SS i Policji oraz pełnomocnik Komisarza Rzeszy do Spraw Umacniania Niemczyzny na Pomorzu, Fritz Katzmann, wydał rozporządzenie nakazujące wysiedlanie do obozu w Potulicach członków rodzin ukaranych żołnierzy lub uchylających się od służby wojskowej. Jednocześnie, jak wspominałam, Stutthof i Potulice to miejsca-symbole również dla tych, którzy odmawiając złożenia wniosku wpisowego, trafiali do obozu. Pamiętać przy tym należy, że wielu Pomorzan uniknęło wpisu z powodu akcji wysiedleńczej. Tak było w Gdyni, Kościerzynie czy Kartuzach.

A jaka była skala zjawiska, tzn. ilu Pomorzan znalazło się na listach?

Do stycznia 1944 r. na Niemieckiej Liście Narodowościowej znalazło się 937 tys. osób z Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie. Przynależność do poszczególnych grup volkslisty prezentowała się następująco: grupa I (*Reichdeutsche*) – 115 tys., grupa II (*Volksdeutsche*) – 95 tys., grupa III (*Eingedeutsche*) – 725 tys., grupa IV – 2 tys. Natomiast należy przyjąć, że wraz z całkowitym wstrzymaniem akcji niemieczenia, tj. z dniem 15 września 1944 r., liczba osób z grupą wzrosła do 950 tys. osób wobec 1 332 tys. mieszkańców całego obszaru (bez Wolnego Miasta Gdańska). Największa liczba osób eingedeutschowanych znalazła się w rejencji gdańskiej (79,9% mieszkańców), najmniejsza w kwidzyńskiej (44,9%), natomiast w rejencji bydgoskiej wyniosła 44,9%.

Po wyzwoleniu ludność rodzima przeżyła kolejną traumę...

Blizsze jest mi jednak określenie „zajęcie” tych terenów przez Armię Czerwoną. Cóż to za wyzwolenie, gdy tysiące kobiet jest gwałconych, a mężczyzn wywozi się na Syberię do pracy w kopalniach? Niektórzy historycy mówią wręcz o drugiej okupacji. Podczas gdy Niemcy w czasie wojny zmuszali Pomorzan do przyjęcia niemieckiej przynależności państwowej, teraz Sowietci na podstawie posiadanych ausweisów wywożą ich na wschód. Na nic zdały się rozpaczliwe próby przekonania o swojej polskości. Niestety podobne stanowisko wobec rodzimych Polaków z Pomorza prezentowali osadnicy, w tym przedstawiciele polskich władz, i przybysze zza Bugu. Oni wszyscy przywieźli tu zupełnie inny bagaż wojennych doświadczeń i zarazem brak wiedzy na temat skomplikowanych dziejów tego regionu, w tym niemieckiej polityki bezpośredniej germanizacji. Traktowali te ziemie wraz z zastaną ludnością jako niemieckie. Znamienne były sprawozdania Urzędu Bezpieczeństwa, w których opisywano województwo gdańskie jako w 95% zniemczone. Wraz z odbudową życia społeczno-politycznego zaistniał problem statusu osób z volkslistą oraz mieszkańców wschodnich obszarów państwa niemieckiego, które na mocy układów jałtańsko-poczdamskich zostały przyłączone do Polski. Wielu Polaków traktowanych jako rodowitych Niemców

trafiło do obozów pracy tworzonych po wojnie na terenie całej Polski. W północnej części kraju największym był Centralny Obóz Pracy w Potulicach koło Nakła, w którym obok ludności niemieckiej osadzono także Polaków.

Rehabilitacja, weryfikacja – te pojęcia często są stosowane zamiennie. Czy słusznie?

Niesłusznie, gdyż jak mówiłam na początku naszej rozmowy, były to dwa odrębne procesy, co w dokumentacji urzędowej podkreślano wielokrotnie. Rehabilitacja dotyczyła odzyskania polskiego obywatelstwa z uwagi na jego utratę w latach wojny na skutek wpisu na Niemiecką Listę Narodowościową, natomiast weryfikacja odnosiła się do mieszkańców tzw. Ziemi Odzyskanych, czyli wcześniej niemieckich obszarów, które po wojnie znalazły się w granicach państwa polskiego. Ci ostatni musieli udowodnić swoją polskość w drodze administracyjnej procedury.

Co dla ludzi oznaczał brak rehabilitacji czy weryfikacji, to znaczy, jak wyglądało ich życie, zanim do niej doszło, albo co się działo, kiedy nie udawało im się jej pozytywnie przeżyć?

Położenie wielu osób posiadających niemieckie obywatelstwo lub też uwikłanych w posiadanie volkslisty było trudne. Po zakończeniu wojny często pozbawiano je możliwości zdobycia pracy, dostępu do pomocy żywnościowej i medycznej, a także majątku. Pozytywne rozpatrzenie wniosku weryfikacyjnego czy rehabilitacyjnego było więc dla nich kwestią zasadniczą pozwalającą rozpocząć normalne życie. Formalnie posiadanie rehabilitacyjnych lub weryfikacyjnych zaświadczeń gwarantowało prawa obywatelskie i majątkowe. Zdarzały się jednak sytuacje dyskryminacji, nawet po uzyskaniu pozytywnego werdyktu.

Jednym z problemów rzutujących na postawę polskiej ludności rodzimej była kwestia gorszego traktowania jej od ludności napływowej w zakładach pracy i instytucjach. Przykładów takich nie brakowało na terenie całego województwa gdańskiego. I tak Związek Zawodowy Ekspedytorów w Gdyni przyjął uchwałę zobowiązującą wszyst-

kie firmy portowe na terenie Gdyni i Gdańska do niezatrudniania na stanowiskach kierowniczych Polaków posiadających wpis na NLN lub też paszport gdański, nawet tych zrehabilitowanych bądź zweryfikowanych. Centrala Zbytu Produktów Przemysłu Węglowego w Gdańsku zwalniała pracowników, gdy okazywało się, że posiadali w czasie wojny III grupę. Natomiast w Sławnie tamtejszy Urząd Pocztowo-Telegraficzny odmówił zweryfikowanemu listonoszowi wypłacania pensji według stawki dla Polaków. Warto podkreślić jest również i to, że z równą nieufnością traktowano eingedeutschów w szeregach Polskiej Partii Robotniczej, która oficjalnie głosiła przeciw ich równość wobec prawa. Jeden z członków PPR, Jan Wróbel, wnioskował o wstrzymanie na dwa lata przyznawania premii pracownikom gdyńskiego Biura Portowego, którzy w czasie wojny należeli do III grupy Niemieckiej Listy Narodowej. Ludność, która nie uzyskała rehabilitacji lub weryfikacji, podlegała wysiedleniu wraz z ludnością niemiecką. Wiemy, że w ten sposób wyjechało z Pomorza wiele polskich rodzin.

Władze wojewódzkie starały się przeciwdziałać temu zjawisku. W marcu 1946 r. poleciły utworzyć Komisje Weryfikacyjno-Rehabilitacyjne przy punktach zbiorczych dla Niemców, które miały ponosić ostateczną odpowiedzialność za przeprowadzenie należytej selekcji Polaków od wysiedlanej ludności niemieckiej. Przykładowo w lutym 1946 r. na terenie obozu przesiedleńczego Narwik przebywało 49 osób narodowości polskiej, które podlegały weryfikacji lub zostały zweryfikowane. Z kolei na terenie powiatu tczewskiego w dniu 17 października 1947 r. Komisja Weryfikacyjna wyłączyła podczas akcji wysiedlenia ludności niemieckiej 38 osób.

Na spotkaniu promującym Pani książkę w Bytowie mówiono o korupcji komisji zajmujących się rehabilitacją i weryfikacją.

Zarówno wśród sąsiadów, jak i przyjezdnych zdarzały się osoby, którym nie zależało na szybkim i uczciwym przeprowadzeniu rehabilitacji i weryfikacji ze względu na możliwość łatwego wzbogacenia się kosztem osób bez praw do własnego mienia. Właśnie na tle ekonomicznym najczęściej dochodziło

do korupcji w komisjach rozstrzygających o przyznaniu bądź nieprzyznaniu polskiego obywatelstwa. Częstym scenariuszem działań było usunięcie z mieszkania czy gospodarstwa przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa lub Milicji Obywatelskiej i pozbycie się jego właściciela poprzez dowiezienie często zrehabilitowanych i zweryfikowanych już Polaków do wspomnianego wcześniej obozu przesiedleńczego Narwik. Zdarzały się także momenty sensacyjne, gdy np. we wsi Łęgowo w powiecie gdańskim w grudniu 1945 r. zastępca wójta, Władysław Woźniak, wtargnął z karabinem do budynku Komisji Weryfikacyjnej, chcąc zastrzelić jej członków. Zamiar ten szczęśliwie udało się udaremnić. Innym razem milicjanci zablokowali wejście do budynku Komisji Weryfikacyjnej, żądając łapówek. Problemy dotyczyły także składów sędziowskich prowadzących procesy rehabilitacyjne osób z II grupą. Mieszkańcy Pucka ubolewali, że w tamtejszym Sądzie Grodzkim wśród ławników nie było przedstawicieli miejscowej ludności lub też zasiadali w nim ławnicy, przeciwko którym toczyły się procesy karne, czy nadużywający alkoholu sędziowie. Problem ten poruszano m. in. na łamach pisma „Zrzesz Kaszëbskô”.

Na ile żywe są rany powstałe w tamtych czasach? Przygotowując swoją książkę, rozmawiała Pani z osobami, które przeżyły wpisywanie na niemieckie listy, a potem rehabilitację...

Ta problematyka w dalszym ciągu wymaga przepracowania z punktu widzenia osób i ich rodzin, które doświadczyły akcji bezpośredniej germanizacji. Przekonuję się o tym za każdym razem podczas spotkań promujących książkę, gdy mam możliwość bezpośredniej rozmowy z ludźmi. Istnieje ogromna potrzeba głośnego opowiedzenia losów ojców, dziadków czy osób z dalszej rodziny. Zaistnienie tej trudnej tematyki jako problematyki naukowej w postaci książki ośmiela wiele osób do podzielenia się rodzinnymi relacjami. Czyni te osobiste wspomnienia częścią wspólnej pomorskiej historii, dzięki czemu ludzie ci przestają odbierać wojenne i powojenne doświadczenia jako wstydlive czy wręcz haniebne, jak to było po 1945 r.

Rozmawiał Piotr Dziekanowski

Bògactwò czë biéda?

Wëdobëcé széfrowégò gazu na Kaszëbach to w ùszlim czasie bëła ù naji dosc wòznò ë gòracò téma. Mało chto pùszczòł bezët ò wëdobiwczich planach kòle ùcha. Téma ta tak westrzód lëdzy, jak w mediach bëła czästo brónò jakno cos òsobliwégò w naszym òkòlim. Alaze! Jak përzinkä pòmëslec ë pòsznëkrowac, tej zdówò sã czësto jinaczi. Chtos ùpiarti mógtbë nawetka rzeknac, że wszelejaczë kòpalnie ë jinszé òrtë wëdobiwaniò minerałów to nasza specjálnosc, a mòże ë tradicjò...

MATÉÛSZ BÜLLMANN

Wädzel

Jo! Prawie wädzel, chtëren czësto ze Śląskä sã nama parłäczy, më téz mómë na Kaszëbach kòpónë, a bëło to ju dosc dównò. Ò wëdobëcym brunégò wäglä zachòwałë sã wiadła w lëdzczych kòrbionkach, kòl pisòrza Àugustina Necla ë kòl Francëszka Mamùszczy w prowadnikù *Ziemia Pucka* z 1989 roku. Pòdług nëch zdrzòdlów bëł òn kòpóny w drëdżi pòłowie XIX stalata, mést w latach 1859–1860. Zajimalë sã tim rëbòcë z Chlapòwa. Mòrskò wòda òdkrëła wädzel w starszych wiòrsztach zemi, chtërne do dzysdnia mòzëmë òbzerac na wësoczym chlapòwsczim klifie. Lëdze z ti wsë gòdają, że òb rok chłopi nie rëbòczëlë, ale blòs kòpelë ë hańdlowëlë wäglä. Mia to jima przënszacz dëcht dobri zaròbk, ale òstawiłë tã robòtã pò jaczis niebezpiecznëch wëpòdkach.

Sól

Chòc pò pròwdze mòże to dzëwòwac, téma wëdobëcò solë téz je zëwò na Kaszëbach. Ju òd lat 70. XX wiekù do (na përzni jiny òrt) dzysò. Drägò szëkac mòcnëch zdrzòdlów z wiadłama ò tim, ale tej-sej mòżna kask wëczëtac, a lëdze téz jesz dosc pamiätają. Czej badërowie wëkrëłë, że m.jin. pòd Pùckä, Swòrzewä ë Pùcczim Wikä nalòżają sã złoza pòtasowò-magnezowì solë, państwówë wëszëznë flòt doszłë do swiädë, że dobrze bëlobë miec z tegò wzątk.

Nòprzód bëła mësla, zëbë dobëwac sól zdatną do jedzeniégò ë produkcyjë jëstku. Dosc wiòlgä ùdbä, chtër-

ną dzysò drägò so wëòbrazëc, bëło wëdzelenie partu Mòlégò Mòrza tamä, wëpòmpowanië z negò dzëla wòdë ë zrëchtowónie w tim placu tpz. kòpalnie òdkrëwkòwi. Takò de ja równak flòt ùpadła. Ni mùsi so długò przedstawiac, jak jiny bëlbë dzysò wëdrzatk Pùcczégò Wikù ë òglowò nordowëch stròn.

Pòstäpnä ùdbä bëła bùdowa tradicyjny kòpalnie w òkòlim Pùcka. W ti sprawie bëłë prowadzonë ju kònkretne badërowania, a w henëtny warkòwi szkòle òtemkòłò òsta klasa gòrniczò. Czile Kaszëbów zdäżëlò jã nawetka skùńczëc (wiëm, że przënomni dwùch chłopów wëjachało do robòtë na Śląsk ë tam ju òstało). Wëkòpë, òdwiertë ë próbëczë pòkòzälë równak, że sól z Kaszëb nie nadówò sã do jedzeniò. Szkòla òsta zamkòłò, a planë bùdowë czerpisków na Nordze padłë. To równak jesz nie kùnc słony historjë...

Pòklädë solë ùmëslëlë z czasä wëzwëskac jinaczi. W gminie Kòsòkòwò pòwstałë w slédnëch latach tpz. kawernë, to je zbiorniczë pòd zemiä zrëchtowónë w mólach, z jaczi wëplókónò òsta sól. Ùda sã to zrobic, pòmùjącë ceplä wòdä, jakò razä z rozpùszczonä solä trafiła pòzni do mòrza (nie felowäło przë tim procëmnëch ekòlogów). Terò w tëch kawernach na gläbòkòscë kòle 1000 mètrów sã zbiorniczë gazu. Nen projekt mò bëc dali rozwijóny.

Torf

Nie chcemë téz zabëwac ò torfie – to téz je kòpalnò skała, a tradicjò ji wëdobiwaniò kòl nas barò długò. Wiele Kaszëbów jesz pamiätò, jak torfä pòlëlò sã w piëckach (nie dówòł òn ògnia,

ale gòraczy żar, co bëło téz wiele wòrt w drzewianëch letkòpalnëch chëczach). Chòc wëcygniony z torfkulë je mòkri, a pò wëschniäcym dosc krëchi, to mùszimë wiedzec, że je to òsadowò skała ë mò w se përzniä mni jak 60% wäglä. „Kòpalniów” torfù na Kaszëbach bëło fül, bò ë torfòwiszczów kòl nas nie fëlëje. Jesz dzysò szlachów pò nich mómë dosc.

Dzysò torfù ju sã do pòleniò nie wëzwëskiwò (jinaczi je na przëmiar w Irlandie ë Finlandie). Jak sã kòpało torf, mòzëmë jesz równak ùdrzec w skansenie w Klukach na tpz. Czòrnym Wieselim. Mòże zò to ùdbä na zaròbk dlò Kaszëbów bëlobë jinszé jégò zastosowanië? Coròz barzi mòdnë sã w lëcznictwie torfòwë kąpiele ë wszelejaczë torfòwë medicynë...

Kaszëbsczë złoto

Tak pòzëwóny je wëdobiwóny kòl nas czis, jaczégò mòmë barò wiele. Drägò nawet wskazëwac place z kòpalniama, bò je jich dëcht tëlì – w kòzdym z kaszëbsczich pòwiatów. Mòże blòs pòrã przëmiarów z Nordë: czis je abò bëł kòpóny we Wiòldzi Wsë, w Pierwòszënie, Sëlëcach czë Nadolim. Skąd takò bògatosc kaszëbsczégò złota? Je to pòstäpny mineral przëniosli do nas razä z lodówca. Dówò Kaszëbóm robòtä, zòrbk ë materiòł do bùdowë.

Czë tej Kaszëbë sã czerpiskòwym centrum?

Mòżna tak, përzinkä ze smiëchä, rzeknac. Czejbë rëgnäl projekt wëdobëcò gazu z szëfrów, a do tegò wròcył plan kòpaniò solë ë na przëmiar torfù dlò zdrowòtnëch kliników czë salonów ùrodë, tej chto wië...

Żelazna pomorska dama

Redaktorzy naczelni przychodzili, odchodzili, czasem wracali... pani Krystyna Puzdrowska trwała na posterunku przez 30 lat, prawie całe swoje zawodowe życie poświęciła bowiem „Pomeranii”. Była sekretarzem redakcji, zastępcą redaktora naczelnego i p.o. rednacza. Z nieodłącznym papierosem w dłoni. Z nierzadko ostrą oceną. Zawsze profesjonalna. Zawsze elegancka.

Poznałam ją w 1986 roku, kiedy przyniosłam do redakcji swój pierwszy tekst. I pokochałam jak ojca. Wymagającego, ale i zapewniającego poczucie bezpieczeństwa. Była moim pierwszym prawdziwym szefem, to ona nauczyła mnie, że podstawowym obowiązkiem redaktora (i autora) jest szacunek dla czytelnika. To dla niego trzeba w tekście sprawdzić wszystko, co się da zweryfikować, to dla niego trzeba uważnie czytać każde zdanie, każdy wyraz, we właściwym miejscu postawić znak interpunkcyjny. To dla niego trzeba przekonać autora, że zmiany są konieczne...

Przy stole w zagraconym pomieszczeniu na Długim Targu z Krystyną Puzdrowską, panem Stanisławem Pestką, Edkiem Szczesiakiem, Staszkiem Janke, panią Marią Kowalewską i Anią

Promocja „Nowego Bedekera Kaszubskiego” w Mestwinie. K. Puzdrowska stoi obok autora, Tadeusza Bolduana, podpisującego swoją książkę (z jego prawej strony). Fot. Edmund Kamiński

Bakun siedziałam zaledwie przez kilkanaście miesięcy, ale to był wspólny czas, który zdecydował o moim dalszym życiu, chociaż wówczas nie zdawałam sobie z tego sprawy. Przez następne kilkanaście lat co najmniej parę razy w roku przychodziłam do

redakcji (na Długi Targ, na Targ Drzewny, na Straganiarską), żeby zobaczyć się z panią Krystyną, żeby się upewnić, że „Pomerania” wciąż jest w najlepszych rękach.

bc

Całym sercem w „Pomeranii”

STANISŁAW PESTKA

Zdarzyło się to w Bydgoszczy. Któregoś wiosennego dnia stanąłem na progu mieszkania państwa Puzdrowskich. Z siedziby redakcji „Ilustrowanego Kuriera Polskiego”, w którym pracowałem od 1961 r. po likwidacji pisma „Kaszëbë”, było dość blisko do domu Kaszubów z gdańskiej diaspory. Z ich mieszkania, usytuowanego na jednym z ostatnich pięter bydgoskiego wyso-

kościowca, rozciągał się malowniczy widok na zakole Brdy i panoramę starego miasta. Pani Krystyna, żona Edmunda, przyznała, że ów widok nieco się opatrzył, zwłaszcza tym, którzy na co dzień z nim obcuja. Niebawem plan obojga Puzdrowskich, by przenieść się do Trójmiasta, został uwieńczony powodzeniem. Zamieszkali na gdańskiej Żabiance. Zalety mieszkania na tym osiedlu podnosi bliskość morskiego brzegu, co pozwala upajać się wiatrem

od morza podczas romantycznych spacerów.

Któż mógł wówczas, owego wiosennego dnia, przypuszczać, że pani Krystyna wejdzie w złożoną rzeczywistość Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i na długie lata zwiąże się pracą z miesięcznikiem „Pomerania”... Od pierwszych dni przyjęła wysokie kryteria w ocenie tekstów kwalifikowanych do druku, jednocześnie narzuciła sobie stosowne wymogi jako redaktor

i korektor odpowiedzialny za całość materiału publikowanego w „Pomeranii”. Jeżeli jakiś tekst, który napłynął do redakcji czy też dostarczony przez autorów z „pomeranijnego” kręgu, uznałem za wysoce kontrowersyjny czy zdarzało się lansowanie fikcji kosztem prawdy historycznej, przeważnie pytałem ją [mowa o latach 1990–1994, kiedy autor po raz drugi pełnił obowiązki redaktora naczelnego miesięcznika – przyp. red.] o zdanie, o opinię w rzeczonej kwestii. Wspólne czytanie stwarzało punkt wyjścia do deliberacji nad propozycjami różnych autorów, najczęściej byliśmy zgodni w osądach. W analizach tekstów i w ogóle w pracach redakcyjnych zawsze można też było liczyć na zaangażowanie przedstawicieli młodszego pokolenia, red. Stanisława Janke, czy najmłodszego – red. Bogumiły Cirockiej.

Krystyna wytwarzała jakąś aurę budzącą życzliwość i sympatię, co najpełniej uzewnętrzniało się podczas posiedzeń, gdy w trakcie comiesięcznych spotkań dyskutowaliśmy o zawartości poszczególnych numerów pisma, o jego szacie zewnętrznej. A także o problemach finansowych „Pomeranii” oraz o zwątpieniu w kulturowy potencjał społeczności zrzeszonej, słabo zainteresowanej losem „Pomeranii”, poza wyjątkami nie należącej do admiratorów publikacji na łamach organu ZKP. Fakt ten niesamowicie „wkurzał” panią Krystynę, która nie szczędziła sił i starań, by pismo zakorzenione w kaszubszczyźnie, doceniające treści pomorskie, było i ważne merytorycznie, i zarazem przystępne, atrakcyjne w odbiorze czytelnicznym. Chętnie pomagała młodym adeptom żurnalistyki. Pod okiem redaktor Puzdrowskiej doskonaliła swe umiejętności m.in. Iwona Joć, późniejsza redaktor naczelna „Pomeranii”.

W redakcji byliśmy zgodni co do tego, że dla pani sekretarz rygorystycznie egzekwującej spływ zgłoszonych tekstów i pilnującej terminowości przyjętych zobowiązań, gdy trzeba było wykoncypować jakieś niezwykle ciekawe i żywotne treści najbliższych numerów, nie istniały ograniczenia czasowe. Wachlarz programowych dyskusji i rozmów był zazwyczaj bardzo szeroki. Dzieliłiśmy się przemyśleniami nie tylko dotyczącymi literatury

i kultury Kaszub i Pomorza, ale także Europy i jej historii, sytuacji w muzeach, muzyki, młodzieży, która może kiedyś zainteresuje się „Pomeranią”.

Trudno było wyobrazić sobie redaktorów rezydujących najpierw w pokoiku przy Długim Targu, następnie w salce na parterze Domu Prasy przy Targu Drzewnym, a wreszcie w siedzibie ZKP przy ul. Straganiarskiej bez gorącego, aromatycznego napoju, czyli kawy. Pani Krystyna przyznaje, że po *tasce* kawy lepiej się pracuje.

Teksty, w których autorzy otwierają kaszubską duszę, publikacje o współczesnym świecie, w ocenie pani sekretarz nierzadko zasługiwały na noty krytyczne, surowe, ale częstokroć też zyskiwały najwyższe uznanie jako twórcze osiągnięcia. Ogromną wagę przywiązywała do pisarskiej szczerości i uczciwości, dlatego w praktyce redakcyjnej premiowała teksty hołdujące tym wartościom. Z raz wypracowanym przez siebie poglądem trudno było Krystynie się rozstać. Jeden z naszych stałych autorów wystąpił nawet z zarzutem, że swoją wizję prawdy opiera na besserwiserstwie. Wszelako nieraz byłem pod wrażeniem jej gotowości do korygowania swoich niepodważalnych sądów. Potrafiła uważnie wsłuchiwać się w analizy autorów i z pasją dyskutować o sprawach Zrzeszenia, o przemianach zachodzących w Polsce. Nieraz pod wpływem kontrargumentów skłaniała się do tego, by wprowadzić korekty do swoich mniemań, sposobów widzenia ważnych problemów.

Można powiedzieć, że Krystyna Puzdrowska, której matecznik znajduje się w południowej części Pomorza, dzięki małżeństwu z Edmundem przyjęła kaszubskie dziedzictwo za swoje. Wszyscy ci, którzy się z nią zetknęli, mieli okazję być czytelnikami *brzadu* także jej pracy, mogą poświadczyć, że jej praca budzi respekt. Na uznanie zasługuje redakcyjny, iście benedyktyński trud wokół zbierania i scalania wszystkich okruszków tradycji i współczesności Kaszub i Pomorza. Charakterem i stylem swojej pracy dała wyraz trosce, by wśród mieszkańców nadmorskiego regionu, osadzonego w tradycji, otwartego na nowoczesność, zawsze żywa była świadomość własnego rodowodu.

Unikała patosu i szumnych słów. Wystarczało jej stwierdzenie, że jest stąd, z Trójmiasta, którego bliskim zapleczem są Kaszuby. Wszystkie drogi prowadzą do tego matecznika. Jedną z nich zaprowadziła Edmunda i Krystynę do Bukowa w Kartuskim, gdzie na dość surowym korzeniu stworzyli prawdziwą maleńką Arkadię. Wraz z mężem i psem, a później synem Bartkiem, często tam bywała. Na tym niewielkim spłachetku ziemi czuła się znakomicie. Była niezrównana w sztuce opowiadania o Bukowie. Malownicze otoczenie zapewniało nie tylko relaks i wypoczynek, ale jednocześnie tworzyło ramy dla działań o charakterze praktycznym. Nieomal na bieżąco byliśmy w „Pomeranii” informowani o zasiewach i zbiorach w bukowskim ogródku, o dzikach buszujących w obejściu, o tym, jak sobie radzą drobni gospodarze kaszubscy.

W redakcyjnych pogwarkach Krystyna nieraz przywoływała czasy bydgoskie. Żywe ongiś kontakty z tamtym środowiskiem twórczym sprawiały, że we wspomnieniach niektóre osoby wysuwały się na pierwszy plan. Tak było w przypadku Krzysztofa Nowickiego, krytyka i twórcy uprawiającego poezję i prozę, cenionego za wybitne osiągnięcia w eseistyce, felietonie i dramacie. Kunsztem słów przyciągał też uwagę Edmunda i Krystyny poeta Zdzisław Polsakiewicz.

Wróćmy do Gdańska. W tej *stolēc* Kaszëbów przyszło jej współpracować z kilkoma redaktorami naczelnymi zrzeszeniowego pisma. Za najlepszego redaktora, m.in. skutecznie rozwiązującego problemy finansowe pisma, uznała Cezarego Obracht-Prondzyńskiego.

FOTORELACJI Z PIELGRZYMKI SZUKAJ NA

WWW.KASZUBI.PL

Pani redaktor

STANISŁAW JANKE

Krystynę Puzdrowską poznałem jesienią 1978 roku, podczas corocznych Spotkań Twórców Literatury Kaszubsko-Pomorskiej we Wdzydżach Kiszewskich. Uczestniczyłem wtedy po raz pierwszy w tych spotkaniach i doświadczyłem rzadkiego wówczas klimatu niezależnego myślenia, autentycznej swojskości, serdeczności. Poza Krystyną i Edmundem Puzdrowskimi byli tam znani w kręgu kaszubskim twórcy, m.in. ówczesny redaktor naczelny „Pomeranii” Wojciech Kiedrowski, zrzeszeńcy: Aleksander Labuda i Jan Trepczyk, oraz poeci: Stanisław Gostkowski i Ryszard Milczewski-Bruno. „Pomerania” była wówczas dwumiesięcznikiem, a Krystyna Puzdrowska od kilku lat pełniła funkcję sekretarza redakcji. Nie szczędziła czasu i pracy nad adiustacją tekstów, wysoko podniosła poprzeczkę poziomu redakcyjnego.

Gdy w 1979 roku otrzymałem etat już w miesięczniku „Pomerania”, miałem okazję śledzić jej codzienną pracę. W sprawach elementarnej rzetelności nie uznawała kompromisów. Bardzo krytycznie podchodziła do bylejałości i tekstów „pisanych na kolanie”. Ceniła to, co w dziennikarstwie ważne – etos i pasję. Miała duże poczucie odpowiedzialności nie tylko za „Pomeranię”, ale i za cały ruch kaszubsko-pomorski. Pamiętny był Sierpień 1980 roku, gdy mały pokój redakcyjny przy Długim Targu stał się centrum odrodzenia Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Wraz z Izabellą Trojanowską Krystyna zbierała podpisy pod deklaracją popierającą strajkujących stoczniovców. Pod oświadczeniem zakończonym słowami „Trzimta so! Më jesma z Wama” podpisało się kilkudziesięciu twórców i działaczy Zrzeszenia.

Codziennie żmudne przygotowywanie tekstów do druku przerywane było częstymi odwiedzinami autorów i gości z terenu całego Pomorza. Dzie-

Redaktor Krystyna Puzdrowska odbiera gratulacje podczas uroczystości z okazji obchodów 30-lecia „Pomeranii”. Obok niej, z kwiatami i dyplomem, ówczesny redaktor naczelny pisma Stanisław Pestka. Na zdjęciu uwieczniono też m.in. Józefa Borzyszkowskiego (pierwszy z prawej) i autora tekstu Stanisława Janke (drugi z prawej). Z archiwum S.J.

ki nim sekretarz redakcji wiele wiedziała o tym, co dzieje się w oddziałach Zrzeszenia, jakie są bolączki i radości Kaszubów i Kociewiaków, ale i też ubywało jej czasu na obowiązki adiustacyjne. Były okresy, że Krystyna Puzdrowska z powodu ustawicznego braku środków finansowych zajmowała się nie tylko redakcją, ale także parokrotną korektą jednego numeru pisma. Musiała mieć także czas na trudne rozmowy z cenzurą i potyczki z drukarnią, dla której „Pomerania” była zawsze na szarym końcu spraw do załatwienia. Jeszcze dziś wciąż widzę Krystynę kłęczącą na krześle – z powo-

du bólu kręgosłupa – i często od rana do późnych godzin popołudniowych poprawiającą teksty.

Jej praca nigdy nie była dostatecznie doceniona w Zrzeszeniu. Jako autorka „Pomeranii”, ale nie pisząca – miała jedynie skromne miejsce na imię i nazwisko w stopce redakcyjnej. Dzisiaj kilkadziesiąt lat jej pracy z całą jaskrawością widać w rządach oprawionych roczników „Pomeranii”, które przeglądam w mojej domowej bibliotece. Gdyby ustanowiono order „Za zasługi dla Pomorza”, Krystynę Puzdrowską jako pierwszą należałoby uhonorować tym odznaczeniem.

PROMOCJE BESTSELLERY NOWOŚCI
www.kaszubskaksiążka.pl

Poszukiwanie tożsamości miejsca

Z prof. Robertem Trabą, dyrektorem Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie, założycielem Wspólnoty Kulturowej „Borussia”, rozmawiamy o regionalizmie otwartym.

Właśnie mija 20 lat, odkąd pojawił się ukuty przez Pana termin „regionalizm otwarty”.

Terminem tym na początku, od roku 1992, posługiwałem się intuicyjnie, by zdefiniować model aktywności publicznej olsztyńskiej „Borussii” w kontekście odżywiających różnych form ruchów regionalnych po 1989 roku. Warto przypomnieć, że wówczas przeżywaaliśmy nie tylko wielką przemianę systemu politycznego, lecz również niespotykane ożywienie inicjatyw oddolnych, początki autentycznych ruchów obywatelskich. Stąd silne tendencje decentralistyczne, „rebelia prowincji” itp. W tym wielkim dialogu społecznym Kazimierz Brakoniecki i ja zaproponowaliśmy dwa fundacyjne pojęcia, za pomocą których próbowaliśmy opowiadać, kształtować nową rzeczywistość, tworząc jednocześnie impulsy do budowania otwartej, polskiej tożsamości: „Atlantyda Północy” (Brakoniecki) i właśnie „otwarty regionalizm”. O ile „Atlantyda Północy” odwoływała się generalnie do kreatywnej recepcji przeszłości, której śladem było w lokalnym w krajobrazie jedynie dość mocno zrujnowane dziedzictwo materialne, o tyle otwarty regionalizm zwracał się ku przyszłości, postulował odnajdowanie siebie w świecie poprzez otwartość i jednocześnie identyfikację z miejscem, w wymiarze lokalnym i regionalnym; poprzez interaktywne spotkanie pamięci rodzinnej z zastanym dziedzictwem „nie naszym”. W 1996 roku podpisaliśmy porozumienie o wspólnym działaniu w duchu otwar-

tego regionalizmu z przedstawicielami organizacji obywatelskich z Kłajpedy i Kaliningradu, najbliższymi sąsiadami Warmii i Mazur. W 2011 zainicjowałem Forum Otwartego Regionalizmu.

Czymże więc jest ów regionalizm otwarty?

Przed kilku laty zdefiniowałem go tak: Otwarty regionalizm – odwołując się do dziedzictwa kulturowego miejsca,

w którym mieszkamy, naszej prywatnej, małej ojczyzny – skierowany jest ku przyszłości. Poprzez konkretne inicjatywy pragniemy uczestniczyć w tworzeniu jednoczącej się Europy, Europy etnicznych ojczyzn, w konstruowaniu przyszłości regionalnej litewskiej, polskiej i rosyjskiej. I równolegle europejskiej. Ta idea wynikała z potrzeby lokalnego działania i kształtowania uniwersalnego, humanistycznego myślenia o świecie, budowania nowej

regionalnej tożsamości. Zaraz po 1989 znaczyła tyle, żeby się spotykać, pozytywnie konfrontować z najbliższymi sąsiadami, tymi bliskimi i jednocześnie różnymi kulturowo czy geograficznie: Niemcami, Rosjanami, Litwinami, Białorusinami, Żydami... Chodziło o to, by poprzez „miejsce” rozszyfrowywać i opisywać świat, próbować go definiować. Droga do tego wiodła przez konfrontację z tym, co jest namacalne i dotykane, co mieliśmy wokół siebie. Wydaje mi się, że można w ten sposób ciekawie opowiedzieć o uniwersalnych problemach, łącznie z historią Europy. Nie wpadamy w pułapkę rozmycia się i sztucznie kreowanej europeizacji, która tak naprawdę zawiera niewiele treści. My możemy odnieść się do konkretnych znaczeń i mam wrażenie, że dzięki temu bardziej klarownie wyrażać pewne dążenia, idee. Otwarty regionalizm to również praktyczna filozofia działania, polegająca na aktywnej relacji z miejscem zamieszkania, „czytaniu krajobrazu kulturowego”, nabywaniu umiejętności współdziałania nie tylko „własnej” spuścizny kulturowej.

Czy przytoczona definicja ewoluowała? Lata 90. i czasy obecne, to dwie różne epoki. Weryfikował Pan swoje poglądy?

Otwarty regionalizm to *work in progress* – dzieło w tworzeniu. Zacytowana wyżej myśl jest w zasadzie rozwinięciem manifestu „Borussii” z roku 1990! Nie odnosiłbym go do konkretnych politycznych zmian w Polsce. Myślę, że do dzisiaj nie stracił istoty swojego przekazu. Ciągłe jesteśmy społeczeństwem w procesie transformacji. Płynna nowoczesność (w rozumieniu Zygmunta Bauman) wymaga od nas stale redefiniowania tożsamości i szukania dla niej punktów odniesienia. O ile w technologiach paradoksalnie szybko doganiamy Europę, to w przemianach mentalnościowych procesy zachodzą dużo wolniej. Zmieniają się ramy publicznego dialogu, stabilizuje się demokracja, Unia Europejska mimo kryzysu stwarza nowe szanse itp. Problemy identyfikacji, obywatelskiej partycypacji pozostają ciągle aktualnymi wyzwaniami. Polityczną czy narodową ideologizację zastępuje/uzupełnia rynkowa hiper-

marketyzacja społeczeństwa. Pól odniesienia tożsamościowego jest wiele, więcej niż kiedyś. Jednym z nich, trwałym czynnikiem mimo nomadyczności, mobilności współczesnego społeczeństwa, jest przestrzeń, miejsce. Im bardziej otwarty staje się świat, im szybciej i dalej możemy podróżować, tym bardziej potrzebujemy zdefiniowania się w konkretnym miejscu. Otwarty regionalizm służyć ma nie ksenofobicznemu, lecz przyjaznemu zakorzenianiu się oraz lepszemu rozumieniu inności.

Pańskie pojęcie czy też idea regionalizmu otwartego różni się od słownikowej definicji regionalizmu jako takiego. W klasycznym ujęciu określa się go jako „kulturę danego regionu; element, zespół cech charakterystycznych dla danego regionu”. Można też mówić o regionalizmie jako dążeniu do zmniejszenia wpływu państwa na sprawy jakiegokolwiek kraju (lub zwiększeniu samorządności) czy ruchu społecznym opartym na lokalnej kulturze, lokalnych potrzebach i aspiracjach. Jak do takiego pojmowania regionalizmu ma się regionalizm otwarty?

Słusznie pan zauważa różnice. Wielu publicystów i polityków regionalizm i otwartą wizję lokalnych tożsamości kojarzy często z tendencjami separatystycznymi, jako drogę do autonomii i odrębności. Nawet w tekstach socjologów pojawiają się sformułowania, które świadczą o braku zrozumienia dla inicjatyw otwartego regionalizmu. Padają hasła określające regionalizm wyłącznie jako „tradycjonalizm”, „ideologię kultury lokalnej i ludowej”, „nastawienie na zachowanie odrębności”, „ruch antymodernistyczny”. Jeśli do tego przyłoży się dorobek „Borussii”, praktykowanie teoretycznych założeń otwartego regionalizmu, to w każdym punkcie odkrywamy przeciwieństwo. Otwarty regionalizm nie jest ani antymodernistyczny (a wręcz odwrotnie), ani nie dąży do autonomii i odrębności. Poza tym nie odnosi się do wątków ludowych czy konserwatywnych. Ten negatywny schemat przykładu do całego pojęcia regionalizmu, powiela się go w publikacjach często bez refleksji, wpisując w definicje tradycyjne wszystko to, co się dzieje

w Polsce. Tymczasem o wiele bardziej chodzi o rozumienie otwartego regionalizmu jako aktywnej postawy, świadomego stosunku do miejsca, która nie zawłaszcza i nie wyklucza nikogo. Widząc wartość „własnej” przestrzeni terytorialnej, świadomie dziedzicząc i pielęgnując zarówno „nasz”, jak i „obcy” krajobraz kulturowy, kształtujemy własne postawy i uczymy się przyjaznego stosunku wobec inności.

Wydaje się, że regionalizm otwarty jest propozycją dla tak zwanych Ziemi Odzyskanych. Kaszubi raczej nie będą tym zainteresowani. Mają przecież własny ruch regionalny. Jego tradycja sięga XIX wieku. Co najwyżej mogą wykonać ruch w drugą stronę i wnieść swój wkład do kultury ogólnopomorskiej.

Otwarty regionalizm nie jest jedynie propozycją dla ziem zachodnich i północnych współczesnej Polski, choć właśnie z konfrontacji z ich rzeczywistością wyrósł. Ze względu na wielki transfer ludności ze wschodu na zachód po 1945 rozwijał się tu ze szczególną ostrością od pierwszych lat powojennych autentyczny proces nadawania nowych sensów „ziemi nieznajomej”. Najpierw był on wpisany w wielki projekt ideologiczny PRL, po roku 1989 odżył w warunkach państwa demokratycznego. Jego wyrazem jest nadal poszukiwanie tożsamości miejsca na przecięciu „nie naszego” dziedzictwa kulturowego z pamięcią komunikatywną większości mieszkańców, sięgającą np. dawnych wschodnich ziem Rzeczypospolitej. Nic dziwnego więc, że mamy do czynienia z tak dużym zapotrzebowaniem na regionalny dyskurs tożsamościowy. Problem braku ciągłości dotyczy jednak nie tylko ziem pogranicza polsko-niemieckiego, lecz nawet „tak polskich” regionów, jak Mazowsze czy Świętokrzyskie. Z ich krajobrazu kulturowego zniknęły nagle, w latach niemieckiej okupacji, setki tysięcy ludności żydowskiej, która w większości miasteczek stanowiła grupę dominującą (od 40 do 80% mieszkańców). Trwałe migracje lat 50. czy 70. XX wieku spowodowały kolejne przemieszczenie ludności, która dopiero teraz, często w drugim pokoleniu, konfrontuje się

świadomie z potrzebą odniesienia do tożsamości miejsca zamieszkania. Z dużym zainteresowaniem przeczytałem „Refleksje nad regionalizmem gdańskim” w grudniowym numerze „Pomeranii”. W każdym regionie mogą istnieć silne grupy etniczne czy regionalne, które nadają mu szczególne piętno. Górnolązacy i Kaszubi są tego najbardziej znanymi przykładami. Obecność grup narodowych, etnicznych czy regionalnych widoczna jest również w innych częściach Polski. Ponadto istnieją silne identyfikacje lokalne, które nadają piętno całemu regionowi bądź stanowią jego specyficzne enklawy. Nie widzę problemu, żeby w ramach jednego regionu być jednocześnie Kaszubem i Pomorzaniem, Kaszubem i gdańszczaninem, a jednocześnie również, na poziomie ojczyzny ideologicznej, Polakiem. Na pytanie, czy Kaszubom potrzebna jest taka podwójna czy potrójna identyfikacja, Kaszubi muszą sobie odpowiedzieć sami. Z perspektywy obserwatora z zewnątrz widzę w tym duży potencjał, ale i trudne wyzwanie: Jak kultywując własną tradycję kaszubską, nie zawłaszczając jednocześnie przestrzeni symbolicznej sąsiadujących kultur lokalnych? Jak z drugiej strony, zabezpieczyć własne dziedzictwo przed zalewem hipermarketyzacji i jednocześnie nie stać się skansenem? Jeżeli chcemy tworzyć region nie tylko w sensie administracyjno-gospodarczym, to obudowanie strategii wojewódzkiej regionalizmem otwartym jest jak najbardziej pożądane i, w sensie kulturowego i obywatelskiego dialogu, jak najbardziej potrzebne.

W jednym z tekstów stwierdził Pan, że w Polsce minął już strach przed wynarodowieniem związanym ze wstąpieniem naszego kraju do Unii Europejskiej. Być może. Jednak obserwując to, jakie emocje wzbudza działalność Ruchu Autonomii Śląska, stowarzyszenia osób narodowości kaszubskiej Kaszëbskô Jednota, czy też mając w pamięci słowa Jarosława Kaczyńskiego o „ukrytej opcji niemieckiej” (chodzi raczej o sam zwrot niż fakty i ich interpretację), wątpię, czy rzeczywiście nie ma już lęku przed wynarodowieniem, zanikiem polskiej tożsamości.

W podtekście Pana pytania odczytuję zarzut zbytniego optymizmu! Zawsze staram się być praktycznym idealistą. Z tej postawy wyrósł otwarty regionalizm. Z jednej strony może to dobrze, że nigdy ukryte, polityczne tendencje nacjonalistyczne stały się dzisiaj jawne. Przynajmniej wiemy, z czym realnie mamy się konfrontować! Tak zwane zagrożenie narodowej tożsamości decentralistycznymi ruchami regionalnymi jest fragmentem ideologii i politycznej strategii niektórych środowisk populistyczno-nacjonalistycznych. Niestety zjawisko radykalizacji nacjonalistycznych tendencji nabiera obecnie wymiaru europejskiego, w Polsce wzmocnionego ideologicznym pęknięciem po roku 2010. Z drugiej strony z niepokojem obserwuję coraz bardziej dominujące zjawisko polegające na tym, że słaba partycypacja społeczna, dychotomizacja aktorów sceny politycznej i medialnej nie prowadzi do budowania dialogicznej kultury politycznej (agonizmu), tylko do antagonistycznych strategii wykluczania partnerów.

Swego czasu pozytywnie zaskoczyło mnie docenienie przez Pana roli izb regionalnych. Uważa Pan, że tego rodzaju placówki mają spory potencjał. Niestety, jest on wykorzystywany w niewielkim stopniu.

W tym pytaniu dotyka Pan szerszego problemu, mianowicie strategii wzmocnienia obywatelskiego uczestnictwa w życiu społecznym. W tej „konkurencji” włączmy się w ogonie Europy. Świadczy o tym nie tylko słaba frekwencja wyborcza, lecz również brak podmiotowości obywatela, organizacji społecz-

nej w relacjach z władzą. Kiedyś profesor Antoni Mączak wprowadził do opisu relacji w Rzeczypospolitej Obojga Narodów kategorię „klientelizmu”, dostrzegając ją również w realiach społecznych III Rzeczypospolitej. Ze smutkiem trzeba stwierdzić, że klientelizm jest nadal normą polskiego życia społecznego. W tym kontekście każdy przejaw aktywizacji obywatelskiej uważam za niezwykle cenny. Izby regionalne, ale również gminne biblioteki, inicjatywy stowarzyszeniowe mogą się stać zalążkiem niezwykle ważnych działań oddolnych, które będą aktywizować lokalną społeczność i tworzyć coraz silniejsze podstawy społeczeństwa obywatelskiego. To nie jest w mojej filozofii działania publicznego nic nowego. Wręcz odwrotnie, stanowi podstawowe ogniwo otwartego regionalizmu! Ważne jest też, by rozwijać różne formy publicznej aktywności, oddolnego animowania kultury, które będą z czasem prowadziły do tworzenia nowych więzi społecznych. Ostatnio zajmuję się funkcjonowaniem historii w przestrzeni publicznej i stwierdzam rażąco brak wsparcia dla oddolnych inicjatyw w sferze kształcenia uniwersyteckiego. Stąd pomysł wprowadzenia w ramach różnych kierunków studiów humanistycznych historii stosowanej. Będzie to, z jednej strony, odpowiedź nauki na wyzwania współczesnych przemian kulturowo-komunikacyjnych, z drugiej – uczenie młodych ludzi wrażliwości i kompetencji działania w przestrzeni regionalnej/lokalnej, do której większość tych osób po studiach wraca.

Rozmawiał Marek Adamkiewicz

Baśnie

Jana Drzeżdżona

już do nabycia w księgarni internetowej

www.kaszubskaksiazka.pl

Gdzie góry schodzą się z morzem (część 9)

Abchazja to kraina otwarta na morze i zamknięta na lądowe zaplecze łańcuchem gór Kaukazu. Odzwierciedleniem jej krajobrazu jest charakter mieszkańców.

JACEK BORKOWICZ

Jasnowłosi żeglarze, którzy jako pierwsi opłynęli Europę – zmierzając od południa ku zimnym nurtom Morza Północnego – prawie wszędzie pozostawili po sobie megalityczne pomniki. Widziałem jeden z nich na dziedzińcu muzeum w Suchumi, stolicy Abchazji. Dolmen ten ma wydrążony w kamiennej ścianie okrągły otwór. To szczegół typowy dla neolitycznych grobowców Kaukazu, nie spotykany w innych miejscach Europy. Przez taki otwór Abchazi wkładali do środka pustego już grobowca ofiary dla lokalnych bóstw przyrody. Czynili tak pokolenie za pokoleniem, właściwie aż do niedawnych czasów. Abchaskie dolmeny są namacalnym przykładem długiego trwania kultury.

Górale, którzy są żeglarzami

Każdy ma swoją Abchazję. Wojtek Górecki, którego ten kraj oczarował, wydaje właśnie poświęconą mu książkę. Ja wrażenia z naszych wspólnych podróży ciągle chowam dla siebie. Ale z całą pewnością zafascynowało nas tam przynajmniej jedno identyczne doświadczenie: widzieliśmy górali, którzy są jednocześnie żeglarzami.

Podczas pierwszej abchaskiej wizyty poznałem Maję, córkę pirata. Najprawdziwszego morskiego rozbójnika, który na początku XX wieku łupił tureckie statki. Skądinąd Maja wcale nie jest zgrzybiałą staruszką – to kobieta w pełni świeżej urody, choć ma już

Dolmen w Suchumi. Fot. z archiwum Wojciecha Góreckiego

dwie dorosłe córki. Ludzie Kaukazu późno się starzeją. Rodzina Mai mieszka w wiosce rozłożonej na stokach górskiej doliny. Wyżej są już tylko ośnieżone szczyty. Kiedy spojrzysz się w dół, u wylotu doliny widać morski lazur.

Abchazi od wieków żyją na małym skrawku ziemi, gdzie góry schodzą się z morzem. I od wieków ten wyjątkowy krajobraz nadaje kształt ich specyficznej kulturze. Jest to lud – przynajmniej jak na narody Kaukazu – wyjątkowo otwarty na wpływy z zewnątrz. Abchazi są gościnni i ciekawi świata, chłoną wiedzę o nim, chętnie przyjmują nowinki, znają obce języki. Słowem – typowy lud morza. A jednocześnie w głębi swoich osobowości pozostają nieprzystępni dla obcych. Mają swoje rytuały, kody, tajemnice, które dotyczą tylko ich. Nie dzielą się nimi z nikim, kto nie

jest Abchazem. Postępują tak zarówno ci ze wsi, jak i ci z miasta. Hermetyzm ich wewnętrznej kultury utrwała język, pełen dziwnych, świergoczących dźwięków. Kiedy słucham dwóch rozmawiających ze sobą Abchazów, mam wrażenie, że to śpiew ptaków. Pod tym więc względem to prawdziwi górale: impregnowani i zamknięci w sobie.

Ludzie jak kamienie

Otwartość na zewnętrzne wpływy i nieprzystępność dla obcych, te dwie występujące razem, przeciwstawne cechy są – jak już wiemy – właściwe pomorzanom. I tylko pomorzanie potrafią stopić je w litą całość, bez rozbicia ani schizofrenii. Abchazi są jak ich dolmeny: tkwią mocno i pewnie w swojej ziemi. Czy nie przypominają nam w tym owych „omszałych gła-

zów", do których Aleksander Majkowski porównywał Kaszubów?

W ciągu stuleci pograniczna Abchazja znajdowała się w kręgu oddziaływania dwóch kultur religijnych: grecko-bizantyjskiego prawosławia i podszytego azjatyckim monofizytyzmem prawosławia Gruzji. Źródła pierwszego biją nad Morzem Śródziemnym, z kolei prawosławie Gruzinów odzwierciedla „lądowego” ducha ich wspólnoty, która pod względem cywilizacyjnym jest europejskim przedśmionkiem stepowo-półpustynnej Persji. W tej rywalizacji wpływów u Abchazów zawsze zwyciężał pierwiastek grecki, czyli śródziemnomorski. Nic dziwnego, skoro są ludem morza. Także ich krwawa wojna z Gruzinami początku lat dziewięćdziesiątych w jakiejś mierze odzwierciedlała uniwersalny konflikt pomorzan z ludami kontynentalnego zaplecza.

Negrycy byli tu od zawsze?

Niedługo po zakończeniu tego konfliktu odwiedziłem abchaskie miasto Gali, leżące blisko granicy z Gruzją. To już strefa przyfrontowa; mimo rozejmu widziałem tam dużo osób w wojskowych uniformach. Nosiły je także niektóre kobiety. Wśród nich odziana w panterkę Negrytka: ciemna skóra, spłaszczony nos i charakterystycznie wywinięte wargi. Nie przyjechała do Gali z Afryki. Negrycy są endemiczną grupą tamtych okolic.

Skąd się wzięli? Nikt nie potrafi odpowiedzieć. Podobno są potomkami niewolników, których dwieście lat temu zakupili miejscowi plantatorzy. Ale nie ma na to przekonujących dowodów. Być może wywodzą się od uciekinierów z tureckich galer, którzy zaszyli się w niedostępnych, bagnistych rejonach ujścia rzeki Rioni. Niektórzy twierdzą też, że Negrycy byli tu od zawsze. Mieliby pochodzić od pierwszych ludzi, którzy z Afryki wędrowali wzdłuż brzegu mórz i oceanów – na wschód, aż z czasem zaszli do Australii.

Skądkolwiek przyszli, dzisiaj są u siebie. Ciemnoskóry lud przyjął abchaski język i abchaską kulturę. Mimo to nie roztopił się w masie większości. Kaukaskie pomorze konserwuje ludzi i szlifuje ich jak czarnomorskie fale, które od tysięcy lat obmywają kamieniste plaże tutejszego wybrzeża.

Nie chcemy stać w miejscu

Kartuzy świętują 90. rocznicę nadania praw miejskich. Z tej okazji rozmawiamy z burmistrz Mirosławą Lehman o kaszubskości tego miasta, kulturze i ważnych inwestycjach.

W ostatnim spisie powszechnym ponad 20% mieszkańców gminy zadeklarowało, że mówi po kaszubsku. W 2002 r. nie osiągnęliście tego progu. Rzeczywiście kaszubszczyzna rozbrzmiewa dziś częściej w Kartuzach czy po prostu ludzie przestali się tego wstydzić?

Wiele czynników ma na to wpływ. Pewnie przede wszystkim oświata. Dziękuję dyrektorom szkół, nauczycielom, którzy często rozmawiali z rodzicami i przekonywali, że warto uczyć dzieci języka kaszubskiego. Znaczącą była też decyzja, którą podjęliśmy wspólnie z radnymi, o ustawieniu tablic dwujęzycznych. Oczywiście, to wszystko nie odbyło się bezboleśnie. Niektórzy mnie atakowali i mówili, że zamiast kaszubskiego powinniśmy uczyć w większym wymiarze języka angielskiego. Ważne jest też zaangażowanie prezesa kartuskiego oddziału ZKP Kazimierza Formeli. Do tego koniecznie dodajmy działalność Regionalnego Zespołu Pieśni i Tańca Kaszuby pod przewodnictwem Franciszka Kwidzińskiego. Wykonuje on kawał dobrej roboty, tworząc ciągle na wysokim poziomie, będąc wierny tradycji. No i zapewne ma znaczenie coraz większe zainteresowanie młodego pokolenia historią swojej małej ojczyzny, a także chęć poznawania genealogii własnej rodziny. Dobry przykład płynnie także od lokalnych liderów, którzy podkreślają swoje kaszubskie korzenie. A trochę żartując, to przyznaję, że całkiem sympatyczne jest, gdy koleżanki i koledzy burmistrzowie, z którymi spotykam się m.in. na posiedzeniach Związku Miast Polskich, wołają do mnie „witamy księżnę Kaszub”.

Władze Kartuz też w ostatnich latach promują swoje przywiązanie do Kaszub.

To prawda. Ja z dumą przyznaję się do kaszubskości. Mówię po kaszubsku (choć nie jest to pewnie doskonałe) i na przykład na odpust w Sianowie chodzę w naszym stroju regionalnym. Być może to detal, ale myślę, że ludzie dostrzegają, że się tego nie wstydę. Pewnie te wszystkie przyczyny oraz inne zebrane razem dały nam dobry wynik w spisie powszechnym.

Dzięki przekroczeniu progu 20% mieszkańców mówiących po kaszubsku możecie w gminie wprowadzić ten język jako pomocniczy. Zdecydujecie się na taki krok?

Szczerze mówiąc, jeszcze się nad tym z radnymi nie zastanawialiśmy, ale z pewnością taką możliwość przeanalizujemy i postaramy się go wprowadzić. Na pewno będę do tego namawiać.

Przejdźmy do 90. rocznicy nadania praw miejskich. Co by zszokowało mieszkańca Kartuz sprzed wieku, gdyby dzisiaj po tylu latach wrócił do swojego miasta?

Kiedy czyta się wspomnienia Marii Dąbrowskiej z jej pobytu w Kartuzach w okresie międzywojennym, to myślę, że pewnie zaskoczyłaby ją mała liczba hoteli. Z jej słów wynika, że różnych pensjonatów i hoteli było u nas dużo więcej. Przypomnijmy choćby, że na zapleczu obecnego Dworu Kaszubskiego były już wówczas korty do tenisa ziemnego. Tym, co zszokowałoby Marię Dąbrowską, byłyby na przykład zatłoczone ulice pełne samochodów, to, że spokojnie przez miasto nie można przejść. Z pewnością zaskoczyłaby ją też mała ilość czerwonej jarzębiny, którą tak podziwiała. Zapewne dużym wstrząsem byłaby rozbudowa miasta, duża ilość budynków i to, że nie ma już tyle zielonej przestrzeni.

Ale pewnie spodobałyby się pani Dąbrowskiej spacer promenadą przy ul. Polnej wzdłuż Jeziora Karczemnego czy odpoczynek na Ławce Asesora. To, że w mieście mamy hotel trzygwiazdkowy dostosowany do potrzeb osób niepełnosprawnych. No i z całą pewnością zachwyciłby ją zrewitalizowany zespół poklasztorny ojców kartuzów.

Zdziwiłaby się tym, że do Kartuz nie dojeżdżają pociągi?

Pewnie tak. Ale jak mówią, historia kołem się toczy, więc mam ogromną nadzieję, że kolej do nas wróci. Projekt, o którym dużo się mówi, czyli kolej metropolitalna, obejmie także Kartuzy. Jego realizacja pozwoli nam szybciej dojechać do Trójmiasta, może w ciągu 20–30 minut. Dziś jest to projekt bardzo zaawansowany. Przypomnę jednak, że w Kartuzach pierwsze spotkanie na ten temat odbyło się już w 2007 r., m.in. z inicjatywy posła Stanisława Lamczyka. Wówczas nie brakowało sceptyków. Ale teraz wiemy, że nasze wizje okazały się słuszne. Z tego warto się cieszyć.

Proszę wymienić trzy rzeczy, które cieszą Panią nie tylko jako burmistrza, ale przede wszystkim jako mieszkankę Kartuz.

Pierwsze, co przychodzi mi do głowy, to rekultywacja terenu po byłym wysypisku śmieci przy ul. Węglowej. Wielu mieszkańców być może tego nie zauważa, ale zniknęła ta hałda śmieci i odpadów, a pojawił się teren zielony. Już dzisiaj nie pamiętamy, że 5 lat temu taki problem istniał w naszym mieście. Dzięki zdobytym środkom unijnym mogliśmy sobie z nim poradzić, a koszt wyniósł ok. 4 mln zł.

Cieszę mnie też remonty dróg, zwłaszcza ul. 3 Maja, Placu Brunona, wybudowanie nowego odcinka ul. Kolejowej. To są główne ciągi komunikacyjne i ich modernizacja ułatwiła życie mieszkańcom oraz gościom.

Radość ogarnia mnie też, gdy patrzę na to, co się stało w obrębie zespołu poklasztornego. Dzięki zaangażowaniu m.in. proboszcza ks. Piotra Krupińskiego i samorządów udało się dokonać rewitalizacji – to nasza „perełka”. Wiele satysfakcji daje wyposażenie naszych szkół w bardzo nowoczesny sprzęt i pomoce dydaktyczne. Jesteśmy prawdopodobnie jedyną gminą w woj. pomorskim, w której każdy nauczyciel ma do dyspozycji komputer, drukarkę oraz dostęp do internetu. Powstało Centrum Sportów Wodnych i Promocji Regionu na Złotej Górze. To miejsce już teraz jest bardzo rozpoznawalne w kraju.

Nie zmieściłam się w trzech rzeczach, ale jest sporo spraw, które mnie bardzo cieszą.

Kartuzy właściwie już od samego momentu nadania praw miejskich były centrum kaszubskiej – i nie tylko – kultury. Dzisiaj jest tak nadal?

Tak. Z całą pewnością Kartuzy zasługują na miano kulturalnej stolicy Kaszub. Co roku razem z naszymi partnerami przygotowujemy bogatą ofertę kulturalną dla mieszkańców oraz odwiedzających nas turystów. Największą imprezą jest oczywiście Truskawkobranie organizowane w Centrum Sportów Wodnych i Promocji Regionu na Złotej Górze. Dużym zainteresowaniem cieszą się również Kartuski Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej, Sołeczcze Rozegracje, Blues w Leśniczówce, Festiwal Kaszubskiego Humoru „Szport müszi bëc”, kartuskie dożynki gminne, Święto Patrona Miasta św. Brunona, Zaduszki Jazzowe

czy też sylwestrowa noc na kartuskim Rynku organizowana od siedmiu lat. Staramy się, by nasza oferta była różnorodna, dbając też przede wszystkim o zachowanie i promocję kaszubskiej kultury. W programach naszych imprez plenerowych staramy się zawsze umieszczać kaszubskie elementy. Imprezą, z której jesteśmy dumni i której pomysł powstał z myślą o jak najpełniejszej promocji naszej tradycji, są Dni Kultury Kaszubskiej. Impreza ta zastąpiła w ubiegłym roku Jarmark Kaszubski, stając się ważnym wydarzeniem dla całego regionu. Kultura to nie tylko imprezy plenerowe, ale też codzienna praca instytucji kultury: Kartuskiego Centrum Kultury, Miejskiej i Powiatowej Biblioteki Publicznej, Muzeum Kaszubskiego i Galerii Refektarz. Szczególne znaczenie dla upowszechniania kultury w Kartuzach ma Galeria Refektarz, która cieszy się bardzo dobrą opinią w środowiskach twórczych. W jej niepowtarzalnych wnętrzach prezentowane były prace wielu znamienitych artystów. W Kartuzach gościliśmy m.in. wystawę „Kaszuby w malarstwie”, prace Józefa Szajny, Mariana Kołodzieja, Franciszka Starowieyskiego, Jerzego Dudy-Gracza, Władysława Hasióra, Henryka Stryja, Władysława Jackiewicza, Czesława Tumielewicz, a także artystów z Niemiec, Danii, Korei i innych krajów. Cieszymy się bardzo, że dzięki nowemu estetycznemu i funkcjonalnemu obiektowi Kartuskiego Centrum Kultury, który oddajemy do użytku w tym roku przy ulicy Klasztornej, będziemy mogli jeszcze bardziej wzbogacić i urozmaicić naszą ofertę kulturalną. Przed nami rysują się ciekawe perspektywy dalszego rozwoju. Zachęcam wszystkich do skorzystania z naszych propozycji.

W grudniowej „Pomeranii” ks. Piotr Krupiński opowiedział o wielkich remontach, a właściwie rewitalizacji zespołu poklasztornego. Czy to najważniejszy produkt firmowy Kartuz? Chcecie się promować przede wszystkim jako „miasto w cieniu kolegiaty”?

Nie powinniśmy wymyślać czegoś na siłę. Historia naszego miasta od samego początku związana jest z Zakonem Kartuzów. Już w 2004 r. powiedziałam, że będzie to nasz produkt turystyczny.

Wokół tej „perełki” powinniśmy budować całą promocję. Turyści przyjeżdżają tutaj głównie po to, aby zobaczyć ten wyjątkowy zabytek. Mamy pomysły, aby rzeźby mnichów kartuskich stały się także w centrum Kartuz, by pełnić funkcję przewodników prowadzących do kolegiaty. Tak to już jest na całym świecie, że działania promocyjne buduje się wokół najcenniejszych obiektów. Ale nie samą historią żyje człowiek, więc trzeba i coś współczesnego. Mamy pięknie urządzone Park Solidarności i Promenadę Asesora.

A Muzeum Kaszubskie?

Tu jest dużo do zrobienia. Jego obecny stan mnie nie satysfakcjonuje, ale wszystko trzeba realizować po kolei. Myślę, że za kilka lat stworzymy nowoczesne muzeum na miarę XXI wieku.

Jakie są kolejne plany dla Kartuz?

Trudno wymienić je w kilku zdaniach. Jeśli chodzi o rozwój samego miasta, to

wśród zadań strategicznych znalazła się budowa kolei metropolitalnej, obwodnica Kartuz (tym zadaniem zajmuje się Marszałek Województwa Pomorskiego i Zarząd Dróg Wojewódzkich), rewitalizacja centrum naszego miasta, a także rekultywacja jezior. Już w przyszłym roku chcemy rewitalizować część miasta w rejonie Osiedla Wybickiego poprzez budowę kompleksu boisk sportowych z terenem rekreacyjnym oraz parkingiem. I nieustająco remonty dróg!

Na rewitalizację ul. Rynek i Dworcowej mieszkańcy czekają już długo i wielu z nich nie wie, co i kiedy się zmieni.

W przygotowanej już koncepcji zaplanowano m.in. wydzielanie części rekreacyjnej oraz odrębny teren dla miejsc parkingowych. Dodajmy – teren estetyczny, zielony, bardziej funkcjonalny. Rynek będzie przejezdny. Ci, którzy są zainteresowani tematem, niech spojrzą na naszą stronę www.kartuzy.pl.

W zakładce Strategia Rozwoju Gminy Kartuzy do 2020 roku są zamieszczone dokumenty mówiące o tej koncepcji. Realizację inwestycji planujemy w latach 2015–2016.

Wróćmy jeszcze do strategii...

Myślmy też o terenach pokolejowych. Chcielibyśmy zabezpieczyć je pod parkingi. Poza tym powstanie hala targowa przy ul. Dworcowej. Została już podpisana umowa na wykonanie projektu budowlanego. Myślę, że rok 2015 może być rokiem realizacji zadania. Zamierzamy kontynuować remont ul. Klasztornej w kierunku Placu Brunona. Pracy i pomysłów nie zabraknie, a przecież miastu z taką tradycją, jak Kartuzy – stolicy Kaszub – nie wypada stać w miejscu.

Dziękuję za rozmowę.

Rozmawiał Dariusz Majkowski

Z dziejów ZHP w Hufcu Kartuzy (część 1)

W roku 2013 obchodzimy 106. rocznicę powstania skautingu, 96-lecie utworzenia pierwszych drużyn skautowych w Polsce i 86-lecie utworzenia pierwszej drużyny harcerskiej (Związku Harcerstwa Polskiego) w Kartuzach. 86 lat temu powstało także Gimnazjum Koedukacyjne im. Henryka Sienkiewicza w Kartuzach, którego kontynuatorem jest dzisiejsze I Liceum Ogólnokształcące.

h m. ZBIGNIEW SATKE

Twórca skautingu Robert Baden-Powell uważał, że skauting powinien być szkołą wychowania obywatelskiego w kontakcie z przyrodą, powinien uzupełniać naturalne luki wychowania szkolnego przez rozwijanie charakteru, zdrowia, sprawności

jednostki oraz jej wartości społecznych w codziennej służbie. Taką też funkcję spełniał i spełnia harcerstwo w Kartuzach. Jednak w Polsce harcerstwo odgrywało trochę inną rolę niż angielski skauting, bo dużą wagę przykładano do szkolenia wojskowego w organizacji męskiej i do działalności samarytańskiej w organizacji żeńskiej.

Wszystko to miało w późniejszych czasach okazać się potrzebne i przyczynić się do zmniejszenia strat w walkach o niepodległość Polski.

Pierwsze drużyny powstały w międzywojniu

W Kartuzach wraz z powołaniem we wrześniu 1927 roku Gimnazjum

Koedukacyjnego im. Henryka Sienkiewicza (które trzy lata później przemianowano na Miejskie Gimnazjum), założona została 72. Męska Drużyna Harcerska im. Tadeusza Kościuszki. Liczyła 50 harcerzy w trzech zastępach. Drużynowym był Aleksander Arendt – 19-letni uczeń Gimnazjum. W 1928 roku opiekunem drużyny został profesor tej szkoły – pan Jan Flisak. W tym roku wokół drużyny, która liczyła wówczas 54 członków, zawiązało się koło Przyjaciół Harcerstwa złożone z rodziców harcerzy. We wrześniu tegoż roku powołano również drużynę żeńską – była to 1. Drużyna Harcerek im. Marii Konopnickiej.

W drużynach tych organizowano wycieczki po powiecie kartuskim, biwaki, harcerskie oplatki, zajmowano się też wspomaganiem ubogich dzieci w okresie świąt.

Drużyna harcerzy podlegała Komendzie Hufca w Starogardzie Gdańskim, a drużyna harcerek Komendzie Hufca w Chojnicach. W Kartuzach drużyny harcerskie powstały tylko w Gimnazjum. Z powiatu kartuskiego do Komendy Hufca w Starogardzie wszedł drużnik Antoni Wróbel – później hufcowy w Kartuzach.

Bardzo uroczyście obchodzono, na kartuskim rynku, składanie przyrzeczenia harcerskiego i w obecności rodziców przypinano młodzieży krzyże harcerskie. W tamtych czasach wśród harcerzy wyróżnili się: Feliks Marszałkowski, Klemens Worzała, Antoni Wróbel, Teodor Elas, Norbert Borzestowski, Janusz Orzech, Jan Kolka. Wśród harcerek widzimy: Wandę Kostuch, Magdalenę Rygiel i Gertrudę Węsierską.

Najważniejszą sprawą w roku 1931 było oddanie do użytku stancy harcerskiej w Borkowie. W jej budowie pomagali harcerze i ich rodzice, przekazując dodatkowo materiały budowlane. W tej stancy, która miała salę kominkową i miejsca noclegowe, spotykali się nasi druhowie z harcerzami z Gimnazjum Polskiego w Wolnym Mieście Gdańsku.

Dużym wydarzeniem w życiu drużyny był udział w Zlocie Chorągwi Pomorskiej w Garczynie odbywającym się równolegle ze Światowym Zlotem Skautów Wodnych w Funce. Było tam 11 kartuskich harcerzy.

W roku 1934 do pracy w Kartuzach zgłosił się drużnik Adam Sokółski, który

Drużyna harcerska Szkoły Powszechnej z drużynowym Adamem Sokółskim. Czerwiec 1937 r.

Harczerze kartuscy przed dworcem PKP przed wyjazdem na obóz do Nowych Troków na Wileńszczyźnie. Lipiec 1937 r.

Hufiec harcerzy przed Domem Harcerza w Kartuzach. Czerwiec 1946 r.

założył drużynę harcerską im. ks. Józefa Wybickiego w Szkole Powszechnej. W czerwcu 1935 roku zorganizował on obóz harcerski nad jeziorem Karlikowo, który przygotowywał młodzież do udziału w Światowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. Do Spały wyjechali: Antoni Wróbel, Kazimierz Ropel, Adam Sokółski, Jerzy Płaczek, Alfons Trzebiatowski, Feliks Daszkowski i Gertruda Węsierska. W roku 1933 Gertruda Węsierska witała w Gdyni goszczącego w Polsce twórcę światowego skautingu – gen. Baden-Powella.

W roku 1937 do Górek Wielkich pojechał Józef Rosener na kurs drużynowych zuchowych organizowany przez Aleksandra Kamińskiego. Stał się w ten sposób pionierem ruchu zuchowego w Kartuzach. W tym też roku drużyna Rosenera zorganizował obóz wędrowny po Kaszubach, a Adam Sokółski obóz w Nowych Trokach na Wileńszczyźnie. Tam harcerze złożyli kwiaty na cmentarzu na Rossie w Wilnie i brali udział w nabożeństwie w kaplicy Matki Bożej. Wyjeżdżając na obóz, harcerze zwiedzili również Warszawę.

W roku 1938 zorganizowano kolejny obóz w Dubiu, skąd robiono wycieczki do Krakowa i Ojcowskiego Parku Narodowego. Przejazd harcerzom zorganizowała Rodzina Kolejowa.

W tym czasie na kursie drużynowych w Charzykowach przebywała Wanda Klein, a w Buczu – Felicja Bartkowiak.

W 1939 roku harcerze zorganizowali obóz w Kokosakowie, skąd wyruszyli na wycieczki w Tatry. 1 września 1939 wybuchła wojna światowa. Przytoczę tylko, że Brunon Pettke po aresztowaniu i przetrzymywaniu w Victoria-schule został skierowany do służb pomocniczych w Luftwaffe, Wandę Klein i Józefa Rosenera skierowano na roboty przymusowe, przy czym drużyna Józefa uciekł z nich do Danii, Adam Sokółski walczył w duńskim ruchu oporu. Inni nie mieli łżej.

Hufiec harcerek w Kartuzach, w centrum hufcowa Felicja Bartkowiak. Czerwiec 1948 r.

W pierwszych latach po wojnie

Po wojnie w 1945 roku Józef Markowski rozpoczął zbieranie chłopców ze szkoły podstawowej do drużyny, a w gimnazjum to samo robili Hubert Labudda i Witold Leraczyk. Równolegle Felicja Bartkowiak i Maria Olkiewicz organizowały dziewczęta, tworząc hufiec harcerek. Rozpoczęły się też wycieczki i ćwiczenia terenowe w okolicach Grzybna i Pomieczyńskiej Huty. Zorganizowano ponadto drużynę wodną, której drużynowym został Hubert Dąbrowski.

Uroczystości obchodzono Dzień Harcerza oraz Święto Odrodzenia – były parady drużyn i ogniska nad Jeziorem Klasztornym. Harcerzy przybywało. Drużynowymi zostali Edmund Richert, Norbert Lniski, Maria Olkiewicz, Gabriela Witosławska, Hildegarda Bela. Drużynowymi drużyn zuchowych byli Jerzy Maliński, Leon Lewandowski, Tadeusz Klein i Henryk Żuralski, a w hufcu harcerek Zofia Piter i Danuta Kaczmarek.

Hufce organizowały całodobowe dyżury w Państwowym Urzędzie Repatriacyjnym. Utworzono też Harcerską Służbę Ochronną, aby przeciwdziałać wpływowi na młodzież Związku Walki Młodych. W wakacjach w Sianowie Leśnym szkolono zastępowych.

14 października 1945 roku hufce wzięły udział w odsłonięciu pomnika Matki Bożej w parku w Kartuzach, zorganizowano też pielgrzymkę hufców do miejsca straceń w Kaliskach. Pod komendą Henryka Gapskiego maszerowała harcerska orkiestra grająca na akordeonie, grzebeniach i piłach.

25 listopada 1945 uroczystości otworzył Dom Harcerza przy ul. 1. Maja 27 (nieistniejący) w Kartuzach. Utworzone zostały drużyny harcerskie w Chmielnie, Pomieczyźnie, Somoninie, Sierakowicach, Dzierżążnie, Gowidlinie i Borowym Lesie. Organizowano obozy harcerskie w Sianowie Leśnym, Mestwinie i Kamienicy Królewskiej.

W latach 40. społeczeństwo ufundowało harcerzom sztandar, który później został schowany, aby nie wpadł w ręce UB. Znalaziono go dopiero niedawno. W roku 1949 ZHP zostało rozwiązane, a sprzęt i wszystko, co nadawało się do użytku, albo przejął Zarząd Powiatowy ZMP, albo zostało rozkradzione.

Z braku ZHP w Kartuzach potworzyły się nieformalne grupy młodzieży zwalczane przez UB.

Dokończenie w następnym numerze
Fot. z archiwum autora

KSIEGARNIA KASZUBSKO-POMORSKA

WWW.CZEC.PL

e-mail: info@czec.pl, tel: 58 762-82-97

Najbogatsza oferta na rynku! Książki, audiobooki, pamiętki
— Kaszuby, Kociewie, Pomorze

Wizyta starszego pana

Starszy pan przechadza się alejką. Wiedzie nad jeziorem, blisko brzegu, pośród szpaleru wiekowych drzew, głównie buków, porastających także strome zbocze po przeciwnej stronie ścieżki. Zaciszne ustronie sprzyja zadumie, popatrzeniu wstecz, zastanowieniu się nad tym, jak zmieniło się miasteczko jego dzieciństwa i młodości. Po to przyjechał – aby skonfrontować wspomnienia z teraźniejszością.

EDMUND SZCZESIAK

Nie są to odwiedziny w rodzaju tych z tragikomedii Friedricha Dürrenmatta *Wizyta starszej pani*. Claire Zachanasian przybyła po latach do miasteczka swojej młodości, aby się zemścić za wyrządzone jej w przeszłości krzywdy. Starszego pana nic takiego nie spotkało. Nie jest to również powrót po długiej nieobecności, ale kolejne nawiedzenie miasta, do którego ma stosunek uczuciowy.

Regionalista Jan Ejankowski tłumaczył mu kiedyś, że jeżeli świat jest okrągły jak piłka, to środek wypada tam, gdzie go sobie człowiek wyznaczy lub wybierze mu los. Dla Ejankowskiego było to Piaseczno na Kociewiu, dla niego tym środkiem świata są Kartuzy. To niewielkie miasto uważa za swoje, sobie najbliższe, chociaż urodził się gdzie indziej, ale to już skutek zawieruchy wojennej.

Młode miasto, stara osada

Tym razem przyjechał, aby przyjrzeć się miastu baczniej niż zwykle. Jest ku temu szczególna sposobność: mija właśnie 90 lat od nadania Kartuzom praw miejskich. A takie okrągłe rocznice sprzyjają wspomnieniom i porównaniom. To już zresztą druga, w krótkim odstępie czasu, taka okazja: w październiku ubiegłego roku świętowano uroczyste zakończenie obchodów 630-lecia istnienia Kartuz. Są one bowiem stosunkowo młodym miastem, ale starą osadą, zawdzięczającą swe powstanie zakonnikom, kartuzom, którzy w głuszy leśnej, między dwoma jeziorami, na ofiarowa-

Kościół i zabudowania poklasztorne widziane od strony jeziora. Fot. Edmund Szczesiak

nej im w 1382 roku przez Jana z Rusocina ziemi, wzniesli klasztor i nazwali go Rajem Maryi. Przy nim rozwinęła się osada przyklasztorna, a następnie wieś, którą długo pozostawała, także po przeniesieniu tu w 1818 roku z Mirachowa siedziby powiatu. Prawa miejskie Kartuzy uzyskały dopiero 29 marca 1923 roku.

Starszy pan wjechał do miasta szosą od strony Smętowa Chmieleńskiego. Ostatnie kilometry wiodły przez las, ale z któregośkolwiek kierunku by przybył, nie byłoby inaczej: Kartuzy otacza bowiem szeroki zadrzewiony pierścień.

Początek miasta obwieściła mu ustawiona półtora roku wcześniej na rogatce (podobnie jak na pozostałych drogach dojazdowych) dwujęzyczna tablica z nazwami polską i kaszubską. Widomy znak, że wjeżdża do grodu kaszubskiego, co akurat dla niego nie było zaskoczeniem, mimo że w latach jego dzieciństwa i młodości kaszubskość

Kartuz nie była aż tak bardzo podkreślana. Istniała, co prawda, restauracja o nazwie Kaszubska i kino Kaszub, turystów przyciągało Muzeum Kaszubskie, a ambasadorem grodu był (i jest) Zespół Pieśni i Tańca Kaszuby, ale – zwłaszcza w latach stalinowskich – zalecano, o czym przeczytał niedawno, żeby zamiast wyrazu „Kaszubi” używać określenia „miejscowa ludność”, a zamiast nazwy regionu „Kaszuby” – pisać „Wybrzeże”. W tamtych latach kaszubszczyzna była jednak obecna przede wszystkim przez język (wtedy nazywany gwara), którym posługiwano się powszechnie. Także w domu starszego pana. Babcia Rozalia, która spędzała u nich ostatnie lata życia, nie uznawała innego języka poza mową swoich przodków. Biegle i często posługiwała się kaszubskim matką, a on – dziś starszy pan – wyssał go z jej mlekiem. Jedyne ojciec, mimo że z 77 lat, jakie dane

było mu przeżyć, prawie 50 spędził na Kaszubach, przez to półwiecze nauczył się tylko jednego słowa „jo!”

Historia zaklęta w figurze

Starszy pan po wjechaniu do miasta zostawił samochód na dużym parkingu przy nowym odcinku ulicy Kolejowej, dzięki któremu powstała mała obwodnica, pozwalająca omijać środek miasta, i udał się na rynek. Obejrzał wystawę „Rozkopane, zbudowane, zasypane”, przystając tytułem do tego, co działo się jeszcze niedawno także w Kartuzach i irytowało mieszkańców, jak to zwykle bywa z remontami, nawet koniecznymi. Ekspozycja prezentowała ważne inwestycje prowadzone „w ziemi”, zrealizowane na Pomorzu w latach 2007–2013.

Sam rynek, który służył ostatnio za miejsce wystaw, a wokół którego w latach młodości szlifował z kolegami chodniki, z nadzieją, że coś się zdarzy, niewiele się zmienił, ale w najbliższych dwóch latach i on ma być poddany gruntownej modernizacji.

Starszy pan powędrował następnie deptakiem, minął stojący na jego końcu budynek Starostwa Powiatowego, który przechodził różne koleje (była tu siedziba Komitetu Powiatowego PZPR, szkoła muzyczna), a obecnie wyróżnia się tym, że wywieszki na nim są także dwujęzyczne. Zostawił potem po prawej ręce budynek Urzędu Gminy, wcześniej przyjrawszy się i tu szyldom: są również w języku polskim i kaszubskim. Wszedł następnie do parku z obeliskiem z czasów pruskich, upamiętniającym 500-lecie powstania Kartuz (chwała, że nie został zburzony). Na dłużej zatrzymał się przy figurze Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej, której to figury losy odzwierciedlają skomplikowane dzieje Kartuz. W czasie zaboru, w 1903 roku, stanął tu pomnik wojaka pruskiego. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości na jego miejsce postawiono figurę Matki Boskiej. W czasie okupacji Niemcy ją usunęli i postawili na cokole ponownie swego wojaka. W 1945 roku wróciła na pomnik Matka Boska. Obecnie w tym miejscu odbywają się uroczystości patriotyczne – z okazji Konstytucji 3 Maja i Święta Niepodległości 11 listopada.

Właśnie ulicą 3 Maja starszy pan pomaszerował stamtąd na plac św. Brunona i skręcił w ulicę Klasztorną,

gdzie mieści się Liceum Ogólnokształcące, którego jest absolwentem (teraz to Zespół Szkół Ogólnokształcących). Od frontu niewiele się zmieniło, ale bardzo rozbudowało się zaplecze, doczekano się także wymarzonej już za jego czasów hali sportowej.

Również pobliski Dom Rzemiosła, miejsce zabaw karnawałowych (niejedną noc tu przetańczył jako dziewiętnastolatek), w ostatnich miesiącach rozrósł się, wypiękniał, wyszlachetniał, a na dodatek został wkomponowany w rozległy park. W Domu Rzemiosła mieści się już ośrodek informacji turystycznej. Gdy jest nieczynny, wiele wiadomości można uzyskać, podchodząc do urzędzenia na zewnątrz i metodą dotykową „serfować” do woli po informacjach. Niebawem do Domu Rzemiosła przeprowadzi się z Kaszubskiego Dworu całe centrum kultury.

Nawiązanie do tradycji zakonu

Podążając dalej, starszy pan zagłębił się w wąską uliczkę prowadzącą wzdłuż starych domów, na których tabliczki przypominają, że to budynki poklasztorne: gorzelnia, słodownia, spichlerz, browar; nie pełnią już tych ról, zostały później przebudowane, ale dają wyobrażenie, jak ten fragment zabudowań wyglądał kiedyś.

Zajrzał następnie do świątyni, w której był ministrantem, i zachwycił się, jak dawniej, bogatym barokowym wystrojem oraz z zadowoleniem stwierdził, że jego kościół parafialny, podniesiony w 1992 roku do rangi kolegiaty, w ostatnich latach został gruntownie odnowiony – wewnątrz i na zewnątrz.

Oglądając zmiany, jakie zaszły w całym zespole poklasztornym, przywracające blask tej perle Kartuz i Kaszub, uświadomił sobie, że Kartuzy nie tylko coraz odważniej manifestują swoją kaszubskość, ale i coraz śmielej nawiązują do tradycji zakonu, któremu zawdzięczają swe istnienie. Od 11 lat patronem miasta jest św. Brunon, założyciel głównego zakonu kartuzów w Chartreuse koło Grenoble; kapliczka z figurą tego świętego, odnowiona w ubiegłym roku, zdobi plac jego imienia. Nowe rondo na skrzyżowaniu ulic Gdańskiej, Piłsudskiego i Kościuszki nazwano Rondem Kartuzów. W Muzeum Kaszubskim można oglądać dary przywiezione przez dyrektora Norberta Maczu-

lisa z Chartreuse. A planuje się jeszcze – jak usłyszał od proboszcza kolegiaty ks. prałata Piotra Krupińskiego – urządzenie w eremie muzeum ukazującego codzienne życie ascetycznych mnichów. W pomieszczeniu nad zakrystią zamierza się z kolei umieścić makietę dawnej Kartuzji Gdańskiej (jak ją nazywano, żeby odróżnić od innych na świecie, a przetrwało tych kartuzji osiemnaście), aby można było porównać to, co na nią się składało, z tym, co pozostało.

Rolę zakonu w historii Kartuz mają także udobitnie rzeźby mnichów, postawiane w różnych miejscach na zmodernizowanym rynku, a więc w centralnym punkcie miasta.

Miejsce spotkań i zabaw

Od kolegiaty i jej najbliższego otoczenia już tylko krok do początku Alei Filozofów, którą tak lubi spacerować starszy pan, a która również przywodzi na pamięć założycieli Kartuz. „Tradycja głosi, że po tej drodze kroczyły zadumane postacie mnichów kartuzów, w białych habitach, odmawiając brewiarz” – pisał Aleksander Majkowski w swym przewodniku po Szwajcarii Kaszubskiej.

Aleja, pamiętająca kontemplacyjne spacerowanie zakonników, służyła jako miejsce przechadzek wielu pokoleniom mieszkańców. Zagospodarowano ją po raz pierwszy w 1890 roku. Z czasem jej stan – jak pisano w miejscowej prasie – „częściej odstraszał i zniechęcał do przechadzek, aniżeli przyciągał”. Aleję uporządkowano ponownie w latach 1997–1998, ale nowego czaru nabrała w 2010 roku. Wymieniono ławki, ustawiono stoły, wybudowano pomosty, ale przede wszystkim wzbogacono ją o ścieżkę edukacyjno-przyrodniczą: na 20 tablicach zaprezentowano występujące w okolicy gatunki roślin i zwierząt.

Starszego pana cieszy przede wszystkim to, że aleja nie straciła swego naturalnego wdzięku. Przysiada na ławce usytuowanej na niewielkim cyplu, aby popatrzeć na położone po drugiej stronie jeziora Nowe Osiedle. Składa się na nie szesnaście identycznych bloków (z alei widać tylko pięć), zbudowanych w czasie okupacji przez jeńców angielskich dla administracji hitlerowskiej, a po wojnie zasiedlonych przez miejscowych. Bloki nie grzeszą urodą, ale starszy pan patrzy na nie z sentymentem. Mieszkał na Nowym Osiedlu,

z przerwami, 22 lata. Tu – w bliskości dwóch jezior i sporego lasu, ciągnącego się aż do wsi Prokowo – upłynęło jego dzieciństwo. Zwłaszcza okolica Wyspy Łabędziej, do której dochodzi po krótkim odpoczynku na cyplu, była miejscem spotkań z kolegami i zabaw. Wie, skąd taka jej nazwa: pamięta zamieszkałą przez łabędzie budkę stojącą na drugiej, mniejszej wyspie. Trawiasta łąka, rozciągająca się między jeziorem a lasem, służyła za boisko piłki nożnej, jezioro było w zimie naturalnym lodowiskiem, po którym mknęło się na łyżwach, a ze stromego zbocza na skraju lasu zjeżdżało na nartach. Latem kąpali się w poprzedzającym pierwszą, większą wyspę kanale, dawnym basenie. W okresie międzywojennym było tu bowiem kąpielisko dla mieszkańców i turystów: „miejskie łaźienki publiczne z basenem i plażą piaszczystą” – jak opisywał ten rejon Aleksander Majkowski w przewodniku *Szwajcaria Kaszubska*.

Teraz w okolicy Wyspy Łabędziej znajduje się plac zabaw dla dzieci, są ławki, na wyspę prowadzi nowy pomost, jest na niej altana. A na łące, dawnym boisku, stoi zadaszona estrada, powiązana z amfiteatrem urządzonym na stromym lesistym zboczu. Niestety, nie ma łaźienek i plaży, gdyż od wielu lat zanieczyszczone jeziora, a już szczególnie Klasztorne Małe, nie nadają się do kąpeli.

Jezioro pachnące cebulą

Przez wiele powojennych lat wprost do jezior odprowadzono nieoczyszczone ścieki komunalne i przemysłowe. Był czas, że idąc w stronę mostu oddzielającego jeziora Klasztorne Małe i Duże, trzeba było zatykać nos i odwracać głowę w stronę Dużego, bo w Małym zatoczka zamieniła się w kloakę.

Obecnie nie jest aż tak źle, ale z problemem zanieczyszczeń kartuskich jezior, a zwłaszcza Klasztorne Małego, nie zdołano się uporać, mimo wielu podejmowanych prób. W 2006 roku podjęto kolejną – metodą wymyśloną i sprawdzoną w Australii. Użyto preparatów, z których pierwszy miał spowodować wytrącenie rozpuszczonych w wodzie groźnych związków fosforu, tak aby opadły na dno, a drugi – utworzyć na dnie warstwę izolującą nagromadzone osady, żeby związki fosforu ponownie nie przeniknęły do wód.

Odnowiony erem. Fot. Edmund Szczesiak

Metoda okazała się skuteczna, ale rezultaty niesatysfakcjonujące. Uznano, że rekultywacja jeziora nie przyniesie zadowalających efektów, jeśli nadal będą do niego wpływać zanieczyszczenia, w tym skażone wody z Jeziora Karczemnego. A tak wciąż się dzieje. Miejscowa prasa i portale internetowe informują co pewien czas o popełnianych „grzechach ekologicznych”. Dwukrotnie w ostatnich latach doszło do wylania się do jeziora ścieków ze szpitala. W lutym 2013 roku w pobliżu Wyspy Łabędziej pojawiły się nieczystości o zapachu cebuli. A płynęły tak wartko, że wypchnęły żelazną pokrywę studzienki. Tropcy zawiodły do spółki, która na swojej stronie internetowej reklamuje się jako „fabryka cebuli”.

I tak jezioro, które powinno być pod szczególną ochroną, jest wciąż „odżywane”, choć nie w takim stopniu jak w latach peerelu, pokarmami, które odbierają mu szansę powrotu do pełnego zdrowia.

Iskierka nadziei

A mogłoby to być „jezioro marzeń” – jak chcieliby uczniowie I Liceum Ogólnokształcącego, którzy w obronie Klasztorne Małego zorganizowali na rynku kartuskim w listopadzie ubiegłego roku happening „Jezioro marzeń – powstrzymajmy ścieki!”. Czy jest szansa, że to marzenie się spełni? Iskierka nadziei pojawiła się przy okazji budowy promenady nad Jeziorem Karczemnym, nowej

atrakcji Kartuz. Otwarto ją na początku grudnia ubiegłego roku. Ma długość ponad kilometr, można się nią przechać, także wieczorem, gdyż jest oświetlona, można ją pokonać na rowerze lub na rolkach (są odpowiednie trasy). Co jednak ważne, przy okazji budowy promenady zrealizowano inwestycje mające zmniejszyć dopływ nieczystości do Jeziora Karczemnego. Założono separatory – urządzenia, których zadaniem jest oczyszczanie z brudów wód deszczowych do niego wpadających, a także wykonano kanalizację sanitarną na ulicy Polnej. A co jeszcze ważniejsze, oznajmiono, że to nie koniec, lecz dopiero pierwszy etap ratowania kartuskich jezior. Następne mają doprowadzić do wyeliminowania dopływu zanieczyszczeń do wszystkich.

Miasto w ostatnich latach wyładniało. Obdarzone przez naturę bogactwem przyrody, a przez historię bezcennym dziedzictwem kartuzów, po czasach podupadania i peerelowskiej szarzyzny wzbogaciło się o nowe i rozbudowane obiekty, nowe miejsca wypoczynku, nowe i wyremontowane drogi i chodniki. Czas na jeziora, z których aż cztery leżą w obrębie miasta, a jedno tuż obok, i które mogłyby, jak kiedyś, służyć mieszkańcom i przyciągać turystów.

To konstatując, starszy pan opuszcza Wyspę Łabędzią, zawraca. Nadal spaceruje i wciąż duma. Wiem, o czym rozmyśla, bo ten starszy pan to ja.

Kartuzy to moje centrum świata

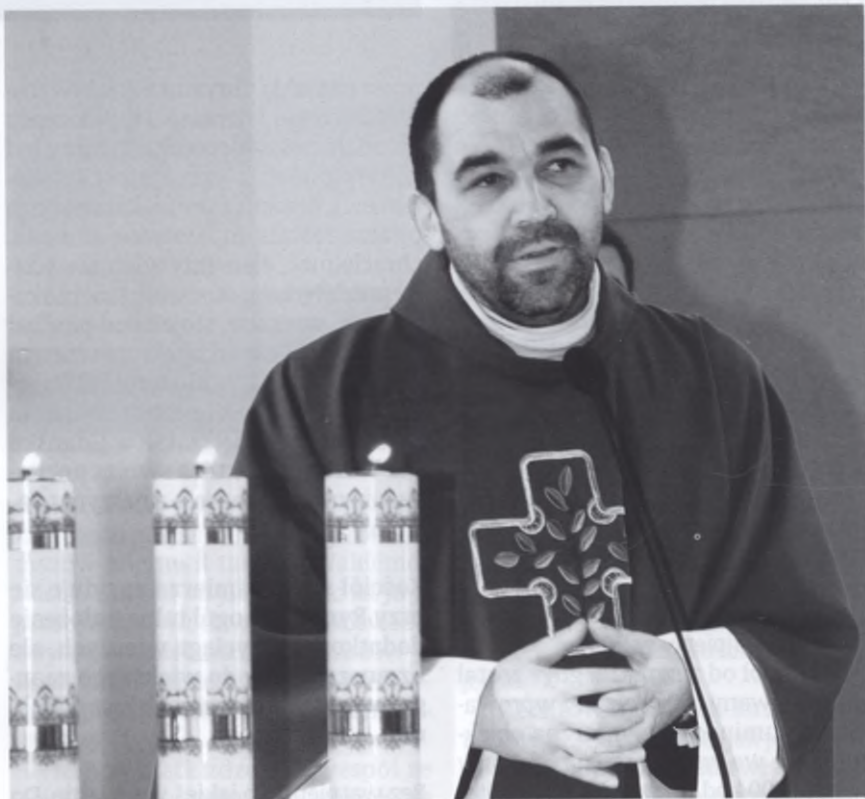
Z ks. kan. dr. Ryszardem Różyckim, proboszczem parafii pw. św. Kazimierza w Kartuzach i wykładowcą teologii moralnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie, rozmawiamy o historii, remontach i miłości do Kartuz.

6 lat studiował Ksiądz w Strasburgu. Jak na tle tego miasta prezentują się Kartuzy? Gdzie czuł się Ksiądz lepiej?

Kartuzy są dla mnie centrum świata! Od 21 lat jestem związany z tym miastem i wszystkie moje drogi prowadzą właśnie tutaj. W Strasburgu też czuję się dobrze, zwiedziłem go wzdłuż i wszerz, mam tam swoje ulubione zakątki, ale tutaj czuję, że jestem u siebie. Kartuzy tak na tle Strasburga, jak i wielu innych miast europejskich na pewno nie mają się czego wstydzić.

Zagraniczny doktorat przydaje się w pracy duszpasterskiej?

Doświadczenie studiów na uniwersytecie w Strasburgu, napisanie doktoratu w obcym języku, ale także spotkanie tam ludzi, doświadczenie duszpasterstwa w parafii polskiej, francuskiej, w klasztorze wśród benedyktynów, to wszystko bardzo rozszerzyło moje horyzonty i myślę, że pomaga mi dzisiaj lepiej pełnić obowiązki proboszcza. Pewnie taki cel mojego wyjazdu widział ks. Rektor Wiesław Mering, sam dawny student w Strasburgu, stojący u podstaw decyzji ks. biskupa Jana Bernarda Szlagi z roku 1994, kierującej mnie na studia. To doświadczenie francuskiego Kościoła pozwoliło mi zrozumieć jedną rzecz: świata nie da się podzielić na dwa kolory: biały i czarny. Są jeszcze tysiące odcieni szarości i tak jest zarówno z ludźmi, jak i z ich obecnością w Kościele oraz w życiu parafialnym.

Wróćmy do Kartuz. Kościół św. Kazimierza nie ma tylu lat, ile kolegiata, ale także może się pochwalić ciekawą historią.

Historia tego kościoła jest bardzo związana z losami mieszkańców Kartuz. Pod koniec XIX w., w ramach polityki germanizacyjnej, rząd pruski wspierał mieszkających tutaj Niemców, którzy w dużej części byli protestantami. Po wojnie prusko-francuskiej, po roku

1872, Francja musiała zapłacić duże odszkodowania wojenne, a z tych pieniędzy rząd pruski na terenie Polski postawił bardzo dużo szkół i wspierał budowę kościołów. Nasza świątynia powstała w latach 80. XIX w. Ciesząc się wsparciem rządu pruskiego, kościół funkcjonował właściwie do zakończenia wojny. Potem Niemców i protestantów zostało tutaj niewiele, świątynia była opuszczona i mocno zdewastowana. Opatrznościowo się stało, że grupa

nauczycieli z Wilna, którzy znaleźli się w naszym mieście i liceum, zaczęła się nią opiekować i powstał kościół szkolny, początkowo bardziej pod opieką rady rodziców niż parafii. Później stał się kościołem filialnym, a 1 października 1983 r. – decyzją ks. biskupa Mariana Przykuckiego – została powołana druga parafia w Kartuzach, pod wezwaniem św. Kazimierza. Jej drugi tytuł – też wileński – to Matki Bożej Ostrobramskiej.

Co mogą zobaczyć w kościele św. Kazimierza miłośnicy zabytków?

Centralny witraż przedstawiający Chrystusa Zmartwychwstałego. Poza tym znawców zabytków zachwycą nasz strop. Jego rozwiązania są bardzo nowoczesne technicznie jak na czasy budowy kościoła. Wiem, że na Wydziale Budownictwa Politechniki Gdańskiej często się interesują konstrukcją tego stropu. Wszystkie inne zabytki uległy zniszczeniu. Dzisiejszy wystrój pochodzi z czasów powojennych, np. nastawy boczne ołtarzy, które zawierają obraz Matki Bożej Ostrobramskiej i obraz Jezusa Miłosiernego. Obecny wygląd wnętrza kościoła jest efektem pracy ostatnich dziewięciu lat, kiedy podjęliśmy się kapitalnej modernizacji kościoła, aby dostosować go do potrzeb liturgii katolickiej.

Jakie zmiany wprowadzono w świątyni?

Prace nad modernizacją miały przebieg etapowy. Najpierw w 2003 r. ożywiliśmy kościół od zewnątrz, gdyż został zainstalowany nowy zegar i wprowadzono iluminację zewnętrzną obiektu. Prace we wnętrzu rozpoczęliśmy w roku 2004 od rozszerzenia prezbiterium i założenia podłogowego ogrzewania. Potem położyliśmy kamienną posadzkę kolorystycznie dopasowaną do barwy dominującej w centralnym witrażu. Właściwie cała kolorystyka kościoła jest dopasowana do kolorów witraża, czyli czerwonego i zielonego. Te dwie barwy zostały uprzywilejowane. W symbolice chrześcijańskiej mają ogromne znaczenie, ponieważ symbolizują życie i miłość. Idea jest taka, że wierny wchodząc do kościoła, widzi wyznaczoną drogę prowadzącą

przez ołtarz do Chrystusa Zmartwychwstałego (na witrażu). Po położeniu posadzki postawiono ołtarz, który był konsekrowany w uroczystość św. Kazimierza w roku 2005. Do kamiennego ołtarza została dopasowana ambona, chrzcielnica, elementy zdobiące ściany prezbiterium, otoczenie tabernakulum czy, wreszcie, stojak pod paschał i świecznik. Całą architekturę wnętrza zaprojektowała pani Dorota Żarska-Wisniewska, absolwentka Wydziału Architektury Wnętrz ASP w Gdańsku i w Warszawie, która swoim pochodzeniem związana jest z naszym miastem.

Kościół św. Kazimierza znajduje się przy Rynku. Na ogół takie położenie dodatkowo przyciąga wiernych, ale i zmusza księży do większego zaangażowania. W Kartuzach jest podobnie?

Bez wątpienia to jakieś wyzwanie. Do kościoła na Rynku przychodzi wielu mieszkańców, którzy do naszej parafii nie należą w sensie administracyjnym. Przyjeżdżają do nas np. mieszkańcy okolicznych miejscowości. Możemy powiedzieć, że kościół pw. św. Kazimierza jest taką świątynią powiatową. Między innymi dlatego powstała kaplica adoracji, gdzie codziennie między godz. 9 a wieczorną mszą świętą jest adoracja Najświętszego Sakramentu oraz między 15.00 a 17.00 pełnimy dyżur w konfesjonale. Czasami turyści naj-

pierw trafiają na Rynek, a dopiero potem do kolegiaty, stąd nasz kościół staje się niejako wizytówką naszego miasta. Centralne położenie kościoła niemal wymusza, aby w wakacyjne niedziele odprawiać dodatkową wieczorną mszę św., tzw. mszę ostatniej szansy o 20.30.

A jak wygląda współpraca między kartuskimi parafiami?

Staramy się współpracować dla dobra naszych wiernych i mieszkańców Kartuz. W jedności jest siła i Pan Bóg chce, abyśmy współpracowali. Na pewno nie rywalizujemy ze sobą.

Czy w waszej parafii często są odprawiane msze święte z kaszubską liturgią słowa?

Raczej okazyjnie. Nie jestem przeciwnikiem kaszubskojęzycznej oprawy Eucharystii, ale wolałbym, aby to była dodatkowa msza w niedzielę – z wcześniejszym ogłoszeniem-zaproszeniem wszystkich zainteresowanych. Nie wszyscy bowiem wierni, którzy przychodzą do kościoła św. Kazimierza na niedzielną czy świąteczną liturgię, posługują się językiem kaszubskim na tyle, by gwarantowało to należyty udział we mszy św.

Dziękuję za rozmowę.

Rozmawiał D.M.

Fot. z archiwum parafialnego

Zdrzódło bëlnëch dzejaniów

To ju minãło dwadzesce lat! Z jedny stronë wëdówò sã, że to doch bëło tak niedównò, z drëdżi równak wiele òbrazów ùcëkò ju z pamiãcë, temù je mùszebné, żebë je przëpòminac, tim barżi, że dotikają wòznëch szterków w dzejach Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniò i ògłowò – kaszëbiznë.

EUGENIUSZ PRËCZKÒWSCZI

Kò hewò 23 lżëkwia 1993 rokù bëło ùroczëstë òtemkniãcë Kaszëbsczégò Dodomù. Dlò dzysdniowëch jegò ùżëtkòwników – to je rządówò òrganizacji i redaktorów „Pòmëranii” – je to ju historiò stwòrzonò przez pòprzëdców. A równak bez tëch wëdazrzeniów nie bëlobë wiele z tegò, co dzys mòże sã dzòc.

Nen baro redosny dżëń zaczął sã równak smùtnò. Kò pòrenë ùmarł ks. prałat Francëszk Grëcza, òstatny z kar-na zrzeszińców. Pò piãtnòsce latach jegò dzejanië i dokazë ùdało sã zebrac i òpisac w ksążce *Kaszubski Kordecki. Życie i twòrczość ks. prał. Franciszka Gruczy*. Pùblikacjò baro chùtkò sã rozeszła, temù nót bëło zrobic pòprawiony dodrëk. Ùkòzòł sã dëcht przed dwadzesną roczëzną smiercë.

To prawie ksądz Grëcza bëł pierszim, jaczi òdprówiòł w rodny mówie i prawil w ni kòzania. Wierã to przëtròfk, ale baro symboliczny, że w tim samym czasu prawie zacząłò sã téż òdprówianië taczich mszów w kaplëcë kòscoła sw. Jana we Gduńsku, to je dëcht slòdë Kaszëbsczégò Dodomù.

Gduńszci part czerowóny tedë przez Zbiszka Jankòwsczégò (jò bëł wnen-czas wiceprzëdnicã) rëchtowòł sã do zaczącò regùlarnégò òdprówianiò we Gduńsku mszów z kaszëbską lëtur-giã słowa. Pòd kùńc maja przëjachòł arcëbiskùp Gòcłowski i prowadzil nã pierszą historyczną mszã. Do dzys sã òne dërch w ti kaplëcë òdprówionë, wiedno w drëgą niedzielã miesãdza. W asy-sce ny pierszi mszë bëł tej ks. Marek Adamczik, pòlbrat arcëbiskùpa (òd gro-micznika 2013) Mirosława Adamczika. Zòs ks. Marek bëł wnenczas wikarim w bazylice katedralny. Jesz czile lat tam

Òtemkniãcë Kaszëbsczégò Dodomù. Mszò sw. z ti lëżnoscë w kòscele sw. Jana (w kaplëcë). Odj. z archiwùm E.P.

słužil i celebrowòł w rodny mówie dlò kaszëbszci pòspòlnotë. Nòwicy równak mszów òdprawił tam ks. Waldëmòr Naczk, chtëren òd jaczich piãc lat ju je probòszczã w Wòclawach na Zëlawach. Dzysëszim celebransã nëch mszów je ks. dr Lëszk Jãzdżewszci, jaczi niedównò òstòł téż diecezjalnym kapelanã Kaszëbów.

Nen pòczãtk zdzejóny wespół ze Zbiszkã Jankòwsczim, przë wespółòzce téż Izabellë Trojanowsczi, dostòł bëlnë spòdlë. Przez czile lat rëchtowòł jem całą liturgiã słowa. Jak bëło trzeba, tej ùrãdzywòł jem téż ksãdzów. Kò òkróm wëmienionëch w kaplëcë mielë òdprówionë téż ks. prał. Bògùsław Głòdowski, ks. prał. Stanisław Megier, ks. kan. Roman Skwiercz, ks. kan. Mirosłòw Bùżòn, braca Pawël i Piotr Lewañcicë i wierã jinsi, ò jaczich mòja pamiãc mò ju zabëtë.

Stało sã tradicjã, że pò nëch mszach bëłë wiedno zëndzenia w Mestwi-

nie – zalë Kaszëbsczégò Dodomù, a na nich czãsto bëłë gòsce. Przëbòcziwóm so pisarzów i pòëtów: Alojzégò Nògla, Jerzégò Stachùrszczégò, Stanisława Bartëlëka, Idã Czajinã, Michala Piëpera. Bëłë téż zëndzenia z rozmajitima dzejòrzama.

Rëchtowanië nëch kaszëbskich mszów przëjãł òde mie (jak jem wëcygnãł ze Gduńska) nòpierwi Zygmunt Stenka, a pòtemù wnet mòja pòlsostra Hildegarda (Ela) Iwan z Sopòtu; to òna zabédowa dzysdniowémù prowadnikòwi nëch mszów i zëndzeniów, dr. Jerzémù Kòszòlce, dalszë przë tim dzejanië. Gwësno te wszëtczë wëmienionë òsobë mòglëbë dodac swòj wespółmink. W całoscë to bë dało historiã negò wiòldzégò dzëła zaczątégò òb zymk 1993 rokù. Kò ne msze stalë sã wnet zdrzòdlã wiele rozmajitëch dzejaniów. Ale ò tim mòżna bë ju pisac nie-jeden pòsobny wespółmink, do czëgò ròd jinszych zachãcywóm.

Henryk Hubertus Jabłoński

„Patrząc na życie Henryka Jabłońskiego, można by stwierdzić, że wszystkie jego dni są do siebie podobne. Bo on urodził się kompozytorem. Musi pisać, to wynika z jego wewnętrznej potrzeby. Nawet wtedy, gdy jego utwory z dziedziny muzyki poważnej, zdawało się, nie miały widoków na wykonanie – jednak pisał”^{*}.

MAREK SZEMIEL

Rys biograficzny twórcy

Henryk Hubertus Jabłoński (1915–1989), kompozytor, pedagog, wiolonczelista. Wychowywał się w rodzinie niemieckojęzycznych gdańskich mieszczan amatorsko muzykujących (jego ojcem był Herwardt Degler, matką Alidia ze Springerów). Jako kilkuletni chłopiec uczył się gry na fortepianie i skrzypcach, a później na wiolonczeli. W tym czasie zaczął pisać swoje pierwsze utwory. Już jako pięcioletek, na dzień urodzin swego ojca, skomponował *Marsz na fortepian*.

Po ukończeniu gdańskiego Liceum św. Katarzyny podjął studia muzyczne w Polskim Konserwatorium Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1933–1939) w klasie wiolonczeli Kazimierza Wiłkomirskiego. Harmonii i kontrapunktu uczył się u Wernera Schramma, kompozycji u Alfreda Paetscha. Podczas II wojny związany był z zespołami muzyki popularnej występującymi w Gdańsku. W 1945 roku spłonęło około 200 jego kompozycji.

Po wojnie wykonywał pracę muzyka w lokalach rozrywkowych oraz w 1945 roku (krótko) – wiolonczelista w orkiestrze symfonicznej założonej przez Tadeusza Tylewskiego. Od roku 1947 współpracował z orkiestrą Polskiego Radia w Warszawie kierowaną przez Stefana Rachonia. Pisał dla niej utwory rozrywkowe i aranżował muzykę ludową, głównie z Kaszub (około 150 utworów). W latach 1948–1953 prowadził zespół instrumentalny i chór na Politechnice Gdańskiej, a od 1951 do 1954 – chór gdańskiego Tech-

Henryk H. Jabłoński w ogrodzie domu przy Jaśkowej Dolinie 58 w Gdańsku-Wrzeszczu.
Fot. z archiwum domowego Charlotty Jabłońskiej

nikum Budowy Okrętów Conradinum. Nawiązał współpracę z rozgłośnią radiową w Gdańsku w latach 50., tworzył muzykę do sztuk teatralnych, słuchowisk radiowych, filmów, opracowywał folklor kaszubski.

Jabłoński jest autorem ponad 400 kompozycji. W jego tece kompozytorskiej znajdują się niemal wszystkie gatunki i formy muzyczne. Znaleźć w niej można zarówno utwory rozrywkowe, pieśni masowe i piosenki popularne, jak i większe utwory wokalne i wokально-instrumentalne, w tym utwory symfoniczne, kameralne i solowe. Wiele kompozycji Jabłońskiego, których zasadniczym walorem jest interesująca inwencja melodyczna oraz doskonałe,

choć tradycyjne w doborze środków operowanie techniką kompozytorską, wiąże się tematycznie z bliskim mu morzem, wybrzeżem, jego mieszkańcami i ich muzyką ludową.

Najbliżsi o kompozytorze

Przeprowadziłem wywiady z członkami rodziny, przyjaciółmi i współpracownikami kompozytora, aby m.in. uzyskać odpowiedź na pytanie: Jakim był człowiekiem na co dzień? Wśród moich rozmówców byli: Charlotta Jabłońska, Roman Jabłoński, Zbigniew Bruna, Krystyna Dullowa, Konstanty Andrzej Kulka, Konrad Mielnik, Jerzy Partyka, Zbigniew Pniewski, Ryszard Poznakowski, Józefa Siudaczyńska-Ba-

bicz, Krystyna Suchecka, Jacek Ujazdowski i Andrzej Żurowski. Poniżej przedstawiam cztery wspomnienia: Charlotty – żony kompozytora (z wywiadu przeprowadzonego 15.06.2010 roku), Romana Jabłońskiego – syna (z 16.08.2011), Konstantego Andrzeja Kulki (z 5.10.2011) i Krystyny Sucheckiej (z 21.05.2011). Nie ingerowałem w treść wywiadów, zachowując ich stylistykę i specyfikę. Wszystkie teksty są dokumentami autoryzowanymi.

Charlotte Jabłońska

Pobraliśmy się 15 lutego 1945 roku w Gdańsku. W tym czasie akurat przechodził przez Gdańsk front rosyjski. Wokół było mnóstwo Rosjan. Mój teść zaproponował nam, do czasu zakończenia wojny, wspólne zamieszkanie przy ulicy Piwnej w Gdańsku. Jednakże wkrótce na ten dom spadła bomba, a pod koniec marca 1945 roku palił się już cały Gdańsk. Wówczas przeszliśmy z Henrykiem do sąsiedniego domu, a bywało, że przebywaliśmy i na ulicy. Pamiętam, nie było wody, byliśmy bardzo zmęczeni. Szliśmy więc do kościoła Mariackiego, by tam odpocząć. Wkrótce dotarliśmy do jednej z piwnic, mieszczącej się przy ulicy Elbląskiej, i w niej przeczekaliśmy „na węglach” przyjscie Rosjan. Taki był nasz miesiąc miodowy.

Mogliśmy – bo była taka okazja – wyjechać do Danii. Wypływał w tym czasie statek z gdańskiego portu, lecz Henryk nie chciał opuścić Gdańska. Pamiętam, kiedy nawet miasto się paliło, to on płakał razem z Gdańskiem.

Babcia Henryka – Rozalia – była Polką, z domu Jabłońska. Często wspominał o swoich dziecięcych latach. Mówił, że kiedy miał pięć lat, babcia mówiła do niego po polsku. Ta sympatia do Polski w nim pozostała. Napisał przed wojną *Suitę polską* i po wojnie, w której suita została zniszczona, odtworzył ją z pamięci. Rysowałam, pamiętam, linie na papierze, który służył do pakowania żywności, a Henryk rekonstruował na nim ten utwór z największą dokładnością.

Kiedyś mi powiedział, że największą przyjemność sprawiało mu wyjście z ciotką do teatru na bajkę. Mimo że był już dorastającym chłopcem, podniecającą chwilą dla niego była ta, kiedy muzycy z orkiestry stroili swoje

instrumenty. Ciotka wkrótce spostrzegła, że bardziej interesuje się orkiestrą niż bajką i wykupiła mu abonament na koncerty symfoniczne.

(...) W gdańskim radiu mówili na niego „Kuba”. Zawsze serdecznie go przyjmowali. Kiedy przychodził tam raz w tygodniu na audycję, mówili: „Ach Kuba idzie”.

Henryk lubił pracować z młodzieżą. Tuż po wojnie prowadził chór i zespół orkiestrowy przy Politechnice Gdańskiej. Pisał i aranżował dla nich utwory. Była to głównie muzyka polska. Nieraz pisał na podstawie usłyszanego motywu wykonanego przez jednego z członków zespołu.

Przepisywałam Henrykowi partytury, bo jeden egzemplarz każdej partytury wysyłał do Ministerstwa Kultury i Sztuki, drugi – dla dyrygenta, a trzeci pozostawał w domu. Nieraz zdarzyło mi się popełnić kilka błędów przy przepisywaniu, wówczas Henryk mówił: „(...) tak dalej nie ma sensu”, ale z czasem szło mi coraz lepiej i przestał mnie kontrolować.

Miał bardzo dużo inwencji twórczej. Gdy tylko usiadł do fortepianu, to zaraz „sypało się jemu jak z rękawa”. Przy tym nie marnował papieru i nigdy nie poprawiał tego, co już napisał.

Większość utworów, które napisał, to muzyka lekka i przyjemna. Stefan Rachoń, ówczesny dyrektor orkiestry warszawskiego radia, często zamawiał u Henryka taką muzykę. Pamiętam, jak kiedyś do mnie powiedział: „Pani Charlotto, jak to dobrze, kiedy dostaję od Pani nuty. Nie muszę ich poprawiać i od razu mogę próbować z orkiestrą”.

Był człowiekiem życzliwym, współczującym i kochającym ludzi. Wydaje mi się, że był osobą lubianą.

Roman Jabłoński

Ojciec z reguły pracował rano. Po wypiciu porannej kawy siadał do fortepianu i sporządzał szkic planowanej kompozycji. Po zrealizowaniu go dopiero pisał na czysto zamierzoną kompozycję. Zwykle ta praca trwała do późnego popołudnia. Czasami zdarzało się, że i po południu coś finalizował, ale to należało do rzadkości. Nie miał trudności z komponowaniem, szło mu bardzo dobrze. A jeżeli już coś napisał, to nie było możliwości dokonania jakichkolwiek poprawek. Zwracałem się nieraz

do ojca z pytaniem, czy nie dałoby się nanieść poprawki do pewnego fragmentu utworu, ale ojciec stanowczo odpowiadał: „(...) tak zostało napisane i niech tak się stanie”. Był kompozytorem, który nie uznawał zmian. Cieszył się zawsze tak z nowego utworu, jak i z prawykonania swojej kompozycji. Jako wiolonczelista znał bardzo dobrze ten instrument i dlatego z łatwością pisał utwory wiolonczelowe. Wiedział, w których rejestrach będzie dobre brzmienie oraz w jakich rejestrach wykonanie utworu będzie wygodniejsze dla muzyka. Często i ja włączałem utwory wiolonczelowe i kameralne ojca do swojego repertuaru i muszę powiedzieć, że na ogół są to utwory skomplikowane i technicznie głęboko zaawansowane. Większość ich wykonywałem po raz pierwszy, niektóre bowiem pisane były z myślą o mnie. Pamiętam, jak kiedyś prosiłem ojca, aby przy komponowaniu nie zważał na możliwości techniczne instrumentu, tylko pisał zgodnie ze swoim założeniem twórczym. W taki właśnie sposób powstały *Improvizacje* na wiolonczelę i fortepian oraz ich druga wersja – na wiolonczelę i orkiestrę kameralną ze smyczkami. Nagrania tego utworu, połączonego z transmisją na żywo przez amerykańskie radio i TV, dokonałem osobiście. Pamiętam, jak następnie wykonywałem go niemal przez 30 lat, prawie na całym świecie, i muszę powiedzieć, że wszędzie ten utwór był entuzjastycznie przyjmowany. W roku 1970, na Festiwalu Herberta von Karajana w Berlinie, otrzymałem wraz z Łódzką Orkiestrą Kameralną „Pro Musica” – złoty medal. Wówczas dyrygował całością Zbigniew Frieman i był to niewątpliwie absolutny sukces. Dwa kolejne utwory ojca, które również wykonywałem, a mianowicie: *Capriccia* na wiolonczelę solo oraz *Sonata* na skrzypce i wiolonczelę, cieszyły się także wielkim uznaniem i przyjmowane były z wielkim aplauzem. W roku 1974 powstał *Koncert* na 2 wiolonczele i orkiestrę. Ojciec napisał go dla mojego profesora Aldo Parisota z Yale University w Stanach Zjednoczonych. Wykonywałem ów koncert kilkakrotnie wraz z Profesorem i z innymi wiolonczelistami. Pamiętam, jak Profesor wówczas powiedział: „(...) chciałbym, aby moi następni studenci także grali ten koncert”.

Relacje pomiędzy mną i dwojgiem rodzeństwa a ojcem układały się bardzo dobrze. W domu rodzinnym, pamiętam, panowała zawsze przyjazna i ciepła atmosfera. W środowisku zaś gdańskim, wśród studentów i znajomych, ojciec był bardzo lubiany. Był pogodny i często się uśmiechał. Pozytywnie też patrzył na świat i życie, i takiego właśnie go zapamiętałem.

Konstanty Andrzej Kulka

Henryk Hubertus Jabłoński był dla mnie zawsze postacią ze wszech miar pozytywną. Zawsze będę pamiętał liczne spotkania z Nim w Jego domu przy ulicy Jaśkowa Dolina w Gdańsku.

W 1966 roku, gdy uczęszczałem jeszcze do gdańskiego Liceum Muzycznego, pojechałem z Henrykiem Jabłońskim do Berlina, aby w studio rozgłośni berlińskiej radia Stimme der DDR nagrać 11 lipca, z radiową orkiestrą Deutschlandsender pod dyktando Roberta Hanella, utwór *Freski* na skrzypce i orkiestrę symfoniczną. W tym samym roku, we wrześniu, zdobyłem również I nagrodę na Międzynarodowym Konkursie Radiowym w Monachium. Napisał dla mnie *Muzykę* na skrzypce i fortepian. Jeśli chodzi o literaturę skrzypcową, to powstał jeszcze *Kaprys* na skrzypce solo i *Koncert skrzypcowy*. Pamiętam, w roku 1969, nagrywałem ów koncert w Berlinie także z radiową orkiestrą Deutschlandsender pod dyktando Roberta Hanella.

Moim zdaniem jego utwory były bardzo atrakcyjne zarówno dla wykonawcy, jak i dla słuchaczy. Okres, w którym tworzył, był czasem eksperymentów w muzyce; poszukiwaniem przez kompozytorów różnego rodzaju nowych brzmień. Awangarda ta nie wpływała jednak znacząco na twórczość Jabłońskiego. Był on bowiem kompozytorem, który szedł swoją obroną drogą. Jego utwory cechują się melodyjnością, co było rzadkością w latach 60. Jednym słowem, pisał po swojemu, a przy tym wspaniale instrumentował. Pamiętam, jak z orkiestrą radiową Stefana Rachonia grałem utwory przez Niego zinstramentowane – wszystkie jak zwykle bardzo profesjonalnie. Pamiętam, że wykonywałem w Warszawie *Karnawał* Schumanna, *Paganinianę* i wiele innych jego opracowań. Poza tym, jak już wspominałem, był specja-

listą od linii melodycznej. Przykładem są jego piosenki, które wówczas były hitami muzyki rozrywkowej, i które do dzisiaj się pamięta. Niewątpliwie utwory Jabłońskiego, o których można by powiedzieć w cudzysłowie „do słuchania”, były utworami współczesnymi i z technicznego punktu widzenia niezbyt łatwymi do wykonania. Dla publiczności były one zawsze bardzo efektowne i można było być pewnym, że zostaną dobrze przyjęte.

Kiedy pewnego razu odprowadzałem Henryka Jabłońskiego do domu, opowiedział mi ciekawostkę. Dotyczyła ona jego willi, przed którą był ogród oraz furtka z wiszącą żelazną sztabą. Pokazał palcem na furtkę i powiedział: „Patrz Andrzejku, to jest moja *II Symfonia*, a następnie na dom: „a to *Siwy włos*”. Wydarzenie to utkwiło mi w pamięci. Był, moim zdaniem, gdańskim patriotą, ponieważ nie wyjechał z Gdańska, a wielokrotnie mógł to uczynić.

Jestem gotów w każdej chwili zagrać utwór z dorobku Jabłońskiego. Uważam, że niektóre utwory Henryka Jabłońskiego powinny być wpisane na stałe w polski repertuar koncertowy. Mam tu na myśli m.in. *Freski* na skrzypce i orkiestrę symfoniczną, *Muzykę* na skrzypce i fortepian, czy też *Kaprysy* na wiolonczelę solo. Tych ostatnich słuchałem w wykonaniu Romana Jabłońskiego. To naprawdę świetne utwory.

Henryk Hubertus Jabłoński był w stosunku do ludzi zawsze miłym i serdecznym. Pozostał w mojej pamięci wspaniałym człowiekiem i zarazem wszechstronnym muzykiem. Wszystko to, co robił, robił bardzo dobrze. Uważam, że był świetnym kompozytorem, którego dorobek twórczy zasługuje na zdecydowanie na większe uznanie i na pamięć.

Krystyna Suchecka

Henryka Hubertusa Jabłońskiego poznałam w roku 1950. (...) Był człowiekiem wspaniałym, miał poczucie humoru oraz jednocześnie głębokie wnętrze i wysoką inteligencję. Najbardziej realizował się w życiu jako muzyk i kompozytor. Komponował również piosenki, ale jednak najbardziej cieszył się, kiedy napisał utwór symfoniczny. Były też momenty w jego życiu, że nie doceniano jego twórczości, ale nie popadał w depresję. Komponował dalej

i cieszył się życiem i każdym następnym dniem. Był autentyczny w tym, co robił, a przy tym miał udane życie rodzinne, wspierała małżonkę i trzech synów. (...) Podczas spotkań towarzyskich czuliśmy jego radość z życia, często śmiał się i opowiadał dowcipy.

W roku 1945 został w Gdańsku, bo czuł się polskim patriotą. Komponował już przed wojną, była to głównie muzyka rozrywkowa. Te utwory jednak spaliły się wraz z jego domem.

(...) W latach 60. i 70. wszystkie sprawy domowe załatwiała jego żona Charlotta, nawet sporządzała odpisy partytur. Jednym słowem, wzrastała z nim, w tym domu po babci przy Jaśkowej Dolinie w Gdańsku-Wrzeszczu.

W Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej w Gdańsku wykładał instrumentację i kompozycję. Świetnie już wówczas instrumentował i akompaniował na fortepianie, i nie rozumiał, jak można nie umieć instrumentować.

(...) Niewątpliwie, jego życiem była „Jaśkowa Dolina” i komponowanie muzyki, z której emanowała ta sama radość i pogodny charakter, jaki zaaważać można było w jego radosnym usposobieniu i optymistycznym nastawieniu do życia.

Niewątpliwie, twórczość Henryka Hubertusa Jabłońskiego zasługuje na uznanie i pamięć, jest bowiem nie tylko bogata i różnorodna, ale i przemawia wprost do ludzkiego serca dzięki swojej melodyjności i onirycznemu nastrojowi. Wszechstronna zaś działalność muzyczna na polu artystycznym i pedagogicznym plasuje go na czele kompozytorów tworzących po II wojnie światowej na Pomorzu Gdańskim. Działalność Henryka H. Jabłońskiego pozostawiła trwałe ślady zarówno w gdańskim środowisku muzycznym, jak i w polskiej kulturze muzycznej. Potwierdza to dorobek twórczy kompozytora. Niemalże w każdym utworze Jabłońskiego dostrzec można specyfikę jego własnego, nowatorskiego języka kompozytorskiego, wyznaczającego zarazem styl muzyki, który jest rozpoznawalny, podobnie jak innych znaczących polskich kompozytorów XX wieku.

*Wanda Obniska, „Henryk Jabłoński”, w: *Kompozytorzy gdańscy. Szkice pod redakcją Janusza Krassowskiego*, Gdańsk 1980, s. 119.

Tu 0st0ł le s0m p0pi0ł

Na zberk0 Żuk0wa p0d M0łk0w0 mieszkaj0 J0zefa i A0g0stin F0łarczik0wie. 0n (rocznik 1926) – rodowiti Żuk0wi0n, 0na (rocznik 1930) – ze swi0nowsczych str0n. 0b0je w w0jnie prze-
 żęłę wiele lęchęg0. A0g0stin, p0 służbie w niemiecczim w0jsk0, zesł0ny 0st0ł na Sybir, skąd
 węk0ńczony wr0cył p0 rok0. P0 latach niecht0rne przeżęca 0ceklę ju z pamiacę, ale jedne
 0st0n0 do k0ńca. 0 tęch prawie 0p0wiedzelę E0geniuszowi Pręczk0wsczm0.

**Jak0 bęła Wasza droga do służbę
 w niemiecczim w0jsk0?**

A0g0stin F0łarczik: M0j tata nie
 p0dpis0ł lęstę. 0n nie chc0ł, żebę mę
 szłę do w0jska, a m0ji starszi bracy
 mielę ju wnet p0b0rowi wiek. Nę i tej
 0ni nas węcłelę z naszęg0 m0la. To
 bęło w 1942 rok0, w nocę. Przęszlę
 gestap0wcę nas ręmac z chęczy, b0
 na nasz plac mi0ł przyńc Niemc. 0ni
 p0stawilę autob0sę. Nima mę jachelę
 do Kartuz, a stąd bęł transp0rt do la-
 gru w Jabł0nowie. Przed w0jn0 to bęł
 kl0szt0r. Z teg0 lagru 0ni brelę jednęch
 tam, jinszych dze jindze. M0j 0jc p0trafił
 dobrze p0 niemieck0 i 0n 0prosył, żebę
 nas 0stawic w P0lsce. Tej nas wzälę na
 maj0tk do Grędz0dza. Tam nasza ro-
 dzęna robiła jaj do k0ńca w0jnę. Ale
 nas kn0p0w i tak p0tem0 przęmuszłę
 do p0dpisani0 lęstę. Nie bęło radę. Mę
 ju bęłę 0stny, tej mę sami za se decydo-
 welę. Żębę delę p0k0 naszim starszim
 a sostr0m, mę szłę do w0jska. Nas bęło
 trzech bracy.

Dze wa trafiła na front?

J0 i m0j brat Jan mę bęłę na rusczim
 froncie, a drędzi brat, Lę0n, bęł na z0-
 ch0dze. W k0ńcu dost0ł s0 do niew0łę
 i trafił do amerykańsczeg0 w0jska. Jak
 w0jna s0 sk0ńczęła, tej Ruscę s0 pitelę
 nas, dze mę chcemę jic. Mę g0delę, że
 mę jesmę P0ł0szę i że mę chcemę do
 P0lszczi. A nas tam bęło piac sztek. Nę
 tej dobra, 0ni g0delę. Wępiselę jaczis
 papi0r, że mę m0żemę dod0m jic. Ale
 co, Ruscę doch nie rozmielę czętac.
 Mę le węszlę sztek, a nas ju spr0wdzē-

lę, ale p0scłę dali. Tej mę dojachelę do
 p0lszczi granęc. To bęło w Krzizu. A tam
 Ruscę dali 0bzerełę. Dl0 tęch te nasze
 papiore nie bęłę w0żné i 0ni nas wzälę
 naz0d do lagru, a stąd zar0 do drędzęg0
 lagru. Tej 0ni nas zatransp0rtowelę do
 P0znania. A tam nas zaczą atak0wac ta
 milicja, ti pierszi k0m0nyscę. K0 mę bęłę
 z0łnięrzama w niemiecczim w0jsk0
 i 0ni s0 mscłę. 0ni s0 pitelę, chto z waji
 je P0ł0ch0. J0 mi0ł taczę do se wiedno,
 że j0 s0 nigdę pierszi nie zgł0sz0ł, tak
 jak to je w przęsł0wim „Nie b0dz pierszi
 ani 0statny”. Nę ale chtos tam s0 zgł0-
 sył, tej 0ni g0 rznälę bez mił0serdzęg0.
 I tak to szł0 jesz bez p0r0 dni. W k0ńcu
 nas zaladowelę w bidlę wag0nę,
 żebę chtos nie 0cekl. I nas wszęcztch
 węwiozlę na Syberi0. J0 pami0t0m
 taczęg0 jednęg0 kn0pa. 0n mi0ł le m0że
 sztern0sce lat. Nen ban w drodze sta-
 n0ł w Warszawie i kn0p widz0ł przez
 ręšen0, że na per0nie stojelę jeg0 rodzy-

ce. 0n do nich w0ł0ł. Ti starszi to częłę
 i prosłę nęch Rusk0w, ale 0ni nick. P0
 sztern0sce dniach na Sybirze ten kn0p
 szedł do swi0tęg0 Piotra.

**Do jaczis rob0tę Ruscę waji tam zanę-
 kelę?**

Mę robilę wnet bez przerwę dzęń i noc
 w cementfabrice przez przęszł0 p0ł
 rok0. Bl0s co dręg0 noc bęła w0ln0.
 Tam nie bęło l0gru dl0 nas. L0ger
 bęł w żelazny fabrice. Mę m0szelę
 0dr0biac ten l0ger, na przikł0d rud0
 zw0lac i taczę rozmajitę rob0tę, żebę
 s0 kask ch0cle węspac. 0ni g0delę: *bud-
 zeszb0 rabotał, jaj zdechnieszb0, a budzeszb0
 pł0cha rabotał, niczewo nie pałuczisz.*
 Nę i mę rak0welę. Ten cement bęł la-
 dow0ny l0zem na pas, a to d0wało
 straszny k0rz. K0zdi g0 wdichiw0ł. Jak
 mę kaszelęł, tej z nas normalny beton
 szedł. Chto to m0gł dlug0 wętrzymac.

Co drędzi dzień wiedno jeden odeszedł do Piotra i przęchódł następnym. Tam sã zrobił richtich småtörz.

Jõ bël nõłożen robõtë, tej jõ to mógł jakòs strzëmac. Òni mie wnet zrobilë brigadërã. Pòd mie tej pòdlëgało piã chłopã. Tej jõ miõł kãsk lepi. Jõ nie brëkòwòł tak wdëchac tegò kùrzu. Tam bël téż jeden Niemc, le òn pòdòł, że òn je Pòlòchã. Òn liczył na to, że chùtchi sã dostónie dodóm. I tak téż sã stało. Nicht z nas gò nie wëdòł, bõ tej ti Ruscë bël gò nie pùscëlë z nama.

Że Wami sã udało równak dostac do Pòlszczi nazòd, bõ to rozmajice z tim bëło... Wiele lëdzy tam òstało na wiedno.

Jo, jõ miõł szczescë. Tëli, co jõ wiém, tak pò pól roku to bëło czëc, że Amerikóni sã ò to mielë, żebë nas pùscëc dodóm. Rõz przëszła fama, że òni przëjadã na wizytã. Nasze lóžka to bëła le plita pòłożonã na żelòznë ramczy. Nick wiãcy. Ale jak òni mielë przëjnc, òd razu sã sztrózaczi nalazilë. Tej przez trzë dni mël nie szlë do robõtë. Bëlë rozmajité propagandë, ale nikògò mël tam nie widzelë z Amerikónów. Pò trzech dniach przëszedł rozkòz – nazòd do robõtë. Sztrózaczi wszëtczë zdzinãlë. Tej mël jesz pòrã tidzeni robilë, në i tej przëszedł rozkòz do cywila, dodóm. Në i nas pùscëlë i mël jachelë do Pòlszczi. Jak jõ przëjachòł, jõ bël skóra – gnòt. To bël cud, że jõ to przežil.

A co sã stało z Waszima starszima? Kò Wë doch ni mielë z nima łączbë òd czasu, jak Wë trafilë do Wehrmachtu?

Në nië, ale pòzni òni mie wszëtckò rzeklë. Mòji starszi i dwie sotrë, co robilë na tim majątkù, pòd kùnc wòjnë przëszlë całã drogã piechti z Grëdzãdza do Żukòwa. Przëszlë òni dodóm, a tu bëło wszëtckò spòlonë. Nie bëło dëcht nick. Tu òstòł le sòm pòpiòł, a òni bëlë bez grosza. Państwo kòmunysticznë bëło òkropnë. Òni nie delë téż ani grosza. Ti naszi sã pòzni domògelë, że bëlë w lagrze i że bëlë na robõtach. Òni jima òdpòwiedzilë, że bëlë na terenach Pòlszczi i nick jima nie przënòlëgò. Òni tlòmaczëlë, że ten doròbk òstòł w Pòlsce, tej nicht jima ni mò nick do płaceniò.

Jõ bël jesz chcòł spëtac paniã Józefã. Wë téż dobrze pamiãtòce wòjnã?

Józefa Fùlarczik: Në kò pewno! Mój chłop je tu z Żukòwa, a jõ pòchòdzã ze swiònowsczi parafii, dokładnie z Pòmiecziñsczi Hëtë. Mòje domòcë nõzwëskò je Hërsz. Mòja mëmã leża chòrò przez szesnòsce lat, a òjc bël za starã Pòlskã dłužé lata za szòltësã. Nas bëło szesnòsce doma, piãc z pier-szi, a jednòsce z drëdzi matczy. Jõ dobrze pamiãtóm, jak Niemc wkroczył w 39 rokù a Pòlòcë ùcëkelë. Mël przed wòjnã ni mielë rozkòszë, ale ten nama dól dopiëre szruwã. Mël dostelë biksã marmòladë z taczima kòrzeniama i to mël mùszelë jesc, a jak nië – to won.

Co sã dzejało tej z Waszim rodzeństwã, jak Niemc włòzł?

Mël szkòlã skùnczëlë ju za Niemca. Jedna sostra mia piãtnòsce lat. Ta na robõtë szła rowë kòpac. Jõ mia szternòsce lat, tej Niemcë mie téż wzãlë na robõtë. Òd rena do wieczora jõ robia le za jedzenië. A jak bël chto nie robił, tej dostòł batugã. To bëło tak dłužgò, jãż Niemc tracył wòjnã.

Tej pòd kùnc Wë sã dostelë dodóm?

Jo, to bëło tej, jak szlë ti ze Stutthofù. Mël jima nosëlë jedzenië. Jich szła rzma lëdzy. Jõ nëka do przedkòwsczëgò kòscoła. Òni tam bëlë. Niemcë nama pòzwòlëlë. Ale wiele jich leżało kòle drodżi. Niemcë jich dërch zabijëlë.

Aùgustin Fùlarczik. Mòja sostra bëła tej na robõtach ù bambra na Żëławach. Terò jak òni wëprowadzëlë tëch ze Stutthofù, tej ti gbùrzë mielë strach, że ta służba jich pòzabije. Në i tej òni całã tã służbã wsadzëlë do te lagru w plac tëch wëprowadzonëch. Òni tam bëlë, jãż Ruscë przëszlë i rozerwelë brómë. Òna jesz żëje do dzys dnia, le òna

mieszkò w Elblągù. Òna sã nazëwò Mrocziñskò, mò bez 90 lat. Ta mò pò pròwdze wiele lëchëgò przëszlë.

Në jo, a tej ju wnet nadchòdało ruszcë wòjskò.

Józefa Fùlarczik: Tej bëło jesz gòrzi. Rusk gwòłcył. Tej mël w taczim nisczim sklepie sedzelë. Mël bëlë jãż krzëwi, głòdny i zmiarzi. Rusk swòjémù wòjskù dól wòlnã wòlã tak dłužgò, jãż bël òni dobëlë Berlin. Tej òni bël mielë dac nama pòkù. A tak, co to bëło?! Kò mòja szwadżerka... ta bëła zgwołconò. Jedno dzëwczã, jõ pamiãtóm, òno ùcëkało przed Ruskã. Jak òno płakało! Tam bëła rzëka. Òno w nią wskòczëlò, a z drëdzi stronë sã nalòzł jaczis knòp i òn jã zretòł. A ten Rusk wnëkòł w tã rzëkã. Tej mù sã zarò òdniechcało wszëtczëgò. Mie sã na szczescë udało, bõ mël sã tak ùkriwelë, że òni nas nie nalëzëlë. Ale co mël wëcierpielë?! Mël bëlë wnet z głòdu ùmarli, przez dwie niedzele blòs na sami wòdze. Òni nama wszëtckò wzãlë. Na gòspòdarce nie òstało dëcht nick chòwë ani jedzeniëgò, nawet zëgrë ze scanë òni wzãlë i talërze z kùchni. Òbrãczczy naszich starszich – wszëtckò òni wzãlë! Niemc jaczis bël, taczis bël, ale dzëwczëca òn nie tknął.

A pò wòjnë to ni mógł nawet ò taczim gadac.

Dze tam! Kò tej przëszlë ti pierszi Pòlòcë, ti pierszi kòmunyscë. Ti téż bëlë do nicze! Òni sã wsadzëlë te szlëfë na rãce i tej òni chòdzëlë pò chëczach. I òni nas tiëklë. Òni kòrelë bez sądu za nico. Przikładowò òni cos mielë do mòji kòlëzanczi, jõ nie wiém co, a ji knòp jã brònił. Tej òni zabilë jich òbëdwòje. I to bëlë Pòlòcë!

Òdj. ze zbiorów
Eùgeniusza Prëczkòwsczëgò

NALÉZESZ NAJU NA FACEBOOK'U
www.facebook.com/kaszubi

UCZBA 21

Żeniafi

RÓMAN DRZĘDZŌN, DANUTA PIOCH

Żeniafi to pò pòlskù małżeństwo. Żeniafi to téż mąż, a żeniafŏ – męzatka, żona. Żenic sã to żenić się, pobierać się (ale téż wychodzić za mąż). Zdënk to ślub, zdŏwanié – ślubowanie. Mòże téż rzec ślub. Papiérowi zdënk to ślub w USC, a kòscelny zdënk to ślub kościelny. Wieselé abò wiesoło to wesele.

Cwiczeńk 1

Przeczëtŏj gŏdkã i przelożë jã na pòlszczi jãzëk. Wëzwëskŏj do te słowŏrz kaszëbskŏ-pòlszczi (*Przeczytaj rozmowę i przetłumacz ją na język polski. Wykorzystaj do tego słownik kaszubsko-polski*).

- Tej czedë wa mŏta to wieselë?
- W lëstopadnikù.
- W lëstopadnikù? Ni mŏta wa strach? Kò w pòzwie negò miesãca ni ma „r”, to mòże dac jaczë nieszczescë! Wa mòzeta bëc chùtkò pò wieselim rozlazli.
- Ale nie pleszczë, to są le taczë gùsła. Lëstopadnik je równo dobri chòcbë jak rujan czë gromicznik.
- Në jo, jŏ blŏs tak szpŏrtëjã. Tec jŏ wama żeczã jak nŏlepi. Mŏta wa ju wszëtškŏ załatwionë?
- Jo, ksãdza ju mómë, nŏuczi téż...
- To wa mdzeta mielë le kòscelny zdënk, jo?
- Do czegò nóm ùrządnic, ksãdz sygnie.
- Prŏwdã. A muzykã i salã wa ju mŏta?
- Jo, muzykantów më mielë ju pŏł rokù rëchli ùgŏdŏnë, a salã jész wczasni. Të wiész, że dzysdnia to nie je z tim tak letkò. Wiele lëdzy sã żeni, a wszëtcc chçą prawie w nym samym czasie.
- Mdze to wiŏldzë wieselë?
- Ale dze, le nŏblëszkŏ krewnota. Më wszëtczich òbrechŏwelë na 120 sztëk lëdzy.
- Cëż, za wiŏldzë no wieselë nie mdze... A swiŏdków wa ju mŏta?
- Më prawie chcelë ò tim z tobã gadac. Mdzesz najim swiŏdkã?
- Jŏ? Pò prŏwdze? Jem baro rôd!
- Ale të wiész, że swiŏdk je téż toczkã na wieselim.
- Të mie ni mùszisz ò tim gadac, jŏ ju bëł swiŏdkã wiele razy.
- Temù më ce téż rŏczëlë. Të mŏsz dobrã rãkã. Jész nicht z nëch, co të kŏl nich swiŏdkŏwŏł, nie je rozeszli.
- A swiŏdkŏwã chto mdze?
- Mŏja kùzyna. Snŏżë dzëwczã, a jész dërch, jistno jak të, sama. Chto wië, mŏże wa dwŏje sã zgŏdŏta, co?
- Biŏjta mie lŏz! Kawalërã jem sã rodzył i kawalërã òstŏnã!
- Dwa razë nie gadŏj. Czej jã ùdrzisz, tej òbaczimë!

Cwiczeńk 2

W teksce niejedne frazeologizmë są pòdsztrëchniãtë. Przëbaczë so, jak òne brzmiãtë w Twŏjim tłŏmaczenim, i òbaczë, jaczë przelożënczi są bédowónë w tim cwiczeńkù; pŏłączë pasownë pòlszczë i kaszëbszczë frazeologizmë). (*Niektŏre frazeologizmy sã w teksce podkreślone. Przypomnij sobie, jak brzmiało Twoje tłumaczenie, i sprawdź, jakie tłumaczenia sã proponowane w tym ćwiczeniu; pŏłącz polskie odpowiedzi frazeologizmów z kaszubskimi*).

Nie mów hop! Mòże dojdziecie do porozumienia. Dajcie spokŏj. Twoja osoba jest gwarancjã szczëścia. Z tego mòże być jakies nieszczëście. U których byleś swiãdkiem. Czy sië nie boicie?

Cwiczeńk 3

Rzeczë, ò jaczich gùsłach sparlãczonëch ze zdënkã je gŏdka w teksce. (*Powiedz, o jakich zabobonach związanych ze ślubem jest mowa w teksście*).

Cwiczeńk 4

Wieselë je wŏznã w żëcym sprawã, tej brëkùje wiedno wiele czasu i szëkŏwaniŏ. (*Wesele jest ważną sprawą w życiu, wymaga zatem dużo czasu i przygotowań*).

Przed wieselim

Pò wrëjach i rôjbach przëchŏdŏ czas na **òbzŏrczi** (òbezdrzënë, wiglãdë, wipatrë, òmŏwinë, wëdowiadë), tzn. gŏsënë, na jaczci pŏtikajã sã starszi brutczci i kawalërã, żebë òmŏwic sprawë pŏsagù i wieselëgŏ.

Docygajãcë sã znaczeniów słów, co są wëżi w klamrach, sprŏbuj wëjasnic jich etimologiã przez dodanië pasownëgŏ czasnika. Przë ùżëcym słowarza kaszëbskŏ-pòlszczëgŏ przelożë czasniczi na pòlszczi jãzëk. (*Domyślajãc się znaczenia słów podanych wyżej w nawiasach, sprŏbuj wyjaśnić ich etymologię przez dodanie odpowiedniego czasownika. Wykorzystujãc słownik kaszubsko-polski, przeloż czasowniki na język polski*).

Rzeczë swŏjima słowama, jak rozmiejesz przëstŏwia (*wyjaśnij swoimi słowami, jak rozumiesz przysłowia*):

Dze rosce dzëwanna, tam ni mò pŏsagù panna.
Dze sã mërtë darzã, tam dzëwczãta próżno ò wieselim marzã.

– Pò òmŏwinach je czas na **zrãkawinë** (szlubinë), gŏdało sã téż, że **młodi sã pò słowie**. Pierwi bëniel przënŏszŏł na tã ceremoniã slëbnë piestrenie i dŏwŏł je brutce, a òna jemù za to jedwabną chùstkã na szëjã. Dbelë ò to, żebë przë tëch ceremoniach nie bëło ksãdza, bŏ jak gŏdŏ stŏrë przëstŏwië „Gdzie ksãżŏ rajã abò zarãcziwajã, tam slëbù nie dŏwajã”. (*Po zmŏwinach przychŏdził czas na zaręczyny, mawiano też, że młodzi sã po słowie. Dawniej kawaler przynosił na tę ceremonię obrączki i dawał je narzeczonej, a ona mu w zamian za to jedwabną chustkę na szyję. Dbano o to, by nie było przy tym księdza, bo jak mówi stare przysłowie...*).

Jak dzysŏ wëzdrzã zrãkawinë? Rzeczë ò tim czile słów. (*Jak dziś organizuje się zaręczyny. Powiedz o tym kilka słów*).

- Czej zdënk mô sã òdbëc w kòscele, je mùsz dac przed tim na **zòpòwiedzë** (zòpòwiescë), tj. ògłosëc spòlëżnie ò zdënkù. Ò młòdëch zapòwiedzònëch z kazalnice gòdają, że **òni ju spedlë z kazalnice**. (Kiedy ślub ma się odbyć w kościele, należy przedtem dać na **zapowiedzi**, tzn. zawiadomić społeczność o ślubie. O kandydatach na małżonków zapowiedzianych z kazalnicy mawiająq...)

Napiszë zdanie, w chtërnym bądze wiadomòsc ò tim, kùli razy ksądz wëgłòszò zòpòwiedzë jedny pòrë. (Napisz zdanie, w którym będzie informacja o tym, ile razy ksiądz ogłasza zapowiedzi jednej pary).

Cwicznëk 5

Ròczba

Družba (ròczk) – dzysdnia świòdk – miòł za zadanië przëszëkòwac wszëtkò przed wieselim, a òsoblëwie nòlëżalo do niëgò zaproszenië (ròczenië) gòscy. Òbjëzdżòł tej wszëtczich i wëgłòszòł przëszëkòwóną ròczbã. Teròzka wszëtkò robią starszi, za to świòdk mùsz na wieselim pilowac, żebë gòscóm nie felało kòrnusa (toczk – pòzwa młowò świòdka, jak w kòrbioncë). (Družba – dzisiejszy świadek – miał za zadanie przygotować wszystko przed weselem, a szczególnie zaprosić gości. Objężdżał zatem wszystkich i wygłaszał przygotowane zaproszenie. Teraz wszystkim zajmują się rodzice, za to świadek musi podczas wesela dbać o to, żeby gościom nie brakowało truneków [toczk – miejscowa nazwa świadka – jak w dialogu]).

Napiszë krótką wieselną ròczbã. (Napisz krótkie zaproszenie na wesele).

Cwicznëk 6

Wińczenië, polterabend

Ù brutczy dzërn przed zdënkã przëdònczi plotlë slëbny wińc, a wszëtcë chãtny tiëklë szkło przed chëczą (polter). Czim gò wicy, tim wicy szczescò na przindnotã, co je widzec w przëstłowim „Czim wicy szkła, tim młòdò pòra bądze bògatszò”. (U panny w dzień przed ślubem drużny plotły ślubny wianek, a wszyscy chëtni rozbijali szkło przed domem. Im go było więcej, tym więcsz szczëścia w przyszłości, co obrazuje przysłowie...).

Zdrzë, jak sã stãpnijue znankòwnicz i przëczasnichi (popatrz, jak się stopniuje przymiotniki i przysłówki):

mało – mni – nòmni
biédny – biédniësz i – nòbiédniësz i
dobrze – lepi – nòlepi
chòri – barzi chòri – nòbarzi chòri

- Wëstãpnij słowa zapisónë w przëstłowim pògrëbionã czconkã. Chtërnò z nich je znankòwnikã, a chtërnò przëczasnikã? (Dokonaj stopniowania słów zapisanych w przysłowiu pogrubionã czcionkã. Które z nich jest przymiotnikiem, a które przysłówkiem?).

Cwicznëk 7

Zdënk

Zdòwanië, zdënk; bëc zdòwónym, przinć do zdòwaniò.

Ùtożë i zapiszë zdania z zapisónyma wëzi słowama i zwrotama. (Ułóż i zapisz zdania z podanymi wyżej słowami i zwrotami).

Przëdònczi i przëdòni

I brutka, i kawaler mielë swòjich drëchów kòl se òb czas zdënkù. Brutka wchòda pierwi do kòscoła w towarzëstwie dwùch przëdònków, pòòstałë szlë za nima. Za karnã dzëwczãt szedł kawaler ze swòjima przëdònama. Dzysdnia są to blòs świòdkòwie, chòc pòmalinkù widzec je copanië sã do wikszëgò karna przëdònków i przëdònów (równak barzi tak sã robi pòd cëskã cëżëch zwëków, a mało chto wië, że swòjné pierwi też bëłë bòkadné).

- Zwëskùjącë z rozmajitëch słowarzów i zebróny w ny ùczbie słowiznë przëtożë zapisóny wëzi tekst na pòlschi jãzëk. (Korzystając z różnych słowników i zebranego w tej lekcji słownictwa, przetłumacz zapisany wyżej tekst na język polski).

Cwicznëk 8

Wieselë

Jacze wieselë, tacze całë żëcë.

Wieselë róż, a biëda do smiercë.

Piòrd w rzëc, wieselë mùsz wiòldżë bëc.

Czej we wieselë padò, to młòdò pòra bądze na stòrë lata szczëslëwò.

Rzeczë, jak rozmiejesz pòdónë wëzi przëstłowia. (Wyjaśnij, jak rozumiesz powyższe przysłowia).

- **Gòrkò kawa** wòlają wieselnice młòdim. Ò co jim tedë jidze? Rzeczë, ò jaczim zwëkù tu je gòdka? (Gorzo – wòlają weselnicy do młodej pary. O co wówczas chodzi? O jakim zwyczaju tu mowa?)

- **Tuńc dlò òknowëch** (bùtnowëch, kòrkòwëch) je nordowim zwëkã. Kòl dwanòsti w nocë stojący pòd òknama i przëzërający sã wieselnikom są wòłony do bëna, dostòwają jedzenië i picë, kòzdi z nich mùsz bëc ròczony do tuńca. (Taniec dla stojących na zewnątrz jest północnokaszubskim zwyczajem. Około północy obserwujący weselników przez okna są zapraszani do środka, częstowani jedzeniem i piciem, potem każdego z nich należy zaprosić do tańca).

- Brutczy tuńc

Zbiëranië dëtków na pierszë kùpisze. Dzysò tuńcëje i młòdò, i młòdi. Pierwi robiła to blòs brutka, stądka ta pòzwa. (Taniec panny młodej – to zbiórka datków na pierwsze zakupy. Dziś tańczy go i pani młoda, i pan młody. Dawniej tańczyła go tylko pani młoda, stąd jego nazwa).

- Òczepinë

Zjimanië wiònka (znanczi dzëwczëca) a zakłòdanië czepca (znanczi białczi). (Zdejmovanie wianka – symbolu panieństwa, a zakładanie czepca – symbolu kobiety zamężnej).

- Ògrabinë, pòprawinë, pòwieselë, pòwesòtkò

Robiło sã je dzërn abò tidzërn pò wieselim. (Poprawiny – organizowano dzień lub tydzień po weselu).

Rzeczë, chtërne ze zwëków òpisónëch w cwicznëkù 8 miałë mòl na wieselim, na jaczim mòsz bëtë.

Czë bëtë juwernë, czë jinaczë òbchòdónë? (Powiedz, które ze zwyczajów omówionych w ćwiczeniu 8 miały miejsce na weselu, w którym uczestniczyłeś/-aś. Czy były identyczne, czy obchodzono je inaczej?)

- Przenosënië, òpùscënië, przëprowadzënië

Nałożeni dostòwają przë przenosënach taką radã: „Czej wama mdze teszno, tej le zazdrzëta w kòmin, a teskniączka òd waju pùdze”. (Przenosiny, przeprowadzka – nowożeńcy dostają z tej okazji taką radę...)

Janusz Mamelszi

WDÔRĖ Z ÛSZŁĖCH LAT

ZĖndzeniĖ drĖdzĖ: z Florianã Cenôwã

- Dzsô spòtkómĖ sã z Florianã Cenôwã – rzekł Szczepón.
- Baro sã ceszã. Cenôwa to je ôjc kaszĖbszi lĖteraturĖ. Tej dze mĖ mùszimĖ jachac? – spĕta Mónika.
- PòjedzemĖ do Bùkòwca niedalek Swieca. Tam Cenôwa mieszkô i robi. Òn mô tam aptĕkã a tĕż gbùrstwò.
- Gbùrstwò? Kò to doch je doktor!
- W 1855 rokù òn tam kùpił 20 hektarów zemi. Òn sóm tĕż je ùrodzony na gbùrstwie w SławòszĖnie kòle Krokòwa.
- Tej jak òn òstòł doktorã?
- Jegò ôjc dbòł ò nòukã swòjich dzecy. Jãż trzech jegò sĕnów skùnczĖło sztudia. Ale terò nie chcemĖ gadac, le pòjmĖ do CenówĖ.

Jak òni zaklepelĖ w dwiĖrzĖ, òdemkłã jim białka i rzekłã:

– Doktora ni ma doma, òn mùszòł jachac do chòrégò, kò wnet bãdze nazòd. Pòjta bĕnĖ, do jizbĖ.

Cenôwa mieszkòł wnet jak chłòp. W paradnicĖ stojòł prosti stół i stółczy. Òni długò na niego nie żdelĖ. Za sztòt na pòdwòrzĖ zajachòł chłòpszi wóz, a na nim sedzòł dosc wĖsoczy chłòp. Za chwilã òn włòżł w jizbã i òni mòglĖ mù sã dobrze przĖzdrzec.

– A! Sã gòsce! Witòjta! Baro sã ceszã, że mògã z wama pògadac.

Cenôwa miòł czerwòną brodã i jasné włosĖ, szadĖ jak bĖ go wilk szczĖpã macnãł. Razã òne twòrzĖłĖ wkòł jegò głowĖ nibĖ lwia grĖwã. Òn wzéròł na nich dzyrskò mòdrima òczama. Chòc prosti nos i sztòłt lĖpów nadòwałĖ jemù szlachecczi wĖzdratk, jegò skóra bĖła ògòrzałò jak ù chłòpa. Òblokli bĖł tĕż jak chłòp.

– Nie dzĖwùjta sã, że jò wĖzdrzã jak prosti KaszĖba. To prosti KaszĖbi pòdtrzymiwajã nasz jãzĖk i zwĖczi, niĖ

panowie. Ti sã zaprzedelĖ Niemcóm a dĕtkóm. Gbùr to mùr, a szlachĖc jãdzã za cĖc.

MĖ sã mùszimĖ trĖmac ze Słowianama, a niĖ z Niemcama. Kòzdò sarna trzimò sã karna – zaczął nama klasc do ùszów swòje ùdbĖ Cenôwa. Wtim wlażłã gòspòdĖni i sã spita:

– Mòże chceta sã napic swiĖżĖgò mlĖka òd krowĖ? Jò prawie skùncza dojic, co?

– A mòże wòlita co jinsĖgò – zabĖdowòł gòspòdòrz.

– Dlò gòsca wszĖtkò, dlò złòdziejã nic! – smiòł sã Cenôwa.

– MĖ sã chãtno napijemĖ mlĖka – òdrzekłã Mónika.

Za sztòt gòspòdĖni przĖniosłã top mlĖka, tasczi i młòdzowĖgò kùcha.

– Mŏżece wĕ nama ōpŏwiedzec ō swŏjich sztudiach?

– Tu ni ma wiele co gadac. Jŏ zaczął studia filozoficznĕ we Wrocławiu w 1841 roku. W 1843 jŏ sĕ przeniŏsł na medycynĕ. Pŏzni jŏ pĕrznĕ študĕrŏwŏł w Krŏlewcu, a skŭńcił jem w Berlinie w 1851 roku. Jak widzyta, to mie dĳugŏ zbawiŏ, a to temŭ, że jŏ miŏł w tim czasie wiele jin-szych wŏzniĕszych sprawŏw.

– Jo, a jaczich? – spĕtŏł Szczepŏn.

– Rok jŏ bĕł w wŏjskŭ, a pŏzni nastŏł rok 1846. Mĕ próbŏwelĕ zrobic pŏwstanie w Starogardze, kŏ sĕ nie ũdaŏ i jŏ mŭszŏł ũcekac. Leno wĕdŏł mie jeden Niemc w Swiŏnowie i złapiŏł mie kŏł Stajszewa. Wnet bĕ mie bĕłĕ zabiŏł Niemcĕ, bŏ miŏł jŏ ju ōbsĕd na smierc. Szczescym w Berlinie wĕbŭchŏ pŏwstanie i to mie ũretaŏ. Jŏ jesz próbŏwŏł sĕ dostac do pŏwstaŕcŏw w Pŏznaniu. Leno to mie sĕ nie ũdaŏ. Jŏ tĕż wiele pisŏł ō Kaszĕbach. Hewŏ, tu mŏta mŏje ksĕżeczczĭ, ōbezdrzĕta so – rzekł Cenŏwa i pŏdŏł lop ksĕżeczkwŏ: *Kaszĕbji do Pŏlochov, Wŏ narodowoscĕ a wŏ mŏ-vje, Xĕżeczka dlo Kaszĕbov, Kile slov wŏ Kaszĕbach e jich zemi przez Wŏjkasena. Tudzież rzecz „O jĕzyku kaszubskim” ze zdania sprawy Prajsa, Rozmowa Pŏlocha s Kaszĕbĕ, Trze rosprave.*

– Jŏ tĕż wiele pisŏł w rozmajitĕch czĕdnikach, a nŏwicy w zaŏłożonym przez mie *Skŏrbie Kaszĕbsko-sŏvjnskĕ mŏvĕ*. Hewŏ, wezta, tu sĕ wszĕtczĕ numrĕ z roku 1866, 1868 i 1879, razĕ trĕnŏsce. Nalĕzeta tam baro wiele cekawĕch tekstŏw kaszĕbskich i ō Kaszĕbach.

– A dze wĕ sĕ ũczĕłĕ pisac pŏ kaszĕbskŭ? – spĕta Mŏnika.

– Nigdzie, dzeckŏ. Pisĕnk jŏ sŏm wĕmiszlŏł. To sĕ pierszĕ kaszĕbszczĕ ksĕżeczczĭ. Pisĕnk jŏ pŏrĕ razy zmieniŏł. Zasadĕ pisĕnkŭ i gramaticzi sĕ ōpisŏnĕ tuwŏ – rzekł Cenŏwa i pŏdŏł jima jesz jednĕ ksĕżeczkwĕ: *Zarĕs do Grammatikj Kasĕbsko-Sŏvjnskĕ Mŏvĕ*.

– A chto wŏm w tim pŏmŏgŏ? Kŏ jedna jaskŭlĕca lata nie robi.

– Nĕ ja. Z tim jŏ mŏm wiŏldzi jiwer. Spŏtkŏł jem niĕ tak dŏwno jednĕgŏ mŏdĕgŏ Kaszĕbĕ, baro chwaczĕgŏ w pi-sanim, leno ten mŏ czĕsto jiny pŏzdrzatk na kaszĕbiznĕ. Zwie sĕ Jarosz Derdowsczi. Wedle mie retĕnkĕ przed ger-manizacjĕ Kaszĕbŏw je ũchŏwanie kaszĕbiznĕ. Kaszĕbi nie rozmieją gadac i czĕtac pŏ pŏlskŭ. Őd mŏłĕgŏ dzec-ka gŏdajĕ pŏ kaszĕbskŭ i ũtrĕmiwajĕ kaszĕbszczĕ zwĕczi, temŭ trzeba jich ũczĕc pŏ kaszĕbskŭ pisac i czĕtac. Trzeba pisac kaszĕbszczĕ ksĕżczĭ, sŏwarze, ũczbŏwniczĭ, ksĕżeczczĭ dŏ nŏbŏżĕnstwa. Kaszĕbskŏ i Pŏlskŏ to sĕ dwie sŏwiarŭszczĕ sostrĕ. Jeżĕ Kaszĕbi ũchŏwajĕ swŏjĕ kŭlturĕ, to ōni ōstŏnĕ tĕż przĕ Pŏlsce. Tak jŏ ũwŏzŏm. Ale Derdowsczĕmŭ leno wĕrgĕ w gŏowie. A fifama do nieba sĕ nie wkŭpisz.

– Ala na! A kaszĕbskŏ jinteligencjŏ, nikŏgŏ wĕ nie dostelĕ na swŏjĕ stronĕ?

– Kŏdzi sŏm sobie nŏlepi ĕczci. Doktorzĕ na mie krzĕwŏ wzĕrajĕ, że lĕkarzĕ chŏpŏw za darmŏka. Ksĕża na mie narzĕkajĕ, że jŏ sĕ zadŏwŏm z luteranama.

– Jakĕ to?

– A tak, że jŏ przeŏłiżł dŏ Kaszĕbŏw na zŏpadze ksĕżeczkwĕ do nŏbŏżĕnstwa *Pjnc gŏovnech wŏddzaŏw Evangielickjeho*

Katechizmu. Zresztĕ szkŏda gadac. Pŏlŏchŏm sĕ nie widzy, że rozwijŏm kŭlturĕ kaszĕbskĕ, a niĕ pŏlskĕ i robiĕ z nas ōsŏbny nŏrŏd. Jedny gŏdajĕ, że mŏdĭm w gŏowach miĕ-szŏm. A jŏ ũwŏzŏm, że trzeba drzewŏ nadzĭbac, pŏczi je mŏdĕ. Tamti zŏs, że nie dbŏm ō wĕzdrzatk. Dobrĕ dĳugŏ pamiĕtajĕ, a zĕł jesz dĕżi. Maŏ chto chce sĕłĕchac. A tej jesz wszĕtkŏ wĕwrŏcĕ na rĕbĕ! A wiatru i sŏwa na liŭcuchŭ nie ũrzeszisz. Jesz nŏbarzi cekawi sĕ ũczali w Ruskach. Taczĭ Hilferding nawet bĕł przĕjachŏny na Kaszĕbĕ. Mĕszlĕ, że to, co pŏ mie ōstŏnie, to blŏs te ksĕżeczczĭ. Szkŏda gadac. A mŏże sobie cos zaspiĕwŏmĕ. Mŏm taczĕ rozmajitĕ ksĕżeczczĭ z piesniama. Zresztĕ na nie tĕż narzĕkajĕ. Cenŏwa dŏł jima pŏrĕ ksĕżeczkwŏ *Sbjŏr pjeśnj ťvjatovich*. Zaspiĕwelĕ pŏrĕ piesniŏw, a tej Szczepŏn rzekł:

– Nĕ jo, na nas je ju czas. Mŭszimĕ jachac.

– Szkŏda. Jŏ bĕ rŏd jesz so z wama pŏgŏdŏł. A jesta wa abŏ zdrŏw? Bŏ jak niĕ, mŏgĕ wama co pŏmŏc. A wezta sobie na drogĕ i do serca pŏrĕ doradŏw. Hewŏ mŏm je spisŏnĕ – rzekł Cenŏwa i dŏł jima jesz jednĕ ksĕżeczkwĕ *Dorade Le-karzĕje v rŏznech chŏrobach vevnĕtrzech, zevnĕtrzech e poŏgŏvĕch s dodanĕm srodkov ledovĕch, zabŏbŏnov e gu-seŭ tak dovnĕjeŭch jak e teraznjeŭch*.

– Leno nie dŏjta wiarĕ wszĕtczim, bŏ chto wierzi w gŭsŭ, temŭ rzĕc ũschŭa – zasmiŏł sĕ Cenŏwa.

Jak ōni sĕ ōddzĕkŏwelĕ i bĕłĕ ju bŭten, Szczepŏn rzekł do Mŏniczi:

– Mŭszimĕ to przĕczĕtac. Cenŏwa to je dobri doktŏr i dobri diagnŏsta.

– A na gwĕs bĕlny Kaszĕba. To ōn zaczął bŭdzĕc Kaszĕbŏw. A to mŭszi rzec, że co dobrze rozpŏczĕtĕ, to do pŏłowĕ skŭńczŏnĕ – ōdrzĕkŭa Mŏnika.

Janusz Mamelscki

Jastrė – zymkòwė swiãta

Cėle űczbė

- cwiczenie cztėniű i rozmieniű kaszėbszczich tekstű, cztėnianie cėchė
- cwiczenie zapamiãtiwaniű i szukaniű infűrmacjiű w teksce
- cwiczenie kaszėbszczi gűdczi, űdpűwiűdanie na pėtania na spűdlim tekstu i swűjėgű żecű, űpűwiűdanie swűjich przeżecű
- cwiczenie pisaniű, űdpűwiűdaniű na pėtania, dofűlowiwaniű zdaniű
- słownikűwe cwiczėnczi, zamiana słűw na równoznaczėnė
- bűgaceniė i rozwijaniė słowiznė zrzyszony z Jastrama i zymkã

Metodė robűtė

- robűta z tekstã i słowarzã, kűrbiűűka, słűwnė cwiczėnczi

Didaktyczne pűműce

- słowarze, zestűwcziz z cwiczėnkű 4 i 7 dlű kűzdgė űcznia, plakat ze słunuszkama z cwiczėnkű 12, tekst do wėfűlowaniű z cwiczėnkű 13 dlű kűzdgė űcznia

Cyg űczbė

1. Przeczėtűj kűrbiűűkã Műniczi i Szimka.

– Ale miűt tė snűżã palmã, Szimkű!
 – Twűja tėż bėta piãknű. Nė, widzysz tė, to ju bėta Palműwű Niedzela i Jastrė. Jak ta zėma chűtkű zminãta. Zaczãt sã ju zymk.
 – Jű sã z tegű baro ceszã. Zymk to je műj űlubiony czãd rokű. Műm ju dosc zėmė – rzekta Műnika.
 – Jű sã ceszã, że bėtė Jastrė, przėszedł zajc, bėto Paschalnė Triduum, Wiűlgű Noc i Pűn Jezės zmartwėchwstűt. Te swiãta mie sã nűbarzi widzã – űdrzekł Szimk.
 – Jo, jo, mie nűbarzi cygnãt sã Wiűldzi Tidzėn. Jű sã ni műgta doczekac Jastrowėgű Pűniedzűtkű i dėgűwaniű. Tė gwėšno jałűwci miűt so dűwnű halűnė, co?
 – Kű pewno, űn tedė lepi kűle. Kűszik dlű zajca jű űszėkűwűt we Wiűlgã Sobűtã, a Tė?

– Jű gű zrobiła dzėn rėchli. A jaja wa mielė zafarwionė?
 – spėta Műnika.
 – To mė zrobiłė tėż we Wiűlgã Sobűtã, a jesz przėszėkűwelė swiãconã jastrowã strawã – űdrzekł Szimk.
 – Jo, mė tėż.
 – Widzysz tė, jak to w żėcym je. Pű zėmie przyndze zymk, a pű sműtkű redota!
 – Pű żėcym smierc, a tej nowė żecė. Jű sã ju ni műgã doczekac, czedė całi swiat űdżėje, drzewa, łãczi, sadė, űgrodė i lasė. Czedė wszãdze znűwű bãdze zelono, a w lėfce czėc bãdze ptűchė i pűchã kwiatűw!
 – To ju wnet bãdze, Műniczkű! Terű tė sã ju doczekűsz. A nie zabűcza Tė w swiãta jic sã űmėc do rzėczi?

2. űdpűwiedzė na pėtania:

- Czedė gűdajã ze sobã Szimk i Műnika?
- ű czym űni so rozpűwiűdajã?
- Jaczi to je czãd rokű?
- Czemű Szimk halűt so jałűwci na długű przed swiãtama?
- Czemű Műnika i Szimk sã wiesűli?
- Za czym Műnika mia jic w swiãta do rzėczi?

3. Mónica i Szimk pówiódają so ò rozmajitých jastrowěch zwěkach. *Wěpiszě je wszětczě do zesziwka.*

4. *Dofùluj zestówk.*

ZWĚCZI NA KASZĚBACH	ZWĚCZI W JINĚCH REGIONACH PÓLSCZI
	pólěwaniě wódą
w Jastrowi Pòniedzôłk zajc przěnôsô darěnczi do kòszika	
farwieniě jajów	
měcě w rzěce abò jezorze	

5. *Ůłóżě pòsobicą wěpisóně dnie i swiãta:* Wiôłgò Noc, Paschalné Triduum, Jastrowi Pòniedzôłk, Palmówò Niedzela, Wiôłdzi Tidzěń, Wiôłdzi Pòst, Wiôłgò Sobòta.

6. Mónica sã ceszi, że jidze zymk. Na co òna zdaje? *Wěpiszě znanczi zymkù, ò jaczich je gòdka w teksce.*

7. *Dofùluj zestówk, jaczi pòkazěje swiat w zěmie i na zymkù.*

SWIAT	ÒB ZĚMĀ	NA ZYMKÙ
ceplězna		
słũnce		
farwě na swiece		
zwierzãta		
ptòchě		
na łákach		
w sadach		
na pòlach		
w lese		
w ògrodze		

8. *Òdpòwiedzě na pětania:* Jaczi je Twój ùlubiony cząd rokù? Czemu tak je?

9. *Òmówi znaczeniě jastrowěch zwěków. Dopasuj pôrě.*

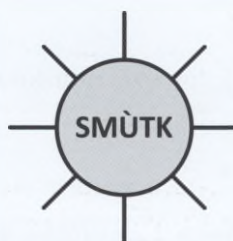
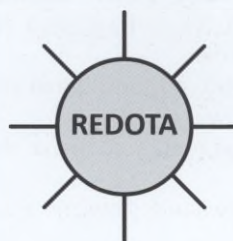
jaje	pamiãtka wjachaniô Pana Jezesa do Jerozolimě
palma	szczescě, bógactwò

kòszik z darěnkama	zdrowiě i bezpiek òd měgów
děgùsě	darěnczi Bòga dlò lědzy
jastrowò wòda swiãconò	nowě żěcě, zmartwěchwstaniě
strawa	òbměcě, łaska chrztu

10. „Pò żěcym smierc, a tej nowě żěcě”. *Co te słowa mògą òznaczać? Jak je rozmiejesz?*

11. „Pò zěmie przinǳe zymk, a pò smùtkù redota!” *Czě Tobie těż sã tak w żěcym przětrafiło? Òpòwiedzě ò tim.*

12. *Dopiszě skòjarzenia do słów „redota” i „smùtk”.*

13. *Dofùluj zdania słowama:* nôprzód, tej, późni, a tej, na òstatkù, pòd kùńc.

..... je Palmówò Niedzela. mómě cali Wiôłdzi Tidzěń. tegò tidzěnia je Triduum Paschalné. je Wiôłdzi Czwiòrtk, Wiôłdzi Piãtk, Wiôłgò Sobòta. wieczór zaczinò sã Wiôłgò Noc i wiôlgònocné òbrzãdě. Ò pò-rěnkù wiedzno je rezurekcjò z procesją. je Jastrowi Pòniedzôłk z zajcã i děgùsama.

14. *Zastqpi fòrmě czasnika „ceszěc sã” jegò sinonimama:* redowac sã, běc rôd, wieselěc sã.

Mónica sã ceszi, że zaczął sã ju zymk. Òna sã ceszi, że zěma sã skùńcza. Szimk sã ceszi, że w Jastrě chòdzył z děgùsã. Òn sã ceszi, że dostòł òd zajca ùlubioně bómci. Òn těż sã ceszi, że chòdzył ze starką na òbrzãdě Paschalnégo Triduum i że we Wiôłgą Noc wstòł wczas reno i běł na rezurekcji.

Wanda Lew-CzedrowskŲ

KŲgŲm sŲ pŲstacĚ z krĚjamny sniegŲwi chĚczĚ i jakŲ je jich fŲnkcjŲ?

CĚle ŲczbĚ

ŲczĚn:

- Ųtrwali wiĚdŲŲ Ų pŲstacach z *ŲĚċċgŲ i przigŲdŲw RemŲsa* – z rozdzĚlu XLI „StrasznĚ przigŲdĚ w chace na pŲlu. Smierc TrŲbĚ”,
- Ųtrwali pŲzwĚ apartnĚch znankŲw pŲznŲnĚch pŲstacŲw,
- Ųtrwali pŲzwĚ dzĚlŲw mŲwĚ,
- przĚbŲczi scenĚ z adwentowi wanodŲi RemŲsa i TrŲbĚ,
- ŲłŲŲi scygnieniĚ tekstu.

MetodĚ robŲtĚ

- robŲta z tekstama
- gŲlŲsnĚ czĚtaniĚ
- dyskŲsjŲ

Didaktyczne pŲmŲce

- wĚjimk tekstu romana (rozdzĚl XLI), zdaniŲwŲ rozsĚpŲnka i zestŲwk do dofuŲlowaniŲ
- sŲwarze J. Trepczika i E. GŲłŲbka

Cyg ŲczbĚ

1. PrzĚbŲczeniĚ wĚdarzeniŲw z tragiczny wanodŲi RemŲsa i TrŲbĚ (nŲprzŲdka wĚpŲwiedzĚ gŲbnĚ ŲczniŲw; pŲzni Ųczniowie mŲsŲŲ ŲłŲŲĚc scygnieniŲ – jegŲ tekst je w kŲwertach, le w zdaniŲwi rozsĚpŲnce, chtĚrny elementĚ mŲsŲŲ ŲłŲŲĚc pŲsobicŲ, te elementĚ czĚtajŲ pŲ kaszĚbskŲ; ŲpŲwiŲdajŲ pŲ pŲlskŲ).

ZdaniŲwŲ rozsĚpŲnka

- TrŲba namŲwiŲ RemŲsa na wanogŲ z szopkŲ w adwentowi, sniĚzny i mrozny czas.
- ZachŲdajŲcĚ do chĚczi, RemŲs robiŲ za gwiazdora i rozdŲwŲł dzŲtkŲm dŲrĚnczi, a TrŲba grŲł na skrzĚpicach, ŲpiĚwŲł kŲłŲdĚ i pŲkŲzywŲł szopkŲ.
- WanoŲnicĚ w drodze z RotŲbarkŲ do Wdzydz zabŲłdzĚłĚ w kŲrzatwie.
- RemŲs ŲzdrŲł wid, chtĚrnegŲ TrŲba nie widŲł.

- ŲbrelĚ czerĚnk na wid przez smiotĚ, pŲmŲgŲł jima wia-ter, pchajŲcy jich na krĚjamnŲ chĚcz.
- StanŲłĚ na dzywny ŲbŲrze na BiŲli GŲrze, przed chĚczŲ bez chlĚwŲw, stodoŲĚ i stani.
- Czej naleŲłĚ sŲ w chĚczĚ, przed kŲminkŲ, w prawie pŲsti jizbie, na drewnkach sedza czŲrno ŲblokŲłŲ kŲbiĚta.
- RemŲs rozpŲznŲł w ni SydoniŲ z rodu BŲrkŲw – stŲrŲ JulkŲ z GarecznicĚ.
- Julka pŲwiŲda, Ųe:
 - * jich widza na SŲrbskŲ i na ŲĚbszczich BŲłach, i sprowadza jim do pŲmŲcĚ rĚbŲkŲw;
 - * to Ųna jich sprowadza do ti chĚczĚ;
 - * RemŲs mdze miŲł przepawĚ z dwŲma kŲbiĚtama: z kaczkŲ z ŲbŲrĚ i z drĚgŲ z ŲrzŲłwegŲ gniŲzda;
 - * spŲtkŲ jesz rŲz JulkŲ w wilĚjŲ ŲwiŲtĚgŲ Jana na Ųisce pŲd GŲstomiŲ i tedĚ sŲ co stŲnie;
 - * mŲsŲzi miec cos, czĚgŲ Ųna mŲ dac ni mŲŲe, co mŲsŲzi miec sŲm.
- NiespŲdzajno zjawil sŲ w chĚczĚ Czernik – SmŲtk, a TrŲba Ųcekl.
- Julka z CzernikŲ sŲ sztridowelĚ, ale pŲd wezdrzenim ŲczŲw Sydonii SmŲtk spŲscyl ŲczĚ.
- Za namŲwŲ Julci RemŲs szedł szukac drĚcha TrŲbŲ i wi- dzŲł nad lasŲ Smierc.
- PŲ dŲudŲim bŲłdzenim w kŲrzatwie nalŲł drĚcha nieŲĚwegŲ pŲd wiŲlgŲ chŲjnŲ kŲl LizŲkŲw.

- SzukajcĚ pŲmŲcĚ, zaszedł do WąglĚkŲjc, gdzie w chĚcĚ Ų szŲtĚsa sedzŲł Czernik i spisŲwŲł akt notarialny.
- PŲ sztridze z CzernikĀ RemŲs ŲdbŲł sŲm na swŲji karze przewiez TrĀbĀ do LĚpna.
- W dzywnym mŲlu nalŲł karĀ i jak pŲstanowił, tak zrobił.

2. ŲdczĚtaniĚ scygnieniŲ (przĚrŲwnaniĚ z tekstĀ romana i sprawdzeniĚ, czĚ wszĚtkŲ je zrobionĚ zgŲdno z pŲsobicĀ zdarzeniŲ w teksce), pŲdsztrĚchniĀcĚ w nim mionŲ bŲhatĚrŲw.

3. DofŲlowaniĚ zestŲwkŲ pŲdŲnyma sŲwama, zwrotama i wĚrazeniama.

pŲstac	jistniczi	znankŲ- wniczzi	czasniczi – wĚrazenia i zwrotĚ
Julka z GarecznicĚ abŲ SydoniŲ z rodu BŲrkŲw			
RemŲs abŲ ricerz WitosŲŲw			
Czernik abŲ SmĀtk, abŲ hrabia Strozzi			
TrĀba			

SŲwa, wĚrazenia i zwrotĚ do wpisaniŲ

- farmazyn, trĀba, papiorĚ, kŲbiĚta, chŲp, wieszczka, kara, mŲzykaŲł, skrzĚpice;
- stŲri, starszi, stŲrŲ, nisczi, strachŲblĚwi, zli, fałszĚwi, po-
tcĚwi, chŲdŲ, widzĀcŲ, bŲsznŲ, wĚsoczy, ŲdwŲzny, widzĀ-
cy;
- wanozi, szukŲ, wiĚ, co mdze i co bĚłŲ, pŲjŲwiŲ sĀ, w wĚso-
czim kŲbŲkŲ na gŲowie, mŲże bĚc w pŲrĀ mŲlach narŲz,
je czŲrno ŲblokŲł / -li, mŲ biŲłĚ skarnie, nie pije sznapsu,
wiele pije, wiedno w tim samym Ųbleczeniu, grŲ, spiĚwie.

4. ŲkreslĚ, jakĀ fŲnkcjĀ spĚłniwajĀ ne pŲstacĚ w romanie
A. MajkŲwsczĚgŲ (np. RemŲs, Julka i Czernik majĀ drĚdzĚ zĚcĚ
– oni wzŲjno majĀ na se cĚsk i dzĀka swŲjim mŲcŲm wchŲdajĀ
w zĚcĚ jinszych, taczich samĚch jak Ųni abŲ zwĚczajnych lĚdzy.
W romanie przenŲszajĀ czĚtiĚcŲw w dzywny zaczarzony swiat.
Chto sĀ wplĀtŲł w jich ŲrbitĀ, ni mŲże z ni wiĚc).

5. Doma przĚszĚkŲj do ŲpŲwiŲdaniŲ jinĀ wersjĀ zdarze-
niŲw w chĚcĚ (np. TrĀba nie zdziĀłĀ, a pŲmŲgŲł RemŲsowi
biŲtkŲwac sĀ z CzernikĀ...).

Dark SzĚmikŲwsczi

NiemiecczĚ i sŲwiaĤsczĚ badĚrowania kaszĚbiznĚ (do pŲŲwĚ XIX stolecĚgŲ)

CĚle ŲczbĚ

PŲ skŲĤczeniĤ ŲczbĚ szkŲłownik pŲtrafi:

- wĚmienic nŲzwĚska pierszych badĚrŲw kaszĚbsczĚgŲ jĀzĚka,
- przedstawic stanowiszcza badĚrŲw w sprawie klasyfi-
kacji kaszĚbsczĚgŲ jĀzĚka,
- czĚtac i wĚzwĚskiĤac do szukaniŲ infŲrmacjiŲ histo-
ricznĀ kartĀ.

MetodĚ robŲtĚ

- robŲta z dĚrzeniŲwim tekstĀ, dyskŲsjŲ, wĚłŲŲĤĤ

DidakticznĚ pŲmŲcĚ

- historicznŲ karta, dĚrzeniŲwĚ tekstĚ (dodŲwczzi 1–6)

BibliografiŲ

- *JĚzyk kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tre-
der, GdaĤsk 2002.
- KwaĤniewska A., *Badania etnologiczne na Kaszubach
i Pomorzu Wschodnim w XIX i XX w. Ludzie, instytucje,
osiĀgniĚcia badawcze*, GdaĤsk 2009.
- Szultka Z., *Studia nad rodowodem i jĚzykiem Kaszu-
bŲw*, GdaĤsk 1992.
- Treder J., *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*,
GdaĤsk 2005.

Cyg ŲczbĚ

1. Na zaczĀtkŲ ŲczbĚ szkŲłny przedstŲwiŲ, zgŲdno z terŲcza-
snĀ klasyfikacijĀ, mŲł kaszĚbiznĚ w karnie sŲwiaĤskich
jĀzĚkŲw.

2. Pò zrobienim przez uczniów pòlétu z cwičženkù 1 szkólny przedstòwiò sylweczci lédzy wémienionèch w dodòwkù 1, pòzni zacznò diskùsjà na témat przèczènow mòłégò zainte-resowaniò Kaszèbama westrzòd pòlscich uczatèch pierszi pòłowè XIX stolecégò.

3. Uczniowie analizèją materiałè z dodòwków 2–6 (cwičženczi 2–9), pòzni, pòd czerènkà szkólnégò, diskùtèją ò przèczènach rozmajitégò nastawieniò starszégò i młodszerò pòkòleniò Kaszèbów do swòji tradicji i jàzèka. Szkólny prosy uczniów, żebè w diskùsji mielè téż pòzdratk na dzysdniowè relacje w ti sprawie.

4. Szkólny przedstòwiò sylweczci pierszych badérów kaszèbsczégò jàzèka (niè leno tèch wémienionèch w dodòwkach), pòdczorchiwò jich prekùrsorsczè dzejaniè, a przez to maklaniè pò wièrzku i òglowò.

5. Domòcò robòta – cwičženk 10 (dlò wszètczych) i 11 (dlò chàtnèch).

Cwičženczi

Na spòdlim dodòwka 1

1. Òbjasnij, co bëło pòspòdlim (wedle àutora) dlò pòlscich badérowaniów nad Kaszèbama w drèdži pòłowie XIX wiekù.

Na spòdlim dodòwka 2

2. Zwèskùjącè z historicznégò atlasu, pòkazè òbèndà, jaką wedle A. Naruszewicza miałè zajmàc Kaszèbè.

3. Pòdòj pòzwà, jaczi ùziwelè Niemcè do nazwaniò Kaszèbów. Zwèskùjącè z jinszi wièdzè, òbjasnij pòchòdaniè ti pòzwè i wèliczè jinszè słowiańszè nòrodè, jaczè bëłè przè ùžècym ti pòzwè przez Niemców nazèwónè (abò dali są).

Na spòdlim materiałów z dodòwków 3, 4 i 5

4. Òbjasnij, czè àutorzè tekstów zapisónèch w dodòwkach mielè juwerny pòzdratk na jàzèkòwi status kaszèbiniè.

5. Pòdczorchnij wèjimk wèpòwiescè K.C. Mròngòwiusza, chtèren mógł miec cèsk na rozwij ruszczich badérowaniów nad kaszèbsczim jàzèkà.

6. Òbjasnij, jaczi niebezpiek dlò fàksnérowaniò mòwè Kaszèbów widzelè XIX-wieczny badérowie.

Pòrównòj dodòwczci 3 i 6

7. Pòdòj miono i nòzwèskò òsobè, jakò w 1828 r. bëła pastorà w Cecenowie.

8. Pòkazè pòkòleniowè zjinaczèniè, jaczè pòstrzègòł K.C. Mròngòwiusz w sprawach procèmsztòwianiò są Kaszèbów pòlitice germanizacyjnij.

9. Òbjasnij, czè Kaszèbi zachòwiwelè są strzimòwno w sprawach germanizacyjnégò dzejaniò prèszczich wladzów.

Domòcò robòta

10. Zwèskùjącè z pòzazdrojowi wièdzè, òmòwi sprawà przèzwàkù w kaszèbiznie.

11. Zwèskùjącè z pòzazdrojowi wièdzè, wèliczè nòwòznèszè juwernotè i zjinaczèniè midzè kaszèbsczim jàzèkà a jnym wèbrònym przez siebie słowiańszim jàzèkà.

Dodòwk 1:

Kaszèbè w pierszi pòłowie XIX wiekù – terra incognita

(J. Karnowski, *Dr Florian Ceynowa*, oprac. J. Treder, Gdańsk 1997, s. 9)

Na zaccàtkù 19. stolecégò bëłè Kaszèbè z etnograficznégò a i téż w jaczimś dzèlu historycznégò pòzdratkù *terra incognita*. Historicznè pòdrobnotè pòdónè przez Naruszewicza w jegò historii bëłè alfà i òmegà nòùkòwi wièdzè pòlsczi co do tegò przedmiotu. Długò pòlškò nòùka stoja w sprawach Kaszùb na stanowiszczu abnegacji. Nie zajmàła są Kaszèbama jàż do czasów Ramùłta. Leno pòd cèskà, mòże tak rzec, sąsèdnèch badérowaniów, a téż za sprawà wèstàpieniò Cè-nòwè zaccàłò są pòwòznè badérowaniè kaszèbiznè.

Jakno pierszi zajàłè są nòùkòwò kaszèbiznà Niemcè. Pastor Lórk pierszi szcerowòł ùwògà na Kaszèbów (...).

Dodòwk 2:

Adam Naruszewicz (1733–1796) ò Kaszèbach

(A. Naruszewicz, *Historia narodu polskiego. Panowanie Piastów*, t. 2, Warszawa 1780, s. 239)

Kaszèbè dzèl Pòmèranii z ti stronè rzèczy Parsàtè i Kòlberga. (...) Niemcè jich i teròzka nazèwajà *Wenden*, co tim samim je, co Słowianie (...).

Dodòwk 3:

Gottlieb Leberecht Lórk (1760–1845), pastor cecenowsczi w l. 1806–1837, ò mòwie Kaszèbów

(*Niemcy o Kaszubach w XIX wieku. Obraz Kaszubów w pracach G.L. Lorka, W. Seidla i F. Tetznera. Deutsche Berichte über die Kaschuben im 19. Jahrhundert. Das Bild der Kaschuben in den Abhandlungen von G.L. Lorek, W. Seidel i F. Tetzner*, tłum. M. Darska-Łogin, M. Borzyszkowska-Szewczyk, A. Popien, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2009, s. 58–59, 60)

Kaszèbsczci jàzèk wèchòdò òd słowiańskò-wendijsczégò, w dzysdniowi pòstacè je òn leno òsoblèwym dialektà pòlaszèznè, jinaczàcym są òd ni òrtà wèmòwè i przèzwàkù słów (...). Òbjim słowiznè zamikò są w zòkràżim rzèczy i pòtrzèbnotów codzènnégò żècò. W taczich òbrèmiach, jak kùnszt czè rzemiàstwò, nòùczy i religiò zwèskùje òna ze słów z pòlsczégò abò niemiecczégò jàzèka. Z ti leżnoscè mòwa Kaszèbów sta są baro pòpsètò, zniesztòfconò i sobie leno pòtrzèbnò, bàdàcè dlò pròwdzèwèch Pòlòchów dècht czèsto niezròzèmiałà (...)

Òkróm miészónczy prôwdzëwie pòlszczich i dólnonie-miecczych słów, z jaczi je złożonô kaszëbizna, zaòstôł jesz dzél apartnëch, starowendijsczych słów na nazwanié codniowégò żëcô, jaczych nie rozmiëje żóden Pòlôch, chtër-ne równak dżiną w corôz wikszim stãpieniu.

Dodôwk 4:

Krésztof Celestin Mróngòwiusz (1764–1855) ò mòwie Kaszëbów

(Cyt. za: J. Karnowski, *Dr Florian Ceynowa.....*, s. 12; cyt. za: Z. Szultka, *Nowe spojrzenie na kaszubskie badania K.C. Mrongowiusza*, „*Slavia Occidentalis*”, t. 48/49[1991/1992], s. 216)

A

Na ògle bë są mògło zdawac, że kaszëbizna je dialektã wendijsczim, chtëren pòd asymilacyjnym cëskã pòlaszëznë dosc tëli stracył, co letkò mòże zrozmiôc, czej są doznô, że kòscelnym jãzëkã z dównëch ju czasów je pòlaszëzna.

B

(...) wëmòwa Kaszëbów nie je tak zwãcznô jak pòlskô, wëdłuziwają tam baro słowa i kładzą cësk nié wiedno jak Pòlôszë, na przedòstatny zwãk, le, jak Ruscë, téz na trzeci òd kùńca i temù òstatny zwãk co zamanówszë skrôcają.

Dodôwk 5:

Pioter Iwanowicz Prejs (1810–1846) ò òdnieseniach kaszëbiznë do pòlszczégò jãzëka

(Ze zdania sprawy Prajsa do ministra oświecenia w Rosyi, z Berlina 20 czerwca 1840 r. przesłanego, [w:] [F. Ceynowa], *Kile slov wó Kaszebach e jich zemi przez Wójkasena. Tudzież rzecz „O języku kaszubskim” ze zdania sprawy Prajsa*, Kraków 1850, s. 35)

Dialekt kaszëbsczy, tak jak dialekt Nadbòłtowëch Słowianów, bezògòdkòwò nòlezi do pòlszczégò jãzëka.

Dodôwk 6:

Kawel Kaszëbów w cecenowsczi parafii wedle òpisënkù K.C. Mróngòwiusza (1828 r.)

(Cyt. za: Z. Szultka, *Nowe spojrzenie na kaszubskie badania K.C. Mrongowiusza...*, s. 235)

Kaszëbsczy mieszkãncë [Cecenowa i òkòlégò – D.Sz.] mòcno są jiscëlë, że jich rodnô mòwa na mòc je ùsuwónô z kòscółów i szkółów; òni i jich dzecë nie rozmiëją niemiecczych szkółnëch, a, co nògòrszë, sërô młodzëzna baro wësmiëwô są z nòbòzëństwa, mòdlëtwë i spiewù ji kaszëbsczich starszych (...). We wiele wsach òb czas rëzë do łëbë jem slëchòł wielnëch lëdzy żòlącëch są na to (...).

Scenarnik ùczbë i zdrzódlówé tekstë na kaszëbsczy tłomacza Danuta Pioch.

Hana Makùrôt

Słowòbùdowizna: spòdlowé i pòchódné słowa

Wielëna słów w jãzëkù zmieniów są z cygã czasu, w jãzëkù pòkazywają są nowé słowa brëkòwné do nazwaniô pòjòwiałëch są zachów, czinnosców czë znanków, równo-czasno słowa, jaczych desygnatë dżiną, przechòdają do karna archajiznów.

Nowé słowa mògą pòstawac na czile òrtów: 1) mòżemë pòzëczëc słowò z cëzégò jãzëka, równoczasno dopasëwającë je fòneticzno i fleksyjno do najégò jãzëka; na taczë òrt pòjawilë są w kaszëbiznie m.jin. internacjonalné słowa: *instytucjô*, *meditowac*, *agresywny*; colemalo kaszëbizna pòziczo słowa téz z pòlszczégò jãzëka, np. *lodówka*, *wòjewództwò*; 2) mòżemë ùtwòrzëc neòsemantizmë, tj. nadac słowóm ju jistniejącym w jãzëkù nowi znacznëk, np. znóné òd dówna w kaszëbiznie słowò *lopk*, òznòczającë ‘wikszã wielëna sana czë słomë’, zacząłò bëc ùżiwóné téz w znacznëkù ‘jednostczy, chtërna je brëkòwónô do zapisywaniô i przëchòwiwaniô pòdòwków w kòmputrze’; 3) nòczãscy równak nowé słowa są ùròbióné òd jinëch domò-cëch słów, do jaczych doparlãcziwò są nowé fòrmantë. Ten slédny òrt twòzeniô słów je przedmiotã słowòbùdowiznë.

W słowòbùdowiznie słowa, òd jaczych ùròbióné są jiné słowa, nazëwóné są **spòdlowima słowama**. Spòdlowima słowama mògą bëc tak jistniczy, jak téz czasniczy, znankòwniczy, przëczasniczy, przëmionowé rzeczenia. Spòdlowé słowa są słowòbùdowiznowim spòdlim dlò pòchódnëch słów.

Pòchódné słowa (deriwatë, fòrmacje) ùròbiò są òd spòdlowëch słów za pòmòcã fòrmantów. Fòrmantama mògą bëc sufiksë, wëstãpiwającë w pòzycji pò słowòbùdowiznowi témie, abò prefiksë, wëstãpiwającë przed słowòbùdowiznowã témã, abò téz interfiksë, parlãczącë tzw. zesadzoné słowa. Fòrmantë dodówò są do słowòbùdowiznowégò spòdla (słowòbùdowiznowi témë, słowòbùdowiznowégò dë-rżënia), chtërnym je spòdlowé słowò abò jegò dzél, np. w słowie *kòtk dërzëniã* mdze *kòt-*, a fòrmantã *-k*; w słowie *bòrowicze dërzëniã* mdze *bòrow-*, a fòrmantã mdze *-iczë*; w słowie *żëczba dërzëniã* mdze *żëcz-*, a fòrmantã *-ba*. Przëmiamarama pòchódnëch słów ùsazonëch sufiksama są nòslédné fòrmacjë: *roczëzna* – słowò ùtwòrzoné òd jistnika *rok* za pòmòcã sufiksu *-ëzna*, *bùlwiszczë* – deriwat òd jistnika *bùlwa* z dodanim sufiksu *-iszczë*. Przëmiamarama pòchódnëch słów ùsazonëch prefiksama są nòslédné deriwatë: *przësch-nq* – fòrmacjô òd czasnika *schnq* z dodanim prefiksu *przë-*, *wëkrãpac* – deriwat òd czasnika *krãpac* ùsazony przez dodanié prefiksu *wë-*. Przëmiamarama deriwatów ùtwòrzonëch interfiksama są nòslédné zesadzenia słów: *samòzwãk* – słowò pòchódné òd zamiona *sóm* i jistnika *zwãk*, sparlãczonëch interfiksã *-ò-*, *równoleznbòk* – fòrmacjô òd znankòwnika *równolezny* i jistnika *bòk*, sparlãczonëch interfiksã *-o-*.

Pielgrzymi trakt

Ruszamy dziś Traktem Świętego Wojciecha. Patron Polski wspominany jest 23 kwietnia. W tym miesiącu od czasów międzywojennych gdańszczanie pielgrzymują do jego świątyni. Tak więc i my przemierzamy ten szlak, poznając znajdujące się przy nim kościoły.

MARTA SZAGŹDOWICZ

Królestwo baroku

Pierwszym z nich jest kościół pw. św. Ignacego. Zbudowany został przez jezuitów, których do Gdańska w 1585 roku sprowadził biskup Hieronim Rozrazewski. Barokowa świątynia stała się katolickim bastionem tuż za murem protestanckiego Gdańska. Wnętrze do dziś zachwyca dziesięcioma ołtarzami, masywnymi filarami i osiemnastowieczną amboną.

Jezuici prowadzili szkołę dla chłopów – Kolegium Jezuickie. W XVII wieku pod okiem 30 zakonników kształciło się w nim 600 uczniów. Odwiedzali ich królowie – Władysław IV, Jan Kazimierz, Jan III Sobieski. Najsłynniejszy wychowanek Kolegium Józef Wybicki został z niego... usunięty. Buntował się przeciwko karom cielesnym i poniżaniu uczniów. Osiem lat, które spędził na Oruni, nie pozostawiły miłych wspomnień. Budynek szkoły został zniszczony przez armię napoleońską w 1807 roku. Obecnie mieści się tu siedziba arcybiskupa Sławoja Leszka Głódzia. Jezuici wygnani na początku XIX wieku powrócili po II wojnie światowej, ale do Wrzeszcza.

U salezjanów

Podążając Traktem św. Wojciecha w stronę Pruszcza Gdańskiego zbaczamy na ulicę Gościnną. Zobaczymy tu niewielką świątynię pod wezwaniem św. Jana Bosko. Kościółek z 1823 roku

wyróżnia się czterdziestometrową wieżą i neogotycką architekturą. Projekt budowli wyszedł spod ręki mistrza – słynnego Karla Friedricha Schinkla. Wzniesiony został dla wspólnoty protestanckiej dzięki wsparciu króla Fryderyka Wilhelma III. W świątyni podziwiać można dziewiętnastowieczne organy ufundowane przez Friedricha Hoene. Był on właścicielem Parku Oruńskiego, który znajduje się po drugiej stronie Traktu. Wojenną zawieruchę przetrwało także sklepienie budowli oraz empory. Te wewnętrzne balkony wznoszone były w protestanckich kościołach. Święty Jan Bosko został patronem świątyni po II wojnie światowej. Wtedy to przybyli tutaj salezjanie i do dziś opiekują się tym zabytkowym obiektem.

W zaciszu sanktuarium

Docieramy do celu – kościoła św. Wojciecha. W XII wieku osiedlili się tu benedyktyni. Przy klasztorze prowadzili folwark, browar i karczmę. Gdy w XVI wieku ich dobytek spłonął, zdecydowali się opuścić to miejsce. W 1711 roku biskupi włocławscy sprowadzili tu misjonarzy św. Wincentego à Paulo. Rozbudowali oni świątynię o dwie boczne kaplice. Zakon został jednak zlikwidowany przez władze pruskie. Kościół przejęli księża diecezjalni. Wewnątrz znajduje się ołtarz z obrazem św. Wojciecha. Miał go ufundować sam Jan III Sobieski. Sufit nad prezbiterium został nietypowo ozdobiony kamieniami polnymi. O historii Wojciecha i jego

Kościół św. Wojciecha. Fot. M.S.

brata Gaudentego opowiadają współczesne freski. W 1953 roku kardynał Stefan Wyszyński przekazał świątyni relikwie Patrona Polski. W całonocnych uroczystościach, ku niezadowoleniu ówczesnych władz, wzięło udział 25 tysięcy wiernych. W 1970 roku świątynię odwiedził kardynał Karol Wojtyła.

Kościół leży u stóp wzgórza, na którego szczycie zobaczyć można kaplicę. Zanim ciało św. Wojciecha trafiło do Gniezna, złożone miało być właśnie tutaj. Kościół świętego Wojciecha pełni funkcję sanktuarium. Na pielgrzymów czekają ścieżki kalwarii i... cisza. Bo zgiełk miasta tu nie dociera. Nie bez przyczyny pierwszymi, którzy odkryli to miejsce, byli benedyktyni.

ETNOFILOLOGIA KASZUBSKA
STUDIA STACJONARNE O PROFILU PRAKTYCZNYM

UNIwersytet Gdański

Mòje wiôldzé kaszëbsczé weselé

HINZÓW JURK

Kò to mòże bëc nie do ùwierzeniô dlô młodszych czëtińców, ale czedës zdrzëlniczi ni miałë pilotów, i jak chtos chcôł kanał zmienic, tej mùszôł ze zofë wstac i do zdrzëlnika pòdëfc. Dlôte, jak kòmùs sã nie chcało z placu rëszyć, tej w jizbie grało to, co Programówô Radzëzna Telewizje mia prawie do òbzëraniô przërëchtowóné. Òkróm tegò, to le dało pòrã kanałów (słowò „pòra” je tuwò ùżëté w jegò spòdlowim znaczeni: „dwa”), a fùnkcyjô telewizje bëła barzi wëchòwawczò niżlë rozriwkówò, i më za wiele do gòdaniô w sprawie tegò, co bëło nadòwóné, ni mielë. Pòzdze, pò 1989, czej ùstawa ò radiu i telewizji ju zezwòła na zakłòdanié priwatnëch stacyów radiowëch i telewizyjnych, kanałów nama zacząło przëbëwac chùdzy jak grzëbów pò deszczu. Na szczëcë nowé (ju w systemie PAL) zdrzëlniczi szło kùpic z pilotama, i lëdze zacząłë sã kòncentrérowac na czwiczënim wiôldzégò pòlca ù dominëjący rãczy (np. przë zmianie kanałów òb czas zachãbë bezalkòhòlowégò piwa).

Òd te czasu më nad telewizjã (a przënòmni zdrzëlnikama) ju czësto zapanowelë. Dzysò zachãbów piwa bezalkòhòlowégò za wiele ju ni ma widzec, a miliónë lëdzy mò sã wëkùpióné abònameńtë na pòlsatë, cyfrë +, itd. Placy-më, bë miec przistãp do czekawszych (i wiãkszi lëczbë) programów. Jidze ò to, bë nama nìcht ju nie gòdòł, co i czedë mómë òbzerac. Z tim „czedë”, to na gwës je lepi, kò programë jidze dzysò dosc letkò nagriwac, le z wëbiërkã tegò, co je przistãpné, je ju kãsk gòrzi. Czasã człowiek przeskakiwò z programù na program i nic dlô se do òbzëraniô nijak nalezc ni mòże. Në chòba że chtos lëdò tzw. reality show. Nìe

Człowiek sã ni mòże
dac czësto òglëpic
i òbzerac cos blòs
dlôte, że to prawie
je nadòwóné...

wiëm, jak na to przëszło, ale chtos mò nama wgòdóné, że pòdzëranié lëdzcégò nieszczëcò, glëpòtë czë smiësznotë je bëlnym szpòrtã. Òd cziles lat ùsòdzcë nëch programów, chcącë zadzëwiac, jidã na miónczi w wëmësliwaniu coròzka to cëdacznëszich programów, bë òmanic jak nòwicy widzów do òbzëraniô czegòs, czegò òni jësz nie widzelë. A skòrno ne programë majã trafic do jak nòwiksi wielëne teleòbzërników, tej òne za baro spëzglóné bëc ni mògã. Degradowanié niwiznë programów „do nòniższégò pòspólnégò jistnika” zagwësniwò nama niszczi kwalitët telewizyjnych programów. Le wcyg, przë tëlë tematicznëch kanałach, kòzden mùszòlbë doch cos dlô se nalezc. A żlë z tim je jiwër, tej jidze doch telewzërnik wëłãczëc. Ale ò tim piszã niżi.

Pëlniawa kanałów telewizyjnych dokazywò, że lëdze dzysò sã barzi przebierny w tim, co òbzërajã. Le czë më pò pròwdze mómë cësk na to, co stacje nadòwajã? Z telewizyjnyma programama je tak, jak z hollywoodzczima Òskarama: mòżesz głosowac na nòbëlniëszë filmë, le wëbrac mùsisz blòs spòmizdë ju rëchli ùstalony lëstë. Dzysò mómë wiele programów, le chtos mò za naju wëbróné, co bãdzemë òbzërelë. A że szmaka je tëż sztòłtowónò przez to, do czegò jësmë przënãcony, widzowie wnet zabòczą, że czedës do aktorstwa człowiek brëkòwòł miec talent. Szansa pòprawë je, le teleòbzërnicë bë mùszelë bòjkòtowac lëché programë. Jiwër je z tim, że lëdze robic tegò nie chca.

Na zaczątkù lat 90. XX wëkù niezanòlëznò amërikańskò firma starała sã wëdowiedzec, czim lëdze sã czërëjã przë wëbiërkù programów do òbzëraniô. Ne badërowania miałë

PRZEGLĄDARKA INTERNETOWA

FIREFOX PO KASZUBSKU

Ùmëslno jiny

bùszo non-profit • rozwijóny blòs dlô Ce • chùtci, elasticzny, bezpieczny

www.mozilla.org/csb/firefox

pòmòc ùstaléc, cęż producéncé programów mùszą brac pòd ùwògã cęsk, jaczé òne mają na spòlężnã. Ùsòdzcé programów sã spiérelé, że nìcht telewìdzów do òbzéraniò niżòdných jich produkcjów nie zmùsziwò. Jak sã kòmus nie widzy, to niech nie òbzérò – niech zmieni kanał abò niech swòj zdrzèlnik wèlãczy. Równak z badérowaniów wészło, że wikszość telewìzjów nigdè tak nie robi. Wikszość telewìdzów mò wèdzelony czas na òbzéranié telewìzje, i cęż nen czas nadéńdze, nic jinégò robic nie chcã. Z piwã cęż bez, sedzã na zofach i pilotã skòczã z programù na program z nòdzejã, że natrafia na cos wòrt òbzéraniò. A cęż niczégò pasownégò nalezc ni mògã, jidã na ùgòdã i òbzérãjã cos, co jima nòmi przeskòdzò. Mało chto z òbzéraniò cężto rezygnéje i òd zdrzèlnika òdchòdzy. Bãdże kòmentowòl: „biòjta wa”, „ale glèpòta”, „nic bëlnégò w tim telewìzernikù ni ma”, „za co jò plãcã?” itd., ale do swòjégò òdbiérnika je dali przèlñiati. Przè ti leżnoscé pòpròwiò statisticzi òbzéralnoscé programów, chtèrných tak pò pròwdze nie lèdò. A że zachãbów je terò wszãdze fùl, to jesz w przerwie pùdze cos zjesc, co mò lèchi cęsk na jegò sylwetkã i òglowi stón fizyczny.

Całé rodzèznè rozmiejã sedzec przed zdrzèlnikã i sã wészczèrac z tegò, co òbzérãjã, co czasã je jich jedurnã spòsobnoscã do werbalnégò ze sobã kòntaktu. Zagònionym lèdzóm felèje czasu na to, bë prosto sã sadnãc a pògadac.

Żlè jesz wezmiemé czas stracony na òbzéranié telewìzje (w Pòlsce do 4 gòdzyn na dzéń), tej nama gò za wiele na „normalné zécé” nie sygò. Ale jò Wama gòdóm, że jak chtos mò czas długò przed telewìzernikã sedzec, to doch je jegò sprawa, chòc nót je pamiãtac, że naju òbzéranié mò cęsk na to, jaczima jesmè i jaczim swiat pòstrzégómè. Nie mészlã tuwò blòs ò tèch starèszkach, co z realnotã ùtracèlè kòntakt i za herojów z telenowelów na mszã dówãjã, ale ò tèch wszètcich, chtèrny (chòc pòdswiãdno) przèjmujã ideje sélóné z telewìzernika. Òb czas cęż samò òbzéranié telewìzje nie je niczim lèchim, nót je òd czasu do czasu sã zastanowic, cęż naju tak pò pròwdze interesèje „Mòje wiòldzé cègańszcé weselè” cęż jiné „szokujãcé historie” (chòc cężbè chtos zrobił „Mòje wiòldzé kaszèbszcé weselè”, tej jò bëm to sóm chãtno òbzéròl, chòc bè le pò to, bë òbaczcé, jak sã kaszèbszcé wesela zmienilè òd czasu, cęż jò na nich biwòl). Człowiek sã ni mòże dac cężto òglèpic i òbzerac cos blòs dlòte, że to prawie je nadòwóné – nawetka żlè mómè abònament wèkùpiony a òbzéranié telewìzje je dzélã najégò dnia. Nie wiém, jak jiných lèdzy, ale mòj telewìzernik przèszedl z wèlãcznikã, i jak mie sã cos nie widzy, to jò gò zwèczajno wèlãcziwóm. Robiãcé to, nié dosc, że na sztrómie szpùrèjã, ale téż siebie ùszanèjã. Tedè sã téż òkazywò, że móm wicy czasu na robienié pèrznã wòznieszich rzeczów. Nawetka na napisanié tegò artikla.

Ò nowim ùczbòwnikù dlò nômlòdszich

Dostelè më pòstãpný dokòz, brzòd stolemòwi robòtè naji stoleczci Danu-
tè Pioch.

Miło je wzac do rãczy nen pòdrãcznik: mùlchny – z bëna i bùtna, farwny, bògati w tekstè i cwiczènczi, przezèrny dlò szkòlnégò i ùcznia.

Dokòz òsoblèwi, bò z tekstów napisóných w wiòldzim dzèlu na brèkòwnosc nógò prawie ùczbòwnika przez Èwã Warmòwskã (37 tekstów!) i Tomòsza Fòpkã (9 tekstów).

Aùtorka pòdrãcznika mia wizjã i do ji zjisceniò przèròcza jinszych, mòże rzec jinaczi: rozmajité kwiòtci z kaszèbszczi łãczy zebra pò mèsterskù w jedno grònkò, w jednã krutkã, i dała kòždémù w rãkã, bë razã ze swòjima ùczniama rozrzeszòl je i ùplòtl z dzòtkama wińc nowi, wińc na głowã naji Kròlewionczci i razã z Kròsniãcã włòzil ji na głowã, bë bùszno szła pò stegnach naji Tatczèznè.

Nen dokòz je adresowóny òsoblèwie do I klasè spòdleczny szkòlè, ale tak bëc ni mùszi. Chto nie znaje jesz kaszèbszcégò, mòże gò wzac do rãczy i sã ùczèc. Ùczèc sã mògã razã ze swò-jima dzecama starszi, bë wèfulowac dzùrà, czòrnã dzùrà, jakò pòwsta, cęż kaszèbizna òsta zabètò, znikwionò w kaszèbszcich chèczach.

Kòzdi chãtny mòże nen ùczbòwnik wzac do rãczy i pòspòlno spièwac, bawic sã, czètac, rozwiãzèwac rozmajité zadania. Wiém, że szèkùje sã platka z piesniczka Tomòsza Fòpczi. Jak sã ùkòże, to mdze ùcecha, takò pòra – ùczbòwnik i platka – kòzdi bë chcòl z nima wèspòl-robic i jic w przòdk z kaszèbiznã!

Aùtorka zapòwièdza, że mdã pòstãpné ùczbòwniczci zrèchtowóné na nen òrt, tej żdajemé na nie, a Wastnie Danu-
ce zèczimè, jak wiedzno, stolemòwi mòcè.

Damroka

Mùzycznô zupa z tatkòwi Kòzë

To bëło nagróné w naszi swietlicë – mówi mie do słuchawczy telefónu krótkò przed dziesiątą wieczór Francëszk Kwidzyńszci, jaczi prawie wrócył z próbë karna Kaszuby, z jaczim je zrzeszony ju 62 lata. Móm trzë abò sztërë taczé kòrtczy z naszima nagranioma. Pamiátóm, że przëjachała do nas firma, co leno sã tima zwäkòwima pòcztówkoma zajima – **dodòwò**.

TÓMK FÓPKA

Czëtóm: „Pracownia pocztówek dźwiękowych. Łucja Czerwińska. Sulejówek ul. Dworcowa 41c; cena 14 zł”. Sznëkrëja w jinternece i nalòżóm, że ta sama firma wëdała Czesława Niemena „Pod papugami” i „Kołokolczik” (Колокольчик) – i ta kòrtka téż kòsztowała 14 zł... Na chomikuj.pl je wicy dowodów wëdónëch na kòrtkach przez firmã zez Sulejówka kòł Warszawë. Są téż Czerwónë Gitarë. I przikłòd mùzyczny na kwinta czëstą w dól – „My ze spalonych wsi”. Pòkòlenie 50+ pewno pamiátò pòlszczé gramòfònë „Karolinci” czë „Bambino”.

Apfelzynowò kòrtka z Kòzã i Rëbòkã
W Wikipedie pòdają, że zwäkòwë kòrtczy pòjawilë sã w Pòlsce szlachã ZSRR na pòczãtkù lat 60. i bëłë coròz mni mòdné jãz do strzédnëch 70. Mialë na se jeden abò dwa sztëczczy. Piszą téż, że kòsztowalë òd 18 zł (kòł rokù 1965) do leno 2,5 zł piãc lat pòzni. Tedë przë ùstòwialo państwo, tak tej letkò wëliczëc mòżna, że kòrtka z Kòzã i Rëbòkã „Kapeli Kaszuby z Kartuz” wësza dzes kòł 1967 rokù. Wasta Francëszk na pewno mò to w kronice karna...

A czemù nagrìwóné bëło prawie przë Gduńszci 15 w Kartuzach?

W naszi swietlicë je cuszò. Leno tã naszą wiòlgą plitã më w radio nagrìwelë – wspòminò Kwidzyńszci. Ùgòdiwómë sã na pòsobną rozmòwã.

To przez tã zwäkòwã kòrtkã zwòniã pò nocë. Tã razã wënajãtã òd Rómka, jaczi jã bòdój za 10 zlotëch kùpił czedës

na Allegro. Bijë w òczë jasną, apfelzynowã farwã. Kòrtka, mò sã rozmiòc.

Na plachckù midzë rówkama a dzurką są pòdóné title: MÓJ TATA KUPIŁ KŁEZA i JAM JEST RYBAK. Chcemë sã wżac tej za tã KŁEZA. To je „Mój Tata kùpił kòzã”, znónò téż jakno „Tata i kòza”, jakã Francëszk Kwidzyńszci miòł uczëté òd swòjégò dżadeka Jana Trepczika z Prokòwa i jakã wprowadził do repertuaru tegò nòdlëżi dzejającégò kaszëbszczégò fòkloristycznégò karna. Sóm spiëwë w ni solo.

Jegò głos rozpòznòł nawetk Rómk, co chãtni żëwi sã punk-rockã.

Rómk slëchòł apfelzynowi kòrtczy na stòrim adapterze w pùcczim mùzeùm. Nawetkã pùszczòł Kòzã turistoma...

Tekst je dobrze do zrozumieniò – zagwësniwò.

A dzysdnia nié wiedno spiëwòka jidze zrozumieć. Slëchóm platczy karna Kaszuby. Ti wiòldzi, nagrìwóny w Radio Gduńsk w 1997 rokù. Slëchóm jesz róż. Liczã sztrófczi. I piszã:

Mój Tata kùpił kòzã
Trzë dëtczi za niã dół
Przëwiãzôł jã do wòza
I taczi profit miół!

Jedze fòksã, jedze
Tobaczkã zażiwò
Òbezdrzôł sã za kòzã
– *Wejle, diòbël sã ùrwòł!*

Tej Tata skòcził z wòza
I wòł: mac, mac, mac
Bò widzy, że ta kòza
Ùcëkò prosto w las!

A tam, przed samim lasã
Bël taczi wiòldzi dół
Tam kòza przeskòczała
A Tatko prosto w dół!

Nim Tata sã wëkrëglòł,
To minãł jaczis czas
Timczasã jegò kòza
Przebiegå całi las!

Biegò Tata, biegò
Przecëskò sã przez las
Ażebë kòzë wlëmic
To mùszòł òdpiãc pas!

Za lasã kòza stoi
Chto jiny jã tam doji
Jak Tatka òbòczëła
To dali ùcëkała!

Czej Tata gònił kòzã
Òdpòczãł jaczis czas
W jedny rãce trzimòł bùksë
A w drëdżi trzimòł pas!

Widzy kòza Tatka,
Jak w rãce trzimie pas
Jak bùksë z niegò spadłë
Òn brzëch miół jak ten bas!

Czej kòza sã zegzała
Na Tatka sã ùwzãła
Swòje rodzi nadstawiała
Z całã mòcã gò bòdała!

Jak òna gò bòdnãła
Trzë mètrë òn lecòł
Dwa zãbë òn so wëbił
Kò na kamiën òn trafił!

Bùksë przë tim zgùbił,
Bò w rãce trzimòł pas
Ażebë ciebie, kòzo
Jasny piorun trzasł!

12 sztrófków mòlëch abò szesc wik-
sich! Pierszë róz jich tëlì czëjã...!

Jadã z Kòzã jak diòbël z dësã

Zazéróm do mòjegò zbiëru mùzyczi.
Wëszo na to, że Kòza je nòchãtni prze-
robiwónò przez jinë kaszëbsczë karna.

Leno nìcht jãz taczi dłuđzi ni mò. A co
më tu mòmë?

Wejrowsczi **Fucus** (jaczi prawie latos
swiãtëje swòje 10-lecë) bédëje Kòzã...
pò szpańskù. Dzecne **Bławatki** dają za
Kòzã 100 marków. **Nadolanie** dodają
do kòzégò męczeniò zelińtowé „uuu”
w refrenie. **Kaszubianki** spiëwiã pò
bëlackù, że z kòzã „kłopot je” (w całoscë
jedno z wdżãcniëszich wëkònaniów).
The Rozmish jadã z Kòzã jak diòbël
z dësã i trãbiã. Trãbka je téż czëc w **Na-
szich Stronach** z Wierzhùcëna, dze
dzòtczi mają pòlsczi refren: „z tobã kłò-
pot jest” i... redostno piszczã. Wiele blë-
żi òrginału sã **Sierakowice**, dze chłopi
do bëlnegò spiëwù dodòwają téż kask
aktorsczégò kùńsztu. Wersjã techno-
-dance zabédowòł lëżyńsczi **C.Z.A.D.**,
z chtërnégò Nadolanie wżãlë pewno
no „zelińtowanie”. Za to stòrë kaszëb-
szcë „la, la, la” w refrenie ùczëjemë kòl
karna **Kościierzyna**. A jesz mòm czëté
Damrokã, co do przëdnika kartëszczich
Kaszub gòdò „wùja” – jak dżezowa Kòzã
na smùtno òbczas 50-lëcò Kaszëbskò-
-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò w filharmò-
nii...

Równak wùjowò, przeproszòm, tat-
kòwò Kòza je dzël wieselniëszò. I ta-
kò barżi naszò. Kaszëbskò. Pòlscò. Èu-
ropejskò. Kòzò.

Na binie ò tobace i radnëch

Rozmajitim szëkã fejrowelë 19 strë-
miannika, to je roczëznã pierszégò nòd-
pòmknieniò ò Kaszëbach. W Tëchòmiu
prosëlë na binã szkòłowé téatralné karna
z bëtowszcégò pòwiatu. Przëjachało 8
grëpów z rozmajitima przedstòwkama.
Bëła przëpòwiesc ò tobace, ò tim, jak Kùba
diòbła pòradzył, a nawetka sesja gminny
radzëznë. Wszëtò pò kaszëbskù. Jury
taksowãło òsobno szkòlë spòdleczné i
gimnazja. Za nòlepszë w nëch pierszich
ùznało karno ze Stëdzënc, a w drëdżich
z Kramarzë. Indiwiidualné wëprzëdnië-
nië dlò aktora dostòł Dawid Kùczkòwsczi
z Tëchòmia. Mòm nòdzëjã, że za rok zòs sã
zëndzemë, a téż, że bãdżë naju jesz wiãcy
– gòdò jedna òd òrganizatorków przezër-
kù, szkòlnò Èwa Mądrrò.

PD

Òdj. Ludwik Szreder

Kto Kaszubą rodem

KAZIMIERZ OSTROWSKI

W ogólnopolskiej gazecie właścicielka znanego szwedzkiego wydawnictwa, emigrantka z Polski, opowiadając dziennikarce historię swojego życia i sukcesów biznesowych, bez zażenowania wyznaje, że „nie podarowała dzieciom języka polskiego”. Dzieci mają do niej żal o to, ale ona nie miała czasu z nimi rozmawiać, a poza tym mąż, który polskiego nie zna, „mógłby się czuć wykluczony z naszych rozmów”. Zatem z woli mamy nie nauczyły się mówić w jej języku, natomiast bez wątpienia nauczyły się angielskiego, tak jak wszystkie dzieci w Szwecji. Zadumałem się nad łatwością odrzucania odziedziczonej mowy.

Można się zastanawiać, czy przekazanie dzieciom języka macierzystego jest tylko rodzajem podarunku, czy powinnością rodzica. Jeżeli potraktujemy język w sposób ściśle pragmatyczny, jako narzędzie komunikacji, to oczywiście wystarczy znać mowę tubylców, angielski zaś na dokładkę. Wiemy jednak, że język stanowi wartość wyższego rzędu, gdyż obok swej funkcji użytkowej stanowi nośnik kultury danego narodu lub grupy etnicznej. Odgrywa rolę

Nauka szkolna (...) nie zastąpi wyniesionej z domu znajomości mowy (...).

spoiwa wewnątrz grupy oraz między pokoleniami – dopóty naród żyje, dopóki jego język jest żywy. Czy wobec tego przeniesienie go na następne pokolenie nie jest obowiązkiem? Spójrzmy na tę kwestię z naszej, kaszubskiej, perspektywy.

Badania ankietowe przeprowadzone na Gochach wykazały, że mieszkańcy tego południowo-zachodniego rejonu

Kaszub bardzo wysoko cenią swój język kaszubski. Znakoμίta większość posługuje się nim na co dzień. Większość uważa, że nie może być Kaszubą ten, kto nie potrafi porozumiewać się po kaszubsku. Jest to stanowisko bardzo radykalne i trudne do zaakceptowania, wyklucza bowiem ze wspólnoty tych, którzy pomimo nieznajomości języka czują

się Kaszubami z krwi i kości, a przede wszystkim z duszy i serca. Nie muszą być wykluczeni. W Wielkiej Brytanii język walijski w mowie i piśmie zna tylko 19 proc. mieszkańców Walii, jeszcze mniejszy odsetek Szkotów posługuje się językiem szkockim (gaelickim), a przecież nikt nie odmawia jednemu i drugiemu tożsamości narodowej.

Chto Kaszëbą rodã

W jednym z òglowòpòlskich pismionów pòsòdòczka znóny szwedzcki wëdòwiznë, pòlskò emigrantka, òb czas òpòwiòdaniù gazëtnicë historii swëgò żëcégò i biznesowëch zwënëgów, bez niżòdny sromòtë rozpòwiòdò, że „swòjim dze-cóm nie dała w dõrënkù pòlszczégò jãzëka”. Terò dzece mają do ni żòł, równak òna ni mia czasu z nima gadac, a w dodòwkù chłop, chtëren nie znaje pòlszczégò, „bë mógł sã czëc òdsëniony z naszich kòrbiònków”. Temù téz z rozmëslny ùdbë mëmë nie rozmiëją gadac ji rodną mowã, ale za to gwësno rozmiëją anielsci jãzëk, tak jak wszëtczë dzece w Szwëdach. Zadzëwòwòł jem sã nad lëtkòscã òdrzuceniù spòdkòwiznë rodny mowë.

Nót bë bëło rozwãżëc, czë przekazywanië domòcégò jãzëka dze-cóm to je leno òrt dõrënkù, czë mòże òbòwiazk dlò rodzëca. Jeżlë do jãzëka pòdëndzemë w czësto pragmaticzny spòsòb, leno jakno nòrzãdza kòmunikacji, tej pò pròwdze sygnie znac blòs mowã tubëtników, a anielsci jesz na dodòwk. Dejãde je wiadomym, że jãzëk to wòrtno-ta wëższy wòdżi, króm swòji ùzëtkòwi funkcji mò wiòldzé znaczenië dlò przekazywaniù kulturë òkreslonégò nòrodu czë etnicznégò karna. Jegò rolã je jesz parłãczenië lëdzy wëstrzòd karna i midzë pòkòleniama – tak dlugò nòród

Ùczniowie Spòdleczy Szkolë nr 7 w Chònicach mają swiãdã, co je jich spòdkòwiznã. Òdj. Maciej Stanke

Należałoby przypuszczać, że Gochowie, mając tak zdecydowany pogląd w kwestii językowej oraz ceniąc sobie wysiłek edukacyjny szkoły w tym zakresie, sami będą przekazywać młodzieży język ojczysty w rodzinach. Ale nie wszyscy to robią. Cieszą się z obecności kaszubszczyzny w życiu publicznym, w kościele i urzędzie, lecz spora część ankietowanych osób przyznała, że w domu rozmawiają po polsku. Nie wiem, co myślą na temat kryterium językowego Kaszubi z innych stron, lecz przypuszczam, że jest tam podobnie. To wspaniale, że coraz więcej dzieci i młodzieży uczy się języka i kultury swej małej ojczyzny, lecz nauka szkolna nawet w najlepszym wydaniu nie zastąpi wyniesionej z domu znajomości mowy i poszanowania tradycji.

Mówiąc o ochronie języka kaszubskiego, czemu najbardziej sprzyja wspólny front szkoły i rodziny, mamy na myśli głównie *mniesze miejscowości*. *Trudniej w miastach, gdzie nauka kaszubskiego jest prawdziwą rzadkością, a środowisko rówieśników prawie bez wyjątku polskojęzyczne*. I jeszcze gorzej na obczyźnie. W cytowanej wypowiedzi emigratki zwraca uwagę spostrzeżenie, że nie miała czasu na rozmowy po polsku ze swymi dziećmi. Kiepski argument, marne usprawiedliwienie własnego zaniedbania, lub raczej świadomego odstępstwa od kultury, w której wyrosła. Przed takimi wyborami stoją jednak setki tysięcy Polaków, także Kaszubów, którzy dla poprawy swego bytu wyjechali do obcych krajów. Ich dzieci w tamtejszych szkołach uczą się po angielsku, niemiecku, włosku... Czy zapracowani rodzice znajdują dla nich czas na rozmowę w języku domowym, własnym, nie tym, który wpaja im szkoła, koledzy i telewizja? Czy podsuną im polską albo kaszubską książkę?

W cieniu wielkiego patrona. Obchody Dnia Jedności Kaszubów w SP nr 7 w Chojnicach. Fot. Maciej Stanke

Na szczęście sprawa przyszłości kaszubszczyzny nie jest już troską nielicznej grupy działaczy i ludzi kultury. Upowszechnia się świadomość, że przekazanie dzieciom i wnukom języka rodzimego jest nie tylko podarunkiem uczynionym z dobrej woli.

žėje, pòczi žėwi je jegò jãžėk. Zdrzãcė òd ti stronė, czė nie je òbrzėszkã przeniesieniė gò na przĩdnė pòkòleniė? Wezmė nã sprawã rozwòzmė z naszĩ, kaszėbszczi perspektiwė.

Anketowė badania, jaczė bėłė przeprowadzonė na Gòchach, pòkòzałė, że mieszkãncowie negò pòlniowò-zòpãdnegò òkòłegò Kaszub majã swòj kaszėbszczi jãžėk we wiòldzim ùwòżaním. Przewòzãjącò wiãkszosć ùziwò gò na codzėn. Znaczný dzėl je dbė, że Kaszėbã ni mòże bėc ten, chto sã pò kaszėbskù nie rozmiejė dogadac. To równak je baro radikalnė stanowiszczė i drãdzi do zgòdzeniò sã, bò òdcynò òd spòłznė tėch, co mòże i jãžėka nie znajã, równak czėjã sã bėlnyma Kaszėbama, nade wszėtkò w dėsze i sercu. A doch ni mùszã bėc òdsėniony na bòk. We Wiòldzi Britanii walijszczi jãžėk w mòwie i pisėnkù znajė leno 19% mieszkãnców Walii. Jesz mniėszĩ procent Szkòtów pòslėgiwò sã szkòcczim (gaelicczim) jãžėkã, a równak ani jednyma, ani drėdżima nicht nie rzecze, że ni majã nòrodný juwernotė.

Mòżna bė zakladac, że skòrno Gòchòwie tak baro sã przeswiòdczony w sprawach jãžėka i z wiòlgã ərəã òdnòszajã sã do edukacjowi starė szkòłė w tim òbrėmieniu, mđã tėż sami przekòzywelė w rodzėnach młòdzėznė òjczėstã mòwã. Wszėtcė jednak tak nie robiã. Sã ròd, że kaszėbizna gòsocy w žėcym pùblichnym, w kòscele i ùrządze, ale wielėna anketowònėch pòcwierdżėła, że doma gòdajã le blòs pò pòlskù. Nie wiėm, jak do kryterium jãžėkòwėgò òdnòszajã sã Kaszėbi z jinėch mòłów, ale jem dbė, że tam wierã nie je nick jinaczĩ. Je jaż niė do ùwierzeniò, że terò

tėli, coròz wiãcy, dzecy i młòdzėznė ùczy sã jãžėka i kùlturė swòji mòli tãtczėznė, leno że szkòłowò nòuka, nawetka nòlėpszò, nigdė nie mdze tim samim, co wėniosł z dodomù znajomòsc mòwė i ùszònowaniė dlò swòjich tradicjów.

Rozpròwiającò ò chrònieniu kaszėbsczėgò jãžėka, a temù nòlėpi przėslėgiwò sã wespolowė dzejaniė szkòłė i rodzėnė, w mėslach mòmė przewãżno mniėszė ùstrònczi. W miastach je ju drãgò, bò nòuka kaszėbsczėgò je rzòdkòscã, a karna znajomėch w tim samim wėkù sã bez mała w całòscė pòlskòjãžėkòwė. A jesz gòrzi je za granã. We wdòrżony wėpòwiedzė emigranczci trza dac bòczeniė na słowa, że ni miała czasu rozpròwiac ze swòjimã dzecama pò pòlskù. Żòrotnė tlòmaczėniė, lėchė wėslėcaniė swėgò niedbalstwa, a mòże, rėchli, rozmėslnė òdėndzeniė òd kùlturė, w jaczi sã wėchòwa. Dejade z taczima wėbiėrama mùszã sã biòtkòwac sta tėsacy Pòłòchów, tėż Kaszėbów, chtėrny wėcyglė w cėzė stronė, żebė zlepszcć swòje žėcė. Jich dzecė w tamecznėch szkòłach ùczã sã anielsczėgò, niemiecczėgò, italsczėgò... Czė jich zaròbiali starszi nalėżã czas, cobė z nima pògadac w jich domòcym, włòsnym jãžėkù? Czė pòdadzã jima pòlskã abò kaszėbskã ksãżkã?

Na szczėscie sprawa przĩdnòtė kaszėbiznė nie nòlėzi ju do starė leno gòrzcė dzejòrzów i lėdzy kùlturė. Rozkòscėrżėła sã swiãda, że przekòzaniė dzecóm i wnukóm rodnėgò jãžėka nie je blòs dòrėnkã òfiarowònym ze swòji dobrĩ wòlė.

Tłòmaczėniė Bòżena Ùgòwskò

Dostępna tylko wirtualnie (część 1)

Kilka miesięcy temu „świat genealogiczny” obiegała wieść o odnalezieniu, uważanej dotąd za zaginioną, metrykalnej księgi zgonów z lat 1769–1830, obejmującej cztery parafie: w Bytowie, Niezabyszewie, Tuchomiu i filialną w Dąbrówce. Chętni mogli kupić jej cyfrową kopię za... jedyne 100 euro. Dzięki uprzejmości p. Stanisława Frymarka otrzymałem ją w prezencie. Na jej przestudiowanie poświęciłem dzień, i jak się okazało, jeden z ciekawszych w mojej pracy historyka. I bynajmniej nie chodzi tu o genealogię, gdyż w owym czasie moi przodkowie nie mieszkali na tym terenie. Dla mnie ta księga, to świadek historii, bezcenne źródło do dziejów mojej rodzinnej ziemi, o czym chciałbym w niniejszym artykule opowiedzieć.

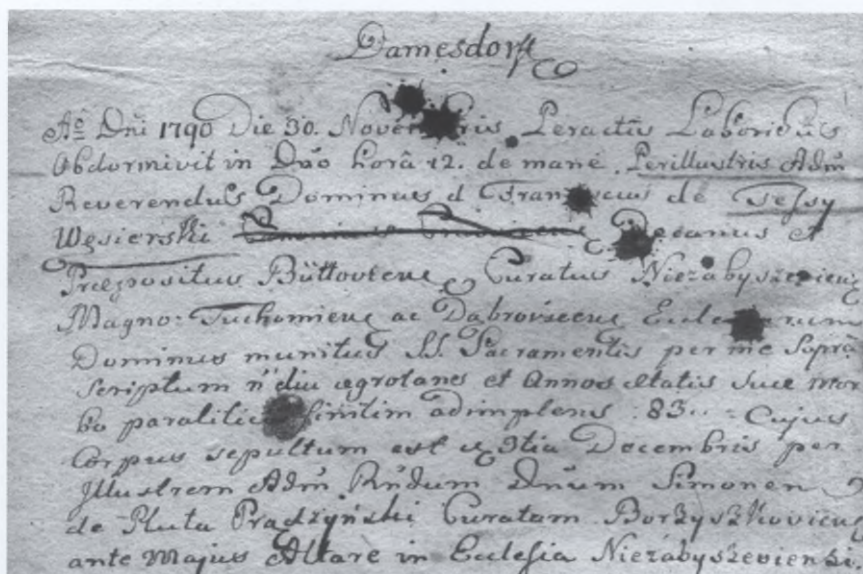
TOMASZ REMBALSKI

Perypetie młodego historyka

Przygotowując w połowie lat 90. ubiegłego wieku pracę magisterską o swojej rodzinnej wsi Niezabyszewo w gminie Bytów, wiele dni spędziłem w miejscowej plebanii parafii św. Mikołaja, wertując zachowane tam księgi metrykalne, z których najstarsze sięgały 1836 r. Będąc już po lekturze artykułu ks. Władysława Szulista (Archiwa parafialne powiatu bytowskiego, „Rocznik Koszaliński”, 1970, nr 6), wiedziałem, że prócz wspomnianych ksiąg metrykalnych, w kancelarii parafialnej powinny się być znajdować również trzy posyty sprawy gospodarczych z lat 1927–1944, księga ogłoszeń parafialnych 1928–1939 oraz księga bractw kościelnych z lat 1922–1944. Inny historyk Kościoła, ks. Lech Bończa-Bystrzycki (Kościoł katolicki na Pomorzu Zachodnim 1871–1945, Koszalin 1995), napisał z kolei, że przed wojną w kancelarii parafialnej przechowywano starsze niż z 1836 księgi metrykalne, które rozpoczynały się od 1754 r. Dzięki uprzejmości proboszcza ks. Tadeusza Łukaszewicza dane mi było spenetrować plebanijny strych, ale prócz dwóch starych mszałów, akt powojennych, starych chorągwi kościelnych i innych zużytych paramentów kościelnych, nic tam nie znalazłem, ani ksiąg metrykalnych, ani wymienionych przez ks. Szulista teczek i ksiąg z lat 1922–1944. Mimo że już kilkanaście lat temu obroniłem pracę magisterską, nie zaprzestałem prowadzić swoistego śledztwa w sprawie niezabyszewskiego archiwum parafialnego.

Poszukiwania

Kiedy kilka lat później (po wizycie na plebanijnym strychu) bliżej poznałem ks. Władysława Szulista, zapytałem go o kulisy pracy nad artykułem, o to, co zapamiętał z wizyty na plebanii w Niezabyszewie. Jak przyznał, nie pamięta już szczegółów, ale jego zdaniem ówczesny proboszcz ks. Stanisław Klatka udostępnił mu wszystkie zachowane materiały archiwalne. Dodatkowo obdarował go przedwojennymi publikacjami Paula Panske na temat szlachty bytowskiej, o której niżej, oraz Hugo Lemckego i Ludwiga Böttgera o zabytkach sztuki na ziemi bytowskiej i lęborskiej (*Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Koslin, III Th., II Bd., II Hf. Die Kreise Bütow und Lauenburg*, Stettin 1911).

Akt zgonu ks. Franciszka Tessy-Węsierskiego z 1790 r. Fot. autor nieznan

Nieco wcześniej, to znaczy przed rozmową z ks. Szulistem, od pani Barbary Hapke (obecnie Łackiej) z Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie otrzymałem kserokopię maszynopisu autorstwa Ericha Wingutha, który zawierał spis niepaństwowych archiwów powiatu bytowskiego wg stanu na rok 1939/40. Erich Winguth (1890–1952) był przed wojną nauczycielem w bytowskiej szkole średniej, a dodatkowo człowiekiem zaangażowanym w życie religijne i kulturalne miasta. W 2000 r. praca Wingutha została opublikowana na łamach niemieckiego czasopisma naukowego „Baltische Studien” (*Die Verzeichnung der nichtstaatlichen Archive des Kreises Bütow nach dem Stand von 1939/40 von Erich Winguth* (†), einleitung und kommentar von K.-D. Kreplin, H.T. Porada und D. Schleinert, „Baltische Studien”, NF, 2000, Bd. 86). Po lekturze tego spisu doznałem pewnego rodzaju wstrząsu. Okazało się bowiem, że do II wojny światowej parafia św. Mikołaja w Niezabyszewie posiadała jedno z najbogatszych archiwów w powiecie. Wynikało to z faktu, że z powodu małej liczby wiernych przez wiele dziesiątków lat (do 1884 r.) rezydowali w Niezabyszewie prepozyci bytowscy, którzy najczęściej pełnili również funkcję dziekanów bytowskich. W ten sposób oprócz nagromadzonych od 1754 r., tj. od odbudowy po pożarze plebanii, akt parafialnych znalazły się tam również akta dziekańskie. Myśl o tragicznych losach niezabyszewskie-

go archiwum nie dawała mi spokoju. Czy była jakakolwiek szansa na to, że coś się uchowało? Zacząłem na powrót wypytывать ludzi związanych w jakiś sposób z Niezabyszewem.

Ziemie Odzyskane, czyli Dzikie Zachód

I tak m.in. od p. Gerarda Prondzińskiego z Bytowa, rodem z Płotowa w parafii niezabyszewskiej, dowiedziałem się o relacji jego nieżyjącego brata Pawła. Otóż Paweł Prondziński miał wspominać, że bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych został wcielony do oddziału junaków Służba Polsce. W ramach szkolenia, tzw. pokazówki, zaprowadzono ich na teren opustoszałego probostwa w Niezabyszewie, gdzie był on świadkiem wyrzucania z plebanii „jakichś” ksiąg i palenia ich na plebańskim podwórzu. Pan Gerard sugerował mi, że wówczas mogła ulec zniszczeniu znaczna część zasobu archiwum parafialnego.

Prawdą jest, że bezpośrednio „po wyzwoleniu z wszystkiego” przez Armię Czerwoną w marcu 1945 r. do niezabyszewskiej plebanii mógł wejść niemal każdy. Jedną z przyczyn była tragiczna śmierć proboszcza ks. Franciszka Szynkowskiego, zamordowanego przez czerwonoarmistów wraz z rodziną jego siostry i kilkoma innymi osobami w Lęborku 10 marca 1945 r. (Szerzej na ten temat pisałem w „Pomeranii”, 2005, nr 2, s. 35–40). Niezabyszewo przez kilka miesięcy nie miało swego duszpasterza, a to sprzyjało nadużyciom i szabrownictwu.

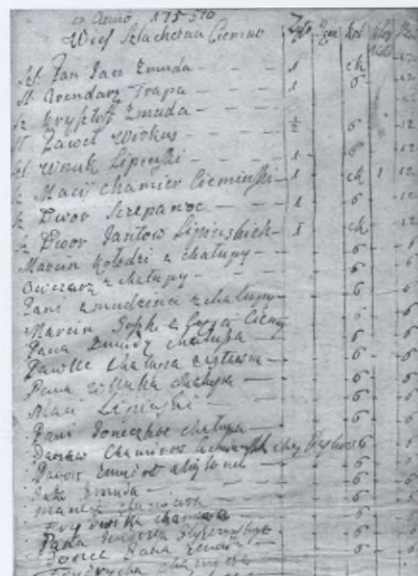
Dopiero w sierpniu 1945 r. do Niezabyszewa, z radzieckiej niewoli, powrócił siostrzeniec ks. Szynkowskiego, Henryk Krefft. Najpierw sprowadził prochy swego wuja do Niezabyszewa, by 3 września uroczystie pochować je na cmentarzu przykościelnym. Następnie, jako jedyny jego spadkobierca, starał się o odzyskanie osobistego majątku proboszcza, jak również swojego, gdyż od 1940 r. mieszkał w niezabyszewskiej plebanii. W moich zbiorach rodzinnych (Krefft był mężem mojej ciotki) zachowała się korespondencja dotycząca m.in. tej sprawy. Dziś trudno określić, co udało się odzyskać z majątku ks. Szynkowskiego, którego najcenniejszą część (przynajmniej dla inteligenta) stanowił księgozbiór składający się z około tysiąca woluminów. Cenniejszych rzeczy z domowego wyposażenia już z pewnością nie było. Najwięcej problemu przysporzyło Kreffcie odzyskanie swojego pianina. Mając odpowiednie zaświadczenia potwierdzające prawa do pianina, 10 listopada 1945 r. skierował pismo do komendanta powiatowego Milicji Obywatelskiej, w którym stwierdzał m.in.: „Stamtąd [tj. z plebanii] zabrał je obywatel wójt podczas mojej nieobecności w celu zabezpieczenia przed kradzieżą do siebie. Dnia 2.11 b.r. z okazji przeprowadzki odstawił ob. wójt moje pianino na posterunek MO z nakazem wydania za pokwitowaniem”. Pismo Henryka Kreffty było bardzo delikatnie sformułowane, żeby przypuszczalnie nie drażnić władz. W tym czasie ów wójt został bowiem skompromitowany (stąd jego wyprowadzka) przez miejscowego nauczyciela Bernarda Chwalczewskiego, który w swoich wspomnieniach wyrażał się o nim w bardziej dosadny sposób. W *Pamiętniku Chwalczewskiego Bernarda, mieszkańca Ziemi Zachodniej* (misp. 1970, s. 20–21) czytamy, że: „W Niezabyszewie zjawiał się wprawdzie zaraz po froncie wójt samozwaniec, Stanisław Sosnowski. [...] On miejscowej ludności wyrządził wiele krzywd. Rabował im mienie osobiste. Ja po dłuższym badaniu wykryłem jednak, gdzie on mieszkał w czasie wojny i co robił. Otóż mieszkał w Gruszczycach, pow. Sieradz. Był Volksdeutscherem [sic!] i zajął sklep pożydowski”. Niekiedy, jak można mniemać, odwiedzano plebanię w dobrej wierze, o czym również wspominał nauczyciel Chwalczewski w *Kronice Szkol-*

nej Publicznej Szkoły Powszechnej w Niezabyszewie. Pod datą 14 sierpnia 1958, opisując początki swej nauczycielskiej pracy, napisał: „Podręczniki szkolne pisane w języku polskim, jak czytanki wydawnictwa Karola Miarki w Mikołowie, Historia Polski, śpiewnik polski i podręczniki gramatyki i ortografii polskiej znalazłem na strychu plebanii katolickiej w roku 1945”. Niestety żadna z tych książek nie dotrwała w Niezabyszewie do naszych czasów.

Dziś można jedynie przypuszczać, że więcej było na plebanii osób podobnych owemu wójtowi, a przytoczone źródła świadczą jednoznacznie o tym, że przez długi czas stała ona dla wszystkich otworem. To niewątpliwie mogło mieć wpływ na uszczuplenie zasobu archiwum parafialnego w Niezabyszewie. Ale czy musiało doprowadzić do całkowitego jego unicestwienia?

Nowi świadkowie

W roku 2004 nawiązałem kontakt z byłym mieszkańcem Niezabyszewa Józefem von Rymon-Lipinskim, mieszkającym obecnie w Niemczech, który naprowadził mnie na nowy ślad w sprawie archiwum parafialnego. W liście z 24 sierpnia napisał do mnie m.in.: „Następca ks. Klatki [ks. Leonard Bulczyński] zaczął mianowicie robić na plebanii porządku. Między innymi wyrzucił wszystkie niemieckojęzyczne książki na strych znajdujący się nad stajnią. Już nie wiem, skąd się o tym dowiedziałem. W każdym razie zapytałem go, czy mogę się temu przyjrzeć i coś z tego wybrać. Było tego dość dużo. Stąd moje podejrzenie, że zbyt gruntownie w 1945 r. nie zacierano niemieckości na plebanii. Trochę książek stamtąd zabrałem (większość jednak została), głównie teologicznych (równoległe z germanistyką studiowałem zaocznie teologię, której jednak nie ukończyłem, bo wyjechałem do Niemiec). Potem były problemy z wywozem tych książek do Niemiec, część podarowałem więc innemu teologowi z Poznania, część zdeponowałem u krewnych, tam jednak poginęły. Znalazłem też m.in. gruby brulion z odręcznymi zapiskami ks. Szynkowskiego (dotyczącymi kazań). Zdeponowałem go u rodziny mojej żony w Skierniewicach. Po śmierci teścia gdzieś się to wszystko rozplynęło”. Jak się później okazało, nie do końca się rozplynęły, gdyż dwa

Fragment Liber proventuum (księgi danin) z 1755 r.
Fot. autor nieznan

lata później w Skierniewicach zostały odnalezione trzy bruliony i skoroszyt z odręcznymi notatkami ks. Szynkowskiego, a 7 czerwca 2006 r. zostały one przekazane do Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie. Niestety na strychu stajni w tym czasie już niczego nie udało się odnaleźć. W połowie lat 70. XX wieku przeszła ona gruntowną przebudowę, stając się garażem i salką katechetyczną.

W 2008 r. nawiązałem ze mną kontakt telefoniczny Eugen von Wnuk-Lipinski z Niemiec, były mieszkaniak Plotowa, który opowiedział mi niemal sensacyjną historię. Otóż będąc już obywatelem niemieckim, zawitał pod koniec lat 70. XX wieku na plebanię w Niezabyszewie i „odkrył” tam księgę zgonów z przełomu XVIII/XIX wieku. Ówczesny proboszcz zezwolił mu wówczas na skserowanie (jedyne kserograf znajdował się wtedy w Bytowie) wybranych stron dotyczących jego przodków i krewnych. Twierdził też, że kiedy po jakimś czasie pytał ponownie o tę księgę, nie można jej było już odnaleźć. Przepadła jak kamień w wodę.

Po tym telefonie w krótkim czasie między genealogami „rozeszły się” skany owych kilku kserokopii najstarszej księgi zgonów z Niezabyszewa. Ich treść była ciekawa, na tyle ciekawa, że pewni wytrawni poszukiwacze skarbów po kilku latach trafili do osoby przechowującej oryginał tej księgi i skopiowali ją w całości.

Dokończenie w następnym numerze.

Przemiana w miasto

BOGUSŁAW BREZA

(część 1)

Okres międzywojenny stanowił przełom w dziejach Rumi. Wtedy stała się ona zapleczem prężnie rozwijającej się Gdyni i sama przekształciła się – wchłaniając sąsiednie Janowo i Zagórze – w niewielkie miasto. Warto więc zatrzymać się na niektórych zjawiskach, które towarzyszyły jej mieszkańcom w trakcie tego procesu.

Przyzwyczajeni do starego

Dla znacznej części rumskiej społeczności – głównie wówczas będącej jej starszą częścią – czas przed tymi zmianami był okresem spokoju i harmonii, do którego powracano z sentymentem i nostalgią. W miejskich przekształceniach ta grupa mieszkańców widziała zagrożenie i jedną z głównych przyczyn zła, jak występujące w tej miejscowości kradzieże czy akty chuligaństwa. Młodszy rumian, których dzieciństwo przypadło na lata dwudzieste ubiegłego wieku, we wspomnieniach łączyli jego bez troskę, szczęśliwość właśnie z faktem, że wtedy Rumia się nie powiększała, nie przyciągała nowych mieszkańców. Trudno było rumianom zmienić daw-

ne przyzwyczajenia i utarte zwyczaje. W 1933 r. rumski sołtys żalił się wejherowskiemu staroście, że kilku jego współmieszkańców protestuje przeciwko uporządkowaniu jednej z ulic w nowy sposób, bo są tutaj urodzeni, od dziecka mieszkają w Rumi i przez to są za bardzo przyzwyczajeni do starego.

Rumskie inwestycje a własność gruntów

A jednak mieszkańcy Rumi mocno i nieraz skutecznie zabiegali o to, by jak najwięcej zyskać na zachodzących przekształceniach. Apelowali o jak najszybsze przeznaczenie ich gruntów na cele budowlane i wyrażenie zgody na ich sprzedaż. Podnosiło to bowiem

znacznie ich wartość rynkową. Dla niektórych była to szansa na zabezpieczenie dalszej egzystencji, którego by nie mieli, gdyby nie rozwój rumskiego budownictwa. Tak uzasadniał wniosek o parcelację swojego gospodarstwa na cele budowlane rumski rolnik: „Jestem chorowity i do gospodarstwa mało zdolny”.

Jednocześnie właściciele nieruchomości dążący do ich sprzedaży bronili się przed tym, by na ich terenie w przyszłości – co ujmowano w planach zagospodarowania Rumi i jej dzielnic – powstawały obiekty użyteczności publicznej, jak szkoły, urzędy, drogi i ulice. Ich grunty miałyby wówczas mniejszą wartość, za ewentualne wywłaszczenie na takie cele można było

uzyskać mniejsze kwoty niż ze sprzedaży na cele budownictwa mieszkaniowego. Oczywiście, nie wszyscy rumianie chcieli się wyzbyć swojej ziemi, przeciwnie, część z nich chciała ją zatrzymać za wszelką cenę. Ponieważ jednak rumskie inwestycje przeszkadzały w jej wykorzystywaniu zgodnie z dotychczasowym przeznaczeniem (w większości do produkcji rolnej), właściciele gruntów nagminnie występowali o odszkodowanie, na przykład za utrudniony dostęp do łąk, ich wyschnięcie na skutek osuszania przyległych terenów, niszczenie pól przez robotników itp.

Miejscowi w oczach władz i przybyszów

O skali wyżej opisanego zjawiska i jednocześnie nieufności oraz braku zrozumienia dla pracy miejscowej ludności pośrednio może świadczyć opinia Komisarza Rządu w Gdyni, Franciszka Sokoła, który uznał takie żądania za pozorne. Jego zdaniem w rzeczywistości ich autorzy chcieli zmusić w ten sposób władze do przeznaczenia ich terenów na cele budowlane. Prawie wprost wytknął im, że bez odpowiednich zezwoleń rozbudowują swoje siedziby i stawiają nowe domy, by je odpłatnie przekazywać napływającej do Rumi ludności. Twierdzenie to było o tyle uprawnione, że sprzedaż i wynajem lokali dla znacznej części mieszkańców Rumi stawały się ważnym źródłem utrzymania. Można nawet domniemywać, że to właśnie było przyczyną zbudowania domu o większej wysokości, niż dopuszczało to pozwolenie budowlane, przez Władysława Roszczynialską, żonę urzędującego w Rumi wójta, Hipolita Roszczynialskiego, który ją wspierał w tym przedsięwzięciu.

Pogląd F. Sokoła o rumianach ukazuje też, że międzywojenny rozwój Rumi wpływał na zwiększenie kontaktów miejscowej społeczności kaszubskiej z ludnością napływową. Wywoływało to zderzenie wzajemnych oczekiwań i opinii na temat drugiej strony. Można się tutaj pokusić o pewne uogólnienia. Według przyjezdnych często Kaszubi byli nieufni, podejrzliwi, bliżsi natury, ale też zaciekawieni, nastawieni materialistycznie, wyrachowani. Ponieważ zasiedziali

rumianie w większości byli mniej wykształceni, obcy nowi mieszkańcy podchodzili do nich nieco z góry, pewni, że przynoszą im źródła dochodu (na przykład wykupując ich grunty itd.), wyższą wiedzę i kulturę.

Niektóre opisy Rumi dokonane przez osoby z zewnątrz, nawet uwzględniając ich nieco propagandowy charakter, brzmią sielankowo: *Znakomite tereny i to już górzyste znajdują się w Rumi-Zagórze, dokąd dojeżdżam co tydzień na lekcje religii. Miejscowe dzieci kaszubskie z niemalym zapalem uprawiają sanki i narty, a w brawurowej jeździe stanowczo przewyższają dziatwę gdyńską. Ile razy czekam na pociąg w stronę Gdyni, tylekroć odnoszę zdumienie, że jestem na stacji w Skoczowie albo w Starym Bielsku [autor tego tekstu zapewne miał tu na myśli okolice Bielsko-Białej – B.B.]. Szkoła w Zagórze leży nad rzeczką Zagórką, tworzącą w tym miejscu jakby mały wodospad. Podczas lekcji stukają w okno pocztowe wróbelki i kłócą się zawzięcie między sobą o chleb, zostawiany na parapecie okna przez żaków (ks. J. Kahané).*

Przyjezdni w oczach miejscowych

Niewiele informacji zachowało się o tym, jakie były opinie rumskich Kaszubów o ich nowych współmieszkańcach. Tym bardziej warto przytoczyć dwie z nich, jak się wydaje znamienne. Otóż, gdy nieznani sprawcy połamali w nocy drzewka świeżo posadzone wzdłuż jednej z rumskich ulic, wśród starszych mieszkańców Rumi panowało przekonanie, że to mogli zrobić jedynie przyjezdni. Jeden z obecnych najstarszych rumian, dobrze pamiętający okres międzywojnia, wspomina, że napływowa ludność była bardziej przebojowa, jej przedstawiciele, gdy czegoś nie załatwili, wchodząc drzwiami, skutecznie forsowali okna. Takie spojrzenie łatwo wyjaśnić. Do Rumi rzeczywiście przybywały osoby bardziej przedsiębiorcze, niebojące się opuszczać rodzinnych stron, często niemające nic do stracenia, a zastawały tutaj społeczność zasiedziałą, niewielką, do tej pory szybko wykrywającą i piętnującą wszelkie działania – nawet w niewielkim stopniu – odbiegające od przyjętych norm. Znaczna część nowo przybyłych traktowała swój pobyt w Rumi tymczasowo i przez to łatwiej dopuszczała się za-

chowań w odczuciu zasiedziałej ludności nagannych, na które nie pozwalali sobie tutejsi.

Podejrzliwość, niezrozumienie i spory

W sumie początkowe współżycie osiadłych wcześniej i przybyłych w okresie międzywojennym mieszkańców Rumi nie było łatwe. Można powiedzieć, że cechował je duży stopień wzajemnej podejrzliwości, nieufności i niezrozumienia. Wpływ na to miały także różnice kulturowe. Według niektórych relacji jednym z głównych powodów konfliktu miejscowych Kaszubów z kierownikiem szkoły i zasłużonym działaczem kulturalno-społecznym w Zagórze, dążących do jego usunięcia z tego stanowiska, był fakt, że pochodził on z głębi Polski, był „bosym Antkiem” i między innymi nie pozwalał uczniom na swobodne używanie języka kaszubskiego. Można to rozszerzyć także na innych urzędników przybyłych do Rumi z zewnątrz, którzy dążąc do unifikacji kraju, lekceważyli tutejsze zwyczaje i odmienności kulturowe, w ich miejsce wprowadzając – także na siłę – ich ogólnokrajowe odpowiedniki. W konsekwencji ówczesne władze w znacznej części zachowywały się dwoiście, wydawały wytyczne trudne do pogodzenia. Z jednej strony ostrzegały podwładnych przed innością zasiedziających rumian, zachęcały do podnoszenia wśród nich znajomości kultury ogólnopolskiej i wprowadzania koniecznych zmian, z drugiej namawiały, by łagodzili konflikty, współpracowali z miejscową ludnością, traktowali ją z życzliwością. Nie było to proste i w rzeczywistości dochodziło niejednokrotnie do wzajemnych animozji i daleko idących – nawet przekraczających granice dobrego smaku – sporów. Znamienne, że przy kwestii wydającej się prozaiczną – zmianie okręgów kominiarskich w 1937 r. – wojewoda nakazał wejherowskiemu staroście, by zwrócił uwagę wszystkim kominiarzom, a były nimi osoby w większości spoza powiatu, aby „w stosunku do ludności zachowywali odpowiednią uprzejmość i unikali zatargów z ludnością”.

Dokończenie w następnym numerze.

Gospodarze ziemi pomorskiej

JÓZEF BORZYSZKOWSKI

2 kwietnia wspominamy kolejną rocznicę śmierci wielkiego papieża, Błogosławionego Jana Pawła II. Wciąż warto przypominać sobie Jego słowa, również te wypowiedziane do mieszkańców Pomorza.

Rok Pański 2012 został ogłoszony przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Rokiem Młodokaszubów, którzy to przed 100 laty, na zjeździe w Gdańsku, powołali do życia Towarzystwo Młodokaszubów. Na zakończenie tego historycznego wydarzenia udali się do Oliwy, by tam się pokłonić prochom książąt gdańsko-pomorskich, fundatorów i dobroczyńcom tej świątyni, nazywanej kaszubskim Wawelem. Organem Towarzystwa był „Gryf – Pismo dla spraw kaszubskich”, a jednym z najważniejszych dokonań Muzeum Kaszubsko-Pomorskie i Biblioteka – Czytelnia Polska w Sopocie. Swoją działalność, zmierzającą do rozwoju Kaszub pod względem kulturalnym, gospodarczym i politycznym, młodokaszubi prowadzili pod hasłem „co kaszubskie to polskie”. Działaniami organizacyjnymi, publicystycznymi i literackimi, dokonywanymi w pierwszym rzędzie z myślą o obronie Kaszubów i Pomorza przed postępującą germanizacją, budzili wśród ziomków ducha odwiecznego gospodarza tej ziemi, pragnąc ją zachować dla Polski, co po latach zaborów i wojen dokonało się w 1920 i 1945 roku.

Do myśli i dokonań młodokaszubów 25 lat temu nawiązał, ukształtowany pod krakowskim Wawelem, Ojciec Święty Jan Paweł II w swojej

gdyńskiej homilii, skierowanej do nas – do ludzi morza i Pomorza... Ojciec Święty znał dobrze młodokaszubską wizję przeszłości i przyszłości Pomorza i Kaszubów – odwiecznych gospodarzy tej ziemi. Znał także nasze kaszubsko-pomorskie mity. Jeden z nich to mit o Pomorzu jako kaszubskiej ziemi świętej – ziemi obiecanej, gdzie Betlejem i Betowò to jest jedno miasto, a Wejherowo to kaszubskie Jeruzalem. Jednocześnie tu, w naszej ziemi świętej, jest Adamowy raj, o czym mówi prastara kaszubska „Pówjóstka”, jakiej formę wiersza nadał przed ponad 100 laty, będąc studentem, Jan Karnowski, nazwany z czasem mózgiem młodokaszubów i sumieniem regionalizmu kaszubsko-pomorskiego.

Przywódcą młodokaszubów, po trochu nawet mistrzem Karnowskiego, był dr med. Aleksander Majkowski, który w swoim największym dziele literackim, powieści *Žěcé i przigòdë Remùsa*, wydanej po raz pierwszy w Toruniu w 1938 roku (kiedy to w Gdyni ukazała się jego *Historia Kaszubów*), przedstawił młodemu bohaterowi granice naszej *tatczëznë* słowami umierającego powstańca, który wskazując na mapę, powiedział tak:

„Te dwie krąconé czòrné drodżi, co jidą z pòlniò kù nocé, to dwie wiòldżé rzéczi: na wschòdze słuńca Wisła, na zòchòdze Òdra. Tam, gdzie Wisła bieży w mòrze, mòsz Gduńsk, tam gdzie Òdra, mòsz Szczecëno. Zdrżë, jak liniò mòrzò pòdbiégò tãpim klinã do ùscò Òdrë i bòczë, że przeszedłszë rzékã tã na lewi brzég, wiedno jesz stojisz na dówny zemi kaszëbsczë. Bò òna sã cygnie pò górach bòltëcczych jaż bezmała tãdë, gdzie stoi Berlin, stolëca Niemców i miasto Roztoka, niedalek mòrzò. Òd pòlniò sznur Wartë i Notecë, jaż do kòlana Wisłë przë Fòrdonie, a òd nocé mòrze: to stòrodówné grańce naszi zemi kaszëbsczë. Na pòlnië zemia sã z nią łączy pòlskò, z chtërną wòlã ksążãt najich i nòrodu jednã twòrzëlë jesmë Rzeczpòspòlitã” (...)

Do tychże słów nawiązał błogosławiony Jan Paweł II, zwracając się do nas w Gdyni takimi słowami:

„Przemawiając do ludzi morza, pragnę równocześnie zwrócić się do tych, którzy żyją na Przymorzu i na Pomorzu.

Mieszkańcy wybrzeża gdańskiego i Pomorza stanowią zwartą wspólno-

tę, która w oparciu o doświadczenia historii, o tradycje polskie i wartości przyniesione tu przez ludzi z Wileńszczyzny czy Polski centralnej, kształtuje współczesne oblicze tego obszaru.

Nie mogę jednak nie zwrócić się dziś w sposób szczególny do potomków praslówiańskich, lechickich Pomorzan, do drogiej nam wszystkim Kaszubów, którzy do dzisiaj zachowali swoją etniczną tożsamość i swoją mowę o słowiańskim rdzeniu.

Wiem, że Kaszubi zawsze byli i pozostali wierni Kościołowi. Tu, na Kaszubach, w okresie Reformacji i w okresie rozbiorów, obrona katolicyzmu złączyła się nierozdzielnie z obroną polskości. W latach przed pierwszą wojną światową duchowni zapoczątkowali ożywioną pracę samokształceniową i spółdzielczą wśród rybaków i chłopów kaszubskich, mającą na celu obronę przed germanizacją. Także świeccy działacze kaszubszy łączyli obronę polskości z religią. Słynny Antoni Abraham często zaczynał rozmowę od słów: „Jeśli jesteś Polakiem i wierzysz w Boga...” Ten sam motyw przewija się w twórczości wybitnych kaszubskich poetów. Hieronim Jarosz Derdowski napisał w jednym z utworów: „Czujcie tu ze serca toni skłód nasz apòstòłszi: Ni ma Kaszub bez Pòlonii, a bez Kaszub Pòlszczë” (*O panu Czòrliniscim, co do Pucka po sece jachòł*); on też kończy refren hymnu kaszubskiego tak dobrze nam znanymi słowami: „My trzymamy z Bogiem!”. Aleksander Majkowski mawiał: „Z Polską łączy nas krew, dzieje i Kościół jeden”.

Nic więc dziwnego, że kiedy w czasie drugiej wojny światowej obie wartości: polskość i wiara zostały zagrożone, Kaszubi, jak zresztą i cały kraj, natychmiast zorganizowali obronę. Gryf Kaszubski – Gryf Pomorski – Gdyńscy Harcerze Szarych Szeregów – ileż te nazwy mówią nam wszystkim!

Drodzy Bracia i Siostry Kaszubi! Strzeżcie tych wartości i tego dziedzictwa, które stanowią o Waszej tożsamości.

Was wszystkich, Wasze rodziny i wszystkie Wasze sprawy składam u stóp Matki Chrystusa, czczonej w wielu sanktuariach na tej ziemi, a zwłaszcza w Sianowie i w Swarzewie, gdzie od lat czterystu otacza Was opieką jako „Królowa polskiego morza”. Cieszę się, że jest tu z nami na tym spotkaniu.

Raduję się też, że dane mi jest w dniu dzisiejszym znaleźć się nad polskim

morzem, na Pomorzu Gdańskim, na terenie całego Trójmiasta.

Jako pierwszą pozdrawiam Gdynię. Chociaż rosłem na ziemi polskiej daleko stąd, to jednak mogę powiedzieć, że rosłem równoległe z tym miastem, które stało się poniekąd symbolem naszej drugiej niepodległości” (*Jeden drugiego brzemiona noście. III pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, Gdańsk – Gdynia, red. A. Drzycimski, G. Fortuna i ks. Z. Bryk, Gdańsk 1988, s. 121–122; z tej książki pochodzą wszystkie cytowane niżej wypowiedzi Ojca Świętego).

Bardzo często odwołujemy się do wypowiedzianego w Gdyni, a skierowanego do nas, papieskiego wezwania i zalecenia, cytując jego puentę tej wypowiedzi, odnosząc ją niekiedy jedynie do języka! „Drodzy Bracia i Siostry Kaszubi! Strzeżcie tych wartości i tego dziedzictwa, które stanowią o Waszej tożsamości!”

Dziedzictwo, które stanowi o naszej tożsamości, jako odwiecznych gospodarzy ziemi pomorskiej, obejmuje nie tylko kaszubszczyznę i dzisiejsze Kaszuby. Obejmuje ono w różnym zakresie całe Wielkie Pomorze – „Òd Gduńska tu, jaż do Roztoczy bróm” (te słowa pochodzą z pieśni Jana Trepczyka „Zemia rodnò”), ze wspomnianym w *Remusie* Szczecinem, przywołanym tu Toruniem i innymi ośrodkami, które odwiedził podczas swojej pielgrzymki w 1987 roku papież Jan Paweł II. Między innymi w Szczecinie pozostawił wezwanie zawarte w słowach: „Rodzina Bogiem silna, kraj silny rodziną. Trwać przy darze i umacniać braci!”. Przewodnia myśl homilii gdyńskiej brzmi: „Wszyscy z wszystkimi, wszyscy dla wszystkich!”. W gdańskich homiliach przewodnie myśli to m.in.: „Więcej mieć czy bardziej być” oraz „Praca nad pracą!”. Te ostatnie słowa sygnalizują ważne treści homilii skierowanej na gdańskiej Zaspie do ludzi pracy i „Solidarności”, do pracodawców i pracobiorców, których w duchu słów Apostoła – „Jeden drugiego brzemiona noście” – inspirował i wzywał do międzyludzkiej i społecznej solidarności! A mówiąc o tym – do nas i za nas – podkreślił, że „Nie może być walka silniejsza od solidarności. Nie może być program walki ponad programem solidarności”. A mówił to m.in. do gdańskich i gdyńskich stoczniovców, do ludzi Gdańska i całej

Polski, zakładów pracy, którzy podjęli w sierpniu 1980 roku walkę o godność ludzkiej pracy i prawa Polaka-obywatela. Była to walka bezkrwawa, zakończona zwycięstwem z Jego pomocą w 1989 roku...

Podczas swej pielgrzymki Jan Paweł II, tu na Pomorzu Gdańskim, wyróżnił nas Kaszubów jako społeczność długiego trwania – właśnie oprócz ludzi pracy i walki, nie tylko na morzu, których w szczególny sposób reprezentują obrońcy Westerplatte.

Na Westerplatte zwrócił się głównie do młodzieży. Wspominając młodych obrońców Westerplatte z września 1939 roku, pozostających w pamięci Narodu jako symbol szlachetnego uporu w nierównej walce z najeźdźcą, powiedział:

„Trzeba, ażeby ten symbol wciąż przemawiał, ażeby stanowił wyzwanie dla coraz nowych ludzi i coraz nowych pokoleń Polaków.

Każdy z Was, Młodzi Przyjaciele, znajduje też w życiu jakieś swoje »Westerplatte«. Jakis wymiar zadań, które trzeba podjąć i wypełnić. Jakas słuszną sprawę, o którą nie można nie walczyć. Jakis obowiązek, powinność, od której nie można się uchylić. Nie można »zdezertować«.

Wreszcie – jakiś porządek prawd i wartości, które trzeba »utrzymać« i »obronić«, tak jak to Westerplatte – w sobie i wokół siebie. Tak, obronić – dla siebie i dla innych”.

I tu znowu można wrócić do Jego słów z Gdyni, skierowanych przezeń nie tylko do Kaszubów, ale do wszystkich żyjących na świętej ziemi kaszubsko-pomorskiej: „Strzeżcie tych wartości i tego dziedzictwa, które stanowią o Waszej tożsamości”.

Wspominając historyczne spotkania z Janem Pawłem II A.D. 1987 w Gdyni i Gdańsku, nie zapominamy m.in. spotkania w katedrze oliwskiej z przedstawicielami kultury i nauki, synami kaszubskiej ziemi oraz siostrami karmelitankami, które to wydarzenie ks. abp Tadeusz Gocłowski przywołał we wstępie do pełnej dokumentacji trzeciej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski (*Jeden drugiego brzemiona noście...*, op.cit.). Ks. abp Tadeusz zna też najlepiej całość związków przyczynowo-skutkowych tamtych wydarzeń, będąc pierwszym z grona *spiritus movens* (współ z śp. ks. bp. Marianem Przykuckim z Pelplina) przygotowanych dla Ojca Świętego materiałów oraz programu Jego wizyty na Pomorzu oraz poprzedzających je Spo-

tkan Pelplińskich i Kolokwiiw Gdańskich. On też w przywołanej przedmowie zanotował pytanie papieża: „Jak Kościół w Polsce, jak Naród skorzysta z tego papieskiego nauczania?”.

Zachowana dokumentacja, utrwalone wspomnienia, zarówno osób zaangażowanych w przygotowanie tamtej pielgrzymki papieskiej (oraz następnych), jak i wielu uczestników wszystkich spotkań z Janem Pawłem II, to dziś dla nas bezcenne źródło i inspiracja, nieustanne przypomnienie – wezwanie. (Zob. m.in. Notatki [Marian Kołodziej] i wspomnienia innych osób [Lech Zaleski, Halina Słojewska-Kołodziej, Alina Afanasjew] w książce *Jeden drugiego brzemiona noście...*, s. 308 i n. oraz *Ołtarze papieskie na Pomorzu. Album*, pod red. Jana Jakubowskiego, Gdańsk 2002, a także relacje z pobytów Jana Pawła II w Trójmieście opublikowane w latach 1987 i 1999 na łamach „Pomeranii”). To także wezwanie do pamiętania m.in. o twórcach pomorskich ołtarzy papieskich, z wielkim mistrzem Marianem Kołodziejem na czele! Jego bowiem pomysłu papieskie bramy i ołtarze z Gdańska 1987 i Sopotu 1999 (w Sopocie na koniec spotkania J.P. II przypominał

swoje wezwanie z Gdyni) uznane zostały za dzieła najpełniej i najgłębiej odzwierciedlające specyfikę gdańsko-pomorskiego dziedzictwa kultury oraz ducha przeszłości i przyszłości tej ziemi, polskiego ducha nad Bałtykiem, pobudzanego nieustannie do twórczego myślenia i działania przez odświeżający także umysły „wiatr od morza”.

Słowa J.P. II z Gdyni, to szczególnie dobitny, nowy, odświeżający i pobudzający nie tylko Kaszubów, wiatr od morza, jaki w dużej mierze zadecydował o dalszych losach tej ziemi, o naszej dzisiejszej kaszubsko-pomorskiej i polsko-europejskiej rzeczywistości. Idąc za wskazaniami Ojca Świętego, ks. abp T. Gołowski m.in. w 1993 r. wydał „Wskazania duszpasterskie” dotyczące obecności języka kaszubskiego w liturgii, a w 1997 r., w roku 1000-lecia pobytu św. Wojciecha w Gdańsku, w ramach realizowanego wówczas Kongresu Pomorskiego, był z nami współgospodarzem nie tylko jego inauguracji w Oliwie i zakończenia w Szczecinie, ale przede wszystkim niejako *spiritus movens* zredagowanego w duchu papieskiego nauczania „Słowa Biskupów z Pomorza” w którym czytamy:

„Poczucie odpowiedzialności za całe Pomorze każe postawić organizatorom I Kongresu Pomorskiego szereg nowych pytań, dotyczących bogatego dziedzictwa tego regionu. Chodzi przede wszystkim o to, by ta odpowiedzialność budziła odzew w sercach młodej generacji. Ruch kaszubsko-pomorski, podobnie jak Kościół, zawsze z prawdziwą troską pochylił się nad młodymi; wpisywał ich w serdeczną geografę tej ziemi. Rzecz w tym, by zarówno w wymiarze osobowym, jak i poszczególnych grup, nie tracąc własnej tożsamości, doszukiwali się raczej podobieństwa i duchowego pokrewieństwa, niż tego, co dzieli i grozi zamykaniem się we własnych opłotkach. Uwzględniając ten wymóg, Kongres Pomorski nabiera większego znaczenia, wskazując na różnorodność kulturową małych ojczyzn, współtworzących głębie ducha wielkiej ojczyzny – Polski! W naszym zrozumieniu niezwykle cenne jest to, że wychodząc niejako od rdzenia kaszubskiego, umiemy ogarnąć refleksją i poruszyć cały krąg zjawisk i problemów gospodarczych i społeczno-politycznych, tak istotnych teraz

w dobie demokratycznych przemian politycznych i w perspektywie coraz ściślejszej współpracy z całą Europą, z najbliższymi sąsiadami Niemcami, także dawnymi i obecnymi Pomorzaninami i to na wielu polach. Ten nurt refleksji i obywatelskiej troski, przewijający się w wielu dotychczasowych spotkaniach, uwypukla w ramach kongresu obraz chrześcijanina-Polaka-Pomorzanina, jako istoty zdolnej do kształtowania swego losu teraz i w przyszłości” (*Księga Pamiątkowa Kongresu Pomorskiego*, Gdańsk 1997 – Szczecin 1998, red. J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński i S. Pestka, Gdańsk 1999, s. 316–317).

Zmarły w 1993 r. wspomniały ks. poeta i profesor Janusz Pasierb, pierwszy laureat Medalu im. Bernarda Chrzanoskiego „Poruszył wiatr od morza”, odbierając go w Kaplicy Królewskiej w Gdańsku, wspominając m.in. tamte spotkania z J.P. II, powiedział:

„(...) Kończąc rozważania o Pomorzu jako »części głównego ładu«, chciałbym powiedzieć, że droga do uczestnictwa w kulturze – w Europie, w świecie – prowadzi przez przeżycie własnej tożsamości. Przez przeżycie własnej osobności idzie się do przeżycia wspólnot. To, co niewielkie, jest konkretne. Jest blisko. (...) Małe ojczyzny uczą żyć w ojczyznach wielkich, w wielkiej ojczyźnie ludzi. (...)” (*Pomorskie drogi ks. Janusza Pasierba*, red. B. Wiśniewski, Pelplin 1998, s. 301–305).

Także te myśli, ks. J. Pasierba, podobnie jak niezapomnianego kapelana NSZZ „Solidarność” i Związku Podhalan oraz przyjaciela Kaszubów, ks. prof. Józefa Tischnera, osadzone są w nauce i przykładzie Ojca Świętego Jana Pawła II, znającego Kaszuby także z młodzieżowych spływów kajakowych naszymi rzekami Słupią i Brdą, nad którymi przed niewiele laty stały znaki wdzięcznej o Nim pamięci. Ale ważniejsze od pomników są nasze codzienne słowa i czyny. Słowa i czyny J.P. II przyczyniły się w decydującej mierze do renesansu samorządnej Rzeczpospolitej oraz języka i kultury Kaszubów, renesansu i żywotności tegoż dziedzictwa i tożsamości także w samej Gdyni.

Gdy wspominam i rozważam dotyczące naszych kaszubsko-pomorskich i polsko-europejskich losów słowa i wydarzenia z minionych 25 lat, inspirowa-

me m.in. nauczaniem J.P. II, przychodzi mi na myśl wiersz pt. „Kaszëbskô”, jednego z wielkiej trójcy młodokaszubów, ks. dr Leona Heykego, który zginął w Lesie Szpegawskim w 1939 roku.

Kaszëbskô

Jô cë pòmnik chcôł wëstawić
I pò całim kraju szukôł,
I gdzie jaczi bëł le kamién,
Rzezëbë młotã jô gò stłukôł.

Ale wszëtczé sã w òbróbce
Mie pòd rãkã rozsëpalë,
Bò òd dludżégò leżeniô
Bëłë òne rozwietrzałë.

Smùtny jô do chëczë wrócył,
Sòdł na progù zniechãcony
I so zdrzôł na pòla naszé
Wiôldżim spikã ùmòrzoné.

I jô rzekł: ò biédny kraju,
Wstanië i rzeczë słowò.
Stôł sã cud, Kaszëbskô wstała
I zaczinô jic na nowò.

Òna szła òbùtò w krôsã.
Złoti pas ji sëkniã trzimô.
Òna szła i z pòlnia rogù
Żëcò semiona wëjimô.

W zamërgnieniu krôj zaszëmi,
Kwiatë, głosë! Mie sã zdaje,
Że sã roda przemieniła,
Taczë skłã sã cëdné raje.

Wiosna jidze, włos ji wieje,
Bór i pòle, krôj i mòrze
Lsniać ji sã wëstrojiłë,
Jô sã klóniã w pòkorze.

Òna rzeczë: Wez, zaspiewôj.
– I mie złotą lutniã dała;
We mie serce zadërgało,
Prisnął zdrój i rãka grała.

W bòru szum i mòrza gromë
Mòji spiéwë wtór sã wstawi:
Żij Kaszëbskô! Twòji chwałë
Pòmnik w pieszni sã ùjawi!

Taką złotą lutnię dał nie tylko nam Kaszubom Błogosławiony Jan Paweł II. Był to swoisty cud, a dalsze podobne cuda, mam nadzieję, także za przyczyną *Tczëwòrtnëch* Czytelników, przed nami...

Z drugiej ręki

Wyłowione z sieci

www.gdansk.pl, 12.02.2013

Po wspomnieniu na Piwną

Gdańska Galeria Starych Zabawek to unikatowa w skali kraju ekspozycja, na którą składają się polskie zabawki wyprodukowane w latach 1920–1989. W tym magicznym miejscu dzieci mogą zobaczyć zabawki, którymi bawili się ich rodzice, dziadkowie, a nawet pradiadkowie. Dorośli zaś mają szansę odnaleźć zabawkę, która przypomni im własne (...) dzieciństwo.

Od poniedziałku 11 lutego celuloidowe lalki, pluszowe misie, drewniane samochodziki, ołowiane żołnierzyki i wszystkie inne niezwykle eksponaty, których jest już ponad tysiąc, podziwiać można w nowej – większej siedzibie Galerii przy ul. Piwnej 19/21.

[Więcej informacji: www.stare-zabawki.pl]

expresskaszubski.pl, 1.03.2013

Przystanek Kartuzy

W małym sklepiku w Kartuzach mieszkają wspomnienia pani Ani. Każdy, kto przekroczy jego próg, doświadcza niezwykle barw i orientalnych zapachów Tajlandii. (...)

Ania Przybyła i jej mąż Krzysztof wraz z 9-letnią córką Mają niedawno przeprowadzili się na Kaszuby. To jeden z wielu przystanków w ich życiowej podróży. Zanim osiedlili się niedaleko Przodkowa, przez pół roku zwiedzali Afrykę i pięć lat mieszkali w Tajlandii. (...) w 2000 roku wyruszyli do Afryki. Na rowerach przejechali trasę od Przylądka Dobrej Nadziei do Nairobi w Kenii, czyli łącznie około 4700 km.

– Rower to środek transportu, który pozwala na znaczne obniżenie kosztów podróży, jak również możliwość spokojnego podziwiania tego, co nas otaczało podczas wyprawy – mówi pani Ania. (...) – Zdarzało się, że przyjeżdżaliśmy do wiosek, gdzie biali rzadko zaglądali. Wtedy mieszkańcy wykładali plastikowe krzeselka i siadali wokół nas. Pytali o Polskę, mówili, że wiedzą, kim jest Jan Paweł II – uśmiecha się pani Ania. – Często mogliśmy liczyć na ich pomoc przy szukaniu kempingów albo innych środków transportu – na przykład łodzi wyrzeźbionej z drzewa, nazywanej – mokoro.

Po powrocie do Polski państwo Przybyła (...) podjęli decyzję o trzymiesięcznej wyprawie rowerowej do Tajlandii.

– Zakochaliśmy się w tamtejszej rzeczywistości (...). Zdecydowaliśmy, że tam wrócimy na dłużej i tak zrobiliśmy. (...) Pani Ania uczyła angielskiego w tamtejszej prywatnej szkole katolickiej, a pan Krzysztof zajął się domem i wychowywaniem Mai [córkę, która urodziła się w Tajlandii].

– W szkole zaledwie jeden procent stanowiły dzieci wychowane w religii katolickiej, pozostałe – w religii buddyjskiej – opowiada pani Ania. – Pamiętam, że na auli wisiały obrazy przedstawiające kolejno Matkę Boską, Buddę i króla i przy każdym z tych obrazów każdy się kłaniał. Ludzie tam są tolerancyjni i bardzo życzliwi. W Tajlandii, jeśli ktoś ma urodziny i chce je wyprawić na przykład na ulicy, przy której mieszka, zaprasza sąsiadów, wszyscy się bawią. W Polsce taka sytuacja byłaby już ogromnym problemem, bo ulica jest zablokowana, bo jest za głośno. Tam żyje się inaczej. (...)

Ewelina Karczevska

www.tcz.pl, 4.03.2012

Uczyt dzwońców i wróbił na ekranie komputera

Do końca lutego mogliśmy podglądać zimujące ptaki korzystające z karmnika przy siedzibie Eko-Centrum Heliantus w Gniewie. To już drugi sezon elektronicznego monitoringu, który podobnie jak w zeszłym roku cieszył się ogromnym zainteresowaniem. Co-

dziennie oglądało go ponad 150 osób z całego świata. Najczęstszymi gośćmi w karmniku były dzwońce. (...) Najmniej zauważalne były wróble mazurki. Zwykle pojedynczo, bez szumu starały się wybrać coś dobrego dla siebie. W zeszłym roku były najbardziej bojaźliwymi ptakami w karmniku, ale w tym sezonie niejednokrotnie zawańczyły z dzwońcami – informują ekolodzy z Eko-Centrum Heliantus. (...)

Gniewski monitoring karmnika rozświetlił się w świecie na dobre. Stronę www.heliantus.org odwiedzali goście z całej Polski, Stanów Zjednoczonych oraz innych 18 krajów Europy. Dziennie karmnik oglądało mniej więcej 150 internautów, nie licząc kilkukrotnych wejść tej samej osoby. (...) Czas obserwowania ptaków niestety dobiegł końca. Teraz czekamy na kolejny monitoring. Tym razem bocianów, które co roku okupują gniewskie kominy. Ich życie codziennie z pewnością nie umknie uwadze gniewskich ekolodów.

www.gazetakaszubski.pl, 14.03.2012

Niezwykła zguba

Prawie dwuipółtonową kotwicę znaleziono podczas prac związanych z umacnianiem plaży w Darłowie. (...)

– W myśl kodeksu morskiego musimy szukać właścicieli wszystkich rzeczy wyrzuconych przez morze. Do tej pory znajdowaliśmy już boje, sieci i różne przedmioty z kutrów. Takich rozmiarów kotwicę znaleźliśmy po raz pierwszy – mówi Tomasz Bobin, dyr. Urzędu Morskiego w Słupsku.

Kotwica ma długość 2 metrów i 40 centymetrów. Wiadomo, że została wyprodukowana w 1943 roku. Pracownicy Urzędu Morskiego w Słupsku podejrzewają, że zguba może należeć do niemieckiej lub holenderskiej pogłębiarki. (...) Choć kotwica jest na lądzie zaledwie od kilku tygodni, już raz zdążyli ją ukraść złomiarze. Dzięki interwencji policji, szybko wróciła jednak do znalazcy.

Urząd Morski będzie szukał właściciela kotwicy przez miesiąc. Jeżeli taki się nie znajdzie, to kotwica będzie prawdopodobnie ozdobą skweru przed darłowskim kapitanatem portu.

ZAPROSZENIE DO KONKURSU

Zarząd Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Oddział w Gdańsku zaprasza uczniów gdańskich szkół podstawowych i gimnazjalnych na ósmą edycję Konkursu „Moja Pomorska Rodzina”. Współorganizatorami wydarzenia są Urząd Miejski w Gdańsku, Gimnazjum nr 1 w Gdańsku, Stowarzyszenie Archiwistów Polskich Oddział Gdańsk oraz Pomorskie Towarzystwo Genealogiczne. Honorowy patronat nad konkursem objął Prezydent Miasta Gdańska Paweł Adamowicz.

Prezydent Miasta Gdańska
PAWEŁ ADAMOWICZ

Konkurs przeznaczony jest dla dzieci i młodzieży szkół podstawowych i gimnazjalnych miasta Gdańska. Ma na celu zachęcenie jego uczestników do poznania przeszłości swoich przodków oraz dziejów dużej i małej Ojczyzny z perspektywy losów rodziny. Konkurs pozwoli także na utrwalenie w rodzinie pamięci o przodkach oraz zaprezentowanie ich historii w szerszym gronie. Szukając informacji, które służą do stworzenia zaprezentowanych podczas konkursu drzew genealogicznych, korzeni – wywodu przodków, czy też opisując rodzinne historie w albumach lub prezentacjach multimedialnych, uczniowie odtwarzają pamięć o swoich przodkach, o ich życiu i o panującej w rodzinie tradycji. W trakcie pracy uczniowie poznają swoje korzenie, dowiadują się, skąd przyszli i gdzie mieszkali ich przodkowie. Dla wielu ludzi takie terminy, jak „rodzina”, „tradycja” czy „ojczyzna” są dziś pustymi słowami, pozbawionymi takiego sensu, jaki stanowiły one dla naszych przodków. Chcielibyśmy, aby ten konkurs przyczynił się do uratowania znaczenia tych słów, tak aby następne pokolenia nie zapomniały, że one istniały i co znaczyły. Zapraszamy uczniów do uczestnictwa w konkursie, a nauczycieli do podjęcia się roli opiekunów osób przygotowujących prace konkursowe. Regulamin konkursu uwzględnia także cele dydaktyczne wynikające z programu szkolnego.

Prace konkursowe należy składać w Gimnazjum nr 1 w Gdańsku od poniedziałku do piątku w godz. 8–14 (tel/fax 58 341 09 29). Termin ich składania upływa 19 kwietnia br. O dniu oficjalnego ogłoszenia wyników konkursu oraz terminie wręczenia nagród i zorganizowania wystawy najlepszych prac szkoły biorące udział w konkursie zostaną powiadomione po złożeniu prac. Wszelkich informacji i wyjaśnień w imieniu organizatora udziela Joanna Albecka z Gimnazjum nr 1 w Gdańsku (tel. 58 341 09 29, e-mail: joanna_albecka@interia.pl) lub Krzysztof Kowalkowski (e-mail: zkpgdansk@wp.pl).

*W imieniu organizatorów Krzysztof Kowalkowski, ZKP Oddział w Gdańsku
Regulamin konkursu na stronie: <http://www.kaszubi.pl/aktualnosci/aktualnosc/id/264>*

STYPENDIUM DLA MŁODYCH DZIENNIKARZY

Do 17 kwietnia 2013 roku w sekretariacie Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przy ul. Straganiarskiej 20–23 w Gdańsku można złożyć wniosek do Rady Funduszu Stypendialnego im. Izabelli Trojanowskiej o przyznanie stypendium dla młodych osób podejmujących pracę w zawodzie dziennikarskim, w szczególności w dziennikarstwie telewizyjnym, pochodzących z Kaszub i szczerze zaangażowanych na rzecz rozwoju swojej małej ojczyzny. Prosimy o dołączenie do wniosku materiałów dokumentujących dotychczasową pracę dziennikarską.

Fundusz został powołany testamentem nieżyjącej od 18 lat Izabelli Trojanowskiej (dziennikarki, pierwszej redaktorki „Biuletynu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, którego kontynuatorką jest „Pomerania”, i prezeski ZKP).

O stypendium mogą się ubiegać osoby zajmujące się tematyką regionalną i mające pewien dorobek dziennikarski. Więcej informacji na temat Funduszu Stypendialnego im. Izabelli Trojanowskiej można znaleźć na stronie www.kaszubi.pl pod odnośnikiem STYPENDIUM IM. IZABELLI TROJANOWSKIEJ.

NAJŚWIEŻSZE INFORMACJE Z ŻYCIA ZKP W TWOJEJ SKRZYNCIE MEJLOWEJ

ZAPISZ SIĘ DO NEWSLETTERA NA WWW.KASZUBI.PL/NEWSLETTER

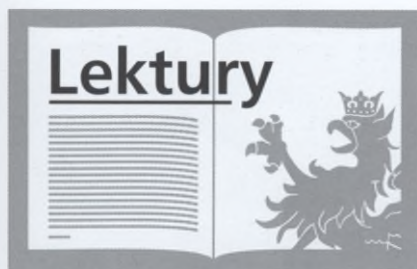
Chcesz być na bieżąco?
Zapisz się do newslettera!

Imię i nazwisko

Email

Wyślij potwierdzenie na mój email

Wyślij

Ódkrécé!

31 stęcznika w chònicczim ratuszu òdbëła sã promòcjo nowégò numra pismiona „Zeszyty Chojnickie”. Nen 252-starnicowi dokôz je ju dwadzeszim sódmym we wnet 50-latny historie ùkôzywaniô sã negò czãdnika.

Nen nowi numer je pierszim z cali serie, jaczi miôł jem leżnosc pòznac. Ę przëznac sã mùszã, że chòc w jaczims dzëlu jem zwiãzóny z Chònicama ě sã òne mie dosc blisczé (chòcbe òbez to, że piãc lat jem sã tam sztòłcył), to z pewną sceptëczną jem wżãł „Zeszyty...” do rãczy. Jem bëł wej ti dbë, że dokôz ten nie bãdze mie sã widzôł. Że je òn jednym z tãch tematiczno czerowónëch do baro wãżëchnégò karna pasjonatów (jesz wëapartnionégò z krãgu lubòtników!), a dlô wiãkszi grëpë lëdzy nijak nie mdze cekawi.

Równak ju òd pierszégò, chùtczégò zazdrzeniô bënë numra doznôł jem sã, że z tim mòjim òdczëcym jem sã wierã fëst zmilił. Kò ju spisënk zamkłoscë zaczął mie przëkònywac, że „Zeszyty...”

przënòmni tematiczno, mają starã, bë kòł trafieniô do lubieńców „bramë Kaszub”, téz sã dostac szerzi pòd dacz chòniczonów a mieszkãnców blëszëgò a dalszégò òkòlégò. Kò sygnie tu chòcle przëwòlac title taczich artiklów, jak: „Legenda o powstaniu kościoła i parafii Borzyszkowy na Gochach” Léóna Stoltmanna, „Inwazyjne gatunki roślin nad Jeziorem Charzykowskim” Justinë Rimón Lipińszci, „Historia pewnego święta. Międzynarodowy Festiwal Teatrów Ulicznych o Masce Pierrota Chojnice 1992–2012: od narodzin po upadek” Agnëszczy Strabùrzińszci-Glaner, „My tu wszyscy jedną braciã”. W stulecie powstania »Gazety Chojnickiej« Alinë i Kazmierza Jaruszewszcich czë „Powiat chojnicki w latach II wojny światowej. Okupacyjna rzeczywistość w świetle akt rehabilitacyjnych Sądu Grodzkiego w Chojnicach z lat 1945–50” Włodzimierza Jastrzãbsczégò.

Dodòwkòwò zazdrzenië na starnã z biblografòwima notkama ě òbòczenië wielnëch „dr”, a do te pòrã „dr hab.” ě jednegò „prof. zw. dr hab.” pilëjącëch meritoriczny niwiznë czãdnika, ju zdało sã zagwësniać, że amatorszczëznã dokôz nen nie bãdze skażony. Nadto w dzëlu zaswiòdcało ò tim ju widnie nie wëstrzód ùtwòrców tekstów dwùch Kazmierzów (a do te jednegò z nich jakno wëspòlredaktora numra) – Òstrowszëgò ě Jaruszewszëgò – znónëch doch téz, òsoblëwie nen pierszi, czëtińcóm miesãcznika „Pomerania”.

Pierszë blòskniãca w ksãżkã, w spisënk zamkłoscë, biblografòwë notczy mògå równak bëc maniacë. Jednak lektura artiklów, rozprawów a jinszych dokazów tam òpùblikòwónëch òstateczno pòcwierdza, że pò pròwdze pò „Zeszyty...” wòrt sëgac. Tekstë, nie le na różné témë pisonë, co jem ju pòkòzôł wëzi, ale téz wielnie na widzał meritoricznie, rzec nòlëzi nawetk: nòùkòwi niwiznie, a przë tim, co doch nie je letkò zrobic, zajimné. Mùszã przëznac, że z wiãkszą nizlë jem bëł dbë przëjemnotã przëczëtôł jem „Zeszyty Chojnickie”. Ę z bëlniëszim pòzìtkã, bò z tekstów doznôł jem sã wiele cekawëch faktów, téz taczich, jaczich skãdjinađ cãżkò bë bëło mie sã dowiedzec, m.jin. bez to, że bë bëło mùsz samémù dostac sã do archiwów (np. taczim wiadłã bëło, że na ùmarlëch w 1910 rokù 153 chònicczich parafianów, jaż 89 to bëłë dzecë ě to

w bëlny wiãkszoscë taczë, co miałë le pò pòrã dniów!)

Dejade nimò wszëtkò „Zeszyty...” nie sã wòlnë òd niedocãgniãców. Taczim je artikel Arkadiusza Gùza „Bazylika – geneza i znaczenie tytułu”. Kò czej nen tekst sã czëtò, mò sã doznanië, że wëszedł òn spòd pióra licealistë, z tim, że jesz *po łapach* bë mùszôł jegò ùsòdzca dostac chòcbe za pòwtòrzenia (np. w trzech pòsobnëch liniach artikla trzë razë wëstãpiwò słowò „praca”!). Czëtającë tekst J. Rimón Lipińszci mòżna bë za to duńc do ùdbë, że blòs cëzë jinwãzjowë gatënczi roscënów wëwòlują „silne alergije i oparzenia skóry. Powodują takżë istotne straty ekonomiczne, poprzez kruszenie murów, wyrzuszanie chodników i zatykanie rur. W szybkim tempie zarastają też pobocza dróg i torów kolejowych, ograniczając widoczność”. Czë pò pròwdze blòs ne roscënë to robiã? Jakòs nie chce mie sã w to wierzcë, tim barżi, że sòm jem widzôł np. asfaltowi flaster abò plitã chòdnika wëbrzëszonë przez kòrzenie chójczy, jakã doch za „jinwãzëjowi òrt” bëm nie ùznôł.

Żòł téz, że w zestòwkù z pòdòwkama ò ùmarlëch chònicczich parafianach w dokazu „Undique mors est. Śmierć i jej przyczyny wśród wiernych parafii rzymskokatolickiej pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela w Chojnicach w pierwszym 30-leciu XX w. w świetle danych archiwum parafialnego” Paùl Pioter Młinarczik nie zdecydowòł sã na pòdanië warków tãch, co tedë òdeszlë, tim barżi, że ò profesje jedny personë w swòjim, baro zajimnym tekscë, wëspòminò. Jem wiarë, że to dodòwkòwë wiadło bë zestòwkù nie zacemniło, a na zycher cali artikel jesz meritoriczny ùbògacëło.

Równak ne drobnë sprawë ni mògå miec cëskù na mòjë wësocżë òbtaksowanië tegò czãdnika. „Zeszyty Chojnickie” sã dlô mie òdkrëcym. Ę miłim zaskòczeniëm. Bãdã miôł starã, bë pòsobnë numrë téz trófiãłë na pòlëcë mòji biblioteczi. Pòlëcóm.

Grëgòr J. Schramke

„Zeszyty Chojnickie”, nr 27, pod red. Kazimierza Jaruszewskiego i Bogdana Kuffla, Chojnickie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Chojnice 2012.

Cnotë i grzéchë (w kòmiksù)

Cnota roztropnotë

Czedë òb jesëń w 2009 rokù ùkòzòł sã kòmiks *Szczeniã Swiãców*, kaszëbskò lëterackò tradicjò òsta mòckò zbëlñionò. Chòc nie bëł to pierszi kòmiks napisóny pò kaszëbskù, bò rëchli òstòł wëdóny kaszëbsczi tłómaczënk jedny z historijków *Kajkò* i *Kòkòsza*, a jesz rëchli òstałë òpùblikòwónë niskònakładowë, monochromaticzno cëchòwónë historijczy Józefa Roszmana, to jednakò je nòt pòdsztrichnãc, że kòmiks *Szczeniã Swiãców* zrobił zwrot. Na òdmiana wëchòda z wëzwëskaniégò òrtu tekstu pòpùlarny kùlturë w òbjimie rozwiãju kaszëbsczi kùlturowi tozsamòtë. Ju nië le blòs przez piãknã lëteraturã, pùblycystikã czë etnografiã bëłë òpisywónë dzëlëczy swiãdowi kònstytucje Kaszëbów, ale i przez òbrazowò-słównã aktiwnotã, jakò je dlò teròczasny kùlturë tak baro atrakcjowò, chòc jednoczasno tak esteticzno i pòznòwczò niebezpiecznò.

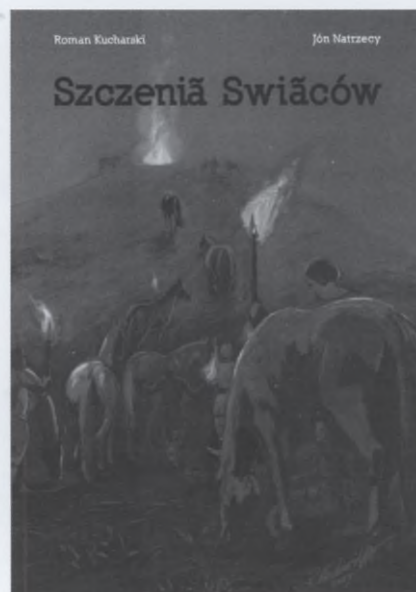
Ju samò zebranië jìnstytucjów, *co brałë ùdzël w wëdanim kòmiksù* (bëtowsczi part KPZ, MSWiA, samòrząd pòmòrsczégò wòjewództwa, gmina Tëchòmië i bëtowsczi pòwiòt), ùdokazniwò spòlëznowã brëkòwnotã tegò òrtù pòdjimiznów i wspieracë dlò nich. Scenarnik pùblikacje napisòł Jón Natrzecy, malënczi zrobił Róman Kùcharsczi. Ferticznò dokòz to 60 stronów farwny, rësunkòwi òpòwiescë, w atrakcjowi òbklòdce. Wëdowizna je rozprowòdzonò przeważno w szkòłowim strzodowiskù. Pòdsztrëchiwóm tuwò baro bëlnã jakòsc pùblikacje (zort papieru, jìntroligatorszczë òbrobienië, technika drëkù, zrobienië malënków), bò to prawie òna, niezanalëgajãc òd òpinie lëteraturoznajarzów czë historików, decydjë ò pòwòdzënkù i kùncowim òbtaksowanim kòmiksù.

Kùcharsczi i Natrzecy ùtwòrzëlë narracjã òpiartã na historii tikajãcy wëstrzëdnégò Pòmòrzégò. Jednakò wdarziwónò przez nich szternòstowiekòwò historiò nie je nòwòznieszim dziejnikã, barzi je tła, z kòmpòzycjowò wòznieszim głównym herojã i emòcjonalno nacëchòwónym Pòmòrżim. Titlowim protagonistã je dzieckò, Chòcëmir z pòmòrsczi ròzdzi Swiãców, wkòł chtërnégò rozgriwajã

sã aktë pòliticznégò (tëż militarnégò) žëcò, a tëż znancki codniowégò žëcò. Wzãtë w kòmiksowi narracje wzëranie òczama dziecka dówò àutoróm zbùdowac òsoblëwi swiat, w jaczim wiele je krëjamnotów, ùzachtnieniò nòtëre i mòtiwacje dzejajãcëch lëdzy. Mòłò wiëdzò ò teròczasnoce, bòjienië i cëkawòta wedle tegò, co nieznónë, prowadzy młòdégò herojã przez pòstãpnë wëdarzënczi.

Lëterackò òpòwiësc cygniãtò w kòmiksù je klarownã historiã ò knòpie, jaczégò stanowë pòchòdzenië dówò tëlë samò szacënkù, co zòzdroscc. Wëstrzòd fabùlarnëch wëdarzeniów Natrzecy dówò historiczno-kùlturowë partie, chtërne robiã z kòmiksù przëtròfk ambitniészégò dokazu niżlë blòs rësunkówò awanturniczò òpòwiësc. Czile wtrãceniów ò prehistorie Kaszëbów przed rëchcënkã i jich wierzeniã tikajãcë kòniów przëbòdciwò, że Kaszëbi mają dlëgszã historiã niżlë òd czasu chrztu òd sw. Bernata Hiszpana czë sw. Òtona z Bambergù. Jawerno wëjimczy z legëndã ò ksãżniczce Damroce czë biòtkach ò wladzã miedzë pòmòrsczima ksãżãtama sã sygnalã, że Kaszëbë i całë Wiòldzë Pòmòrżë (òd Rostockù pò Gduńsk) mają zapëzgłonã i cëkawã historiã, jakã je wòrt króm kòmiksù pòznac.

Słowa ùznaniò slëchajã tëż Rómanowi Kùcharsczëmù. W kòmiksù zastosowòł òn trzë techniczë cëchùnkù i w kòzdi pòkòzòł wëczëcë i roztropnotã. Pierszò, i nòwiãcy brëkòwónò, pòlégò na dosc mimeticznym zòbrazowanim teròczasnotë, do jacji kòmiks nawlëkò (realia spòlëznowégò žëcò w strzëdnëch wiekach, lasowatosc òkrãżò Kaszëb). Je tuwò widzec wiòlgã starã ò farwë malënków, sztabilnã perspektiwã, kònkret òbleczënkù i òstroscc gestu i mimiczì pòstacë. Wëstrzòd malënków sã tak samò wiòldzë kròjòbraznë plansze, jak i ekspresyjnë zbliżënczi – z jednã postacjã abò jì dzëlã. Drëgò technika cygnie ò monochromaticznégò òbrazu, malënkù, w jaczim nòwòzniesze bãdze stwòrzenië artisticzno-emòcjonalny atmòsfërë przedstawiònegò wëdarzëniégò. W kòmiksù òsta ùżëtò w dzëlach pòkazywajãcëch wëdarzënczi dzejãcë sã òb noc abò w kòmùdny dzëń. Trzecã technikã je widzec w stilizowónëch na strzëdnowiekòwi malënk òbròzkach, jaczë nawlëkajã do czasów

jesz rëchlészich niżlë głównò historiò z przigòdama Chòtka. Malënczi tegò zortu swòjã fòrmã nawlëkajã do jilustracjów z klòsztornëch ksãgów czë ksãżãcëch kroników, co dówò zbùdowac dlëgszã czasowò òpòwiësc ùkòzywajãcã „starozëtnotã” Kaszëbów.

Szczeniã Swiãców prezentjë sã jakno kòmiks baro atrakcjowò, w niczim nie je w tëlë rozmajitim dokazóm, co sã na dzysdniowim wëdawniczym rënkù. Przërównanië robòtë òbùch àutorów np. do kòmiksowëch sagów z Thorgalã nie je nadùżëcym ze wzglãdu na jakòsc zrobieniò i przemëslonã artisticznã kòncëpcjã. Wòrt je tëż dozdrzec mòżlëwòtã didacticznégò wëzwëskaniò bëtowsczi wëdowiznë: sã doch tuwò historiczne abò jãzëkòwë dzële, jaczë mòżna òbgadac òb czas ùczbów kaszëbsczégò jãzëka. Nawetka jeżlë w kòmiksù nië wszët-czë historiczne faktë mają nòukòwë ùdokaznienië, a i w jãzëkù mòglë zachòdac jinszë zjawiska niżlë te pòkòzónë na rësunkówëch planszach, to i tak *Szczeniã Swiãców* je dziejnikã farwianym didacticzny proces. Òdemklë zakùnczenië historie z kaszëbsczégò kòmiksù dówò nòdzejã, że czedës Jón Natrzecy i Róman Kùcharsczi przinãdã nazòd do cygniãcò lëterackò-òbròzkòwi òpòwiescë.

Twòrcë wëdowiznë wëbrëlë drãgã do realizacje, ale wòrtnã jibòwaniò artisticznã stëgnã. Jich rozthropnota pòlégò na tim, że rozmielë nalezc pasownã relacjã miedzë malënkã a tekstã:

tekst nie prześlubiłowił kòmiксу tre-scama, a rësunk nie je leno pòkòzkã fòrmalnëch ùmiejątnótów, le droga, co bëlno bûduje kùncowi efekt.

Grzech zaniechaniô

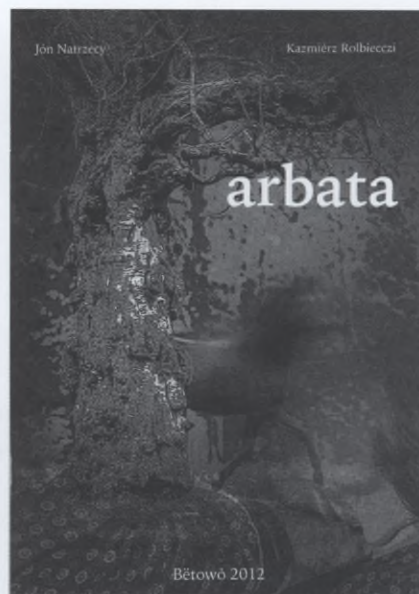
Arbata to fòrma tekstu kùlturë, jakô nachôdô sã gdzes miedze fòtorepòrtażã a fòtokòmiksã. Nie nazëwóm ji fòtokòmiksã, a tim barzi kòmiksã, bô za wiôldzi w ni ùdzël tekstu i jilustracjowégò szlachòwaniô codzénnotë. *Arbata* pòkôza sã pòd kùnc 2012 roku. Pòwsta dzãka wespółrobòce karna lëdzy: àutorã scenarnika je Jón Natrzecy, òdjimczy zrobił Kazimierz Rolbiecczi, a delë sã òdjãc aktorze Téatru Zómkòwò 2. Wëdòwcama sã bëtowsczi part KPZ i mòłowi czãdnik „Kurier Bytowski”. Pùblikacjô ò brulionowim fòrmace, z përnã wizyjną òbkłòdkã, mò 40 starnów i òpòwiôdò teròczasnã historiã, chòc nacyniãtã elemëntama kaszëbsczi demònologie. Farwiony fòtorepòrtòz czerowóny je do normalnégò òdbiorcë, jaczi nie je za baro wrzëlwi na artisticznë walorë propòzycje.

W tekstowim dzëlu Jón Natrzecy przëszëkòwòł chùtkã narracjã ò knòpkù, jaczégò Grzenia ni mòze zmòrzëc, co wëwòliwò ù niego òsoblëwi stón swiãdë, parłãczãcy to, co pròwdzëwë, z tim, co ùmëslonë. Lëkarstwã na drãdzi stón mò bëc dlò niego titlówò arbata. W lëteracczim sensu *Arbata* to òpòwiësc m.jin. ò apartnym dzejanim napitkù. Nalëzëmë w ni tãz nawlëkanië do typicznégò na Kaszëbach wierzeniô w demòne, chtërne nimò biologiczny smiercë dali żëją w dëchòwò-fizykalnym wëmiarze. Kòmpòzycjô scenarnika *Arbatë* je wëwãzonò, je tuwò widzec fòrmalnã klamrã pierszi i slëdny sekwencje narracje, je widzec tãz równoległotã òniricznégò i fàcticznégò wãtkù, jaczë pasowno przëjimają co ròz pòëtikã romana grozë abò detektiwisticznégò romana.

Òd starnë rësunkù *Arbata* òsta przërëchtowónò przez bëtowsczégò fòtografika Kazimierza Rolbiecczégò, jaczi dosc òstròżno (a szkòda!) zarejestrowòł jinscenizacje zabédowónë przez czilenòsce aktorów. Òdjimając, wëzwëskiwòł przewãżno realnë ùstawienië mòdela/mòdelczy, a òdzëgnywòł sã òd mało typicznëch ùstawieniów aparatu/kamerë. Blòs tej-sej brëkòwòł nachòdanië sã ròznëch ùjãcòw na

jednym òdjimkù. Za to wëfùlowòł wëdowiznã jednoznaczãcyma robòtama w pòkòzanim sytuacje, pòstacje czë emòcje. Spòdlowim zabiegã, jaczi wëzwëskòł Rolbiecczi w òbrobie-nim òdjimków, je farwòwanië, cza-sã òdrealnienië fàcticznëch farwów òdjimków przez pasownë ùżëcë kòlòristicznégò balansu abò pòsterizowanië òbrazu. W pùblikacje widzy-më tej typicznë repòrtażowë ùjãca leno mòcni wëfùlowónë farwã, bez wiãkszi ambicje zmiëniwaniô fàcticz-négò kòmunikacyjnégò charakteru òbrazu, co je spòdlowã slabòtã *Arbatë*. Te òdjimczy sã za baro pòprawne w pòkòzanim pròwdopòdobnotë zda-rzënków, jaczë doch dzëwùją i wëtrãcy-wają z typicznégò òglãdu swiata. Leno czile òdjimków Rolbiecczégò wëmikò sã realistycznémù mòdelunkòwi, dãżãcë do efektu nienaturalnotë, a nawet-ka grotesczi. To prawie òne mòglë bëc artisticznã przigòdã dlò cali pòdjimiznë, le szkòda, że niã nie òstałë! Fòtografik nie zajistniòł w *Arbace* jakno artista (a mògl!), ale ògrãncził sã do zrobieniégò swòji robòtë jakno sprawny rzemiãslnik pòdpòrzãdkòwóny lëteracczémù prze-kazowi i reżiserowi scenków.

Ze zetkaniégò àutora tekstu i fòto-grafika w *Arbace* nick twòrczégò dlò kòmiku nie wëszło. Lëteracczégò tekstu jak na fòtorepòrtòz je za wiele, kreatiwnégò òbrazu jak na kòmiks za mało. Realistyczno-òbëczajowi òprawë jak na zmëszlonã wëpòwiëdz za wiele, za to nië dosc mòcno zajistnia atmòsfëra niedorzëkniãcò i krëjam-notë. Twòrcowie *Arbatë* pòpëlnië grzech zaniechaniégò w szukanim artisticzny fòrmë òpòwiësc ò pòstacach ze swiata kaszëbsczégò ùmëslënkù, taczich jak wieszczci czë mòra. Jeden z nòsoblëwszich dzejników regionalny lëdowi tradicje òstòł dóny jak slabi jakòscë serial ò kòlumbijsczim bënlù kãsonym przez zelonã mambã, jaczi lëkarzóny przez amazońszczi szama-nów, dërchã szukò brutczy ò mòdrëch òczkach. Nastroj krëjamnotë dostóny je tuwò przez groznë minë aktorów, a jiluzja rëchù przez dopisanië do òdjimkù z autã wiele gòdãjącégò nòd-pisu „brrr, brrr”... Pròwdac w sensu jintelektualny ùdbë sã w *Arbace* bëlne i swiëzë ùjãca, np. Kròlewionka gòdã-jãcò przez mòbilkã, le w całownym artisticznym efekce mòmë tuwò wë-

razny krok nazòd. Ani to realistycznò òpòwiësc, ani wizyjnò; ani kriminòł, ani *love story*. Nie pòjawia sã tej nowò fòrmuła kaszëbsczégò kòmiku, a leno kòmpùterowò sfòrmatowónò fòtografii, jakã gimnazjalista bë zro-bił mòze i lepi. Òbraze fòtorepòrtãzu miast jinspirowac, robiã òpòwiôdóny swiat jednowëmiarowim, plaska-tim, żebë nie rzëknãc – sermiãżnym. Nie òsta wëkreòwónò wëraznò prze-strzën ò zaskakiwającëch elemëntach przedstawieniégò czë z charizma-tycznyma herojama, a leno jilustra-cjowò historiã z przewidziwalnyma pòstacjama i wëdarzënkama. Szkòda mãczy i entuzjazmù dlò tak strzédnégò efektu.

Jeżlë je cos wòrtnégò w *Arbace*, to jò bë nazwòł to niewëzwëskónyma szansama, jaczë mògã òstac wëzwëskò-në w przinòdnoce. Pierszò kwestió to sprawno lëterackò narracjô – mòm òdczëcë, że àutor scenarnika Jón Natrzecy „dëszë sã” w ramach 40 star-nów òbròzkówi historiã i bë mògl napisac wiãkszã rzëcz z kaszëbsczima demònologicznyma mòtiwama, jakbë miòł na to czas i chãcë. Drëgò kwestió to téatralizacjô, to je wëzwëskanië ak-torów do òdgriwaniô pòjedyncznëch scenków narracje. Nòlëznicë Téatru Zómkòwò 2 bë mòglë pewno pòkazac wiãcy swòjégò ùmëslënkù i scenicz-nëch techników, jakbë chtos jich do te zachãcył. Trzecò kwestió to do-cenienië swòji kùlturowi tradicje i gwòsnégò òkòłò tak, żebë stałë sã

tĕmą artisticznĕgò wĕrazu. Mòtiwĕ wĕzwĕskónĕ w wĕdowizniĕ bĕ mòglĕ zajistniec w głĕbszim abò wĕrazniĕszym wĕmiarze, czĕj bĕ kazac jima gadac barzi metafŏriczno, a niĕ w gazĕtowim ùjĕcym.

W kŏnkluzje bĕ mòzna žĕczĕc kaszĕbsczim czĕtińcŏm jak nŏrĕchlĕszĕgò pŏwstaniŏ pŏstĕpnĕgò kaszĕbsczĕgò kŏmiks. JeŹlĕ *Szczeniĕ Swiĕcŏw* pŏnad

miarĕ zbùdzało nŏdzeje na wĕzwĕskaniĕ tacĕgò medium do wĕraŹeniŏ swŏji toŹsamŏtĕ, to *Arbata* wĕrazno je wĕstĕdza. Terŏ za to pŏjawia sĕ szansa na przĕrĕchtowaniĕ nowi lĕterackŏ-graficzny propŏzycje, w jaczi realizacje mdze czas na ŏbmĕsleniĕ caŏwny artisticzny kŏncepcje wĕdowiznĕ, pasowno dŏdŹi czas na zrobieniĕ zaplanowŏnĕch robŏtŏw i ŏstanie nalazli sensow-

ny ŏrt kŏlpŏrtazu. Źebĕ mĕ ni mŭsĕlĕ na to czekac pŏstĕpnĕ trĕĹ lata.

Daniĕl Kalĕnowski,
tłŏmaczeniĕ jiwŏna i Wŏjcech Makurŏcĕ

Roman Kucharski, Jŏn Natrzecy, *Szczeniĕ Swiĕcŏw*, wydanie I, wydawca Kurier s.c. na zlecenie ZKP Oddziaŏ w Bytowie [brak mŏlu wĕdŏwkŭ, brak datĕ wĕdaniĕgŏ].

Jŏn Natrzecy, Kazmiĕrz Rolbieczi, *Arbata*, wĕdŏwca Kurier s.c., Bĕtowŏ 2012.

Droga KrziŹewŏ na gŏrach

22 strĕmiannika ŏjcowie francĕszkanĕrowie wĕspŏl z Őgłowim Zarzĕdĕ i wejrowsczim partĕ Kaszĕbskŏ-Pŏmŏrscĕgŏ Zrzeszeniŏ, a tĕŹ w wĕspŏlbŏcĕ z jinyma partama zŏrganizowelĕ Kaszĕbskĕ KrziŹewĕ Droġĕ na wejrowszi Kalwarie. Zaczĕlĕ ŏd mszĕ w kŏscele sw. Anĕ, jakĕ pŏprowadŹyl ks. Zenŏn Pipka. Latos zebrŏny mŏdlĕlĕ sĕ w jintencji chŭtci beatyfikacji biskupa Kŏnstantina Dominika. Rozmĕszlania Pańszi Mĕczi przĕrĕchtowa Lŭdmiĕa Gŏłĕbk. Czĕtelĕ je przedstŏwcowie caĕgŏ regionu: Kazmiĕrz Bistron – Lĕzĕno, Wanda Lew- Czedrowskŏ – StĕŹĕca, Bernat Hinz – Zŏwŏrĕ, Ēwa Kŭr – Krokŏwŏ, Piotr Lessnaŭ – Strzelno, Mŏnika Lidzbarskŏ – Szĕmŏld, Ēugeniŏ Halickŏ – Gdiniŏ, Łukŏsz Grzĕdzĕcczi

Ődj. Tomŏsz Fŏpka

– Tczew, Maria Barzowskŏ – Chwaszczĕno, Piotr Syroczi – Kniewŏ, Ludwik Bach – Rĕmiŏ, Wŏjcech Kankŏwsczi – Skrze-

szewŏ, Janina Kŏsedowskŏ – Chŏnice i Henrik Kanczkŏwsczi – Wejrowŏ.

jb, tłŏm. DM

Ősoblĕwi jinstrumeńt

CĕŹ wińdze, Źlĕ sparlĕczimĕ wioloncelĕ z gitarĕ? Pewno jaczi jinstrumeńt. Le jakŭŹ ŏn sĕ zwie? Źebĕ ŏdpŏwiedzec na no pitaniĕ, nŏlepi zazdrzec do wejrowsczĕgŏ mŭzeum. Na wĕstawie „Mŭzyka Kaszĕb” stoi ga-blota, a w ni, za rutĕ, nalĕzemĕ ŏdpŏwiĕc na naszĕ wĕzgŏdkĕ...

Rŏwnak nŏprzŏd mŭszi co rzec ŏ ŏjcu nĕgŏ ŏsoblĕwĕgŏ jinstrumeńtu. Nazĕwŏl sĕ Pŏnka. Na chrzce delĕ mŭ Pawĕl. Őurodzyl sĕ w Bŏjanie. Czĕj miŏl 14 lat, zbùdowŏl swŏje pierwszĕ skrzĕpczi, a tacĕ pŏwdzĕwĕ, profesjonalnĕ w 1928 r. w warkŏwni

lutnika Emila Neumana. Őbez caĕ swŏje Źĕcĕ skŏnstruŏwŏl wicy jak 100 strĕnowĕch jinstrumeńtŏw. Pŏnka ŭmarl bĕl w 1979 r. a pŏchŏwŏny je na smĕtŏrzu w Wejrowie.

Mĕster Pawĕl lubil wĕmĕszliwac nowĕ, ŏsoblĕwĕ a czekawĕ kŏnstrukcje. Jednĕ z nich je prawie nen jinstrumeńt zamkni na klucz w szklany mŭzealny ga-bloce, a zwie sĕ ŏn GITAROLA. Pŏdŏbnĕch do ni pŏwstaŏo jĕsz czile, a bĕŹĕ ŏne ŭŹiwŏnĕ w mŭzycznym ŏgniszczu w Wejrowie.

rd

Jedinô takô chěcz

Mòc Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô leży w jegò partach. Równak wiedno bëło tak, że jedne cygnãlë nen zrzeszeniowi wóz z całą sęłą, a drëdżë pòmògałë w robòce rôz na „rusczy rok”. Westrzód tëch nômòcniëszich je dzysô part w Dãbògórzim.

KAROLËNA SERKŌWSKŌ

Chěcz – brzód cãżczy robòtë

Strzodowé zëmòwé pòpòłnié. Przed òczama rozjasniony parminiama zachòdającò słuńca dodóm. Je mrozno, le pògòdno. Zarò na progù pòwitalnò drzewianò tòfla z nòdpisã: „Gòsc doma – Bóg doma”. Pò pròwdze zachàcywò do wéndzeniô bënë. W westrzòdkù jesz farwni. Tam-sam na scanach pòmalowóné kaszëbsczë kwiatë, niżi stòrë ùrządzenia i regionalné statczy. W przëdny jizbie wiòlgò szafa z wiele nòdgradama, a przë stole lëdze. W kaszëbsczim òbleczënkù. Ju na progù witają sã z ùsmiéchã na skarni. Serdeczno ròczą do sadniãcò z nima. Czeshtëją kawã i bómkama. Kòżdi z nich mò cos cekawégò do pòwëdzeniô, i ò chěczë, i ò dzejaniach swòjégò partu. Sã to nòlëznicë Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô w Dãbògórzim. Pòtikają sã ju 20 lat. Przòdë ni mielë równak do tegò jãz tak bëlnëch warënków. Na wszëtckò cãżkò robilë, le trud sã òplacył. Łoni swiãtowelë wiòldzi jubileusz pòłączony z òtemkniãcym tegò mòla, czëli Chěczë Nordowëch Kaszëbów w Kòsòkòwie.

Sã to Kaszëbi, chtërny nie sromiã sã swòji kaszëbskòscë. Kòżdò leżnosc je dlò nich dobrò na òbleczënié regionalnëch ruchnów. Majã starã ò to, żebë jak nòwiãcy bëtników taczë òbucë mògło noscë, dlòte szëją je sobie sami. Òkróm tegò dbają ò swòj zrzeszeniowi dodóm. Chěcz wëzdzi tak jak ne, co przòdë stòwióne bëłë na Pòmòrzim. Ji gòspòdòrze sã bùszny, że ùdało sã jã pòstawić (chòc ùtrzymac jã letkò nie je...). Na patrona tegò dodomù wëbrëlë biskùpa Kònstantina Dominika. Wiele razy òdprowielë nowennã ò chùtkã

Chěcz Nordowëch Kaszëbów.

beatifikacjã Bòżégò Słëdżi. Je òn dlò nas baro wòżny, bò bëł zrzeszony z naszym òkòlim – gòdają. Bùdink namieniony je przëdno dlò dãbògórszczégò partu KPZ, ale jegò nòlëznicë sã baro òtemkli na jinszych i ròczą do se wiele gòscy. Òdbëwają sã tu midżë jinszima tematicznë pòtkania, warkòwnie rãcznégò wërobù, szpetòczle czë pòkòzczi, na jaczë przinć mògã wszëtccë mieszkãncowie gminë.

Jak ù se doma...

Bialczy zajmają sã rãcznyma wërobama, a chłopci pilëją jinszych pòtrzebnych robòtów. Kòżdi znajë swòj òbrzëszk i nikògò nie je trzeba do niczegò zmusziwac. Kòbiëtë coròz czãscy przëchòdają do warkòwni, jakã mają zrobionë w chěczë. Wszëtccë swòje dokazë pòzni przedòwają, a wãtk z nich namieniony je na dzejanié partu. Centrum Handlowé Galeria Szperk, jakò

miescy sã w Kòsòkòwie, zabédowa, bë na taczë prawie zort promòwac gminã. Ùdba sã widza, tej bialczy to, co razã robiã w chěczowi warkòwni, pòzni wëstòwiają do przedaniô. Ùczã sã jedna òd drëdżi. Chùdzy ni miałë taczich mòżlëwòsców, bò nie bëło do tegò pasownégò placu. Terò, w nowi chěczë, czëją sã jak ù se doma. Mògã razã robic i wëmieniwać sã doswiòdczenim. Zajimają sã lëdowim ùtwòrstwã, a przëdno wësziwkã, le robiã téż na przëmiar òbklejwanié technikã decoupage czë gòbelinë. KPZ w Dãbògórzim swòje talëntë chce przekazëwac młòdim, dlòte òrganizëje bezdëtkòwë warkòwnie dlò dzeci ze szkòłów w òkòlim, na jaczich ùczy jich kaszëbszczégò ùtwòrstwa.

Ò pòrządk w chěczë mają starã wszëtccë. Na pòtkania kòżdi robi cos do jestkù i przënosy dlò jinszych. Jak sami gòdają, te scanë nima òddichają.

Gódają jednym jãzëkã

Zrzeszenie mô téż swój chór, składający się z ôsmënôsce sztëk lëdzy. Zwie sã Kosakowianie. Prowadzy gò Tadéusz Kòrthals. Cwiczą rôz na tidzëń. Brzôd tëch prób widzec je na festiwalu, jaczci part w Dãbògórzim ôrganizëje rok w rok 15 zëlnika na Szperkù w Rewie. Ôkróm karna Kosakowianie na binie wëstãpiją téż jinszé fòlkloristicznë zespòlë. Festin dërëje pòrà dni i môżna pòkazac na nim rãczné wërobë. Całi wżãtk z rozegracji jidze na wëdòwczì KPZ. W jì ôrganizacjã włączijawą sã téż młodi. Bò chòc na zëndzeniach partu młodzëzna czãsto nie biwò, chãtno pòmògò przë rozmajitëch jimprezach i bierze w nich ùdzël, ôsobliwie jeżlë sã szcerowónë prawie do ni. *Taczì festiwal mô wiòldzé znaczenië dlò całi gminë, bò jinteresëjã sã nim tak sami mieszkańcòwie, jak i przëjachóny gòsce. Na ten czas lëdze rezerwujã so wëpòczinkòwë ôstrzòdzcì. Zjeżdżijawą do nas z całi Pòlszczi, bò ôrganizëjemë cos czësto jinszëgò, cekawëgò – gòdò przëdniczka partu Danuta Tocke.*

Nòlëznicë Zrzeszeniù z wiòldzim ôżëwienim ôpòwiòdajã ò wszëtczich swòjich dzejaniach. Z jich gòdzcì widzec – a barżi czëc – że dówò to jima wiele redoscë. Sã jednym wiòldzim karnã lëdzy wespòlrobiãcëch w tim samym cëlu. Jeden dopòwiòdò to, co zaczął pòprzëdca. Môżna rzeknãc, że gódajã w tim samym jãzëkù. W przenosni i dosłowno. Dosłowno, bò majã téż cësk na gòdanië pò kaszëbskù. Nawetka jeżlë chtos nie pòchòdzy z Kaszub, slëchò, jak gódajã Kaszëbi, i przez to ùczì sã jãzëka. Dãbògórszczi part mô téż starã ò to, bë miec bëlno wëuczònëch znajòrzów òd kaszëbsczëgò piënkù, dlòte wëslòl na szkolenië pòrà „swòjich” lëdzy, dzãka czëmù wiadno je ù nich chtos, chtò rozmiëje pisac pò kaszëbskù. Przëdniczka partu wëcygnãła wiòlgã knëgã. *Wszëtkò, co robimë, ôpisëjemë w kronice – gòdò.*

Cekawi part, cekawi lëdze

Wëdzrzi na to, że dzejanië wespòl baro dobrze jidze nòlëznikòm Zrzeszeniù w Dãbògórzim. A kòzdi je czësto jinszi i kòzdi, z ôsobna, wòrt bòczënkù. Chòcbë Wiktora Sliwińskò. Gòdò ò se „Kaszëbka z wëbiëru”. Czëj przëjacha na tã zemiã, òd razu ùwidzãła jì sã kaszëbskò gòdka. Chcała, żebë jì chłop, chtëren je Kaszëbã, gòdòl do ni w tim jãzëkù.

Bialczì z KPZ w Dãbògórzim.

Danuta Tocke przëzërò kronikã partu.

Le òn miòl strach, że bialka zniechãcy sã do niego, tej nie gòdòl za czãsto w rodny mòwie. Timczasã kòbiëta chce znac wszëtkò, co je sparlãczonë z tim regionã. *Wiadno zòdzroszczã tima, co sã tuwò ùrodzëlë, bò lepi sã znajã, òd małëgò. A jò muszã sã terò wtapiac w strzodowiszczë. Le kòchóm ten mól i chcã w nim òstac – gòdò bialka.* Cekawò je téż historiò Alfrédë Pòltorek. Pòchòdzy ze Swiãtokrzëszczich Gór i mieszkò tu ze swòjim chłopã òd niedòwna. Scygnałã jich tuwò còrka. I chòc përzna teskno Alfrédze do familiowëch stròn, ceszi sã, że lëdze w Kòsòkòwie

przëjãlë jã serdeczno. Dobrze w swòjim òkòlim czëje sã téż Tadéusz Królczik, chtëren wicy jak sztërdzescë lat robił w òkrãtowni, a pòchòdzy z Aùgùstowa. W KPZ Dãbògórzë nie sã równak sami przëjezdny. Wiele je Kaszëbów z ùrodzeniò, jak chòcbë Francëszka i Francëszk Sornowie z Mòstów, chtëry pòdlug zaòstałëch nòlëzników, sã przëmiarã bëlny kaszëbsczì familii. Maria Bùllmann zajimò sã wëszëwaniem i na wstãpienië do Zrzeszeniëgò namòwiła swòjã còrkã Elżbiëtã Cechan, a ta do KPZ wcygnãła chłopã i szwadżerkã. *Tuwò sedzy Adóm Fòltinowicz – wska-*

zywają bėtnicė swŏjėgŏ drėcha. Jegŏ bialka je direktorką szkŏlė w Dąbŏgŏrzu, dlŏte fėjn jidze wespŏłrobŏta partu ze szkŏłą – gŏdają. Dzŏłtci biorą ũdzėł w wėdarzeniach ŏrganizowŏnėch przez part, a tėż ũczą sę kaszėbszczich tuńcŏw i wėstąpiwaję na binie. Chłop nŏleži do karna Kosakowianie i z wiŏłgą redosćą ŏpŏwiŏdŏ, jak chŏr zwėski-wŏ corŏz więcy lubŏtnikŏw. Pŏwiedzŏł ŏ jednym cekawim zdarzenim. Dzało to sę łŏńszėgŏ roku w gŏdnikŏ. Chŏr bėł wėjachŏny do Warszawy na pŏtkanie z marszŏłk sejmŏ Ęwą Kŏpacz. Szpeci-alno dlŏ ni zaspėwelė kaszėbszczė spiėwė, co baro ji sę widzalo. Tedė pani marszŏłk chwėcėła za telefŏn i zazwŏniła do pre-miera, żebė dac jemŏ pŏslėchac naszėgŏ spiėwŏ. Mŏmė to nawetka nagrŏnė – gŏdŏ Fŏłtinowicz.

Pŏspŏlny ŏdjimk przed chėczą. Ődjimci K.S.

Őbzėrŏmė chėcz

Zapitŏny ŏ ũdbę pŏstawieniŏ Chėczė Nordowėch Kaszėbŏw, zrzeszeniė ŏpŏwiŏdaję, że wszėtkŏ je dzęka jich przėdniczce, Danuce Tocke. Do tegŏ cza-su mielė jizbą w Dąbŏgŏrzm i mŏglė z ni zwėskiwac przez sėdmė lat. Czej ten czas minął, przėdniczka ũdbała, żebė zbŏdowac chėcz, chtėrna słuźėla-bė wszėtczim mieszkancŏm Kŏsŏkŏwa. I tak prawie zrobilė. Zwėnėgŏwelė dota-cje, kupilė ziemię i zaczęł sę ũrządziwac. Wszėtkŏ je tu nowė, razę z mėblama i profesjonalnym sprzęcą. Őkrŏm tegŏ zrzeszeniė maję swŏj ŏgrŏdk, ŏ jaczi sami dbaję. Jak gŏdaję, mŏł ten stŏł sę wizytŏwką gminė Kŏsŏkŏwŏ, z czegŏ bŏszny je tėż wŏjt. Danuta Tocke skrŏm-no dopŏwiŏdŏ, że czejbė niė lėdze, chtėrny bėłė chęcny do zjisceniŏ tėch ro-jeniŏw, nick bė sę nie ũdało. To sę lėdze, na jaczych jŏ wiedno mŏgę liczė – gŏdŏ. Jak blŏs pŏproszę, w kŏzdim czasie sę far-dich do pŏmŏcė. Ti lėdze czėj sę dzėłę naszci całoscė. Robię wszėtkŏ bez proszeniŏ. Czėj sę tედė pŏtrzebny i maję redosc, że mŏgę zrobic cos dlŏ drėdźgŏ człŏwieka. Nŏleź-nicė KPZ gŏdaję, że chŏc ŏni pŏmŏgaję, to rŏwnak przėdniczka je bijęcym sercę ti chėczė.

Francėszk Sorn rŏci do ŏbezdrzeniŏ placu z tėłu chėczė. Je tam ŏgrŏd, w ja-czim nalezc jidze rozmajitė roscėnė. Jich pŏzwė napisŏnė sę pŏ pŏłskŏ i pŏ kaszėbskŏ, żebė mŏzna bėło sę jich ũczėc. Kŏł nich schŏwk do nŏrządzy, a dali ŏgrŏdowė stołė i łŏwci. Maję bėc wėzwėskŏnė do rozegracjŏw robionėch bŏten.

Bialci chcę pŏkazac swŏję warkŏw-nię. Trzeba jic pŏ trapach do gŏrė. Pŏ drodze wszędze widzec kaszėbszczė ak-centė, nawetka gardinė z wėsziwŏny-ma kaszėbszczima kwiatama. Ő gŏrė far-wė, pęzle. Kŏbiėtė tak, jakbė ni mŏglė sę ju dozđac swŏjich lubŏtnėch zajęcŏw, sŏdaję i pŏkazywaję, jak malėję, węcynaję, ũfarwniaję dokazė. Przėznŏwaję, że ręcne robŏtė sę dlŏ nich terapię. Zabŏcziwaję ŏ jiwrach, mŏgę sę wėgadac. Chŏc bŏłę je ręcę, robię dali.

Schŏdŏmė w dŏł. Tam ŏstałė ze-brŏnė stŏrė nŏrządza, jaczė dŏwni ũżėwŏnė bėłė w gbŏrstwach. Je tegŏ wiele, a mŏ bėc jesz więcy. Danuta Toc-ke chęlałabė zrobic tak zwŏnė zelŏnė ũczbė. Őczniowie bė przėchŏdzėłė do chėczė na pięc – szesc gŏdzyn. Őb ten czas ŏbzėrelėbė rozmajitė zachė, a tėż sami pŏbŏwelėbė ũpiec swŏjsci chłėb

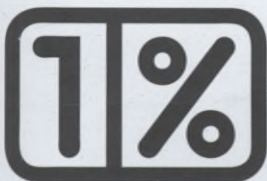
czė bė ŏbŏczėłė, jak sę robi swŏjsscė masłŏ.

Spiėwaję i dzejaję, bŏ chcę

W planach Zrzeszeniŏ na przėdny czas je wėjŏzd chŏru na przėzėrk fŏłklo-risticznėch karnŏw do Aŏstrii. Nagri-wac będa tėż kaszėbskę bŏjkę. A ju w maju karno Kosakowianie ũczėjemė ŏb czas wejrowszczėgŏ ŏdpŏstu. Jak wiedno będa sę tėż szėkŏwac do rok-rocznėgŏ festinu, kŏnkŏrsŏw, leźnosco-wėch zėndzeniŏw. Wŏżnym zadaniem mdze dlŏ nich nagrŏniė platczy z lėdŏ-wima i kŏscelnyma spiėwama.

Chŏr pŏtikŏ sę w kŏzđę strzŏdę wieczŏr. Tej pewno dlŏte zaczinaję schŏdzėc sę tu lėdze. Wŏrt tej jesz pŏ-słėchac, jak cwiczę. Nŏpierwi ŏżėwionė rozmŏwė, pŏzdrŏwci. Ju stŏwaję w jed-ny rėdce i zaczinaję grac, spiėwac. Wi-dzec, że to je prŏwdę, co chŏdzy rzeklė przedstŏwcŏwie chŏru – spiėwaję, bŏ chcę. Pŏdzękŏwanim dlŏ nich sę brawa. Pŏ nich maję chęc do więcy.

Nŏleźnicė Zrzeszeniŏ w Dąbŏgŏrzm maję cėsk na wespŏłrobŏtę i dobrę zŏ-bawę. Przė tim rėszno dzejaję. I gwėšno dlŏte człŏwiekŏwi nie chce sę ŏd nich wėjeździwac...

TWŖJ 1% PODATKU MOŻE POMŖC NAM DZIAŁAĆ!
**WESPRZYJ ZRZESZENIE
KASZUBSKO-POMORSKIE**

dokładne informacje na stronie www.kaszubi.pl

Antoni Pepliński

W Iżėkwiacie (26.04.1918) ũródzył sã pòeta i kòmpòzytór z Wiòldžégò Klincza – ks. Antoni Pepliński. Znóny je òsoblėwie jakò autór spiėwė „Kaszėbsczė jezora” (òrg. titel „Stėdnicziė jezora”). Jegò dokazė ùkazywałė sã m.jin. w czãdnikach „Kaszėbė” i „Pomerania”, a tėż w czile antologiach. W 1973 r. òstòł wėdóny, jedurny jak do terò, zbiėrk jegò wiėrztów, zatitłowóny Niech szėmi las. Ks. Pepliński ùmarł 6 zėlnika 1995 r.

Òdlec!

Òdlec ptòszkù w jinė kraje,
Bò i tam ce lėdze znają.
Òdlec zarò bò zaskòczą
Zėmė i mroznė òblòczy.
Lec dalekò, hen za górė,
Gdzie sã kùnczã sniežnė chmùrė.
Tam gdzie lato, słuńce piecze
Barži niż tu ù nas w lece.
Nie zazdrozczã tobie raju
I ceplėgò tegò kraju.
Lec tam dalek, ale wrócė,
Czej zakwitnã kwiòtczi w łace.
Czej nadińdã lepsze czasė,
Nasze bãdã pòla, lasė
Mė ce witac mdzem z ùcechã
Pòd kaszėbskã naszã strzechã.

(Niech szėmi las, 1973)

Wizer

Tam, dze drodži sã rozstają
Stoji stòri wizer sòm,
Wszėtcė zdrzã i sã pėtają:
„Wskòžė mie, dze je mój dóm!”

Tė nie gòdòsz, le wskòžėjesz
Dze lėdzcze domòca sã,
Widzã, że mie nie rozmiejesz...
„Wskòžė mie, dze je mój dóm!”

1965

(Niech szėmi las, 1973)

Do ce

Czedė chmùra cė nadlecy,
Tej so wdarzė wiedno mie,
Bò ta z wòjnė, dzem miòł zėcė,
Tobie zdrowas mòje sle.

A czej gwiozdė zamigòcã
I miesãca ùdrzisz wid;
Niech sã mėsłė tobie zwròcã
Na mój na wòjence sztrid.

Niech cė zymk i lato rzecze,
Niech cė pòwiė wiatru wiėw,
Niech i słuńce zazdrzi w chėczė,
Pòwiė tobie, że jem žiw.

Jò ò tobie tėż so marzã,
Wiedno widzã ciebie dzes
I sã niczim nie ùrażã,
Bò tė mòja, mòja jes!

(Niech szėmi las, 1973)

Jak ważne jest imię

MARIA
PAJĄKOWSKA-KENSIK

Piszę ten tekst w przeddzień św. Józefa (19 III). Same płyną do mnie refleksje – skojarzenia. Tak miał na imię mój ojciec, który pozostał dla mnie wzorem prawości, szlachetności i zarazem prostoty. Matka – wrażliwa na uroki życia – nauczyła, „jak żyć pięknie”, ojciec wskazywał kierunek. Czy muszę przeproszać za osobiste wyznanie, skoro stworzony przez rodziców rodzinny dom był (a właściwie jest) ważnym miejscem, z którego wyszły moje *stecki* badań nad rodziną – kociewską mową i radość przeżywania regionalnej tożsamości?

Osobista tożsamość opiera się na imieniu. Było ono pierwsze, o wiele później zaczęły obowiązywać nazwiska. Nadanie imion, ich rodzaje oraz słowotwórstwo nazwisk to cała ciekawa dziedzina onomastyki. Kaszubi, ale i inni Pomorzanie mają tu swojego mistrza – profesor Edward Breza jest znanym autorytetem. Dobrze, że i w bydgoskiej uczelni wykładał. „Gdańska szkoła onomastyczna” znana jest w świecie językoznawczym.

Wracając jednak do marcowego patrona, trudno nie wspomnieć profesora Józefa Borzyszkowskiego. Tytan pracy, niezwykle człowiek. Dużo mogłabym pisać o jego zasługach, też dla Kociewia. Tym razem jednak muszę wspomnieć pewne jego cechy, którymi – mimo ostrych wymagań – zjednuje ludzi, zdobywa ich dla ważnej regionalnej sprawy. Bywa serdeczny, bezpośredni, otwarty. Choć Kaszuby są dla niego tak ważne, jednak widzi resztę świata... Szkoda, że w „Pomeranii” jest teraz bardzo rzadko obecny.

Działania młodych historyków z Tczewa (trzeba podkreślić, że ukazały się kolejne „Teki Kociewskie”), niezwykle poczynania Krajniaków (zespół z Wielkiego Buczka na Krajnie), dla których to, co powie Profesor, „jest święte”. Przed kilkoma laty miałam okazję zobaczyć, jak zgromadzeni w historycznym Przysiersku (na południu Kociewia, gdyby ktoś nie wiedział) podczas wręczenia sztandaru Szkole Podstawowej im. dra Floriana Ceynowy odebrali ciepłe i nieszablonowe wystąpienie Profesora – „taki profesor, a tak mówi” było najkrótszym komentarzem.

Rozpisałam się o Józefie, a muszę jeszcze o Franciszku, z wielką radością, że aż tylu ludzi na całym świecie cieszy się, że nowy papież wybrał właśnie to imię. Aż trudno uwierzyć, że we współczesnym – szalonym, pełnym zgiełku i niesprawiedliwości – świecie, gdzie jak śpiewają bracia Golcowie „Guru to zysk!”, jest jeszcze tyle zawierzenia dobroci, prostocie, pokorze... Święty Franciszek z Asyżu, to na całe wieki wielki dar od Boga, to przykład, że można być ubogim i radosnym. Jeszcze dziwniejsze jest to, że właśnie ten święty uznawany jest również poza chrześcijaństwem. Piękna postać, pewnie zawstydzająca „etatowych” narzekaczy i egoistów... Ocalająca jest myśl, że w ludzkiej duszy drzemie tęsknota do czynienia dobra, bezwarunkowo.

W dniach pewnego zagubienia i egzystencjalnej rozterki dostaliśmy prezent. Nowy papież zwyczajność zamienił w święto. I jak się nie radować? Imię Franciszek zobowiązuje od teraz jeszcze bardziej. Kto nie był w cudownym Asyżu – niech jedzie. To znaczy, tego życzę Kociewiakom i Kaszubom. I jeszcze – zwyczajnej radości z dzieł Bożych darami.

DZIAŁO SIĘ w kwietniu

- **5 IV 1933** – w Gdyni wyszedł numer *okazowy* pisma „Zrzesz Kaszëbskô” z podtytułem „Pismo dla ludu kaszubskiego” – jako organ Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów. W latach 1933–1935 jej redaktorem był Aleksander Labuda, a od 1936 do 1939 Feliks Marszałkowski.
- **6 IV 1903** – w Łączyńskiej Hucie urodził się Franciszek Treder, nauczyciel, działacz społeczny, twórca Muzeum Kaszubskiego w Kartuzach. Zmarł 22 sierpnia 1980 w Gdyni. Muzeum Kaszubskie nosi jego imię, a przed budynkiem Muzeum postawiono mu pomnik.
- **8 IV 1913** – w Luzinie urodził się Jan Augustyn Bianga, działacz regionalny i konspiracyjny, poeta kaszubski, publicysta, autor kaszubskich audycji radiowych nadawanych przez toruńską rozgłośnię Polskiego Radia w okresie międzywojennym. Zmarł 11 lutego 1994 w Gdańsku.
- **16 IV 1883** – w Borzestowie urodził się Franciszek Leon Kręcki, prawnik, bankowiec, współpracownik Aleksandra Majkowskiego, skarbnik Towarzystwa Młodokaszubów. Po wybuchu II wojny światowej został aresztowany i osadzony w Stutthofie, gdzie zginął 22 marca 1940.
- **18 IV 2003** – zmarł Bolesław Jażdżewski, rolnik i pisarz kaszubski, autor trylogii *Wspomnienia kaszubskiego gbura*. Urodził się w Lipuskiej Hucie 2 sierpnia 1921.
- **26 IV 1923** – prezydent RP Stanisław Wojciechowski zwiedził nowo wybudowany kościół w Dziemianach.
- **29 IV 1923** – wmurowano kamień węgielny pod budowę portu w Gdyni.

Źródło: Feliks Sikora,
Kalendarium kaszubsko-pomorskie

Kask òptimistno

ANA GLĚSZCZĚŃSKŌ

Nié, ptòszków spiéw jesz mie z rena z ceplégò wëra nie wëcygó. Jiny zwāk parłāczony òsoblëwie z nym nibë-prawie-zymkòwim czasā przëbòcziwò, że równak trza bë ju bëło ò zëmòwim spikù zabòczëc. Krajżòga i ji wszëtczé gnòtë przesziwający zwāk. Chto bë pòmëslòł, że òna redosc mòże dawac i depresyjné mësłë wenëkac. Nawetka o sódny reno w sobòtā.

Przë nòpartëch zwākach jedny z pier-szych znanków zymkù pòwsta praznica na szpiekù, wcyg jesz bez wecknionégò òczkù. Mùszì sygnąc cebùla. Tec nie mdā sā na to jiscëc – nié przë ti nadzwëkòwny mùzyce zeza òkna. Òptimistnym zdrokā jò ju pòzërała na dopiérze co òdeckniony dżén. I tej mie sā przëbòczało. Niééé. Ach, jeni.

Stała ju òd jaczégòs czasu w rogù jizbë i pòzërała na miā zdrokā seryjnégò mòrdercë. Jak wiedno ò tim czasu w rokù. Nagòrzonò na całi swiat, a nòbarzi na miā – winną wszëtczémù plëgastwù, jaczé pò zemi chòdzy. A przënòmni w najim dodomù. Co róz jò chca pòdënc blëzi, przeprosëc, ùprawic całā niechāc midze nama. Ale nié! Tej òna dopiérze zaczināła swój tuńc złoscë – plwała na miā, cëskała, czym sā dało, nie chcała slëchac. Nicht tec nie je jide-alny – jò ji wiedno gòdała i òna mësła-ła, że to je pròwda. Jò téż. Do czasu jaż, przëpòdkā, w naji chëczë zjawiała sā

Perfekcyjnò Chëczowò. Më tak zdrzałë na nā sklënianā, fëjn òbùtā bialkā, jakò sztëczk pò sztëczkù pòkòzywała, że naji szczescë zanòlégò blòs òd te, czë mómë na glanc wëczëszczonā pòdłogā, wszëtczé nòrtë bez szpùru pichù i za régā ùstawioné szklònczi w pańszi jizbie. Do te doradë zortu jak prac, platowac, gròpë w kùchnie ùstawic, bë miałë ùretac rodzynny ùbëtk w kòzdi chëczë. Kriticznò chwila przëszła na kùncu – kòzda szafā trza akùratno wëmëc, pòlëce wëłòżëc farwnym papiorā a nòle-pi jesz ùstawic w ni pòchnącë mieszczi, jaczé wòrt je czāsto wëmieniawac. *Jeżlë ni mòsz czasu ani òskòmë na sprzātanië w twòji szafie, mùszisz wiedzec, że sā lëdze, jaczi warkòwò zajimajō sā ùrządzanim, òrganizowanim a sprzātanim kòzdi szafë. Sygnie zazwònic, a twòje żëcé bādze lżészël!* – prawila dali perfekcyjnò ze zdrëlnika. A jò ju widzała, że w nòrce stało sā czësto cëchò. Ji òczë bëłë coròz wiākszé, a mùnia wëkrzëwiała sā jakbë barzi. Òd ti gòdzënë òna nie rzekła ju do mie niżòdnégò słowa. To dërowało jaczis czas i nie bëło ju do strzimaniò. Jò mùszała jic na terapiā ò zbawienny dlò mie pòzwie „Jak skùteczno sprzātac w szafach”. Dwa tidzenie nòuczi i mój domòcy mir a dëchòwò łączba z NIA miałë bëc nazòd. Jò nie przëszła chiba tej na mësłā, że nié wszëtcë mdā ròd z mòji cëdowny przemianë w strażniczkā szafów z nowim pòzdratkem na trzymanie rozmajitëch zachów doma.

– Nie widzała tē mòjich brunëch bótów, co to jò je kùpił na naszi rëzë do Niemców? – spitòł Òn krótkò pò mòjim òzdrowienim.

– Jo, òne sā terò gdzes w drodze, drāgò mie rzeknāc gdze. Na gwës jich doma nie ùzdrzisz. Tec òne ju bëłë czësto do lëftu. I te dzurë.

– Jak tē mògła? To bëłë mòje ùlëdónë i mòzna je bëło jesz do szewca zaniesc – rzekł Òn z glābòczim żòlā w głosu, pò czim nasta gòdzëna czòrny rozpaczë i gòrz na miā bez tidzën. Bò Òn je z nëch zortu – trzëmac, bò sā jesz przëdò. Jak jò pierwi. Krótkò pò tim jò sā jesz dowiedzała, że zelonò jaka téż bëła òd tëch nòlepszych, a jò jem tracòrkā i niszcza naju piāknā zemiā, i jak to tak dali bādze, tej bez nā kònsumpcjā wnetka nama energie, surowców i taczich tam jinszych zafelëje.

Sprzātóm i wëwòlóm krëjamkò z nòdzejā, że mù sā naròz nie przëbòczi ò zepsëtì platizrze, taszlāpie czë stòri tasce bez ùcha. Na mòdło z mòji terapie – jak kùpisz jednā nowā zachā, tej zarò cësni j do smiecy jednā stòrā. Jo, leno co zrobic z tima geologicznyma szëchtama gratów i lumpów z dównëch czasów?

Praznica ju zjadłò a òna dali żdaje. Przë zymkòwëch zwākach żòdzi stłumionëch jesz kask bez snieg wëlegi-wający na pòlach biorā domòcy mir w swòje rāce. Trzë miechë na jednā szafā mùszā sygnāc. A Òn bādze dzysò pòzni doma.

POMORSKI
PORTAL INFORMACYJNY

www.kaszubi.pl

KWIECIEŃ 2013

06/04 Sobota, 17.30

Dżem akustycznie

07/04 Niedziela, 12.00

KONCERT FAMILIJNY
TAŃCUJĄCA MUZYKA

Ernst van Tiel dyrygent
Orkiestra Polskiej Filharmonii Bałtyckiej
BOCK, CHACZATURIAN, CZAJKOWSKI,
BRAHMS, SZPILMAN

07/04 Niedziela, 18.00

KONCERT JUBILEUSZOWY
10 LAT ZESPOŁU KASSAK
BRASS ENSEMBLE
MACIEJ MIECZNIKOWSKI

Roman Perucki organy
Maciej Kułakowski wiolonczela
Jan Rejnowicz junior fortepian

ARMSTRONG, SINATRA, KASSAK,
MORRICONE

09/04 Wtorek, 20.00

Zamach na MoCarta: Wojciech Malajkat,
Zbigniew Zamachowski, Grupa MoCarta

10/04 Środa, 19.00

KONCERT MUZYKI
FILMOWEJ WIELKIEJ
ORKIESTRY TELEWIZJI
I RADIA Z MOSKWY

Muzyka z filmów: „Stawka większa niż życie”,
„Noce i dnie”, „Vabank”, „Lecą żurawie”,
„Wieczorny dzwon”, „Moskwa nie wierzy
łzom”, „Wołga, Wołga”, „Świat się śmieje”,
„Cygan”, „Ironia losu”, „Siedemnaście
mgnień wiosny”

12/04 Piątek, 19.00

GDAŃSKI
FESTIWAL
MUZYCZNY

J. S. BACH
PASJA WEDŁUG
ŚW. JANA

KONCERT INAUGURACYJNY

Daniel Reuss dyrygent
Thomas Hobbs Ewangelista
Matthias Lutze Jezus
Cappella Amsterdam
Il Gardellino

13/04 Sobota, 18.00

CHOPINIANA
CON DELIZIA

Krzysztof Herdzin fortepian
Paweł Gusnar saksofon
Barock Quartet:
Wojciech Kołaczek skrzypce
Dariusz Groblewski skrzypce
Zbigniew Szczęch altówka
Michał Litwa wiolonczela

CHOPIN, HERDZIN

16/04 Wtorek, 19.00

EUROPEJSKA KLASYKA
XX WIEKU

Monika Stefaniak dyrygent
Agnieszka Plass sopran
Polska Filharmonia Kameralna Sopot
BARTÓK, BRITTEN, BACEWICZ

17/04 Środa, 19.00

OD CHOPINA DO KOMEDY

Bohdan Jarmołowicz dyrygent
Henryk Miśkiewicz saksofon
Filip Wojciechowski Trio:
Filip Wojciechowski fortepian
Paweł Pańta kontrabas
Cezary Konrad perkusja
Polska Filharmonia Sinfonia Baltica
CHOPIN, KOMEDA

18/04 Czwartek, 19.00

LUTOSŁAWSKI
IN MEMORIAM
NADZWYKZAJNY
RECITAL FORTEPIANOWY

Ewa Pobłocka fortepian
BACH, LUTOSŁAWSKI,
SZYMAŃSKI

19/04 Piątek, 19.00

GALA OPEROWA VERDI I ...

Fabio Mastrangelo dyrygent
Julia Novikova sopran
Dmitry Voropaev tenor
Edem Umerov baryton
Orkiestra Symfoniczna
Polskiej Filharmonii Bałtyckiej
VERDI, ROSSINI, DONIZETTI,
PUCCINI, MASCAGNI

20/04 Sobota, 19.00

J. S. BACH
WIELKA MSZA h-moll

KONCERT NA ZAKOŃCZENIE
FESTIWALU

Jan Łukaszewski dyrygent
Ewelina Siedlicka sopran
Ewa Marciniak alt
Aleksander Kunach tenor
Artur Janda bas
Polski Chór Kameralny
Capella Bydgosciensis

21/04 Niedziela 16.00

Andropauza 2

21/04 Niedziela, 19.30

MUZYCZNY POWIEW
ORIENTU

Ernst van Tiel dyrygent
Lei Wang skrzypce
Liu Ke Ging sopran
Orkiestra Polskiej Filharmonii Bałtyckiej
Chór Chłopięcy - Męski Pueri Cantores
Olivenses
Jan Łukaszewski dyrygent chóru
ZHAN-HAO, BERLIOZ, GŁAZUNOW

23/04 Wtorek, 20.00

KONCERT ORGANOWY
Z CYKLU „BLIŻEJ BACHA”

Bazylika św. Mikołaja w Gdańsku
Irena Wisetka-Cieślak organy
BACH
Wstęp wolny

25/04 Czwartek, 19.00

ARCYDZIEŁA MUZYKI
NA ŻYWO
KONCERT Z OKAZJI
WRĘCZENIA POMORSKIEJ
NAGRODY ARTYSTYCZNEJ

Ernst van Tiel dyrygent
Orkiestra Polskiej
Filharmonii Bałtyckiej
RAVEL, BERLIOZ

26/04 Piątek, 19.00
MELODY GARDOT

27/04 Sobota, 17.00 i 19.00
JEHRO

28/04 Niedziela, 19.00
LURA

SPRAWDŹ
REPERTUAR
W SWOIM
SMARTFONIE

www.filharmonia.gda.pl

WYSTAWA

25/04 czwartek

17:30 Wernisaż
BOGUMIŁA PIAZZA-SKŁADANOWSKA
Wystawa fotografii „LEŚNE IMPRESJE”
Foyer od strony Motławy
wystawa czynna od 25.04.2013 do
30.05.2013

KUP BILET

- na stronie: www.bilety24.pl
i wydrukuj na domowej drukarce
- w kasach biletowych PFB
Gdańsk, Ołowianka 1
- w Biurze Podróży „Barkost”
Gdynia, Świętojańska 100

www.filharmonia.gda.pl • bilety@filharmonia.gda.pl • tel. 58 320 62 62 • tel. 58 323 83 62

KUP BILET www.bilety24.pl i wydrukuj na domowej drukarce, w kasach biletowych PFB Gdańsk, Ołowianka 1, w Biurze Podróży „Barkost” Gdynia, Świętojańska 100

KLĚKA

GDAŃSK. WIEŚCI Z GDAŃSKIEGO ODDZIAŁU ZKP

22.01 – W Dzień Dziadka Rada Osiedla na gdańskiej Przeróbce, gdzie działa członkini oddziału gdańskiego ZKP Marzena Lachowska, zaprosiła młodzieżowy zespół Remus z Luzina pod kierownictwem Piotra Skrzypkowskiego. Zaprezentowano nam kaszubskie kolędy i pastorałki oraz poemat Wojciecha Myszka „Mój mały świat”.

28.02 – W katedrze w Oliwie, na zaproszenie abp. Metropolity Gdańskiego, wzięliśmy udział w uroczystościach związanych z ostatnim dniem pontyfikatu Ojca Świętego Benedykta XVI.

3.03 – Na Starych Szkotach uczczono 71. rocznicę śmierci Sługi Bożego Konstantyna Dominika mszą świętą z kaszubską liturgią słowa, koncele-

browaną przez proboszcza z Małego Kacka ks. Zenona Pipkę oraz kapelana Kaszubów ks. dr. Leszka Jażdżewskiego. Modlono się i złożono kwiaty na miejscu pierwotnego pochówku, po czym odbyło się spotkanie w Domu Parafialnym im. Sługi Bożego K. Dominika. W uroczystości uczestniczyły poczty sztandarowe z oddziałów ZKP Kolbudy, Reda i Żukowo. Szczególnym gościem był p. Eligiusz Sitek – esperantysta, który wspominał o esperanckiej działalności bp. Dominika.

7.03 – Krzysztof Kowalkowski, wieloletni członek zarządu oddziału gdańskiego i współtwórca Konkursu Genealogicznego, otrzymał nagrodę w dziedzinie kultury i miano Twórcy Roku 2012 – statuetkę „Kociński Gryf” za książkę *Alojzy Paweł Gusowski pilot 305 Dywizjonu Bombowego*. Po raz pierwszy laureatem nagrody starosty starogardzkiego został twórca niebędący mieszkańcem powiatu starogardzkiego.

9.03 – Członkowie sopockiego i gdańskiego oddziału ZKP uczcili pierwszą rocznicę śmierci ks. prałata Stanisława Dułaka mszą świętą w oliwskiej kate-

drze oraz złożyli kwiaty na cmentarzu w Oliwie.

19.03 – W Gdańsku podczas Dnia Kaszubskiego (zorganizowanego w Dniu Jedności Kaszubów) uczczono 775. rocznicę pierwszej wzmianki o Kaszubach w bulli papieża Grzegorza IX odśpiewaniem hymnu i złożeniem kwiatów pod pomnikiem Świętopelka Wielkiego. Dalszy ciąg uroczystości odbył się w Tawernie Mestwin, gdzie pokazano prezentację multimedialną nt. dziedzictwa Świętopelka Wielkiego, przygotowaną przez prezesa luzińskiego oddziału ZKP Sławomira Klasa. Czas umiłał występ zespołu z Somonina. Gośćmi obchodów byli zastępca Prezydenta Miasta Gdańska Maciej Lisicki, prezes ZKP Łukasz Grzędzicki oraz przedstawiciele oddziałów z Kolbudy, Pruszcza i Luzina.

Kaszubi dziękują prezydentowi Pawłowi Adamowiczowi za uświetnienie Dnia Jedności Kaszubów wywieszeniem naszych czarno-żółtych flag oraz za wsparcie finansowe.

Teresa Juńska-Subocz
Fot. Marek Adamkiewicz

GÓRA. TWARZ SMĘTKA TÉMĄ MALARSCZÉGO PLENERU

Rojitwa romana Jana Drzędźona *Twarz Smętka* swóje odbić mō w obrazach, jaczé pówstałē na malarsczim plenerze w Górze. Bēl 0n w dwórkū Rajska Góra 0d 18 do 24 gromicznika. Ta apartnō ksążka, napisón0

w kaszēbsczim jāzēkū, p0kazēje nieletkā dēch0w0sc kaszēbsczēg0 n0rodu za p0m0cā n0barzī smutnég0 z kaszēbsczich dēch0w – Smātka. Zēbē p0m0c0 sobie w zrozmiēnim dokazu Jana Drzędźona, artiscē zap0znēlē sā z historiā, kulturā i mitologiā Kaszēb0w. Dl0te r0czon0 bēła tēż regionalēstka Terēza Szczodrowsk0.

Artiscē namalowēlē 0brazē, chtērne sā przede wszētczim n0tērny m przedst0wienim romana. Stw0rzēlē 0kr0m teg0 tak symbolicznē, surrealistycznē, jak i abstrakcyjnē k0mp0zycje.

Plener to dok0z Biblioteczi m. Aleksandra Labūdē w B0lszewie. 0b czas je-

g0 warani0 p0wstał0 21 0braz0w, chtērne tw0rzēc bādā k0lekcjā w zbierach biblioteczi. 0s0dzcē na dod0wkę przēk0zēlē 23 dokazē, chtērne mdā przed0nē w maju na dobrocziennē cēle 0b czas dzesātēch 0bch0d0w Tidzenia Bibliotek0w.

Janina B0rchmann,
direktor biblioteczi w B0lszewie;
tłom. KS

Na 0djimkū: dokazē wēk0n0nē 0b czas pleneru i T. Szczodrowsk0, J. B0rchmann, M. Tamkūn. 0dj. z archiwūm Pūblēczny Biblioteczi Gminē Wejrow0 m. Aleksandra Labūdē w B0lszewie

DOŁĄCZ DO NAS I BĄDŹ NA BIEŻĄCO!

www.facebook.com/kaszubi

BÓLSZEWÒ. WSPÒMINK MAJKÒWSCZÉGÒ

27 gromicznika w Pùblëczny Bibliotece Gminë Wejrowò miona Aleksandra Labùdë w Bólszewie odbéł sã wieczór pòswiãcony Aleksandrowi Majkòwsczémù w 75. rocznã smiercë. Pòtkanië zòrganizowała biblioteka i Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenië w Wejrowie. Atrakcją zéńdzeniô bëł dokùmentacyjny pòkòzk ò Aleksandrze Majkòwsczim przërëchtowóny przez Èdmùnda Kamińsczégò, chtëren wëzwëskòł swòje bógatë zbiorë i te

z Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë ë Mùzyczki we Wejrowie. Wëstòwk pòkazëje żëcë i ùtwòrstwò pisarza, to je dzéle lëteracczégò ùròbkù, rãkòpisë, wiérztë, artikle. Sã na nim téż lëstë A. Majkòwsczégò, artikle ò nim, jinfòmacje ò jegò ùdzëlu w I swiatowi wòjnie i slédnò droga pisarza i kaszëbsczégò dzejarza. Pòtkanië wzbógacył téż referat prof. Tadëusa Linknera pt. „Kaszubskie obrazki Majkowskiego z »Gryfa«”. Slëchińcowie dowiedzelë

sã m.jin., że A. Majkòwsczi pòdpisywòł swòje òbròzcki tacewnym mionã Swiãtopòłk Sudomsczi. Pòjawiłë sã òne pierszi rôz w kòscersczim „Grifie”, w latach 1908–1910. Na pierszim z tëch òbròzków pt. „Nigde do zgube nie przyńdą Kaszube!” pòkòzónò je stojizna kaszëbsczi spòlëznë òb czas prëscë germanizacji, to je, jak Kaszëbi òdebrelë Niemcowi swòjã gòspòdã.

jb, tłum. KS

GDUŃSK. KASZËBSCZI DLÒ SZTUDÉRÓW

Nòlëznicë Karna Sztudérów Pòmòraniô zòrganizowelë dlò swòich drëchów z trójgardowëch ùczbòwniów kùrs kaszëbsczégò jãzëka. Jak kòzdegò rokù lektorat bądze dërowòł przez latny semestr na Filologicznym Wëdzëlu Gduńsczégò Ùniwersytetu. W kòzdi wtòrk, òd strëmiannika jãz do sesji, kùrsantowie bądã mòglë pòznawac

nasz piãkny jãzëk. Ùczbë, chtërne sã darmòk, prowadzi Bòżena Ùgòwskò.

K.G., tłum. KS

Na òdjimkù: na pierszë pòtkanië przëszło dze wiãtòsce sztudérów, chtërnë ùczã sã na rozmajitëch czerënkach Gduńsczégò Ùniwersytetu i Gduńsczi Pòlitéchniczi. Òdj. z archiwùm Karna Sztudérów Pòmòraniô

WEJROWÒ. PROMÒCJÒ BRAWĄDÓW JANA DRZÉDZÓNA

6 strëmiannika w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczki w Wejrowie odbëła sã promòcjo ksążczki Jana Drzéddzóna pt. *Baśnie/Brawądë*. Towarził ji wëstòwk òbrazów àutorstwa ùczãstników malarsczégò pleneru w Górze jinspirowónëch jinym dokòzã Drzéddzóna *Twarz Smëtka*.

Pisarstwò Drzéddzóna przëcygnãło do sedzbë wejrowsczégò mùzeùm hùrmã lëdzy, m.jin. bëlë przedstòw-

cë familie – białka Joana, syn Adóm, wnuk Kòrdiòn, przedstòwcë nòùkowi kadrë z Gduńsczégò Ùniwersytetu ë Pòmòrsczi Akademie ze Slëpska, szkòlny ë kaszëbsczi dzejòrze.

Zéńdzenië prowadził Dariusz Majkòwsczi, chtëren téż przëczëtòł pò kaszëbskù wëjimk z jedny brawądë. Wersjã pòlskã zaprezentowa Lucyna Radzimińskò. Adóm Drzéddzón pòdzãkòwòł Anie Dunst z wëdòwiznë KPZ za bëlñã robòtã kòl edicje ksążczki. Wanda Czedrowskò, prof. Jerzi Tréder ë prof. Daniel Kalinowsczi pòdzëlëlë sã z zeszloma wspòminkama ë swòjima przemëslënkama ò J. Drzéddzónie ë jegò pisarstwie. Ò plenerze, jaczi bël w gromicznikù w Górze, òpòwiòdelë direktòr Pùblëczny Biblioteczki w Bólszewie Janina Bòrchmann ë Macéj Tamkùn. Zòs regionalistka

Terëza Szczodrowskò gòda ò jiwrach kòl dolmaczënkù romana *Twarz Smëtka* z kaszëbsczégò na pòlsczi, m.jin. ò tim, jak Smãtk zeżarł w kòmpùtrze dwie piersze wersje jeji robòtë.

Òrganizatorama promòcje bëlë Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenië, Biblioteka w Bólszewie ë wejrowsczë mùzeùm.

Ksążka ùkòza sã starã familie Àutorra, prof. Marie Jentis-Bòrelowsczi ë Jãdwidzi Kirkòwsczi w Wëdòwiznie Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Nalazò sã w ni 20 pòlskich dokòzów Drzéddzóna z jeich dolmaczënkama na kaszëbsczi. Jilustracje zrëchtowała Małgòrzata Miklaszewskò.

rd

Na òdjimkù: tegò dnia mùzeùm gòscëto m.jin. familiã pisarza. Òdj. z archiwùm MKPPIIM

KASZUBSKI PORTAL EDUKACYJNY

WWW.SKARBNIKAKASZUBSKA.PL

ZREALIZOWANO DZIĘKI DOTACJI MINISTRA ADMINISTRACJI I CYFRYZACJI

GDUŃSK. SEMINARIUM PRZÉDNY RADZÉZNĚ KPZ

Ōb czas zéńdzeniŏ Przédny Radzéz-ně Kaszëbskò-Pòmòrsczégo Zrzeszeniŏ, 2 strëmiannika, òdbëło sã seminarium pòswiãconé próbie pòdrechòwaniŏ

zmianów, jaczé Kaszëbi przeszlë pò roku 1989. Wëstąpienia wprowadzającé przëszëkòwelë senator Kazimierz Kleina (ò stónie pòlìticznégò zëcò), Krësztof Barembruch (ò gòspòdarczi stojiznie), Mariusz Szmidka (ò mediach) i dr Sławòmir Bronk (ò kaszëbsczy kùlturze, w tim ò jãzëkù).

Ōbgòdka, w chtërny jakno pierszi głos zabrół Jón Wërowińszci (w latach 1994–1998 przédnik Ōglowégò Zarządu KPZ, terò wicemarszòlk Senatu RP), pòkòzała, że z jedny starnë Kaszëbi jakno pòspòlnota czëją redotã

z dobiwków, z drédzi starnë widzą mùszebnotã dalszych zmianów i robòtë nad zjiscenim célów wëznaczonëch chòcë w ùchwólënkù II Kaszëbsczégò Kòngresu z 1992 r. Wòrt dodac, że wërazã wdżaczność Kaszëbów za przemianë, jaczé dokònalë sã pò 1989 r., bëła latosò pielgrzimka Kaszëbów do Zemi Świãti.

K.G., tłom. KS

Na òdjimkù: ùczãstnicë seminarium dzelëłë sã swòjima mëslama ò rozmajitëch sprawach spòlëznowi zrzeszeniowi rësztotë. Òdj. K.G.

SOMÒNINO. ZÉNDZENIÉ W PÒÉTICZIM KLIMACE

Jak kòżdégò rokù, nòlëznikòwie i lubòtnicë somònińszégò partu KPZ pòtkelë sã na pòëticznym wieczòrkù w Gminnym Ōstrzòdkù Kùlturë. 7 strëmiannika specjalnym gòscã bëła kaszëbskò pòëtka i deklamatorka Ida Czajinò. Deklamòwała dokazë Jana Karnowszczégò, Aleksandra Majkòwsczégò, Jana Drzëdzdżona, Jana Zbrzëcë,

Elżbiëtë Bùgajny i swòje, m.jin. „Wërwasë aniola” czë „Dawid i Batszeba”. Dlò wszëtczich bëłë to niezabòczonë sztòtë z kaszëbską pòëzją.

E. Bùgajnò, tłom. KS

Na òdjimkù: pòëticzni wieczòrk bëł tãż lëżnotã do òbgòdków przë kawie i arbace. Òdj. z archiwù KPZ part Somònino

GÒRCZENO. SZKÒLENIÉ LIDERÓW KPZ

Przedstòwcowie partów Kaszëbskò-Pòmòrsczégo Zrzeszeniŏ pòtkelë sã 8 i 9 strëmiannika w Gòrczënie (kòl Kòscérznë) na szkòlenim. Ōb czas dwadniewégò pòtkaniŏ liderzë partów pòdrechòwelë swòje dzejanié w ùszlim rokù i przedstawiłë planë na lato-sy rok.

Przédnik Ōglowégò Zarządu KPZ Łukasz Grzãdzëcczi gòdòł ò wënikach slédnégò pòwszëdnégò spisënkù przeprowadzonégò w 2011 rokù przez GUS. Pòwiedzòł ò nòbarzi drãdzych sprawach tøkajacëch sã zëcò Kaszëbów i Pòmòrzonów. Zaczãł tãż òbgòdkã ò wëzwaniach, jaczé stòwił przed Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim 2013 rok.

Drédzi dzëń zéńdzeniŏ pòswiãcony bëł m.jin. pòdrechòwanimù zmianów w pòmòrsczim strzodowiszczu, a tãż dobiwków Kaszëbów i Kòcewiòków pò rokù 1989. Wiãcy gòdonë bëło ò tim w tematicznëch karnach, pòswiãconëch ekònomicznym, gòspòdarczim, kùlturalnym i pòlìticznym sprawóm, a tãż rozwijowi szkòłowiznë i mediów. Pòtkanié skùńcziłë przëbëcë rekòstrukcyjny grëpë dzejający przë Stowòrze Twierdzë Chelmnò. Historiczny òdtwòrcowie nawlëkają do tradicji i zwëków 66. Kaszëbsczégò Regimèntu (pòl. Pułk) Piechòtë m. Marszałka Józefa Piłsudsczégò. Wòrt wspomnac, że historiŏ ti wòjskòwi jednostczy sygò rokù 1919. Twòrzëlë jã Kaszëbi-Pòmòrzonie biòtkujący sã rëchli w wiòlgòpòlsczim pòwstanim. Kaszëbsczy Regimènt bròł ùdzél w przëjmòwaniim Pòmòrzo w 1920 r.

jb, tłom. KS

Na òdjimkù: òb czas szkòleniŏ przëdników òstalë wëłożonë nowë wëzwania i zadania na 2013 rok. Do Gòrczëna przëjachało wnet 70 przedstòwców KPZ. Òdj. D.M.

LÉZENO. KRZIŻEWÒ DROGA PÒ KASZËBSKÙ

W lëżyńsczim kòscele pw. sw. Wawrzinca 15 strëmiannika òdbëła sã krziżewò droga w rodny mòwie Kaszëbów.

Pòprowadził jã probòszcz parafii ks. Jón Minkewicz. Rozmësztania czëtëlë aktorze Regionalnégò Dramaticznégò Tëatru

z Lëzëna. Ō mùzycznã stronã miòł starã chór Lutnia.

jb, tłom. KS

LĚZĚNO. „BĚTOWSCZĚ STRŌSZCZI” NA DZĚŃ JEDNOTĚ

ŰroczĚnĚ sparlăczonĚ z Dniă JednotĚ KaszĚbŏw w LĚzĚnie ōdbĚlĚ să 16 strĚmiannika. ZaczălĚ să msză w kŏscele sw. Wawrzińca w jinten-cji jednotĚ KaszĚbŏw. Pŏzni zebrŏny przeszlĚ do Spŏdleczny SzkŏlĚ m. Le-

cha BădkŏwsczĚgŏ w LĚzĚnie, gdzie zaczął să artisticzny dzĚł. Gŏscŏm gra-ła ōrkestra GŌK LĚzĚno. NŏwŏzniĚszym pŭnkťă wieczoru bĚł przedstŏwk AmatorsczĚgŏ KaszĚbsczĚgŏ TĚatru KaszĚb-skŏ-PŏmŏrsczĚgŏ Zrzeszeniŏ z Chŏni-

cŏw zatitlowŏny „BĚtowsczĚ strŏszczy” w reŹ. Felicje z Baskŏw BorzĚszkŏwsczi. Jestkŭ przĚrĚchtowałĚ bialczy z KGW w LĚzĚnie.

jb, tłom. DM

CZELNO. CHŌRĚ Z CAŁI PŌLSCZI

16 strĚmiannika w kŏscele sw. Wŏj-cecha w Czelnie ju 7. rŏz ōdbĚł să Fe-stiwal Wiŏlgŏpŏstny i Pasyjny SpiĚwĚ. Jak kŏdzĚgŏ rokŭ, ōb czas festiwalu na binie prezentĚjă să chŏrĚ z całĚgŏ kraju. Artisticznŏ RadŹĚzna Festiwalu, w jaczi naleŹlĚ să ks. dr hab. Rŏbert Ka-

czorowsczi (prĚdnik), prof. Ana Fiebig, Wiktoriŏ Batarowskŏ, Barbara Lewic-kŏ-Wŏjczyk, Tomŏsz Fŏpka i Arkadiusz Wanat, przĚzna Grand Prix – nŏdgrodă WejrowsczĚgŏ StarostĚ i Wŏjta GminĚ SzĚmŏld – karnu ART`N`VOICES z Wej-rowa. I mŏł dostŏł ōd nich Dekanalny Chŏr m. bĚ Jana Pawła II w Czelnie (di-rigeŇt: KrĚsztof Brzozowsczi), II mŏł ex æquo – Schola Cathedralis Thoruniensis z Tornia (dirigeŇt: Dawid Wesołowsczi) i Chŏr Cantores Minores Geddanenses z Gduńska (dirigeŇt: Ęwa Mazur), III mŏł – Chŏr Bursztynowa Nuta z Gdini.

Specjalnă Nŏdgrodă za nŏlĚpszĚ wĚkŏnaniĚ prowadĚnĚgŏ dokazu Ra-dŹĚzna dała parafialnĚmŭ chŏrowi Sw.

TrŏjcĚ w Elblăgŭ (dirigeŇt: Eliza Kacz-marczik), nŏdgrodă dlŏ nŏlĚpszĚgŏ parafialnĚgŏ chŏru dosta Schola Pa-dre Pio z Gduńska (dirigeŇt: Agata Le-pek), wĚprĚdĚnieniĚ dlŏ nŏlĚpszĚgŏ kaszĚbsczĚgŏ chŏru ōstało przĚznŏ-nĚ karnu Morzanie z Dăbŏgŏrŏzŏ (di-rigeŇt: PrzemĚslŏw Stanisławsczi), a na wĚprĚdĚnieniĚ dlŏ nŏlĚpszĚgŏ mŏdŹĚznŏwĚgŏ karna zasłŭŹa Schola ARMIA PANA z Źukŏwa (dirigeŇt: Bar-bara Wesołowskŏ).

Specjalny Dyplom Jury za inspiru-jăcĚ prowadzeniĚ chŏru dosta Jŏzefa SiudaczĚŇskŏ-Babicz.

jb, tłom. DM

Ōdj. T. Fŏpka

SUCHY DĄB. NIE TYLKO HISTORIA...

W Zespole Szkŏł w Suchym DĚbie 16 marca odbyła siĚ III sesja popular-nonaukowa o tematyce Źuławskiej. Uroczystŏść zainaugurowali dyrek-torka ZS w Suchym DĚbie Aleksandra Lewandowska, wŏjt gminy Suchy Dăb

Barbara Kamińska i prezes ZKP w Tcze-wie dr Michał Kargul. Wszyscy zebrani wysłuchali prelekcji poŹwiĚconych nastĚpujăcym tematŏm: 150. rocznica wybuchu powstania styczniowego (dr Michał Kargul), Katolicy i protestanci – podobieŇstwa i rŏżnice (ks. Krzysztof Zdrojewski), Dzieje Steblewa – wsi na Źuławach GdaŇskich (Tomasz Jagielski).

Uczniowie ZS w Suchym DĚbie, pod kierunkiem nauczycielki przyrody Katarzyny Chajek, zaprezentowali doŹwiadczenia i eksperymenty przyrod-niczo-chemiczne. Warto zaznaczyć, Źe wiedŹĚ pogłĚbiajă, uczestniczăc w za-jĚciach Odysei Umysłŏw, ktŏra jest re-

alizowana w szkole ze Źrodkŏw Unii Europejskiej. Widzom bardzo spŏdoba-ły siĚ doŹwiadczenia mŏdych naukow-cŏw, nagrodzono ich zatem rzĚsistymi brawami. Zebranym zaprezentowano rŏwnieŹ nowy, szŏsty numer „Tek Ko-ciewskich”.

Pŏ przerwie uczestnicy sesji udali siĚ do Steblewa, gdzie zwiedzili miej-scowy koŹciŏł, poznajăc jego historiĚ, oraz Źuławskie domy podcieniowe.

Tomasz Jagielski

Na zdjĚciu: jak co roku zainteresowanie sesjă naukowă w Suchym DĚbie byĚo duŹe. Fot. Jacek Cherek

LĚZĚNO. GIMNAZJALĚSCĚ Ō KASZĚBACH I PŌMŌRZIM

W Gimnazjum m. KaszĚbskŏ-Pŏmŏrsczych Pisŏrŏzŏw w LĚzĚnie 16 strĚmiannika ju 10. rŏz ōstŏł zŏrganizŏwŏny Gimnazjalny KŏŇkurs WiĚdŹĚ ō KaszĚbach i Pŏmŏrzym

w ōbrĚmieniu KaszĚbsczĚgŏ Sejmikŭ. Do LĚzĚna przĚjachełĚ uczniowie z 19 szkŏłŏw z rozmajitĚch pŏwiatŏw. Pŏ ōstri biŏtce w finale dobiwcă X KŏŇkursu ōstała AgnĚszka Mielewczik

z GŏwidlĚna, II plac zajăła Ana BŏŇk z LĚzĚna, a trzeci Małgŏrzata StĚczew-skŏ z MrzĚŹĚna.

DM

CEWICE. MAJĄ SWOJĄ STANICĄ

16 stręmiannika uroczystą mszą swiatą w kōscele pw. sw. Jacka w Maszewie Kaszëbi z gminie Cewice razã z rōczonyma gōscama swiatowelë nadanië stanicë Kaszëbskò-Pòmòrsczëmu Zrzeszeniu w Cewicach. Uroczëzna sparlãczëlë z gminnyma òbchòdama Dnia Jednotë Kaszëbów. Pò mszë, na jacy ks. probòszcz Jerzy Kąkòl pòswiacył

staniã, wszëtcë przeszëlë do Dodomu Kùlturë w Maszewie. Przemarsz szedł za Dãtã Òrkestrã Ziemia Lëborska.

W Dodomie Kùlturë òdbëlë sã przëdné ùroczëstoscë. Pòprowadzëla je Dominika Bardowskò, direktorka Gminnegò Centrum Kùlturë w Cewicach. Na pòczãtk gōscy przëwitòł przëdnik partu, Adóm Nowak. *Tak jak nòrodnò fana je dlò Pòlòchów znakã Pòlsczi – Nòrodu – Zemi, tak stanica, chtërnã dzys jesmë dostelë dlò nòlëzników partu KPZ w Cewicach, je symbolã Naszi Tatczëznë i strzodowiszca. Òd dzys bådze drëchã w czasach òsoblë-wie wòznëch dlò naszi kaszëbsczi pòspòlnotë – pòdczorchnãł òb czas wëstãpieniò przëdnik KPZ w Cewicach. Pòzni òdebròł z rãk Łukasza Richerta, direktora bióra Òglowégò Zarzãdu KPZ, „Akt Nadaniò Stanicë”. Pòtemù bëło*

symbolicznë wbjanië fundacyjnëch gòzdów przez fundatorów.

Pò ti ceremonii przëdny fundator stanicë, to je wójt gminë Cewice Jerzy Pernal, przekòzòł jã nòlëznikom partu KPZ w Cewicach, zebë mògla bëc zaprezentowónò wszëtczim zëndzonym przez stanicowi pòczet. Pò prezentacji bëlë pòdzãkòwania i mowë rōczonëch gōscy. Przëdnik partu na wespółink przekòzòł darczińcom lëst z pòdzãkòwanim i miniaturã diòbelsczi skrzëpiców.

Pò oficjalnym dzëlu na binie Dodomu Kùlturë z artisticznym programã pòkòzãlë sã dzòtci ze Spòdlëczny Szkolë m. Òlimpijczików w Maszewie, karno Mareszczi i Skrzatë z Cewiców, a tãż Dãtò Òrkestra Ziemia Lëborska.

Adóm Nowak, tłom. KS

òdj. Juliò Nowak

CHOJNICE. ŚWIĘTO W CZARNO-ZÓŁTYCH BARWACH

W Szkole Podstawowej nr 7 im. Jana Karnowskiego w Chojnicach w tym roku pierwszy raz obchodzono

Dzień Jedności Kaszubów. 19 marca na maszcie przed szkołą zawisła kaszubska flaga, a w holu, przed portretem patrona szkoły, zebrali się uczniowie klas 0–3 na krótką uroczystość.

Dzieci przysły w żółtych szalikach i z własnoręcznie przygotowanymi czarno-żółtymi chorągiewkami. Na pòczãtk usłyszãły krótkã informacjã o tym święcie, a nastëpnie, przy akompaniamencie akordeonu, odspiewãły „Marsz” Hieronima Derdowskiego. Kilkoro z nich recytowãło wiersze Ewy

Warmowskiej. Na zakończoniu spotkaniã wszyscy zaśpiewãli „Kaszëbscë jezora”.

Dodać należy, że w SP nr 7 od lat prowadzona jest na wysokim poziomie edukacja regionalna, a we wrześniu 2012 r. wprowadzono naukę języka kaszubskiego. Imię patrona wszak zobowiązuje!

JK

Na zdëciu: na pamiãtkę pierwszych òbchòdów DJK zrobiono wespółnã fotografijã. Fot. M. Stanke

KÒSCÉRZNA. NOWI WËSTÓWK W MÙZEUM

Òb czas òbchòdów X Dnia Jednotë Kaszëbów w Mùzeùm Kòscërszczi Zemi òstòł òdemkłi wëstówk pòswiãcony

młodokaszëbóm. Symbolicznã blewiãzkã przecãlë abp Henrik Mùsińsczi, bp Ryszard Kasyna, przëdniczka KPZ w Kòscërsznë Bëjata Jankòwskò i przëdstawcë miastowëch wëszëznów. Wëstówk nalòzò sã w zabët-kòwëch sklepach mùzeùm, w bûdinku dównégò rôtësza.

Òkróm kòscërszczi dzejów rozwiãju młodokaszëbsczi rësznòtë, nalazëlë sã tãż na ekspòzycji òpisënczi przëdstawców Towarzëstwa Młodokaszëbów i jich ùròbk. Nówicy placu pòswiãcëlë

ùtwòrcë Aleksandrowi Majkòwsczëmu i jegò ksãżcë Żëcë i przigòdë Remùsa. Òb czas òbzëraniò wëstówkù mòzna tãż pòslëchac dzëlów tegò romana w rozmajitëch jãzëkach. Na kùpienië zachów brëkòwnëch do ekspòzycji mùzeùm dostało dofinansowanië z Minystërstwa Kùlturë i Nòrodnij Spòdkòwiznë.

jb, tłom. DM

Na òdjimku: maketa, jakò przëdstawciò sztòtòt przëkòzaniò Remùsowi ringrafijã przez kròla jezora. Òdj. J.B.

POSŁUCHAJ POMERANII

www.miesiecznikpomerania.pl/audio

Kaszubska literatura – rozwój czy stagnacja?

13 marca w Ośrodku Kultury Kaszubsko-Pomorskiej w Gdyni w ramach obchodów 50-lecia „Pomeranii” odbyła się pierwsza z zaplanowanych trzech debat. Jej organizatorami byli: gdyński Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, „Pomerania” i Miejska Biblioteka Publiczna.

ANDRZEJ BUSLER

Przedmiotem inauguracyjnego spotkania była literatura kaszubska. Moderatorem dyskusji, do której zaproszono Bogumiłę Cirocką (zastępczynię redaktora naczelnego „Pomeranii”), Elżbietę Pryczkowską (nauczycielkę języka kaszubskiego), Piotra Dziekanowskiego (redaktora naczelnego „Kurieria Bytowskiego”) i Jarosława Ellwarta (właściciela Wydawnictwa Region), był prof. Daniel Kalinowski. Rozpoczął referatem na temat stanu literatury kaszubskiej. Na wstępie zaprezentował jej definicję – według prelegenta literatura kaszubska obejmuje wyłącznie utwory napisane po kaszubsku. Prof. Kalinowski za jedną z bolączek tej literatury uznał małą liczbę twórców i czytelników. Zwrócił także uwagę na kilka zjawisk, m.in. małą intensywność życia literackiego, brak poważnych konkursów poetyckich i prozatorskich oraz słabą krytykę literacką. Kolejnym problemem, jego zdaniem, jest zamykanie się większości kaszubskich literatów w kręgu dawnych wierzeń, wspomnień, czerpanie z przeszłości, przy braku utworów dotykających obecnego świata. Innym negatywnym zjawiskiem jest według niego marnowanie sił na tłumaczenia na język kaszubski dzieł literackich powszechnie znanych. Spore zagrożenie stanowi także adresowanie dużej części twórczości wyłącznie do środowiska szkolnego. A jaka jest największa bolączka literatury kaszubskiej? Według prelegenta to brak dłuższych form prozatorskich, np. powieści; współczesna kaszubska

proza nie przekracza zazwyczaj kilku-nastu stron...

Wystąpienie prof. Kalinowskiego było zacinem blisko trzygodzinnej dyskusji, w której oprócz ww. gości wzięli udział Ida Czaja, Artur Jabłoński, Sławomir Jankowski, dr Jan Mordawski, Mateusz Meyer, Duszan Paździerski, Edmund Puzdrowski i Eugeniusz Pryczkowski. Podczas rozmowy poruszono wiele problemów, m.in. braku zarówno promocji pisania i czytania w świecie kaszubskim, jak i dobrych narzędzi promujących kaszubskojęzyczne dzieła. Jak wynika z przytoczonych faktów, pomorscy księgarze nie są zainteresowani promocją tejże literatury, według nich ona nie ma odbiorców. Brak także profesjonalnych agencji artystyczno-promocyjnych popularyzujących literaturę kaszubską. Według części dyskutantów taka instytucja istnieje. To Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, mające swoje wydawnictwo, obecnie jednak niespełniające tej funkcji, promujące tylko swoje publikacje. Z pewnością dobrym narzędziem promocyjnym, jak mówiono, mogą być media wizualne, niestety jedyny program kaszubski, który obecnie jest nadawany w telewizji publicznej (10 minut co dwa tygodnie...), nie podejmuje takiej działalności. Uczestnicy debaty bołeli również nad tym, że zbyt rzadko się organizuje spotkania i warsztaty literackie dla osób piszących po kaszubsku. Poruszono też sprawę braku zainteresowania kaszubską literaturą poza Pomorzem.

Z pewnością niektóre postulaty zgłoszone podczas debaty w OKKP są trudne do zrealizowania. Ale urzeczywist-

Daniel Kalinowski rozmawia z dziennikarzem Radia Gdańsk. Fot. Ewelina Kroll

nienie wielu z nich zależy przede wszystkim od samej społeczności kaszubskiej. O jej zainteresowaniu tematem świadczy choćby liczba uczestników gdyńskiej dyskusji o literaturze. Wypełniony zazwyczaj po brzegi Ośrodek Kultury Kaszubsko-Pomorskiej, podczas debaty świecił pustkami. W spotkaniu uczestniczyło niespełna 30 osób. Ilu z nas czyta po kaszubsku i sięga systematycznie do poezji i prozy kaszubskiej? Czy gdyby w ostatnim roku pojawił się Szekspir naszych czasów tworzący w języku kaszubskim, świat usłyszałby o nim? Na poszukiwanie odpowiedzi na wiele ważnych (także niezadanych) pytań podczas gdyńskiej dyskusji nie wystarczyło czasu, ale z pewnością ukazała ona złożoność problemu. Część uczestników zgłosiła pomysł, aby kolejne debaty dotyczyły także literatury kaszubskiej. Prof. Daniel Kalinowski zaproponował, aby następne spotkanie poświęcić kaszubskiemu teatrowi.

Debata została zarejestrowana przez Radio Gdańsk. Materiał jest dostępny w internetowym Kaszubskim Radio Gdańsk.

Pòlskô ùczba abò dopinanié tornystra

TÓMK FÓPKA

Cāzci. Cāzci tornyster mòjégò dzesāclatnégò dzecka. Za cāzci. Jò móm tōczel, cobē gò doniesc, a terō to mōlē jesz dzeckō...

Za mòjich czasów tak nie bëło. Tasza bëła lžészō, ale i piechti mùszōł jic pōrā kilometrów do szkōłē. Nierōz głōdnē scērze òd Juńszcich Mari wēchōdzałē na drogā i biwało, że zābiskama chwōtalē za nogōwkā.

A jaczé smiotē bēlē... Taczi mōli gzub pò brzēch sā w śniēg zapōdōł. A jakō pūrgawica... Dēbeltowē ritbergerē i aksle, nierōz pōpiatny bŭcberger. A jak wiater wiōł... Czej mŭcā wzāło w lēft na zēmā, tej przē wēbiéraniō bŭlew sā nalōża. A dōka jakō... Jem renuchno wēszedł do szkōłē i pò gōdżenie drodzi... trafił dodóm na pōdwōrzē.

Ale sā szło i dochōdzēło. Człowiek òprzez ne marsze w tā i wew tā robił sā mōcny w nogach i bēle scyrz z drodzi nie zawrócył. Mùszōł dzēł chŭt-czi wińc z dodomū – to ùczēło pōrządkū, pŭktualnosć i słownosć. Nie bëło kōmórków, smsów i jinēch mejlów.

Licżēło sā słowō. Jak sā ŭgōdōł, tak trzeba bëło zrobic! Do dzysō mōze wēbōczēc spōznieniē, niepōrządk nawetk, ale niesłownosć sā nie zabōcziwō.

Pò drodze, w priwatnym bŭdinkū, kòl Machów, pōzni Jazdżewszcich (na kŭńcu w parafialnym dodomie), bëła ùczba religie. Jo. Niē w szkōłē, bō ùczba ò Bōgŭ to je cos wiācy jak wŭef czē jinō biologio, co jich w swiecczi szkōłē ùczą zwēczajny szkōlny i wēstōwiajā stāpnie. Stāpnie z wiarē wēstawi nama sōm Bōg, czej przinǳe czas. Ō Bōgŭ na zemi gōdō ksādz, bō òn na to je, żebē ò Bōgŭ prawic i tlōmaczēc Pismō. (Wdōrziwōm sobie rozmajitēch „katechētów”, co robilē tzw. zawōdowi awans na mianowōnégò szkōlnégò. Jem bēł przēdnikā ti kōmisje. Mój Tē Panie...).

Tak sobie mēsłā, czē niē za wiele je w tim tornystrze mòjégò dzecka... Je nót co z niégò wērżucēc.

Mōli przēzérk. Sztōle. Kistka na pisadła. Wczasnoszkōłowō edukacjō. Pōrā ksāzżk z pòlsczim, matematikā, historiā, przirodā, fizykā, chemiā, geografiā i astronomiā bēnē. Anielszi. Jinfōrmatika. Religio. Kaszēbszci. Kaszēbszci mùszōł òstać! Zaōstōny w szkōłach òd jaczés 100 lat, ale kŭreszce je. Do tegō jesmē z bialkā wēbrelē tā szkōłā temū, że je mōiō,

A w zdrów cele
zdrów celā.
Czē jakōs tak.

i temū, że prawie tam je dobrō szkōlnō òd kaszēbszczégò. Ōbzérōmē dali. Pòlsczi-ŭrządowi mùszō bēc, anielszi sā przēdō chōcle przē zmiwanim statków dze w eŭropejszczim państwie. Matematika – człowiek codzēnno rechŭje – chce mē òstawic. Całā resztā mōze na jinfōrmacie przerobic. Sygnie to pōzwac: wiēdzō ò swiece. A jesz je wŭef. Niech je. Ōn do tornystra sā nie pchō z cāżkā ksāzżkā.

Wikszi dzēł szkōłē to je prosto zmŭda. Tegò, co je nō-pòtrzēbniēszi, tak pò prōwdze ùczy nas žēcē. Praktyka. Czāsto nabiwōmē ŭmiejātnosć, jaczé wēzwēskiwōmē przē jinēch leżnoscach. Chōcle mŭzyka baro sā przēdōwō, co jā

ze szkōłōw wēkarowelē ti, co pewno (pò)slēchŭ ni mie-lē. Spiēwaniē, czē w chōrze, czē solo, czwiczci pamiāc, głos i pōstawā. Na próbē je mùsz przēchadac – zōs pōrządk z zē-garkā. Spiēwōk wēzdrzi jak człowiek. Chłopi sā pōrządko òbstrzēgli, a bialczy sā nie malējā (mōze czasā te miastowē, ale pērznā leno). Taczi chōrzi-sta je lepi òblōkli jak wiksi dzēł nēch „gwiozdów za pól

dētkā...” A kŭli znajomōscōw a miłēch sztōtów przez taczé pōspōlnē mŭzykowaniē sā zrodzēło...

Wiācy mŭzykowaniō w szkōłē!

I robōtē z całā! Wanodzi piechti, kōlowē, szlachama czegōs abò kōgōs, bieganiē, skōkaniē, spōrtowē miōnczi, cēsكانيē w dōł, strzēlaniē do cēlu, pliwaniē. Tegò wiele, bō spōrt dōwō mōcniēsziē całō. A w zdrów cele zdrów celā. Czē jakōs tak.

Jak mēsłita, pōslēchō mie chto? Jaczi mądrzela z Warszawa, czē jinégò kŭratorium, co wiē lepi, jaczé je mōje dzeckō i co mŭ sā w žēcy przēdō?

Wierā niē, bō co òni bē robilē, czej starszi bē sami rżādzēlē ùczbā swōjich dzōtk? Czēdē bē sami sobie tzw. programōwē spōdlē twōrzēlē... Jesz bē taczi rodzyc sobie przēwłaszcził państwōwē dzeckō... I co tej?

Mōkō mie sā mekcy, że ta całō szkōłā je leno pò to, cobē szkōlny mielē co robic. Czejbē szkōłā bëła pò to, cobē ùczēc dzecy – wiācy jak pōłowā szkōłōw bē mùszōł zamknac. Mē bē mielē mniēsziē pōdatczy do płaceniō, a dziecnē tornystrē bē sā dalē czēsto letkō dopnāc...

Naju z brifką nowòtwòrowanié

RÓMK DRZÉDZÓNK

– Zymkù, zymkù, dze të jes – ùczu! jem z daleka wòłanié brifczì, jaczi bez smioté cēsna! na kòle krótkò mòji zatacony na zbèrkù Pèlckòwa chatinczi.

– Dze! të jes, dze! të jes! – wò!łò! zmarachòwóny, a zymk z lasa òdpòwiòdòł mù pòmionā w anielsczì gòdce: – Yes, yes, yes!

Në cèż, taczé czasé, chtèż chce swiatówcā bēc, mùszi rozmiec pò anielskù chòc czile słów rzec. Nawetka nen pòmion w lese schòwóny.

Mùszi wiedzec, że brifka jakno Echtpèlckòwiòk baro z nā anielszczinā biòtkùje. Nòwicy z nā zagnieżdżoną w gąbkach swòjich gwòsnèch dzòtków.

– Wiész të co – pòwiòdòł mie czedēs zajiscony. – Pò anielskù tima ùnuzlātama letkò przèchòdò rzec dzàkùjā, wèbaczē i proszā, a pò pèlckòwskù òne jakbē nèch słówów nie znalē. Tē ni mōsz pòjācégò, jak mie to gòrzi! Zdrzi, jakā jò móm pajā, òd negò dèrchnégò dolmaczeniò, spùchlā.

– Dòjże pòkù – rzekł jem do niego – të bē miòł bēc ròd, że ne twòje dzecątka są taczima bèlnyma pòliglotama.

– Bēc ròd? Tē nie wiész, co gòdòsz. Jak mie chto fankjuje, tej... sory, ale jò móm chāc mù zaròzka jednégò wlēmici!

– Tak nie gòdòj, dzysdnia mùszi cèżē jàżēczi znac. Ne twòje w swiat pùdā, tej... beeee, ē meeee, wiedno a wszādze sā dogòdajā. Nié tak jak mē, ani beeee ani meeee. Kò anielsczì, niemiecczi, szpańsczi, francèsczi, jitalsczì – bez nich teròzka jak bez jàżèka w gābie.

– Do te jesz chińsczi... kò ti trzimā sā mòckò. Jo, jò sā z tobā zgòdzā – na sztòt brifka zgòdzyl sā ze mnā – ale nie mēsłisz të, że ti cèżēnē w najim jàżèkù je za wiele? Ne wszètczē sory, fenkju, fakju, srajle a majle...

– Nie wiém, cèż to są ne twòje srajle, ale majle të sòm wierā sélòsz? – zasmiòł jem sā glosno.

– Wstid a sromòta... sélajā – brifka zwiesyl mùniā – a cèż móm zrobic? Kò mē nó to ni mómē niżòdnégò pasownégò słowa. Jò nawetka mēsłòł, zebē co wēmēsłèc... ale nick jem nie wēmēslił.

– Napiszē w ti sprawie do Radzèznē Pèlckòwsczégò jàżèka – zabédowòł jem. – Tā są mòcnē w nèch sprawach głowē, mòże co doradzā?

– Jò do nich majłowòł, ale ti mie òdpiselē, że majl jakò majl je bèlny, bò jinter-nacjo-nali-sticzny – wèjikòł brifka – ē nie je nót ùsadzac niżòdnégò nòwòtwòra. Bédowelē mie tēż, jak mie co w majlu nie pasérēje, zebē jò internetowē lèstē sélòł.

– Ilèstē! Prosté a genialné!

– Cèż?

– Ilèst. „I” jak internetowi plus lèst jak lèst, razā ILÈST!

– Jaczèż pèsznē słowò të mōsz wēmēsłonē! – achtnāł mie brifka. – Ilèst swòjskò brzēmi. Tē to mùszisiz òpatèntowac. Zarò, zarò, czej të jes w nowòtwòrzenim tak dobri, tej rzeczē mie, jak të bē jinaczi pòzwòł mòbilkā.

– Mómē doch szauertelefon.

– Eeeee – skrzèwił gābā brifka. – Cèż za niedoczènièlc mò to wēmēsłonē? Szaùer wszètczima kòjarzi sā z przisznicā.

– Ciebie nie dogòdzysz. Tej mòże trāczniòk? „T” jak telefon plus rāczniòk òd rāczì. Telefon, co sā jegò w rāce trzimò.

– Genialné! – pòklepòł mie brifka pò chrzèbce a zachācył: – Dawòj dali.

– Cèż të bē chcòł jesz wiedzec?

– Esemes?

– To je krótczē wiadło... sélonē za pòmòcā trāczniòka... Hmmm, mòże kèwò? Skrócènk òd krótczē ē wiadło.

– Kèwò? Pewno, że kèwò! Krótczē, bèlnē a swòjścē. Tē jes jak eùgeniusz!

– Eùgeniusz? Ni mōsz të mie z kim pòmilonē?

– Ale dze! To je mój nowòtwòr! Eùgeniusz – pèlckòwskò wikipedijò! Tēż fèjno, nié? „Eù” jak... hmmm, eùrudita plus geniusz jak geniusz – brifka wezdrzòł nó miā, a rzekł: – Bèlnē je to naju nowòtwòrowanié, bèlnē a brzadné. Ma dwaji ne wszètczē anielsczē słowa z naju swiāti pèlckòwsczì gòdci wènèkómē! Jakbē të jesz co wēmēslił, tej sélòj mie swòje ùdbē ilèstā abò trāczniòkā kèwò – mdze chùtni..

Nie wiém, czemùż tak przèszłò, ale nick wicy ma dwaji ju nie wēmēsłèlē. Pòrā dni minā a mē jak dówni sélalē do se majle i esemese ē gòdalē przez mòbilkā. A pòmion wcyg, miast pò pèlckòwskù òdpòwiadac, w anielsczì gòdce z lasa hòłowòł: yes, yes, yes! Kò nie bēł to nasz swòjszì pòmion, le swiatowi, a temù zamknāc gābē nijak sā nie dò.

Në cèż, taczé czasé,
chtèż chce swiatów-
cā bēc, mùszi
rozmiec pò anielskù
chòc czile słów rzec.

MŮLK

CHĚCZ KASZĚBSKŌ

- Regionalnŏ restauracjŏ
zbùdowŏnŏ na tradycyjny ōrt
- Bédĕjemĕ jestkù z kaszĕbsczi kùchni,
a též baro smaczné swŏjsczé worztĕ
- Co niedzielã wĕstãpĕ kaszĕbszczich kapelŏw
- Őrganizĕjemĕ leżnoscowĕ jimprezĕ, wiesoła, roczĕznĕ
- Zagwĕsniwŏmĕ cateringŏwã òbslĕgã

Kaszĕbskŏ regionalnŏ restauracjŏ

MŮLK – Chĕcz Kaszĕbskŏ

Szas. Kaszĕbskŏ 63, 80-209 Miszewkŏ

Tel. +48 58 728 41 92; mòb. +48 662 252 208

restauracja@mulk.pl; www.mulk.pl

Jŏdã robimĕ z sercã!

Boże, ci, co w naszej CHĚCZY bywają,
czego nam życzą, niechaj to samo mają...

SWOJE
POKOCHAJCIE

19.05.2013

GODZ. 10:00

WSTĘP WOLNY

KASZUBSKO-
POMISŁANSKO-
PRZEGŁAD
ORKIESTR
DĘTYCH

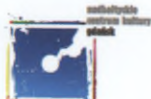
KOLBUDY
GMINNY STADION
BUFET OBFICIE ZAOPATRZONY

Organizatorzy:

Współorganizatorzy:

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

ZRZESZENIE
KASZUBSKO-POMORSKIE
ODDZIAŁ / KOLBUDY

Dofinansowano ze środków Ministra
Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Patronat Honorowy:

Sponsorzy:

Marszałek Województwa Pomorskiego
Mieczysław Struk

Prezes Oddziału Wojewódzkiego
Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP
Stanisław Kochanowski

Wójt Gminy Kolbudy
Leszek Grombala

Prezes Związku Gmin Pomorskich
Błażej Konkół

Starosta Powiatu Gdańskiego
Cezary Bieniasz-Krzywiec

Gmina Spółdzielnia
„Samopomoc Chłopska”

STEGNA

Redakcjô:

*Słôwk Fòrmella
Łukôsz Jabłôński
Dariusz Majkòwsczi
Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Bòżena Ûgòwskô*

Jãzëkòwô kòrekta:

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Òbktòdka:

Macéj Stanke

Kòntakt:

*Sz. Straganiarskô 20-23
80-232 Gduńsk*

Wëdôwca:

*Zarząd Ôgłowi
Kaszëbskò-Pòmòrsczégo
Zrzeszeniégò*

Redakcjô zastrzégô so prawò
do skrócënkù i òbròbianiégò
nadesłónëch tekstów

Spisënk zamkłoscë

- 1. Wstãp**
- 2. Kôrbiònka z aniołã**
W. Mëszk
- 9. Cegła na cegle**
G. Schramke
- 18. Bibliô dlô dzecy. Dzeckò w kòszikù**
A. Majkòwskô
- 20. Zeżarté dzeckò banowi rewòlucje**
(dzél 12.)
S. Fòrmella
- 23. Spiãcé wòjskò**
L. Gòłãbk
- 31. Przemisł II**
R. Chrzanowsczi
- 35. Wiksowanié**
E.E. Prëczkòwscë

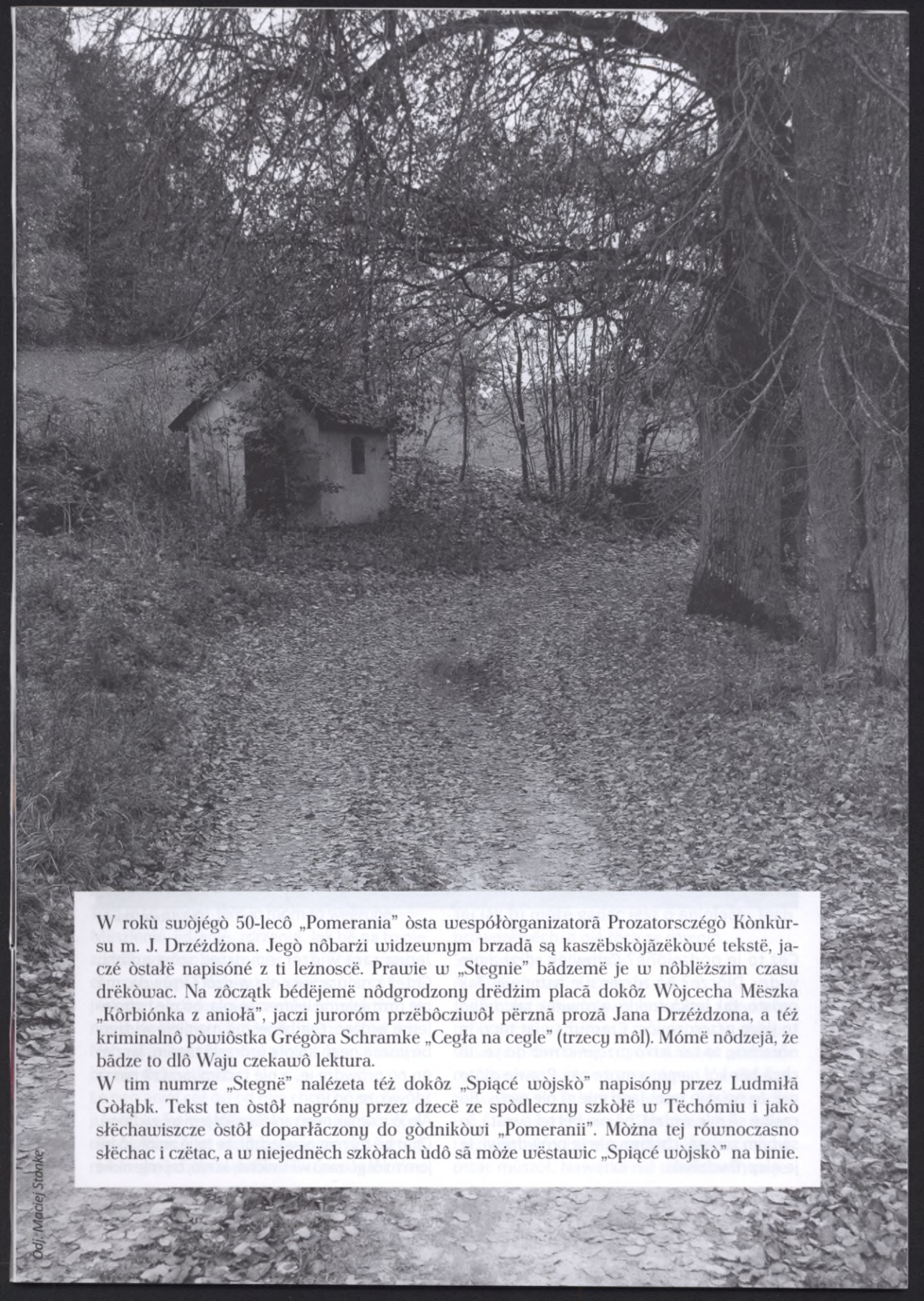
Darmòk dodòwk do miesãcznika

POMERANIA

(wëchôdô co trzë miesãce)

Wëdanié ùdëtkowioné bez
Minystra Administracji i Cyfryzacji

W roku swòjégò 50-lecò „Pomerania” òsta wespòlòrganizatorã Prozatorszczégò Kònkùrsu m. J. Drzéżdżona. Jegò nôbarzi widzownym brzadã sã kaszëbskòjãzëkòwé tekstë, jaczé òstałë napisóné z ti leżnoscë. Prawie w „Stegnie” bãdzemë je w nôblëższym czasie drëkòwac. Na zòczãtk bédëjemë nôdgrodzony drëdżim placã dokòz Wòjcecha Mëszka „Kòrbiònka z aniołã”, jaczi juroróm przëbòdëziwòł përzniã prozã Jana Drzéżdżona, a téż kriminalnò pòwiòstka Grégòra Schramke „Cegła na cegle” (trzecy mòl). Mómë nôdzejã, że bãdze to dlò Waju czekawò lektura.

W tim numrze „Stegnë” nalëzeta téż dokòz „Spiącë wòjskò” napisóny przez Ludmiłã Gòłąbk. Tekst ten òstòł nagróny przez dzecë ze spòdleczny szkòłë w Tëchòmiu i jakò slëchawiszczë òstòł doparlãczony do gòdnikòwi „Pomeranii”. Mòzna tej równoczasno slëchac i czëtac, a w niejednëch szkòłach ùdò sã mòże wëstawic „Spiącë wòjskò” na binie.

Wòjcech Mëszk

Kôrbiónka z aniołã

Ōdj. Maciej Stanke

Cëż to je pòdzejóné? Człowiek zdrzi a nie widzy. Dlôcze? Bò zdrzec nie rozmięje. Tak prosto, tak letkò rzekłé, a równak tak drãgò to jidze przerozmiôc. Czemùż swiat taczì je nòremny, że tak letkò przëjimò mie do se. Jò chcã bëc kòl niego, a mòże nié. Prawie dlòte nié, że swiat je taczì, jaczi mie sã nie widzy. Bò czejbë sã mie widzòł, bë nie bëł tej swiatã, le swòjim swiatã, chtëren nie je pròwdzëwi, le je niepròwdzëwi.

Jedną razą widzòł jem przed sobą anioła. Chtëż z naju anioła nie widzòł? Pròwda, më nie rozmięjemë widzec anioła, bò nie rozmięjemë widzec. Czejbë jesmë rozmielë widzec, bë jesmë negò anioła ùdrzelë taczim, jaczim òn pò pròwdze je, a nié taczim jaczi sã nama zdòwò, że òn je.

Ale jò równak negò anioła miòł jem tej widzóné. Chto bë tej mie pòwiedzòł, że to je aniòł, jò bë jem miòł gò zarò wësmiòné, le nié, tej mie nicht

nie rzekł, że to je aniół, bò aniół nìcht chùdzy widzóné ni miół. A jò sã tej spitół negò aniół:

- A czemu tã do mie terò tu przëszedł?

- Bò tã rozmiejesz mie widzec – òn mie na to òdrzekł. - Ale lëdze jinszi mie nie widzą.

- A mòże mie sã równak zdówò, że jò ce widzã – jò mù na to òdchlastnął. - Doch aniół nìcht chùdzy widzóné ni miół.

- Czejbë jes mie nie widzòł, më bë ze sobą dzy-sò nie kòrbilë, a tak skòrno ze sobą kòrbimë...

- Në jo, mòsz pròwdã...

I tak më sã tej rozeszlë. Pòzdni jò gò ju nigdë widzóné ni miół, le no zéńdzenié ju we mie pòstało.

Jò so szedł wedle płota. Czemù jò jidã wedle płota, doch móglbëm jic czësto jinaczi? Taczë pëtania wiedno wkół naju są, le wiedno nie ùdostòwają òdpòwiedzë. Bò na cëż më mómë òdpòwiòdac na pëtanié: Czë mùszã jic wedle płota? Kò wiedno wòźniészé pëtania wëmògają òdpòwiedzë: Kùli jò z te bãdã miół? Czedë tã przinãdziesz? Czemù tej ce nie bëło? Ale pëtanié òrtu: Czemù jò jidã wedle płota? – tëch pëtaniów më sã pò pròwdze bòjimë. Bò czejbë chtos sã naju tej zapitół tak pò pròwdze: Czemù jidzesz wedle płota? – tej to bë nama zdruagnãło do samégò najégò bënë. I tej cëż? Tej pò pròwdze człowiek nie bëłbë ju taczì redostny. Nié, taczì redostny na gwës bë ju nie bëł.

Tak tej jidã dali a zdrzã. Jidzenié wedle płota i zdrzenié to ju bùten bùtna. Tak bë tej rzekłë. Le nie chcącë czëc òdpòwiedzë, nìcht sã mie nie zapitół, ò to czemu jò jidã wedle płota i zdrzã. Terò jò so mësłòł, terò jò móm to wëgróné.

Mëszenié, jidzenié, zdrzenié. Jak bë na to nie zdrzòł, wiedno mùszã bëc razã. Chtos chto le czurpie, nigdë nie mdze miół mòcë tëli, bë jesz do te zdrzec, a jesz mëslec przë tim, to nie je do zrobieniò dlò wòźniészégò òd mie. Nen wòźniészì nie mdze mësłòł, bò nie pùdze, bò nie mdze zdrzòł.

Le nen aniół cëż òn òd mie chcòł? Czemùz òn ju wiãcy sã nie pòkòzòł? Le czemu mie niżòdnégò pëtaniò tej nie dòł, na jaczë jò bë mógl mù na gwës òdpòwiedzec? Òstawił mie z tim.

Tej jò mùszòł spac. Wiedno, czej dzérn sã kùń-czi, mùszì jic spac. Le w spikù mòże zòs òn przinãdze. Le òn nie przëszedł. Tegò jò jem sã doznòł. Bò òn przëchòdò nié w spikù, le tej czej człowiek gò ùdrzec mòże. Në, jakùz bë òn miół przinãc w spikù? Doch, czej bëm sã reno zbùdzył, tej jò bëm na gwës pòmësłòł, że to snicé i rojenié jaczës bëło. Nié, òn przëszedł na jawerny òrt, pòkòzòł mie sã taczim, jaczim òn pò pròwdze je. Nié zòdné to snienié, le pròwdzëwò pròwdã.

Òd negò czasu ju nie darwóm pitac, czemu wedle płota jidã. Nié. Terò ju nié. Gadac jò rozmiejã, le mówienié je dlò mie za drãdzé.

W gòdanim jidze wszëtkò pòwiedzec, a mòże tak do kùńca jaz wszëtczégò sã i nie dò...

Le no mówienié...

Mówienié òstòwióm...

Jo, tak jò robiã. Czedës jò chcòł mówic, wiele mówic. Ze wszëtczima i ò wszëtczim. Terò jò jem sã równak dobròł, że mówic wiãcy nie mdã. To ni mò niżòdnégò szëkù. Czejbëm tak pò pròwdze chcòł dali mówic, to jò bë jem nie bëł sobą. Jò bëm mùszòł ùdawac kògòs czësto jinszégò.

I terò jò so pòmësłòł, że nie mdã zdrzòł, czë chtos chce ze mną mówic. Mdã gòdòł. Gòdanié nie je taczë jak mówienié. Mówic mòzna flot bëleco, a bëlejak. Le gadac nìcht ze mną nie chce. Czemù? Bò mùszòłbë gadac ò tim, dlòcze sã jidze wedle płota, czemu sã przë tim mësli i do te jesz na to wszëtkò zdrzec mùszì. Nié, taczì gòdczi równak nìcht pròwadzëc bë ze mną nie chcòł.

Tej jak tu mòże gadac jesz ò aniółach. Tëch pròwdzëwëch, a nié tëch ze snieniò.

Swiat wej je pòdzeloný.

A chtëż gò dzeli, skòrno je jeden?

Jeden ten pròwdzëwi z aniółama i nen nie-pròwdzëwi z aniółama ze snieniò. Le skòrno swiat je pròwdzëwi, to ni mòże bëc pòdzeloný nawetka na ten z aniółama i z aniółama ze snieniò. Bò mùszì bëc jeden. Ten òd gòdaniò i ten òd mówieniò. Ten mùszì bëc jeden i ten sòm. Ten jistny je pròwdzëwi i taczim bë òstac mùszòł. Nawetka nié tëli mùszòł, co je.

Je jeden... Skórno je jeden to czemu są dwa, abò jinaczi czemu zdôwają są bęc dwa? Bò to zdôwanié zdôwò są bęc lepszé, barzi naje, krodzy naju. Le zdôwanié je wiedno zdôwanim. I taczi pòstónie. Nie bądze jinszé, bò bądze le wcyg zdôwanim.

Wësniomy człowiek szedł wedle płota. Zdrzół w swòjim snienim i rojił. Zdôwało mù są tej, że pò prôwdze jidze, że pò prôwdze mėsli i pò prôwdze zdrzi.

Le nié, to bėto snienié. Prôwdzėwé snienié.

- Czemù tē jidzesz wedle negò płota? - Na te słowa jô jem są prawie zwrócył. - Czemù tē tądka jidzesz? - Jô są wërazno jemù przēdrzół. Tej jem pòmėsłół. „Jô doch cebie równak nie znajā”.

- A czēj tē jes? - jô jem nie wiedzół, cēj jô móm na to òdrzeknāc i le wcyg są na niego zdrzół.

- Czēj tē jes? - pòwtórził jesz rōz.

- Jô jem òd Sztencłów. Wē mie doch nie znajece - tak krótkò jô mù òdrzekł, mēsłacē, że òn ju wiācy gadac ze mnā nie mdze chcół dali.

- Jô ce tuwò wedle płota jidācégò jesz widzóné ni miół - rzekł do mie czēsto zdzėwiony.

- Nié, bò jô tu jidā pierszi rōz... - nie wiedzół jem jak dali na gòdkā cygnāc.

- Púc le z nama, tam są rēbē. Andrzej i Zoszka ju tam szlē - cygnāł. - Òni gwēs so sami radē nie dadzā.

Skórno jô to czuł, za baro nie wiedzół jem, cēj jô na to móm mù òdpòwiedzec. Doch kòzden mòže jic za nyma rēbama. Le czemu jô móm tam jic. Skórno òn mie równak nie znół... Tak jô gò òstawił i szedł dali, a òn nick na to nie rzekł i tēj szedł, na gwēs do Andrzeja i Zoszki.

Długò jô ò tim mėslec mūszył. Òn do mie gòdół, jô z nim gòdół, a równak jem szedł. Ne słowa ny naji kòrbiónczi syglē, bē jem są òwiedzół wszētczégò. Òn rozmiół gadac, jo, to sygnie. Ne dwa, trzē zdania sygnā, bē pòkòrbic. Lēdze czedēs rozmielē lepi gadac jak dzysò.

Serce są òdmikò, dēsza wòłò za aniołā. Nié za tim ze snieniò, le za tim prôwdzėwim. Mòže

òn jesz czedēs przińdze. Le òn tu prawie je. Nen prôwdzėwi, nié ten ze snieniò. Skórno je, tej dlòcze... Nié, òn je i to sygnie. To pò prôwdze sygnie. Czejbē gò nie bėto, tej tacze pētanié - dlòcze? - miałobē jaczi szēk, a skórno òn pò prôwdze je, tej ni mūszi ju gò ò to pētac. To bē ni miało niżódnégò szēkù. Bėto bē bűten szēkù. Òn pò prôwdze tuwò je. A tej dlòcze je tak cernò, skórno òn je?

Bò zdrzenié nie je zdrzenim, le wcyg je rojenim. Bò czejbē zdrzenié bėto zdrzenim, to nie bėłobē negò rojeniò. Bėłobē czēstim zdrzenim. A czejbē bėto czēstim zdrzenim, to bē ju pò prôwdze syglò. Jo, ju wiācy nie bėłobē nót. To bē ju syglò.

Tak tej jô chcā pò prôwdze zdrzec na nen swiat niepòdzielony, swiat jeden. Swiat jedurny. Taczi, jaczi òn pò prôwdze je. Mój swiat. Mój prôwdzėwi swiat. Swiat aniołów i swiat lėdzy. Jeden, jedurny, prôwdzėwi. Òdmikóm serce dali, òdmikóm je flot. Żēcē mie ùcėkò. Żēcò mie je nót. Ni mòže tak dali, ni mòže, chòcbēm chcół. Ni mògā mówic. Mūsā tej gadac. Gòdanié je wòznē, bē swiat nen òpisac. Niżódnò mòwa swiata negò nie òpisze, niżódnò mòwie nie je dóné tēli mòcē, bē nad nym swiatā zapanowac. Bē nim rzādzēc, bē są w nien nawetka wpisac. Mòwa je za słabò, bē òddac swiat. Gòdanim mie pűdze kāsł lzi. Gòdanim dóm so radā.

Le ny gòdczi nicht nie zrozumieje, bò jakùż bē chtò miół zrozumiec, czej òna je skażonò. Òna je skażonò. A równak w ni je tēli mòcē, bē swiat nen òpisac, bē dac mù wiarā, chtėrny wiedno i wszādze felēje. Serce jesz rōz òtmikóm, jesz rōz piszā sercā. I nen Duch, nen Aniół je kòl mie. To je nen sóm, co czedēs tak dównò, tak baro dównò bēt...

I zòs òn tuwò je, i zòs zdrzi mie bez remiā na no pisanié. I wcyg tak mdze, bò serca nie ùtrzymiesz, bò serca nie zamkniesz i gòdczi nie pòznòsz, czej z ce òna nie wińdze. Nie dòsz radē, nie strzymiesz ny gòdczi, czej pűdze, bò žēc chce. Bò smierc ji ju bēta, bò kòsa ju klepónò. Le òna wiérnò dērchò, wiedno je kòl mie.

Tą gòdką, pròwdzëwà, tą gòdką sercewà człowiek sercu dõ mòc. Bë gòdało, bë żëło, bë dali mògło bëc. Jõ ni mògã spiewac, le czejbëm no rozmiõt, tej bëm spiewõt glosno. Le spiew nen bez gòdci serca nie òddõ.

Zdrzacë w se tak głãbòk, a równak tak prosto, mësłõt jem przë tim bë pòznac, bò òddac to, co je zamkłé, to co je. Le to, co je je wiedno. A jõ tak niepòradno òdbiéróm. Tak niepòradno òpisywóm. Kaszëbszczë serce, kaszëbszczë dërchanie. Hënë dalek na słowińszim ùbrzegù stało sã to, co naju dotikò. Jesz żëjemë, jesz dërchómë, le wcyg ùmiérómë. Bò mówimë, nie gòdómë, bò spiewómë, le serca tam ni ma. Czë mòże bëc mòwa wòzniészò, czë mòże bëc mòwa nie achtnionò. Mòże, bò takò je.

Òdchòdóm i zdrzã, bò nie zdrzã ju òczama nyma wedle płota, bò zdrzã òczama, nyma, chtërne pòzëwają... wieszczima. Bò gòdci nie czëją, bò gòdci nie rozmiëją.

Le jidacë tak dali, le jidacë dosc flot. Nie òbzéróm sã wkòł i nie gòdóm nick. Òn sã na mie zdrzi a mësli, że to tak je, że tak mùszì bëc. Le tak nie je, jak òn so mësli. Le je tak jak je. Czòrno, czerwiono. Jinaczi bëc ni mòże. Pòstrzegac farwë, pòstrzegac je taczë, jaczë òne pò pròwdze są. Mòłé, żòrotné, swòje. Pròwdzëwë.

Më sã dobrze rozmiëjemë. Jõ z mòjim aniołã. Òn rozmiëje mòjã gòdkã, a jõ jegò nie baro, le mie sã czasã zdòwò, że równak jõ jã rozmiëją. Bò jakùż jõ bë ji ni mògł rozmiòc, skòrno je-smë równak na nym samim swiece, chtëren je tak samò jegò jak i mòj. Doch më sã mùszimë rozmiòc. I tak më ze sobã kòrbimë. Òb dzëń a noc, òb noc a dzëń.

Swiat je jaczis jinszi. Wiedno taczì, jakbë sã zdòwòł, że je. A równak czësto jinszi òd tegò, jaczì òn je. I tak kòzdërnégò dnia, czej òtmikóm òczë, gò widzã. I zòs mësłã, czë òn mie sã zdòwac bãdze, czë òn bãdze pròwdzëwim. Òn bãdze pròwdzëwì, czej bãdã na nien zdrzòł pròwdzëwima, mòjima òczama. Taczima òcza-

Òdj. Maciej Stanke

ma, jaczì mòm le jõ. Bez swòje òczë to jidze nòlepi zdrzec na nen swiat. Swiat pòstrzegòny jinszima òczama wiedno nie mdze mòj, le jaczis taczì niedowarzony, taczì, w chtërnym mówienië je pròwdzëwë, a gòdanië ni mò szëkù. Bò taczì swiat lëdze pòstrzegają i mësłã, że zdrzã pò pròwdze, a le jima sã zdòwò, że zdrzã. A nie mësłã, a nie jidã. Le wiedno pòmalinkù kùlduksają i todrejã sã. A ò to nie jidze.

A jõ mùszã, czej wstònã jesz rôz pòdezdrzec bez rutë bùten i zdrzec dali jak je widzec. Bò to, co je widzec, to nie je wòrtne zdrzeniò. To le sã na łezka zakrãcy, to le je taczë snienië. I tak tej zdrzã bez ne rutë i widzã dali, jak jidze ùzdrzec. Mòże i anioł mie sã zòs pòkòże. Le ten dobri, a nie nen lëchi. Bò z tim dobrim to jidze wszëtkò. A z tim lëchim to nie jidze nick. A mòże wiãcy jak nick. Le czej sã ju ùzdrzi tegò dobrégò, tej i nen lëchi na òczë wlëze. I tej cëż. Jak ju gò je widzec, to zarò je wiedzec, co je lóz. Nògòrzi jak gò nie jidze widzec. Bò tej mòże so czasã pòmëslec, że gò ni ma. A skòrno gò ni ma, tej to ju le ju. Tej mòże wszëtkò. Tej swiat je mòj. Le swiat sã zòs stòwò swiatã snieniò....

Ōdj. Maciej Stanke

Wzérającë w nen swiat snieniô i wdôrzającë so nen swiat prôwdzëwi stôwô przede mną jeden môli wëbiérk midzë nyma swiatama. Czemùż tak to je, że mùszã wëbierac midzë tim, co je dobré a tim, co je lëché? Skòrno to, co je dobré je dobré – to bëm mùszôł to achtnąc. A to, co je lëché szmërgnąc dali w nòrt.

Malëjącë nen ôbrôzk przedstôwióm so gò tak, bë gò jak nôlepi achtnąc, le równak achtnącë gò ni mògã zabôczëc ò tim, na co zgarac ni mògã. Czejbëm malowôł le ôbrôzk samima biôłima placama, lëdze pòwiedzã, że òn je nie do rozmieniô, le czej dodôwóm mù ny czòrny farwë lëdze gò achtną. Czëjã, że to je jich. To w nich prawie no czòrné sedzy. I no czòrné wiedno zdôwô sã bëc nòpëszeniészë. Bez nã cemiznã mòże doprzyńc do biôłégò, chtërne tak cëchò sedzy i nie chce bëc pòznóné. Żëcé nabiérò sztòłtu, czej cemizna gò zapëzglò. I to nié bez to, że më ji chcëmë, le bez to, że më ji nie chcëmë, a òna w naju je. Wòrt je zdrzec wprzòdk, mëslącë ò tim co bëło przòdë. Wòrt je nie zabôczëc ò nym, co bëło lëché, bë dali jic, bë nie snic, nie rojic. A trôfiò

sã czasã cos taczégò, co mòże i nie je snôżim, je nawetka brzëdczim, nielusym. A równak sã zdôwô bëc snôżim. I chcëmë w tim bëc, i chcëmë w tim zëc. I brac to do se, i sã nym ùnuzlac, całi òd głowë pò stopë. Bò to zdżinie, bò to nama weznã. I cëż nama tej òstónie, jak to zdżinie? I cëż tej mdzemë miec? Zòs to biôłé... zòs le biôłé... i dali biôłé...

Zapëzgloné serce, zapëzglony dëch, zapëzglony môg, zapëzgloné całò, zapëzgloné...

Czëc cemiznã, zëc cemiznã, òstac w ni...

A równak zòs òdkriwò sã w tim cos, co sã stracëło, cos pòszło dalek, przëcz...

I gdzie je...?

Mój aniół zòs do mie przëszedł. Bël tuwò zòs. Le jò gò nie widzôł, a terò wiém, że bël. Mógł jem do niego gadac, òn mógł ze mną kòrbic, le jò tej nie chcôł. Bò miół jem diskùrs z aniołã snieniô. I z nim jem kòrbił gòdzënama, z nim jem rozmówiôł. Òn mie dówôł lékarstwò na zëcé. A jò jem tej bròł, całë rãce jò tegò nabròł, całë gròscë tegò bëło. Jem to bròł...

Mój aniół stojôł i na to zdrzòł, mój aniół tuwò bël. Le jò sã za nim nie czerowôł, jò sã sromôł,

że 0n tuw0 je. A 0n stoj0t i nie chc0t jic pr0cz. A z nym aniol0 prz0szła smierc. Z n0 k0s0, cht0rna s0 tak skl0nia, t0ga w ni b0ta zamkl0. Ji bladosc przech0dz0ta we mie. I tej jem do-st0t strach. Czej 0na przii0dze, to wiedno je strach. B0 0na przeczidnie to m0je snieni0, i swiat pr0wdz0wi s0 p0k0ze, nen swiat, 0 ja-czim j0 tej nie chc0t cz0c. I tej b0t nen strach wi0kszi a wi0kszi. Smierc do mie zag0da. I t0 g0dk0 j0 rozmi0t dobrze, baro dobrze. B0ta w0razno, jak st0l. J0 nie chc0t z ni0 gadac, le jem m0sz0t, ch0c jem mi0t strach. I g0d0t, a st0l wch0da we mie i p0l0ta 0gni0, z0mnym 0gni0. Swiat st0w0t s0 jeden, jedurny, niezap0zgly. I j0 widz0t, że ter0 le je tak w0razny. I m0wieni0 nie b0to, le g0dka szła. A 0na wezdrza na mie i s0 spita: Czemu t0 jidiesz prawie ter0 wedle te płota? Teg0 p0tani0, w tim czasie j0 t0z cz0c nie chc0t. Le padł0. I ni m0gt jem tej ji nie 0dp0wiedzec, b0 nie szł0. Te 0cz0, a m0ze te dzur0 p0 0czach wier-c0f0 m0je 0cz0, cor0z to n0remni a n0remni. M0kri. A r0wnak p0tani0 to b0to do mie. I nicht 0k0ma mie, ch0c jem s0 0bz0r0t na wsz0tcz0 stron0, nicht 0dp0wiedzec jinszi na nie ni m0gt, le j0 s0m. Nacz0t jem krzikac... Le jak j0 cor0z glosni krzik0t, tej no p0tani0 b0to cor0z to w0razni0sz0 a z0mni0sz0. Przech0dało przez mie, przez gł0w0 i cał0, i m0g. 0drzekł jem:

- Jinszi drogzi nie b0to...
- J0 nie jem 0d teg0, b0 c0 drog0 p0k0zac – c0ch0 a w0razno, jak sz0mar glosn0ch l0st0w.
- Wi0m...

Cemizn0 nie b0to...

M0j aniol0 b0t, le j0 g0 widzec ni m0gt. Tak baro jem chc0t tej ny cemizn0... a ter0 ji nie b0to, le na k0sa rozd0ła swiat niezap0zgly, prosti, widny, cz0sti, na k0sa rozd0ła nen swiat na p0t... na wiedno.

Ż0c0, no pr0wdz0w0 ż0c0 gdzie jes...? Cz0 m0sz0t jem d0rchac tak do neg0 czasu, cz0 ni m0gt jem wz0c teg0, co je. Teg0 miec. Cz0

cemizna b0ta mie n0t? Przech0dz0to to przez mie, przez gł0w0, cał0 i m0g.

L0dzk0 g0dk0! L0dzk0 g0dk0! Tak wier0 0mi0r0sz ze mn0, 0mi0r0sz na wiedno. Smierc rozdzeliw0 na wiedno, na p0t. 0b0tk0 ju nie mdze i nen wiednowi ż0l. Teskni0czka do ce i serce ju zamkl0, namienieni0 sk0n0czon0 bez... smierc. Chl0ch nad Słowi0c0w zark0, chl0ch. Cz0 cz0jesz m0rza sz0mienieni0, cz0 cz0jesz gardn0r-szci chl0ch? Serce tak zamkl0 dl0 jinszych i ż0c0 je k0nca k0nc. 0mi0r0 Słowi0c. 0mi0r0m tak jak i 0n.

Jesz teg0 nie widz0, jesz spi0w0m so tu, smi0ch m0m na skarni, ch0c w d0sz0 liz0.

Tw0rz0 sw0j n0r0d, tw0rz0 sw0j szlach. Le bl0s dl0 mie, le bl0s to j0 chc0. Ch0 z0c tuw0 s0m, b0 wi0m, że ter0 m0j czas. Ch0 z0c ter0 i tuw0, ni0 tak jak ż0l0 0ni. J0 ter0 wi0m, co je n0lepsze, j0 wi0m, jak j0 m0m ż0c. 0mi0r0m w sp0l0znie. 0mi0r0m tuw0 s0m.

A w g0rze nade mn0 sł0nce s0 skl0ni, je widno i wiedno je m0j. Redosc swiata, i aniol0 je m0j. Nen s0m co czed0s tak chl0ch0t, że zemia tak bi0dn0, że l0dze ż0rotny, że nick tuw0 ni ma. I P0n B0g m0 d0t. D0t. Wsz0tk0 m0 d0t, co le 0stał0. I g0dk0 t0z. I serce, tacz0 ni0 jinsz0. Tacz0 m0je, ż0rotn0.

Swiat nierozdzelony, swiat sn0zi i farwny. Cz0sti. Achtniony. Bez wsz0tczych. Taczi b0t 0n stw0rzony.

I prz0szł0, b0 chcel0 g0 wz0c. B0 taczi b0t p0szny. A j0 g0 jima d0t. B0 nie rozmi0t jem zdrzec p0 pr0wdze, b0 zdrz0t jem na p0t. B0 widz0t jem le to, co niewidzewn0, b0 teg0 j0 chc0t.

A ter0... Ne dwa r0ce na k0rce, j0 nima le prz0kr0c m0g0 to wsz0tk0, co m0m.

Sł0w0, m0je sł0w0 w0razn0 i cz0st0. M0wa g0dk0 p0zw0n0 cz0c wk0ł. Rodzy s0 cos, le d0ch nie je nen. D0ch c0zy d0rch0 wp0zgly, jak Czernik cz0 Sm0tk. Sprzed0w0, targ0je, zabi0r0 nen plac. Nen plac, naji d0sz0. Zabi0r0.

A jô zdrzã w nã gwiôzdã, ta wësok na niebie. Ta mòja, prôwdzëwò, bò jesz żëje. I żëjã. Zdrzã, mësłã a jidã. Wkół płota. Znajã ta drogã, wiedno jem tuwò szedł. I nicht sã nie pitò, bò za czim. Doch wieszczì...

A równak mój aniół tu je. Bò gadac z nim chcã. A òn to czuł i przëszedł. Bò wié, że jô z nim gadac chcã. Serce òtmikóm, bò òn tuwò je. A równak òn pùdze. Jô òstónã sóm. Le serce òtemklé. Żëcé w nim je...

Wiém, terò jem sã dobròł, chto jô jem. Wiém. Doznòł jem wiòldzégò serca òbsamãtaniò. Òno dërchò, bò czëje jesz serce nëch, co òdeszlë zdrzãcë w nã gwiôzdã, czëj kùla so sami kòpelë, bò przëszła na czòrnò smierc. Jawerno, òbklòł w szandarską cemizną. W lese tak cëchò, tak lubno i... szos. Ùrwóné, to co bëłò, òstałò. Jesz dwignął sã, pò zemi sã kùlò. Le zemia tak bezlitosno wchòdò w gãbã i nos. Jesz weznã z tą dzarną te lëftu sztërk. Òkò jesz widzy to dzeckò kòl mie, głowã pãklò je wpół i nen żëwi mòg... wëpliwò. Ju bólu ni ma... òn òstòł z nama...

Nòremné pëtania ò żëcé i wezdrzenié w nã smierc. W lese, nym lese, rodzy sã, pòmalinkù w górã sã pnie nen dëch.

I zòs jô tam pùdã, nalëzã nen mòł, pòstãpné żëcé wkòpóné w grób.

Z aniołã chcã kòrbic pò najémù. Òdnëkac żòł, bò jegò nie je tu nót. Chlëch, chlëch za tima cò òstelë, bò zdrzãcë nie widzą te co niewidzëwné. To, co je żëwé, a nié żëwim sã zdòwò. Snienié, rojenie, mëszenie swòje. Wszëtkò to w nót, òstawic, wënekac. Czësti dëch mùszì chlëchac. I z niégò gòdka mdze szła. Jô òstòwiã nen ból, ból rodzeniò. Dzekka. Nadóm mù szëk. Zdzyrzã dëcha, wezdrzã w swòjã gwiôzdã. Kùli jich tam je? Niepòrechòwónë tësacë, milióna pòł?

Jô żëjã, wdarzã so to. I mësłã, czemù nié wedle płota jic? Mòże droga krótszò kask mdze? Pùdã, òbòczã.

Noc zòs nadchòdò, spac je ju czas. Ni mògã ùsnac. Jitro przinđze Mòrcën i mdze mie gòdòł ò ny taszë, co jô jã miòł mù w niã dac? Ju le ju. Tak to mdze. Zòs witro. A òna nie przinđze.

Lubkòsc serca zdërgnie. Czë jô jã zòs ùzdrzã? Mòże jo. Móm tuwò swój szlach i doch nim pùdã. Nie je wòzné czë sóm. Móm swój szlach. Chòc czëjbë òna bëła... Le to je snienie, to maroczenie je taczé... To je niemòżlëwé, bë tak bëłò. To co sã stałò, wiedno je taczé, jakbë dzywné. Czemù nie rozmiejã wzac w rãce, tak prosto, zwëczajno.

To je widzëwné, a równak do tegò mie Inie. Rozdzarti wpół. Do widzëwnégò jidã, a swiat je nimò to dze jindze. Òstani z Bògã. Jô mùszã jic. Roznëkac nã cemizną wkół mie, chòc le tam, dze jô jem. Chòc bë le tuwò.

Mòże jesz przinđzesz. Jô bądã tuwò żdòł, jaz przinđzesz. Żlë nié, òstónã sóm. Nie je wòrt gòdajã, nie żdòj. Le jô mdã żdòł. Snienie niech òstónie chòc le kask. A mòże to nie je snienie? A mòże to pròwda? Nie wiém, pòzdajã le kask. Przinđzesz. Òbòczã.

Z tegò na gwës dò brzòd. Cerpienie dówò nòwiãkszi brzòd.

Czedës w nym placu bëł wiòldzi zómek. I tej jô jã ùzdrzòł. A pòzdni jem szukòł ji westrzòd lëdzczich sztòłtów. Zdòwała sã mie bëc pròwdzëwã, żëwã. Le to bëł sztòłt. Sztòłt pròwdzëwégò wezdrzeniò. Le sztòłt. Nie je mòżlëwé, bë nalezc – gòdajã. Nie je to mòżlëwé. To je westchnienie, mòłé westchnienie, teskniaczka...

...a równak snienie.

Terò te nie wiém, le czedë mdze kùnc, smiercë sztòłt pòwié mie, czë bëłò wòrt. Zëmné wezdrzenie, le jô nie mdã sóm. Mdze tam mój aniół. Jo, ten sóm. Òn mie zawòłò, krzìkac ju nie mdã, cemiznë tej nie mdze, bò ji ni ma. Smierc przetnie wpół, le òstónie na wiedno, nié smùtk, nié żòł. Serce mdze całé, i gadac z nim mdã dali mògł.

Grégór J. Schramke

Cegła na cegle

Zedżér wëbił dwanôstą. Michôł nawetka ni mûszôł rechòwac ùderzeniów, kò ze trzë minutë dowsladë ju wierã pò rôz setny wëzdrzôł na zédzerk.

- Gdze òna je? Gdze, do jasny chòlerë, je ta sëka?

Wnym dało sã czëc wkłôdanië klucza do dzurczy, zómk szczãknãł ë dwiërze, z cëchim skrzëpniãcym òtemkłë sã, bë za sztóćek równo cëchò sã zamknãc. Michôł letkò pòprawil sã w zeslu ë narôz zaczął nibë z wiôldzim zacekawieniem wzerac w zdrzëlnik, w jaczim prawie lecało jaczës pòsobné hòliwodzczë gówno. Calim sobã slëchôł równak zwãków z kòridora – zëbùwania mańtla, bótów, òbùwaniò szlorów, a tej letczë, corôz to blëższë stãpniënia.

- Hej – rzucëta na pòwitanië młodò białka, wchòdzącë do jizbë.

- Jes w kùrcu – zdëszonym òd gòrzu głosã òd piarł chłop. - Wiész, jakò je gòdzëna?

- A jenëczkù, – rzekła pòchilajãcë sã nad zeslã ë kùszakãcë Michała w zacësniaćë lëpë – doch nie je jesz tak pòzno.

- Nie je tak pòzno?! – chłop zerwòł sã z sedzãcczi. - Kò to ju je pò dwanòsti! A doch je rzekła, że nòpòzni bãdziesz ò jednòsti! NÔPÓZNI!!!

- Michôł, jenë...

- „Michôł, jenë, Michôł, jenë”! – zaczął pòdkòrbiac sã z ni rozgòrzony chłop.

- Jo, „Michôł jenë”! – znerwòwa sã białka.

- Spòznia jem sã gòdzënë, a tã zarò robisz wiôldzë „halo”!

- A żëbës wiedza, że jo! Gdze tã jes, do chòlerë, tak długò bëła, co?

- Jak to gdzie? Doch z Kaszą, Mirką i Natalią!

- Tak długò?

- Jo, tak długò! Zasedzec jem sã ni mògła?

- Nié, ni mògła – piãscë Michała zacësnãłë sã. - Wiész, co jò jem tu przëziwòł? Wiész, jak jem sã martwił?

- Jenë, znów mdze kòzanië? – białka z rezëgnacjà cësnãła sã na drëdżi w jizbie zesel, spłotła rãce na piersach ë kòmùdno wezdrza na chłopa.

- Jo, znów. Bò jò tu, do smãtka cãżczëgò, sedzã ë sã zamòrtwióm. Kò mijò jednòstò, a ce ni ma. Gòdóm do se: „Në jo, mògło sã co zdarzëc, jaczës zasztopanië na szasym, abò co? Mòzë taksë ni mògła złapac. Doch je piãtk wieczór”. Dejadë je ju piãtnòsce pò, a ce, do chòlerë, wcyg ni ma. Martwiã so, sygóm pò móbilka, zwòniã, le tu sã blós pòczta włącziwò! Próbùjã pòrã minutów pòzni rôz, drëdżi, trzeci. Piszã smsë, a tã wcyg nick. „Jenë, a mòzë cos sã stało? – gòdóm do se w kùrcu. - Mòzë chtos sã do ni przëczëpił ë ji pòzni do drinka wrzucił pële gwòltu? Mòzë chto do ni zagòdòł na szasym ë tej wcygnął gdzie w jakã cemną brómã ë terò lezi òna tam rozebùtò, zakrëwawionò, mòzë nawetka zamòrdowónò? Abò mòzë jaczis naszprëcowóny gówniòrz wjachòł w niã autã, czej zda na taksã?”. Matizernoga, cëż jò tu przëziwòł! Zwònił jem do Mirczi ë Natalie, le ù nich tãż blós pòczta sã òdzëwa. „Kò to mòzë bëc – mësłã – doch w „Tabòce” zasygù ni ma. Òne jesz mòglë so òstac, le tã ju dôwno bës mia stamtãdka bëc prëcz! Co sã stało, co sã stało?!”. Móm stãrã sã ùbëtnic, chcã wierzëc, że rozładowa ce sã móbilka...

- Bò sã rozładowa!
 - Jesz w „Tabòce”?
 - Jo, jesz tam.
 - To jak jes widza, że bateriò je pùstò, to ni mògła jes pòżeczèc mòbilczy òd jedny z drész-ków, wińc z gòspòdë na sztót a zazwònic?
 - Nè jo, jem mògła. Le jem nie pòmësła! Tak fejn nama sã tam pòwiòdało...
 - „Fejn sã pòwiòdało, fejn sã pòwiòdało”! A jò tu, do smätka cãżczégò, ju czèsto òbarchù miòt jem dostóné!
 - Matizernoga, Mòrcën, skùńcz ju, jo? Dèrch wkół to samò...
 - Nié, nie skùńczã! – riknął chłop. - Dopóci sã nie nauczisz, że słowò to je słowò, że jak jes co òbieca, to mùszisz tegò dotrzymac, że nie jes sama na swiece, że sã lèdze, co sã martwiã ò ce, jaczim...
 - „Martwiã sã ò ce”! – pòrznã Karina jironiczno. - Tè to sã le dèrch ò mie martwisz! Wcyg krzèwò zdrzisz, czej gdzie chcã so jic, tak że ju wnetk nigdzie nie wëłazã. A czej ju gdzie so pùdã, to dèrch wkół mùszã sã mëladowac, wëwidniac dokładowo gdzie a z kògum jidã, ò jaczi bãdã nazòt, dówac ce numrè do swòjich drészkwów. A niech le sã spòzniã, jak dzysò! Jena, gòrzi jak w jaczi sòdzè!
 - Cèż w tim lèchégò, że sã martwiã ò ce, co? Kò jò ce kòchóm! Doch...
 - To nie je miłota, to sòdza! Sòdza, rozmiejesz?! Tec jak sã kòchò, to dowò sã zdebkò wòlnotè. Kò wierzi ti drèdżi personie! A tã co? Trzimòsz mie, jak jaczégò scërza na lińcuchù... Wnym z kòridora doszłò do nich cèché, przedëszone „pik-pik, pik-pik”. Chłop zdzëwiony wezdrzòł na białkã.
 - Sms? Doch jes gòda, że cã sã mòbilka rozładowa... – rzekł pòmale.
 Białka sã zmiësza, tej zerwa z zesla, widzacë, że Michòł òbròcył sã do dwiérzi.
 - Nie wòż sã ji wzac! To mój telefón! – krzikenãła.
 Chłop wëkracył sã na piãce.
 - Sedz tu!!! – riknął, a tej zdzinął w kòridorze. Karina zmrzëła òczë.

Sztót pòzni trzäsacyma sã z gòrzu räkama Michòł sznëkrowòł w mańtlu Karinè za mòbilkã. W kùńcu wëcygnął jã, òdczëtòł wiadło ròz a drèdżi, tej wsceklì rëgnął nazòt do jizbë.
 - Cèż to mò znaczcë, do jasny chòlerè? Gdzie tã jes, do smätka przeklãtégò, tak długò bëła, co? – riknął do stojący pòstrzòdku jizbë białczy.
 - Nié wiém, ò co cã znów...
 - Ò to, że Mirka prawie napisa... – zaczął z swòjégò òrtu gòrzkã zwënëgã w głos – że szkòda, że jes so tak chùtkò pòszła. Że chto to widzòł, bẽ ò dzesãti ju jic dodóm, czej dopiérze nòlèpszò jimpreza sã robi. Napisa „ò DZESATY”! Rozmiejesz?
 - Rozmiejã – nibë spòkójno òdpiarła białka. - Bëła jem so przëńsc – doda.
 - Przëńsc?
 - A co, ju nie je mie mòżno?
 - Sama?
 - A z kògum nibë, co?
 - È jò móm w to ùwierzcë? Mëslisz, że jem taczì głupi? Gòdòsz, że jidzes do pùbù le ze swòjima drészkwama, a pòkòzywò sã, że gdzes bëła jakòs „jimpreza”, z jaczi pòreszce jes so pòszła ju ò dzesãti?! A dodóm przëlòżòsz jaż dwie gòdżenè pòzni? Do te prawisz, że pòszła jes sã przëńsc, dejadë czej jem do ce zwònił to dèrch włączwi sã pòczta, co barzi wskòzywò, że jes gdzes bëła, gdzie zòsygù ni ma? Na przëmiòr w jaczi jinszi gòspòdze abò diskòtece?
 - Michòł, skùńcz, jo? Znów sã nakracywòsz! Jò jem mia wëłączonã mòbilkã, bò jem so chca w ùbëtku, bez niżòdnëch przeszkòdzaniów pòlazëc a so pòrozëmëslac. Rozmiejesz? Dopiérze pòzni jem jã nazòt włączëła, co bẽ zazwònic pò taksã.
 - Jooo? – z ùdówónym zdzëwieniem jironiczno rzeknął chłop. - Hm, jakòs nie chce mie sã w to wierzcë. Chòc mòże równak pò pròwdze jes mia wëłączoné mòbilkã, dejadë le pò to na przëmiòr, bẽ nìcht nie przeszkòdzòł ce w bëcym gniotłã bez jaczégòs szòtornika, co?
 - Jenë, tã dèrch swòje, pieprzniãti zòzdroznikù!
 - „Pieprzniãti zòzdroznikù”? Jo, pròwdza, jem

zôzdrośny, bò doch, do pùrtka przeklâtégò widzã, że cos z tobã nie je richtig. Nie jes ju takò, jak czedës!

- Zycher, że nie jem! Jak mògã bëc, jak mie dërch dëszisz swòjima pòdezdrzenia, dërch spròwdzòsz, szpiegùjesz, czëtòsz mòje mejle ë smsë! To twòja wina, że takò jem! To bez ciebie ni mògã so nawetka pògadac z drëchama z robòtë, bë zarò nie bëc atakã twòjich pòdezdrzeniów! Bez ce nie jem sobã, bez ce sã zmieniwóm! Të wszëtëkò psëjesz!

- A na co ce, do jasny chòlerë, drëchòwie, czej mie mòsz, co? Jò za twòjima plecama z niżód-nyma dzeùsama nie mejlujã!

- A jò mòm takã brëkòwnotã bë so z lëdzama, nawetka z chłopama, pòkòrbic. Le pòkòrbic ë nick wiãcy! È mòm téż brëkòwnotã, jak wnet kòzdò widzałò a młòdò białka, cobë cza-sã so jakã fejn krótkã seczënkã z dekòltã òbuc, czej jidã do gardu!!!

- Jak jakò kãtrëca!

- Kãtrëca? – warknãła. - Kãtrëca?! Jak chcesz, to mògã takã sã stac! Pasc psë z kògùm bë le sã dało! A bądż gwës, że dałòbë sã ë to wiele razë, doch mòm fejn cało ë niejeden bë mie ròd chcòł wzac! Le bëm cziwnatã rãkã, szepnãła słówkò! Blòs pò to, bë zrobic to ce na przék! È na nick bë sã zdałë të twòje szpiegòwania, zakòzë, jarchòlënië. Nick bës nie sprawił, kò nawetka bës nie wiedzòł, czedë, kòmu ë jak wiele razë bëm sã wëpnã, przed kògùm rozłò-za nodzi, abò klãkła do rozpiãtégò zómkù, bë sygnac ë...

Wnym rozległò sã czejbë trzasniãcë batiga ùriwajacë strëgã cyskòny słowiznë ë głòwa Karinë òdskòkła w bòk. Le dłudżë włosë zarzucëto ji na lica.

Białka wezdrza na chłopa zdzëwionò. Skarniò pòlëła jã żëwim ògniã, a na lëpach pòczëta szmakã krëwi.

Michòł stojòł przed nią, dichajacë mòckò. Let-kò pòchilony, z rãkã zastëdłã w lëfce pò ùde-rzenim. Wnym wscekłosc bùchajacò z niego zaczą ùchòdzëc.

- Karina... – zaczął chłop.

Białka òbróca sã ë wëbiegła z jizbë.

Michòł sedzòł w zeslu, bezswiadno wzërajacë w zdrzëlnik. Gnòcëszczy przë prawi piãscë bòlałë gò, roztlëktë ò òcznicã, w jakã répnãł pò tim, jak bez zasztëkòné dwiërze do jizbë Karinë na darmòka próbòwòł z nią pògadac a sã pòjednac. Sedzòł terò rozgòrzony na nią, głupã sytuacjã a siebie ë zdrzòł nick nie widzacyma òczama na kòncert niemiecczégò karna „Rammstein”, jaczëgò spiëwòk prawie wëdzëròł sã w spiëwce „Stein um Stein”.

Naròz dwiërze òd jizbë Karinë òtemkłë sã. Michòł sã zerwòł z zesla ë rëgnãł do kòridora.

- A të co? – zapitòł zdzëwiony, czej òbòczil białkã niosacã wanożną taszã.

- Nie widzysz? – z gòrzã rzucëta Karina. - Jidã w chòlerã. Nie bãdziesz mie, gnojòrzu, bił.

- Ni mòżesz òdënc – Michòł nerwës pòcarł rãkã zmòrlonã łësënã.

- Nié? – zadżërno zapita białka. - To zdrzë!

- Karina, wiëm, jes wscekłò, le pògadòjma – rzeknãł zgòdlëwò zbłëzajacë sã.

- Tu ju ni ma ò czim gadac.

- Le...

- Niżòdne „le”.

Michòł stanãł przë bùtnowëch dwiërzach, zastòwiajacë je.

- Ni mòżesz òdënc. Jenë, Karina, jò doch ce tak kòchóm. Ni mòżesz mie òstawic. Jes dlò mie wszëtczim, rozmiejesz? Rozmiejesz?! Przënòlëżima do se. Të ë jò.

- Ju nié.

- Jenë, Karina...

- Nadstãp sã. Bò bãdã wrzeszcza.

- È chto ce tu ùczëje, co? – zasmiòł sã naròz chłop. - Lëdze tu, w tim parce gardu, nadzwëk cenia so priwatnotã, kòchajã swòje dodómisz-cza copniãtë òd drodżi, kòzdë z wiòldzim ògar-dã, òbtoczonym dwa a pòł mëtrowim mùrã...

- Pùszcz mie...

- Karina, jò ce nie dóm òdënc. Jes dlò mie wszëtczim, rozmiejesz? Całim żëcym. Jes mòjim skarbùlinkã, kwiòtuszkã. Wiész? Ni mòżesz tak pò prostému so jic prëcz. ROZ-MIEJESZ?!

- Mògã ë prawie to robiã!

- A jô ce, do chòlerë, gôdóm, że nie! – cëchò bez zacësniãtë zãbë wëdësził chłop, chwôta-jącë za pask òd wanożny taszë.

- Pùsc! – wrzasnã białka.

Zaczãlë sã szarpac, wnym Karina schilëta sã do rãczy chłopa.

- Auuu – riknãł Michôł wëriwającë rãkã z zãbów białci. - Të, sèkò!

Wëcãł jã w lica piãscã, tej chwôcył za włosë ë szarpnãł, jaż szëja wëdzãła sã w łãk. Wanożnô tasza cãżkò padła na zemiã. Michôł pòcygnãł białkã do tëtù a tej z całi mòce rôz a drëdzi rëpnãł ji głowã w szafkã.

Białka bez swiãdë zsënãła sã na zemiã. Na mëlbu òsta smùga krëwi.

* * *

Pierszë, co ùczëła, to ból. Tãpi, mòcny ból głowë, co rozchòdził sã jaż na skarniã ë nie pòzwòlòt zebrac mësłów. Tej dozna sã, że je ji zëmno, nadzwëk zëmno. Òsoblëwie w nodzi ë plecë, tak czejbë chto przëklôdòł kamë do nadzégò całã. Zyb czëła téż z tëtù głowë, chłòdził jã ë prawie tam niósł zelgã òd bòleniô. Dozna sã ze zdzëwienim téż ë tegò, że nijak ni mòże rëszyć rãkama a nogama. Ju, ju miôł jã ògarnãc ùrzas, czej scwierdzëła, że nie je sparalizowónò, że czejë pòlce ë jinszé partë całã, równak z jaczis dzywny przëczënë cos przëszkòdzò ji w rësżanim nima.

W kùncu do te jész pòzna, że jaczims cëdã nie leżi, a stoi ë tej przësza ji òtãpialë mësłã, że nót òtemknãc òczë. Barnia sã przed tim, bò skãdkas wiedza, że czej je òtemknie, wedrze sã do nich wid ë zmòcni ju tak a tak stolemnë bòlenië głowë. A na samã mësłã ò tim robiło ji sã lëchò.

- Aaaaaa... – jãknała ë chùtkò nazòt zamkła òczë. Bëła zycher, że to sã tak prawie skùnczi. Wiedza równak téż, że mùsi je òtemknãc jész rôz ë trzëmac òpen. Zrobia to.

Òbrôz, nôprzód rozmazóny nabieròł òstroscë. Pò sztòce stwierdza, że je w pańszi jizbie w willë Michała, że mùsi stojec gdzes

przë scanie midzë kòminkã a zdrzëlnikã. To bë dolmaczëło zyb w tëlë głowë, plecach, na jikrach, równak nie z przòdkù nogów ë w rãkach. Ë dlòcze ni mòże sã rëszyć?

W kùncu dozdrza téż Michała, sedzòł so w zeslu, z rãkama dzywnie ùczapónyma czims szarim a białawim. Łòcce òpiéròł ò pòrãcze, a kùnòszczy pòlców trzimòł zetkónë niżi lëpów. Zdrzòł na niã. Zdzëwiło jã, że w robòcëch, ùczapónëch ruchnach, jaczë òbùwò blós tedë, czej rzezò swòje szaturë abò malëje òbrazë, sedzy na swòjim ùlubionym zeslu. Kò wiedno wnerwiòł sã nawetk, czej chto przë fejn sëchm wiodrze w bótach karowòł sã bënë jizbów.

- Në, w kùncu jes sã òbùdza – rzekł cëchò Michôł. - Kò ju jem mësłòł, że jem ce za wiòlgã dawkã wstrziknãł. Jo, wstrziknãł. Kò bës mògła sã za chùtkò òbùdzec ë wszëtkò zniszczëc. A tegò bësma nie chcelë, co? Tak jak jesma nie chcelë tegò, że jes mie wczora tak baro wnerwia. Ò nie, ni mùsza jes tegò robic, ni mùsza jes mie tak gòrzëc. Tegò to bë nawetka swiãti nie strzimòł.

Michôł rozparłãczil kùnòszczy ë zrobił letczy ruch rãkama, jakbë chcòł pòkòzac, że ju wszëtkò je dobrze.

- Le ju ni móm do ce żalu – prawil przë tim dali.

- Ju sã nie gòrzã, a nawetka jem ce wdzãczny za to, że jes mie sprowòkòwa. Pò pròwdze bez sztót bëło mie tak jakòs dzywno, czej jem ce ùderził, a tedë jész, że sã stało to wszëtkò przë tim twòjim próbòwanim òdëndzeniô, równak tej docarło do mie, że tak miało bëc. Ë tej w kùncu stało sã cos dlò mie nadzwëk widné. Jaż zdzëwił jem sã, że ta pròwda tak dlugò bëła zakrëtò przed mòjimã òczama. – Michôł zasmioł sã cëchò. - Jo, pòrã rzeczi jem zrozmiòł. Z czëstã widnoscą jem pòjął!

Chłop wstòł ë zaczął chòdzec to w tã a wew tã, bez niżòdnégò zwòżaniô ùwòlającë wësćlòk czòrnyma bótama. Karina próbòwa òbrócëc głowã, le cos mòckò trzimało ji włosë. Nòrtã òka le dozdrza na wòlny òd tepicha, téż dzywno ùczapóny pòdłòdze, jaczis wierã wãbòrk ë cos jész, czejbë czerwionë pùdełka.

Michôł znôw sã zasmîł.

- Ciekawô jes, co sã dzieje, co? – rzucił letkò.

- Hewò dzieje sã to, że nie bądze ju wiący strachù, jaczi je we mie, òdkądka jesma razã ë jaczi w slédnëch czasach sã zestolemnił, przeszedł w gwësnotã, że zjisy to, czemu jem tak baro chcôł ùrnc z drodżi. Kò jem dbë, że tã nie rozmijsz, że jò ce kòchóm, tak pò pròwdze, jak nikògò rëchli ë jak nikògò pózni bëm mógl ùlubic. Jak to sã le rôz w žëcym zdôrzô!

Môrcën na sztót ùrwôł, a tej cygnął dali:

- Jò dlô ce bël jem w sztãdze wszëtkò zrobic, rozmijsz? Wszëtkò, leno bës bëła przë mie, tak dësż przë dësżë, sparłãczonã, złonã w jednotã. Jem bël w pòszëkù òddac ce całëgò siebie, wszëtkò co móm, òstawić „jò”, bë leno bëtnic jakno „më” ë blôs „më”. Ë pò pròwdze tak jem dzejôł, kò doch wiész ò tim! Chłôp zatrzymôł sã przed Karinã. Ùdrza, że w jegò licach cos sã zmieniwiô, że znôw górz wëpliwiô z głãbiów.

- Le tã jes nimò to chca wszëtkò zepsëc! – jegò głos zadërgôł gòrzã, a w òczach zapôlëlë sã łisci. - To snôżë czëcë. Nadzwëkòwë, jedurnë! Nie rozmijsz, lelo jedna, że jesma stwôrzony dlô se?! Ë jes chca òdënc, cësnąc to wszëtkò w kalëgã? Zdeptac, zniszczëc?! Tak le co bądż?!

Chłôp znôw zaczął chòdzëc w tã a wew tã, mòckò òddichającë ë próbującë sã ùbëtnic. W kùncu znôw stanął przed dzeùsã a spòkójno prawil dali:

- To nié twôja wina, że nie rozmijsz, że nie zdôwôs so sprawë z tegò, jak baro tã mie miłujesz. Tej jem zyher, że jeżlëbëm ce pòzwôłil òdënc, to za jaczis czas bës sama sã przëkòna ò tim lubienim ë chca wrócëc do mie. Równak bë mògło ju bëc za pózno na to. Bëc mòżë, czejbë jaczis jeden czë drëdzi szôtornik miôł ju na ce wlazlë, mòżë bëm ju ni mógl ce zniesc taczã skazony, bëc mòżë tedë jakãs zôdzorã we mie bë zaległo to jich wpichanië w ce swòjich pënków ë nick bë ni mògło bëc taczë, jak dówni. Bëm ni mógl tegò zniesc, tak tej z całą widnosćã docarło do mie, że ni mòżesz òdënc, że mùszã za wszeden priz ce

zatrzëmac, òbarnic przed felã, co jes chca jã pòpëtnic, ùchrónic przed samã sobã.

Òczë załisklë mù dzywnym płomã:

- Temù òstóniesz tu, przë mie, na wiedno. Razã bądze tu w ti jizbie, gdzie tak wiele czasu jesma spãdzëlë, gdzie tak wiele snôżich sztótów jesma przeżëlë. Bądze tu na wiedno. Nie stanie sã ju tobie nick zlégò, mdzesz tu, a jò dërch mdã prze ce, kòzdegò dnia, wiérny, miłujący, dzelący sã z tobã wszëtczima sprawama dnia, jaż pò sóm kùnc, pò slédną minutã mòjégò žëcégò.

Narôz òczë Karinë rozszerzëlë sã ùrzasã. Nen wãbórk, ne czerwionë rzeczë, jaczë le mògła dozdrzec, nen zyby ë ta niemòżnota rëszeniô sã.

- Co tã... co tã jes so ùdbôł zrobic? – zapita słabò.

- Pò pròwdze jesz nie wiész? – zapitôł z bladim ùsmiëchã chłôp.

Białka jesz rôz spróbòwa òbrócëc głowã.

- Hehe, jes zyher, że chcesz to òbòczëc? Robòtã przë nòbëlniëszim mòjim dokazu? – zapitôł.

Białka wezdza na niego.

- Wiész, że nie lubiã, – cygnął dali – czej ni móm jesz skùnczonë tegò, co ùsòdzóm. Równak tim razã nie mdzesz mògła òbtaksowac całotë, tej dobra, niech ce bądze. Pòzdôj, pòmògã ce, le òstrzëgóm, że to zabòli – rzekł jesz chłôp, tej chwôcył białkã za skarnie ë szarpnął w przòdk. Karina zawrzeszcza z bólu, czëjącë, jak głowa òdriwiô sã òd lepiszcza, wëriwającëgò całima pãkama włosë. Łzë przëstòniłë ji òczë.

W kùncu, mërgającë bë òdzwëskac mòżnosć widzeniô klôr, wezdza na dól. Pòdłoga ùczapónò òd tarasu, wãbórk, czela, rajberka, bóm-bel, ne czerwionë rzeczë, co pòkôzałë sã bëc cegłama. Ë nen mùrk, wkól ni, na zyher całi gòli, dëchtowno òplôtający jã pò nadzi brzëch, mùrk, w jaczi pò pròwdze òsta wmùrowónò, ju razã z dolnym dzëlã rãków, ùłożonëch na specjalny òrt na ji łónie, pò nòdgarstczì w nim zatopionyma, tak bë ni mògła sã rësżëc. Ë na zyher z ti sami przëczënë plecë ë jesz do niedówna głowa przëlëpionë jaczims lepiszczã do

„stôri” scane. Karina, wstrząsniãtô widzënka, pòdniosła ùrzaslé òczë na chłopa:

- Cëż.... cëż të mie, òbarchniëlcu, robisz???

- Pamiãtôsz, jak jesma wiedno wërzékëlë, że ta scana je takò jakòs pùstô? Czedës, w tim nôwidniészim najim czãdze, gdzie le ze mnã mia jes chãc spãdzac czas, jes sã rôz zasmia, czej wieczôr przë zapòlonym kòminku jesma so na pòdłodze sedzelë, pilë wino ë slëche-lë mùzyczi, że bëm mógł zrobic twòjã rzezbã ë ùstawic tu jã na jaczim pòdstòwkù. Wi-dzysz, przëszedł jem na lepszą ùdbã: tu pò pas bãdże ceglanë spòdlë, a tej twój snôzi brzëch, në nadzwëk sztòłtnë, pësznë piersë, jaczë z całëgò twòjégò całã nôbarzi kòchóm, szëja, lica, a nawetka włosë òstónã pòkrëtë cenką szlëchtã negò mòjégò lepiszczowégò tarasu, tak, że staniesz sã sztaturã. Bãdziesz żëła, jaż do pòkrëcò nim slédnégò dzélëkù twòjégò całã, cobë twój duch òstòł zamkni-ãti, zaklãti w tã statuã. Bë twòje żëcë w niã przëszo, w ni òstało w slédnym sztòcë jistnie-niò. A jò tej wiedno, dzëń w dzëń bãdã na ce zdrzòł, pòdzywiòł nôbëlniészzi, nôdoskònalszi z mòjich dokazów, pësznił sã nim, zaklãtim w nim żëcym, wcyg na nôwò pòdzywiòł za-stëdlë piãkno twòjich liców, spòdajacë na re-miona włosë, sztòłtnã, snôżã szëjã ë piersë, czejbë żdajacë na pòmùjkanië, czejbë sterczą-cyma tutama zachãcywajacë do pieszczeniò, do kùszkaniò.

Karina naròz zacã dërgòtac, pòczëła téż, jak z ùrsasu cepli mòkrz wëpliwò z ni, sztòt szu-kò so placu, a tej nalòżò rësëna midzë całã a mùrã ë plënie w dół prawi nodzi. Tej zrobiò sã ji cemno w òczach ë òdpłëniãła w niebëcë.

Przësza do se nazòt, czej ùczëła zëmnotã na gòrze brzëcha, zarò pòd piersama. Z ùrzasã ùswiãdniła so, co sã dzeje ë chùtkò òtemkla òczë.

- Michòł, nie rób tegò, proszã – zacã błagac.

- Òbùdzu ju jes sã? – nieradi zdzëwił sã chłop.

- A niech to... Ju jem mësłòł, że nie bãdã mùszòł ce jaczimas strzòdkama pòzbawiac

przëtomnotë. Tak ni mògã ce òstawic, bò wszëtkò pòpsëjesz.

- Michòł, Michaszku, proszã, błagóm ce...

– zaszłocha białka.

Chłop ùczwarzonã tarasã rãkã pòmùjkòł biał-kã pò lickù.

- Mùłkù drodżi, wiész, że ni mògã òprzestac – rzekł miãtkò.

- Mòżesz, wiész że mòżesz. Jenëczkù, Mi-chaszku, mòżesz – łka Karina. - Proszã, nie rób tegò, nikòmù nie pòwiëm. Michałkù, mùłkù, wiész, że ce kòchóm.

- Jò ce téż kòchóm. Le zrozëmkòj, to nôlepszë rozrzeszenië – rzekł jagòdlëwò czejbë dolma-cził dzeckù, że czegòs òno ni mòże robic. - To le dlò twòjégò dobra.

- Michòł, to nie je dlò mòjégò dobra. Jò wiëm, że jem sã zmilëła, jò ju wiëm, że të jes ten jedurny, mój mùleczkù. Michòł, mie téż, jak tobie, wszëtkò sã rozwidniò. Jò ju wiëm terò, że chcã bëc le z tobã, całë żëcë, dzelëc sã wszëtczima sprawama, bëc razã, pòwiòdac so jak czedës, kòchac wieczorama przë najim kòminku, kùszkac ce, wcëgac twòjã pòchã, mùjkac włosë. Jenë, Michałkù, jakò jò głupò bëła. Terò to wiëm...

Naròz Kasprowi rãka, co na niã miòł òd tegò tarasu nałòżëc do lepszëgò rozsmarowaniò, naròz zadërza. Karina, widzacë to, jesz mòcni zacã przekònëwac:

- Mùłkù, ju nigdë nie robiã nick procëm ce-bie. Jò wiëm terò, że jes mądrzëszzi a lepsi òde mie. Jò ju wszëtkò zrozemia. Michałkù, nie rób tegò, wezkòj ùwòlnij mie. A tej przëtulë ë bãdzema sã kòchac...

Wnym rozszedł sã trzòsk, a głowa Karinë znòw òdleca w bòk.

- Zamknij sã! Zamknij – zawrzeszczòł chłop, łapiacë sã za włosë. - Nie wierzã ce, diòchel-nico, ju ce nie wierzã! Le tak gòdòsz, bë mie òmanic! Mësliż, że jem taczzi głupi?

Kòpnął robòcyma, cwiardima bótama w ùło-żoné z bòkù cegłë, że te sã rozsëpałë ë rëgnął rën, do kùchni. Czëc sã dało, że walnął tam piãscã w szafkã rôz a drëdzi, tej chlasnął ja-kãs glaskã w scanã, pò czim naròz wszëtkò

ùcëchtò. W kùńcu, ju spòkójny, włòżł nazòt do jizbë.

- Widzysz, znów jem ce ùderził, chòc jem so przërzekł, że ju nigdë tegò nie zrobiã. Le tã jes mie sama do tegò sprowòkòwa.

- Jo, pò pròwdze, wëbòczë mie. To mòja wina. Wëbòczë mie – chùtkò zagwësnia białka.

- Widzysz, mùlkù, ni mògã ce wëpùścëc. Tak bądze lepi – rzekł z zòłã, a tej wżął z zemi czelã, nałòżił na niã tarasu, pòdeszedł do białczy ò chwòcył dzél mùrónczi w rãkã ò zaczął rozsmarowëwac to na ji piersë. - Jò ce kòchóm nadzwëk, le pò pròwdze ni mògã ju sã copnąc – rzekł jesz.

Białka czejbë sztót cos rozwòza.

- Nawetka dlò dzecuszka? – zapita w kùńcu cëchò.

Chłòpù zastëdła rãka.

- Że co? – zapitòł zdzëwiony.

- Nawetka dlò dzecuszka.

- Jaczégò dzecuszka? – dopitiwòł sã nierozmiejacë.

- Michòł, jò jem niesama.

Chłòp stojòł, czejbë òglëszo.

- Łesz – warknął naròz.

- Nie łzã. Pò pròwdze. Jem terò gdzes w piątım tidzeniu.

- Nie wierzã ce, sèkò, nie wierzã! Do jasny chòlerë, nie wierzã ce! Gwësno znów chcesz mie zwiesc!

- Gòdóm pròwdã! Sóm sprawdzë.

Chłòp sztót stojòł a wéròł zmrëzonyma òczama na Karinã. W kùńcu pòmale òdłòżił czelã.

- Dobra, sprawdzã – rzekł, tej jak stojòł pòdeszedł do kòmòdë ò wżął klucze do autòła.

Nie minãło pòł gòdzënë, a na bënòwi dardze do domiszczu Michała dało sã czëc warczenië mòtòru. Autòł pòmale pòdjachòł, tej wjachòł do wcyg òdemkniãtégò garażu. Karina ùczëła, jak autòmaticznë wierzeje zamikają sã z letczim pischcenim. Jesz sztót ò chłòp bądze nazòt doma. Ùczëła, jak serce ji skòcze a adrenalina czipi. Nawetka òprzesta czëc ten diòchelszi zyby, co cygnął òd mùrów.

Michòł włòżł w jizbã, pòłòżił klucze na kòmòdze, tej pòdeszedł do Karinë ò pòd òczë pòdsënął cążowi test.

- Nòlepszi, nònowszi na rënkù, jaczi w piãc sekùnd pòkòzywò, czë je sã niesama, czë nie – rzekł cwiardim głosã.

Blòsknął na mùr, tej wżął majsel ò młotiszka a zaczął wëkùwac cegłã gdzes na wësokòscë pùnë białczy. Szło to wnetk bez niżòdny robòtë, kò taras bël jesz dosc swięzi.

- Szkòda bël bëło rozjimac całi nen przòdk mùrkù, nã nie? – rzekł przë swòji robòce jironiczno. - A wierã jes na to rozwòlenië rechòwa, co? Mësła so, że zwëskòsz na ten òrt kask czasu ò mòże jaczi cud sã zdarzi, mòże chto przëjdze, abò co, òbòczy co sã dzejë ò ce wëratëje, jak w jaczychs amérikańskich filmach, co?

- Jò pò pròwdze jem niesama – òdrzekła spòkójno Karina.

- Hm, niech ce bądze. Zarò òbòczima.

Wnetk wëcygnął cegłã, pòtemù drëgã. Nie wstòjajacë z klãczków, sygnął pò test, rozpakòwòł gò ò wsënął w dzurã w mùrze.

- Nã, mùlkù, a terò wezkòj pischkòj! – rzekł.

Wnetk pòczuł, jak ceplë szczòle spłiwają na test, mòczacë przë tim jegò rãkã.

- Tak òd razu? – zdzëwił sã chłòp. - A jò jem bël zycher, że mdiesz gra na czas!

Czej skùńcza, wezdrzòł z dołu na białkã ò wcyg trzimajacë test w dzurze pòwiedzòł:

- Nã, a terò bądzema òdrëchòwëwac ne piãc sekùnd ò przekònómë sã, czë kresczy bądã dwie, czë, jak jem dbë, blòs jedna: Piãc..., sztërë..., trzë..., dwa..., jeden... nùł!

Pòmale wëcygnął test ò wezdrzòł na niego. Kùcòł tak sztòcëk, drëdzi, a tej pòmale pòdniòł głowã.

- Të pò pròwdze jes... – zaczął zszokòwóny ò naròz ùzdrzòł łisk rãczy ùbarniony w młotk ò wnym sta sã cemnosc.

Pierszë, co ùczuł, to ból. Pùlsëjący, wnetk nie do strzimaniò ból głowë, jaczi rozchòdził sã òd tësënë pò tìł głowë ò w dół, jaz do sami szëji. Ból taczë, że nie pòzwòlòł zebrac mësłòw.

Tej chłop doznôł sã, że je mù zëmno, nadzwëk zëmno. Zëmno w nodzi, rãcë, plecë, brzëch, piersnô klôtka... tak, czejbë chto przëklôdôł kamë do nadzëgò cała. Wnym ze zdzëwienim doznôł sã téż tegò, że nijak ni mòże sã rëszyć. W kùncu scwierzył, że jaczims cëdã nie leżi, a stoi. Ę tej, narôż, jak łiskawica, przëszło przëbôczenië. Zrozmiôł cëż je łóz Ę wnym, chùtkò, nimò wiedzë, że wid zwiãkszi bôlenië głowë, szerok ôtemkl ôczë.

- Në, w kùncu jes sã ôbùdzył – rzekła cëchò Karina, sedzącë w tim samym zeslu, co rëchli Michòł, ôblokò w jaczës swòje dżinsë a kôsłã z krótczim rãkówkã, terò uczapónyma ôd tarasu. - A ju jem so mësła, że jem tobie za mòckò wëcãła. Sã rozmieje, że tej, czej jem sã ùwòlnia a ôbôcza, że równak żëjesz, wżã jem ze stołu jesz to cos, co jes miôł dlò mie przërëchtowónë Ę wstrzìkła ce, cobës za chùtkò sã nie ôbùdzył. To ùderzenië Ę nen strzòdk w szprëcë, a do te jesz to, że stracył jes wiele krëwi, sprawiło kùnc kùnców, że jem dosta strach, że nie bãdã mia ti wënòdgradë, cobë so jesz z tobã pòkòrbic.

Karina na sztót ùmòłkła. Pòzda, cobë ji słowa docarlë do jesz zdebkò zesmroczałëgò Michałã, a tej pòcygła dali:

-Twój taras nie bël jesz tak zastëdli, jak cë sã wierã zdòwało, co? Kò jem dbë, że jinaczi bës nie dôł sã na rëżã do aptëczy. Mùszã przëznac, że mòże bë strzimòł, równak zmiłkã bëło, że jes chcòł „artisticzno” ùłożëc mòje rãce, tak, co bë zrobiłë fejn sztòłt „sztaturë”. Dza-ka temù bëło lżi zrëszyć taras, wëdłëbac gò Ę wëcygnãc rãce.

Białka wsta, przeszła sã pòrã razë w tã a wew tã starnã, tej zatrzyma przed chłopã:

- Nie mësłë so, że bëło letkò sã ùwòlnic – rzekła. - Rãce ju zastëdłë ôd zëmna Ę ôd tegò chòlerstwa, w jaczë jes mie wpakòwòł, do te bëcë w bezrësnoce taczì dludzi czas téż nie pòmògało. Le równak da jem so radã. Ùdało mie sã téż ôblòzowac jednã z cegłów, tak bë nie dało sã pòznac. Jã jem chca rozkrëszyć ce na głowie, równak czej jes pò wëjãcu tëch dwùch niżi pòtożił młotk na mùrk, ju jem

wiedza, że jegò ùżëjã. Co bëło pòtim – wiész. A dali ju sã letkò domëslec, że czej jes sã zwròcył na zemiã, jò ju młotkã jem mògła rozwalëc scanã na tëlì, bë sã wëdostac. Mùsza jem sã spieszyć, bò chòc krëwiò dosc z ce szła, jò ni mògła jem bëc zycher, czë czasã zarò nazòt nie wstóniesz. A tedë bë bëło pò mie.

- Karina, dlòcz... mie... jes... tu wsadza? – rzekł cãżkò chłop.

- Dlòcz? – zdzëwiła sã białka. - Prawie tegò wierã letkò sã domëslec, jem dbë. Të jes, przëklãti psëchòpato, chcòł ze mie zrobic sztaturã, to terò sòm sã doznòj, jak to je bëc dzëlã scanë! Pò pròwdze jò taczëgò artisticznëgò drigù jak të ni móm, tak tej jem so ùdba, że nie bãdã z ce robic statuë, tim barzi, że ni móm niżòdny chãcë wzerac na ce dlëżi niżlë mùszã, le zamùrëjã ce całëgò. Apartno przëmòcowa jem téż twòje rãce, cobës sã czasã nie ùwòlnił, chòc to wierã plwanië na zëmne żelazto, bò mùr ju ce sygò szëji, a do te miôł ju czas cobë dosc zwiãzac.

Białka wżã cegłã, nałożëła na niã pùròkù Ę zaczą dali, pò bòkach głowë chłopã, bùdowac mùr.

- Na szczescie czasã pòmòga jem ce w twòjich artisticznëch ùsòdzkach, tak tej wiëm, jak dobri taras zrobic. Mùr pò pròwdze je dosc krzëwi, le to cë wierã nie przëszkòdzò, co? Aha, mùszã ce do te zmartwic, bò jò nie bãdã tu cali czas, do kùncã mòjégò żëcëgò, pòwiòdajãcë ce ò tim, jak mie zminãł dzërń, tak jak të jes to chcòł robic. Ò nié! Jak le skùnczã tã tu robòtã, bierzã sã Ę jidã prëcz, le të sòm tu ôstóniesz. Sòm, beze mie, rozmiejesz? Bë sã chcało rzec, że na wiedno, równak móm swiãdã, że mòże sã zdarzyć, jize za jaczis czas chtos ce zacznie szëkac. Tak tej ni móm za baro co w tim kraju bëc dlëżi niżlë je nót. Dobrze, że jes dosc bògati, bë mie fùndnãc jakãs rëżã w bezpieczny mòł Ę zagwësnic dobre żëcë.

- Karina, wëpùszcz mie. Karina, jò ju bãdã dobri, jò ju ce nie tknã. Karina! Karina!!!

- A za czym jò móm ce wëpùszcë, co?

- Skrziwdzył jem ce, wiëm, le terò ju wszët-kò bãdze dobrze. Ju nie jem zòzdrosny, ju

wiem, że nie bādā ce niżódných jarchòlénów wëprówiôt. Kò jak mògā ju bēc zòzdrosny? Të, niesama, za òsmë miesądy ùrodzysz...

- Ach, Michòł, Michòł. Wiész, że jò ce wczora, tak jak ju pòrā razē w slédnym czasie, specjalno sprowòkòwa? Specjalno jem sā spóznila, lga ò ti móbilce, rëchli ùgòda sā z Mirką, że ò ti gòdzënie mò przëstac negò smsa? To wszëtkò bëło ùgòdóné.

- Ùgòdóné? Le dlòcze? – zdëwòwòł sā chłop.
- Ano dlòte, bës kùnc kùnców nie wëtrzimòł ē abò ze mną sòm zerwòł ni mògācë zniesc mòjich rozmajitëch wëstwòrzaniów, abò bës mie na przëmiòr ùderził, co bë dało bëlną òrądz, bë jic òd ce prëcz ē ju nigdë wiācy ni miec z tobā do ùczinkù. Jem bëła zycher, że leno tak mògā sā òdczepic òd ciebie, òbarchniałi zòzdrosnikù. Wiész jesz co, Michaszu? To wszëtkò twòja wina. Jem ce czedës téz kòcha, le tē jes zabił ne mòje czëcé bez te twòje bez-ùstòwné pòdezdrzenia, szpiegòwania, zòzdrosce ē tā przeklātą zabòrczëznā. Ni mia jem lëftu do zëcò, bò dërchā tē jes sā do mie lépił. Brrr, jaż mie to terò zdrigò. Stądka to wszëtkò. Równak mało co, a bë sā całò jintriga lëchò dlò mie skùncza. Bò skądka jem mògła wiedzec, że jes jaczims chòlernym psëchòpatą, co ze mie mdze chcòł zrobic szaturā? Chòc z drëdzi stronë, to mòże dobrze, że jes taczim òbarchniëlčā, bò bez to jem terò zycher, że na gwës ùwòlniā sā òd ce.

- Karinka, nie gadòj tak! Jò doch nie bët jem taczì lëchi! Karinka, wëpùscë mie! Kò ni mòdziesz mie tak òstawic! Jenë, doch naje dzecuszkò mùsi miec tatka! Mùlkù, òbòczisz, nigdë wiācy ce nie skrziwdzā! Òstawiā ce wiele chcesz wòlnotë, lëftu do zëcò, Karinka! Mđā dobri, Karinka!!! – wrzëszczòł chłop ē przekònywòł, a białka niezrëszonò bùdowa dali mùr. Wcyg òstòwia wòlny plac przed lica-ma Michała, równak dali cegłë wnet stanālë na równi z kùnòszkā głowë. Sztót tej namësła sā, jak tu òd gòrë zabùdowac chłopa, w kùncu

ùzna, że ni ma co tu za wiele majstrowac, władowa dosc wiòldzi dżel tarasu na jegò włosë, tej ùłoża cegłë, nie zwòzającë na òbarchniałë terò wrzasczi wmùrowiwónégò. W kùncu òstòł ju le nen wòlny plac z przòdkù, tak że bëło widzec mùniā chłopa.

- Wiész równak co, Michaszu? – trzymającë w rākù cegłā z pòłożonym pùròkā zagadnā go białka, na mòlu ùcëszającë. - Mòsz rëcht z tim tatkā. Lepi czej dzecuszkò gò mò.

Chłop wezdrzòł na niā z zelgā a nòdzejā. Kari-na ùsmiëchna sā:

- Mùleczkù drodżi – zaczą miātkò – mësliż, że bëm mògła tak mòjégò dzecuska pòzbawic tatka? Sā wié, że nié, tim barżi, że tak baro gò kòchóm. Nadzwëk. Pò pròwdze, Michaszu, nadzwëk. Leno szkòda, że to nié tē nim jes – rzucëła letkò, a tej z mscëwā satisfakcjā wzëra na zmiëniwającë sā lica chłopa. W kùncu, czej ze straszñā òd gòrzu mùniā zaczął sā wëdze-rac, cëskac przeklāstwama a wëzwëskama, Karina ùłoża cegłā a sygnāła pò drëgā, òstat-nā. Widzącë to chłop zawił z ùrsazu ē nazòt zaczął błagac ò ùwòlnienië miëszającë to ze zložëczbama. Białka ùsmiëchna sā:

- Wierā sòm ju nie wierisz, że ce pùszczā. Ę nie pùszczā. Kò le tak bādā mia ùbëtł òd ce, bādā zycher, że tē, òbarchniëlcu jeden, nie mdziesz nigdë zagròzac mie ē mòji familie. A wierzā, że przed szandarama skrëjema sā tak, że nigdë naju nie nalëzā.

Sztót jesz stoja, pasącë sā widzënkā Michała, a tej rzucëła:

- Żegnòj, mùlkù – zaakcentowa slédné słowò, tej wcësnā òstatnā cegłā, szmërgnā na zemiā czelā, wā ju przërëchtowónā wanoznā taszā z ruchnama, bankòwima kòrtama swòjima a Michała, a téz dëtkama a kòsztownoscama wëjātima z jegò sejfu, pò czym zabra z kòmódë klucze ē nie zwòzającë na stlëmioné, òbarchniałë wëca a wrzasczi chłopa, pòszła do garażu, wsadła w autòł, wcësnā pilota òd wierze-jów, zapòlëła mòtòr a òdjacha.

Aleksandra Majkòwskò

Bibliô dlô dzecy

Dzeckò w kòszikù

Do Egiptu przecygnãło wiele Hebrajczików. Zamieszkelë tam, jak czedës familiô Józefa. Faraón ni mógł jich tam zlëdac. Kòzôt jima cãżkò robic i z czasã Hebrajczicë stelë sã pòjmańcikama. Cãżkò prôcowelë dlô faraóna. Wëtwòrziwelë cegłë, nosëlë kamë, stówielë wiôldżë bûdinczi, kòpelë dołë. Pilowelë jich egipszczi strażnicë, chtërny czãsto bilë pòjmańcików batigama, wrzeszczelë na nich i zmùsiwelë do drãdżi robòtë.

- Je jich za wiele! — rzekł faraón do swòjich dorôdców — mùsimë cos z tim zrobic!

- Ale doch òni zajmają sã nògòrszã robòtã. Brëkùjemë jich!

- Jo, ale mùsimë jima dawac jesc! Ni ma ju dlô nich placu w Egipce. Nakôzywóm tej, żebë żòłnierze zabijelë wszëtczych nowònarodzonëch hebrajskich knôpów!

To wiadło chùtkò doszło do Hebrajczików. Wszëtcë pòjmańczicë faraóna baro sã wërzaslë. Wnetka dżëń w dżëń do jich chëczów przëchòdzëlë żòłnierze. Szukelë i zabijelë mòłëch sënów.

Na dwòrze faraóna żëlë w ùbëtkù. Nicht z rodzëznë i służbë nie widzòł płaczu i nie czuł krziku matków, jaczim mòrdowelë dzecy. Jednégò rena córka faraóna wësłã ze swòjima drëszkama nad rzékã. Kòchała te

gòdženë, czedë słuńce pòjòwiò sã na wid-
nikù, niebò robi sã różewé, a lëft przezérny.
Zeszła w mól, gdzie rosła gãstò sycëna. Tegò
nadmówkòwégò dnia, wchòdającë do wòdë,
uczëła głos. Nie bël to ptòch ani zwierzã!

- Czëjeta to, co jò? – spitała.

- Jakbë chto płakòł.

- To je płacz dzecka. Ale gdzie òno je?

- Tuwò! W sycënie!

Pòdeszłë i ùdzrzałë mòłë dzeckò, jaczé leżało
w kòszikù.

- To knòp! Mòłi Hebrajczik! – rzekłë dzéw-
czãta.

- Weznã gò na dwór. Je doch taczì mòłi i nie-
dowinny! – zdecydowa królewionka.

- Ale ni mòżesz! Kò twój òjc mdze rozgòrzo-
ny. Nakòzòł zabic wszëtczich nowònarodzo-
nëch knòpów.

- Tec to dzeckò ùmrze z głodu. Ni mògã gò
tak òstawić! Zdrzëta, jaczi je pëszny. Chcã gò
ùretac, co móm zrobic?

Wtim cos zaszëmarzëło. Rësżëła sã sycëna
i ùkòzało sã na brzegù młodë dzéwczã. Pòde-
szło do królewionczì i niskò ji sã skłóniało.

- Wastno! Wiém, chto mòże nakòrmic to
dzeckò! Znajã białkã, jakò prawie stracëła
sëna.

- Biòj. Zawòłòj jã!

Dzéwczã chùtkò pònëkało do wsë. Za sztót
wrócëło z młodã białkã. Córka faraóna se-
dzała na brzegù. Służebnë jak pò kòzdim
kapanim czosałë ji włosë i chòdzëłë wkòt
swòji pani, żebë spëlnic kòzdzã ji prosbã. Kró-
lewionka równak nie zdrzała na nie, le wcyg
pòdzywiała mòłë dzeckò. Czej pòdeszło do ni
dzéwczã i białka ze wsë, rzekła:

- Jesmë nalazłë w sycënie mòłégò knòpika,
chtëren leżòł w kòszikù. Wez to dzeckò i kòr-
mij je dlò mie. Dostóniesz za to dëtczi.

Białka nick nie òdrzekła, ale na ji gãbie pòja-
wił sã ùsmiëch.

- Mòje służebnë pùdã z tobã i bãdã ce pilo-
wałë. Òbòczã téż, gdzie mieszkòsz i òdbierzã,
czëj knòp pòdroscë – rzekła królewionka.

Białka wcyg nick nie gòdała. A córka faraóna
dwignãła sã ze swòjégò stółka i pòwiedza:

- Niech sã zwie Mòżesz.

Dwie służebnë òdprowadzëłë białkã, dzéw-
czã i dzeckò do wiosczì. Czedë Hebrajcziczczì
òstałë ju same w swòji chëczë, niasta krzik-
nãła:

- Chwała Nòwëższëmù Bògù! Mój syn òstòł
ùretóny! Còreczkò – rzekła do dzéwczëca
– wrócëła jes żëcé swòjémù bracynie.

Pòłożëłë dzeckò do kòlibczì i mòcno sã
ùscësnãłë.

Słôwk Fòrmella

Zeżarté dzeckò banowi rewòlucje

(dzél dwanôsti, slédny)

Pò skùńczenim cządnikòwi kònfereńcje Mizuno razã z Adrianã, to je z chłopã, co z nim òb czas ny kònfereńcje sedzòł, szedł kòridorã w stronã dwierzów przednictwa banowiznë. Michòł bël czësto ap i mëslama bël ju ù se doma, gdzie miòł ùdbã òbezdrzec so dlò rozegracje na laptopie jaczis sensacjowi film „klasë b”. Łeb miòł cãżczy a bënë se czuł òsłabienié. Wiedzòł, że na kònfereńcje mdze drãgò, to równak, co sã dzejało, bëło jesz cãżészé, niżlë sã spòdzòł. Terò nerwë miòł ju z głowë. Ju leno òdpòczink bez całë pòpòłnié jãz do wieczora.

- Ale czemù jes tak sã ùwzãł na nëch kòłowników? – zapitòł wtim Adrión i wërwoł Mizuna z zamësleniégò. - Czë to pò pròwdze wòrt je prawie jima dowalëc jesz dodòwkòwã òpłatã? - Ehm... – wzdichnął niechãtno Mizuno, chtëren ni miòł ju niżòdnégò lésztu na kòrbienié z kims, a òsobliwë z tim, co szedł òkòma niégò. Òdrzekł równak:

- Jeżlë ju jes taczì cekawi, to mëszlã, że jo. Bò

jeżlë ju chtos jedze na kòle, tej niech ju dô pòkù cugòwi. Niech sã biës zdecydëje, czë jedze bana, czë kòłã. A pòzni przechwòliwają sã taczì, że jeżdżã na kòle do robòtë, abò dlò rozegracje i mają starã ò zdrowi òrt zëcégò. Zabòczywają równak dodac, że z nëch piãcdzesãt kilòmetrów, jacze nibë to na kòle przejachelë, leno piãc pò pròwdze pãdatowelë, a tã całã resztã to przejachelë cugã. Ale jakbë co, to sã chwòlã, jaczi to z nich spòrtòwcë – rzekł z rãganim w głosù Mizuno. - Pòżëtkù z nich ni ma niżòdnégò, leno plac w cugach zajmają tima swòjima gównama.

Na tim Michòł skùńcił swòjã gòdkã. Nie rzekł ju ò tim, że nigdë nie nauczył sã jezdzëc na kòle, ale sromòł sã do tegò przëznac. Miòł na tim pònkce, jak to sã gòdò, kòmpleksë i temù nie lëdòł wszëtczégò, co sparłãczoné z kòłama. Bëła to równak krëjamnota, chtërnã tacył głãbòk w se. Za sztërk zresztã Adrión i Michòł wëszlë z bùdinkù przednictwa banowiznë, òd-

dzäkòwelë sã i kòzdi z nich pòszedł w swòjã stronã.

- Bëta jem dzysò na cządnikòwi kònferencje w przédnictwie banowiznë i mùszã rzeknãc, że je jesz gòrzi, niżlë jem mësłała. Jò tëch leleków tak òpiszã, że lata lateczné mdą to pamiãtelë. Prawie terò da jem do drëkù tekst ò Wajim chłopie. Tam jem wszëtkò òpisa.

Dorota Skòrc sedza prawie kòle stołu w pańszi jizbie ù ùdroszczëny Lénë. Òbie białczy pòpijajë so harbatkã i kòrbiłë. Dlò Lénë dërch baro swiëzim wspòminkã bëta śmierc ji chłopã. Jesz mia przed òczama òsłabégò Zbigòrza, co leżòł na pòłtodze banowiszczã. Retowny pòszëk przëjachòł tej baro pòzno. A pòzni dlugò wanoga, chtërna skùńcza sã tim, że dopiërze w trzeci bòlëcë nalòzł sã plac dlò ji chłopã. Tedë ju równak bëło za pòzdze...

- A Marija Józef – rzekła Lëna. – Żebë të to widza, jak òn sã nerwòwòł na nëch letczich, co czerëją dzejanim banowiznë! Na gwës przez jich głëpasë ùdbë òn tegò hercszlachù dostòł. Pròwdac nerwòwi, to òn wiedno bëł, ale to, co ti wëstwòrzają, nawetka swiãtégò bë rozgòrzëło.

- Pròwda – òdrzekła na to Dorota. – A jesz cos Wama pòwiëm, czegò jesz nie wiëce. Òb czas mòjegò sznëkrowaniò za materiałama do artikla nalazła jem cos baro cekawégò. Terò w nym teksce za wiele jesz ò tim nie napiszã, bò mùszã to sprawdzëc, ale na gwës ti sprawë nie òstawiã i òpiszã jã kask pòzni w nowim dokazu. A chòdzy mie ò to, że gwòscëcëlã pòdjimiznë, co zajimò sã robenim nëch przesnitëch nalëpków na gãbë dlò banë, je półbrat negò leleka, co to prawie nã slédną kònferencjã prowadzył. Mëslicë, że to przëtròfk? – spita sã Dorota i zasmia sã pòd knëką.

Lëna téż kask sã ùsmiëchnã i pòkrãca głowã. - Ti diòble nick jinszégò nie robiã, leno żebë swòje miészczë dëtkama nafùlowac, ò to mają starã. A człowiek wiedno dlò nich je òstatny. Ale... – Lëna òżëwia sã kask. - Chcemë lepi

zmienic témã. Móm ju dosc nëch kòmùdnëch gòdków. Pòwiëm cë cos fejnégò, ale rzeczę mie, że na gwës nie pòwiész Agnese, że jem cë to pòwiedzã. Na zycher mia bë na mie gòrz, bò chca cë sama ò tim pòwiedzec.

- A cëż to taczégò? – zacekawia sã gazëtniczka.

- Mòja bratanica chce ce ròczëc na wieselë...

- A Marija Józef, pò pròwdze? – ùcësa sã Dorota.

- Jo. Ji Ròdk sã ji òswiòdzczył. Ale przëòbiecòj mie, że ji nie rzeczesz, żem cë sã wëgòda, bò ta mie za zycher łep ùrwie – rzekła z letczim ùsmiëwkã Lëna.

- Gwësno, że Waju nie wëdóm – rzekła Dorota. - To pò pròwdze baro bëlné wiadło...

- Pòwiedzec cë wic? – rzekł jeden kùbica do drëdzégò, czej sedzelë òbaji w knajpie i pilë szósté abò sódmé ju piwkò „Mòcny Bùla”, jacze kùpòwelë ju dludzi czas, bò nòlepi robiło szëmisk w głowie. Kamròt leno zgniòł cziwną głowã.

- Tej pòwiëm cë tak cos, le slëchòj ùwòżno, bò nie bądã pòwtòrzòł – zasmìòł sã kùnda, zrobił kròtëchną paùzã i wëfëflòł:

- „Cãżczë czasë”, rzekł ruszci „sòłdat”, czej zjì mòł zédzer z ròtëszowi wieżë, he he he...

Kamròt sedzòł cësi kòta i leno zdrzòł swòjémù kòmplowi w slëpia. Pò jegò zdrokù zmerkac szło, że wic gò nie rozsmiészil.

- Co të tak damisz? – spitòł sã tej përnã rozjarchòlony òpòwiòdòcz wiców.

- Eeeeh... – drëdzi kùnda le mòchnął rãkã.

- Jò cë tu szportë pòwiòdajã, a të sedzysz jak na pògrzebie. Cëż to je lóz?!

- A co të òd mie chësz? – òdrzekł niechãtno nen drëdzi. - Rzekni lepi, ò co w tim twòjim szpòrcë chòdzy. Sóm jes gò wëmëslil?

- Në jo. Zabòcził jem Darkù, że wa młodi ju taczich rzeczów nie znajeta. Ale to ju nie je wòżné – machnął rãkã. - Chcemë le lepi wëpic so za ne cãżczë „czasë”, chtërne sami jëmë zjìmelë z kòridora na banowiszczu. Dzãka nim mòżemë so dzyso bëlno pòpic.

- Jo – przëznòł drëdzi kùnda. - Chcemë le...

Dwa dni pò cządnikòwi kònfereńcje Mizuno przëszedł do robòtë jak wiedno. Pòczątk dnia w biòrze wëdówòł sã czësto spòkójny. Kòwka, gazëtka, klapë ò „gwiòzdach” w jinternece. Robòtã zaczinòł wiedno pò pòł gòdzënie. Kò doch rozpãdzëc sã nie je letkò...

Tegò samégò dnia do robòtë wrócył téż przëd-nik Mizuna. Przez czile slédnëch dni bëł na szkòlenim dlò czerowników, chtërno òdbiwa-ło sã w baro snòżo pòłożonym na zberkù lasu midżë dwùma jezorama òstrzòdkù. Baro drãgò bëło pò tim wrócëc do robòtë. Òkróm tegò baro bòlòł gò łep a gòrdzel, nimò tegò, że pitë bëło wiele, wcyg wëdòwa sã sëchò jak pieprz. A jesz te wiadła, jacżë Mizunowi przëdnik ùdo-stòł ju w robòce. To ju bëło nié do strżëmaniò! Mizuno spòkójno sedzòł so przed kòmpùtrã i òbzéròł w jinternece òdjimczy „celebritów”. Bëło dwadzesce pò òsmi, tej Michòł mësłòł, że mò jesz dżes kòl dżesãc minùt spòkòju, tim-czasã na jegò biòrkù gòsno zazwònił telefòn. Mizuno skrzëwił niechãtno mùniã i zgniòł pòd-niòł rãkã, bë ùchwëcëc slëchùlkã.

- Halo – rzekł niechãtno, ale ju pò sekùndze bëł całi wësztamòwóny.

- Të biësu, të! Co të jes nawëstwòrzòł na ny kònfereńcje! Jes të ju do czësta letczy w gło-wie?! – rëczòł rozjarchòlony przëdnik.

- Ale cëż taczégò sã stało? – spitòł niegwësno Michòł.

- I ten jesz sã pitò, co sã stało – rãgòł ze zgar-dą w gòsù przëdnik. - Nemù lelekòwi sznapsã z gãbë smierdzy òb czas cządnikòwi kònfereńcje, wszëtcë ò tim piszą, a nen łãp sã mie pitò, cëż sã stało?! To ju je pò pròwdze bùten szëkù! A to, co jes wëgòdiwòł ò òpłatach dlò kòłowników, co jeżdżą naszima cugama, to téż jakòs òbarchniałò ùdba! Chto cë kòzòł tak cos gadac?! Jò doch nigdë cë tak cos nie rzekł a të mie tu czësto sòm bez mòji wiedzë taczë rzecżë wëstwòrzòsz! Jes të ju czësto òd se?!

- Kò doch chcelë jesmë jakòs zaradzëc temù, że felëje placu w cugach i zarobic jesz kask dëtka. Przësżła mie do głowë ùdba i mësłòł jem...

- Jo! – przerwòł flot Mizunowi przëdnik – të jes

na gwës mësłòł! Miòł jes głëpasą ùdbã i bez niżòdny gòdczi ze mną rzekł jes ò ni gazëtni-kóm. To doch jidze òbarchniec z taczim letczim, jak të!

- Ale rzeklë jesce mie, że mòm bëc samòstòj-nym robòtnikã – próbòwòł sã bronic Mizuno.

- Co të mie tu pleszczesz ò samòstòjnoszczë?! Wiész, co jes paralusznikù narobił?!

Mizuno czësto spëtlowòny nick na to nie òdrzekł. Zresztą szef dëcht wcale nie żdòł za jegò òdpòwiescã, leno fest rozjiwrowòny cy-gnął dali:

- Dwa tidzenie dowsladë jakno przëdstòwca Grëpë Banowëch Pòdjimiznów pòdpisòł jem ùmòwã ze Stowòrą Kòłowników „Stolemné Kòłò” w sprawie stwòrzeniò na nieùżiwò-nëch banowëch turach kòłowëch stegnów. I jak jò terò do biësa wëzdrzã?! Z jedny stronë pòdpisywóm ùmòwë i pòkazywóm pò se, że jem żëczny kòłownikóm, a tu z drëdzi stronë w swiat jidą wiadła, że mòmë ùdbã, żebë to prawie kòłownikóm kazac ekstra płacëc za ja-chanië banama! I co òni terò ò mie pòmësłzã?!

- Ale to doch wierã dò sã jakòs, jak to sã gòdò, „òdkracëc”. Kò doch sami jesce mie mówilë, że wszëtkò jidze tak przejinaczëc, że...

- Co të mie tu do paralusza pleszczesz?! Jò jem tak cos cë gòdòł?! Jak ju wiadło jidze w swiat, to nie je wòlno nick przejinaczac! Ròz gadac to, a pòzni co jinégò to mògà blòs babë na jòrmar-kù, a nie më, pòwòżny lëdze!

- Ale... – Mizuno próbòwòł sã dali barnic, chòc widzòł, że ju lëchò z nim je. Chcòł jesz rzec, że nie wiedzòł ò pòdpisanim ùmòwë ze „Stolem-nym Kòłã”, ale szef nijak nie dòł mù duńc do słowa.

- Nie przëjimóm niżòdnégò dolmaczeniégò! Za pòł gòdzënë mòsz przinëc do mie do biòra. Tedë so tak na pòwòżno pòkòrbimë ò twòji przinò-noce! – na tim przëdnik skùńcził gòdkã ë zarò rozłaczil sã. Mizunowi za to jakbë zawòlił sã całi swiat i przësżło mù do głowë, że to wierã ju pò pròwdze...

KUŃC

Ludmiła Gòtqbk

Spiqcé wòjskò

Wèstāpùjā:

Strażnik 1

Strażnik 2 (Kùba)

Dzecē – Jignacy, Paùlina, Nikòla, Jakùb

Król kaszëbsczì

Spiący ricerze

Spiący ricerze we wnãtrzu jómë.

Wòjòrz 1: Są taczé górë, co nie są zwëczajnyma górama...

Wòjòrz 2: Pòrosłë są niezwëczajnyma lasama...

Wòjòrz 3: Mają òne jómë, co nie są zwëczajnyma jómama...

Wòjòrz 4: A bënë w jómach spią niezwëczajny lëdze.

Wòjòrz 5: Chceta wa pòznac nen swiat?

Wszëtcë: Tej pòslëchòjta ti historii!

Kładzq sã i ùsniwajq

SCENA I

Strażnicë w jaskini przë ògniszczu. Kòl Strażnika I lãpa w pòszëkù. Kùba z szlafmùcq na głowie spi i chrapie. Strażnik I sedzy i naslëchiwò.

Strażnicë: Hrrrrr...

Strażnik 1: Kùba, czò! chtos tu je!

Strażnik 2: Aaaaa (zëwie) wie-je-je

Strażnik 1: Kùba, chùtkò wstaji! Të miòł dzy-sò czuwac!

Strażnik 2: Ju le ju. Człowiek bë so chcòł

pòleżec, a ciebie wcyg gòsce w głowie.

Strażnik 1: Chłopie, mësłë, co të gòdòsz! Të doch króla mòsz pilowac, a të bë le spòł. A jak chto przinǳe i dò znak, tej chto òbùdzy spiące wòjskò? Chëba le twòje chrapanié!

Strażnik 2: Jò cë dóm! Jò chrapia? Mòje chrapanié? Barzi twòje stäkanié!!!

Strażnik 1: Czò! Chtos jidze!

Czëc je głos.

Dzëkò 1 (Jignacy): Je tu chto?

Strażnik 1: Hola że! Stój chto tam je?

Wchòdzq dzecë: Jignacy, Paùlina, Nikòla, Jakùb.

Dzëkò 3 (Nikòla): Chto wa jesta?

Strażnik 1: Chto të jes?

Dzëkò 1 (Jignacy): Jò jem Jignacy; to je Paùlina, a to Kùba.

Strażnik 2: Niemòzłëwé! Jò doch jem Kùba!

Dzëkò 4 (Jakùb): z ùsmiéchã. Tej je nas dwùch!

Pòdòwò rãkã Kùbie, Kùba nieùfno pòdòwò mù swòjã.

Dzëkò 3 (Nikòla): A jò jem Nikòla – dzëwcã mòłé, ale mądre!

Strażnik 2: Ha ha ha! Mądre dzëwcã? Ha ha ha! Chtëż to widzòł!

Strażnik 1: Cëchò bãdzë!

Dzëkò 2 (Paùlina): Më swòje wiémë.

Strażnik 1: Chto sòm sã chwòli, tegò chwalba niczim nie je.

Strażnik 2: Ale rzecza le, czegò wa chceta?

Dzëkò 4 (Jakùb): Më chcëmë gadac z kaszëbsczim królã.

Strażnik 2: Z kaszëbsczim królã? Ha ha ha!

Strażnik 1: *(do Kùbë)* Cëchò sedzë! *(do dzéwczãt)* A skadka wa wiéta, gdzie je kaszëbsczi król?

Dzeckò 1 (Jignacy): Më gò szukómë ju baro długò i wiele mómë ò nim czëtóné.

Dzeckò 3 (Nikòla): I – *(zdrząc bòkã na Strażnika I)* – mòja jintuicjò pòdpòwiôdò mie, że król je tu!

Dzeckò 2 (Paùlina): A razã z nim spiącë wòjskò!

Strażnik 1: Widzã, że nie gòdómë z bëlëkò-gùm. Legenda głosy, że leno dzyrsczé serce òdkrëje, gdzie spi wòjskò króla Kaszëb.

Strażnik 2: A żebë ce nen jasny piorën trzast! Të ni miôt nikòmù gadac, że tu je król i spiącë wòjskò!

Strażnik 1: *(z ùsmiéchã)* Jò doch nick taczégò nie rzekł...

Dzeckò 4 (Jakùb): Ju le ju, nie wadzta sã.

Dzeckò 1 (Jignacy): *(wëchòdzã z Strażnikã I kùs do przòdkù)* Zaprowadzysz të nas do króla?

Strażnik 1: Dobrze, mòté, mądre dzecë. Rzecztã mie leno, czegò wa òd niegò chceta.

Strażnik 2: Jo, rzecztã! A jak nie, tej... *(grozy Jignaszowi)*

Dzeckò 3 (Nikòla): *(pòdchòdzy blëzi do Strażnika I)* Zaprowadzta nas do niegò, a nie pòżalujeta.

Strażnik 1: Në, widzã, że të nie jes głupé dzéwczã. Dobrze. Tej pòjmë do Naszi Królewsczi Wësokòscë.

Piesniò: Kaszëbsczi król

Pòjmë do króla co dalek w górach G
Na jegò rozkòz wstónie wòjskò a D
Jò szukóm króla, co głãbòk w górach G
do serc kaszëbsczi òn mò klucz a D

Królu, królu, kaszëbsczi królu, gdzie të jes? e Ce
Królu, królu, ze spikù zbùdzë wszëtczich nas! e Ce
Królu, królu, kaszëbsczi królu, gdzie të jes? fis D fis
Królu, królu, ze spikù wòjskò zbùdzëc czas! e Ce

SCENA II

W zómkù Kaszëbsczégò Króla. Król zamészłony sedzy na tronie. Famfarë.

Strażnik 1: Wasza Wësokòsc! (*pòkłón*) Dzyrszi Kùba, rozëmny Jignacy, mòłò Nikòla i mądrò Paùlina proszą ò rozmòwã.

Król: Chtëż mie tu bűdzy ò cemnicë? (*do Jignasza*) Chto tē jes?

Dzeckò 1 (Jignacy): Jò jem Jignacy; to je Paùlina, a to Kùba.

Dzeckò 3 (Nikòla): A jò jem Nikòla – dzéwczã mòłé, ale mądré!

Król: (*wstòjò*) Jak wa tu przészła? (*òdchòdzy i zdrzi w dół*) Długò droga za wama, dzecë. Chto wama jã wskòzòł?

Dzeckò 2 (Paùlina): Królu, serce pòdpòwiedzàło nóm drogã.

Król: Serce... Hmm. (*chòdzy pòmału pò jizbie*) Tej czegò chceta òde mie, mòłé, òdwòżné dzecë?

Dzeckò 4 (Jakùb): Królu, mē przészłë do Waji z prosbã.

Dzeckò 2 (Paùlina): Zbűdzcë, Królu, wòjskò!

Król: Dzéwczã, nie wiész, ò co mie prosysz. Wòjskò spi! A kaszëbszi lud jesz nie je gòtowi!

Dzeckò 1 (Jignacy): Kaszëbów na naszi zemi je coròz mni.

Dzeckò 3 (Nikòla): Zróbcë cos, Królu!

Król (*do Strażnika 1*): Mészlisz tē, że to je ju czas?

Strażnik 1: Jo, królu, to je ju nówëższì czas.

Król: (*chòdzy pò binie*) Dzecë, rzekã wama nówiksã krëjamnotã królewską. Dòjta słowò, że jã zachòwòta w pamiãcë na wiedno.

Dzéwczãta (*rãce na serce*): Słowò!

Knòpi (*prawé rãcë w górã*): Jak Bóg w niebie!

Król: Hewò tajemnica: niżòden król sòm nick ni mòże.

Strażnik 2: Jak to, królu!?

Król: Król gòdò rozkòz. Ale zelë ni mò òddónëch ricerzów, tej chto zaniесе jegò rozkòz lëdzóm?

Strażnik 2: A chto to je ricerz?

Król: Z sëtã zła, co chce Kaszëbów znikwic, trzeba walczëc sercã. I leno ricerz mò do niego klucz.

Dzecë: Królu, mē chcemë òstac ricerzama!

Król: (*zdrzi na dzecë i mészli*) Dobrze, tej pòjta. Dzecë klëkajq na lewé kòlano, pasowanié na ricerza.

Mianëjã waji ricerzama kaszëbszczi zemi. Chto z tobã walczi, ze mnã walczi (*kładze miecz na remieniu*). Chto ciebie dobãdze, mie dobãdze (*kładze miecz*). Chto ciebie słëchò, mie słëchò. Pasowanié; król wrãcziwò miecze ricerzóm.

Strażnik 1: (*dzecë wstòjajq*) Królu, przebűdzcë tej wòjskò, bò czas je krótczi!

Strażnik 2: Jo, wòłòjcë!

Król: Wòjarze, wstajòjta!

(*wòjskò sã bűdzy*)

Wòjòrz 1 i 2: Co sã dzeje?

Wòjòrz 3, 4, 5: Co to je?

Òbzéràjq sã wkół i chùtkò stòwajq w pòszëkù

Wòjòrze razã: Je to ju czas?

Król: Rozkòzëjã wama słëchac nëch ricerzów i robic wszëtò to, co òni wama kòzã.

Wòjskò: Tak je!

Król: Ricerze, biòjta za głosã serca! Rzecza mòjim sënóm, że król jich pòzdròwiò i wzëwò żebë bëlë ricerzama, tak, jak wa! Niech dbadzã ò naszã rodnã mòwã! A mòje wòjskò mdze wiedno gòtówé na jich rozkazë.

Dzecë: Tak je!

Piesniò: Ricerz

Król wzëwò wòjskò wstac **d g**

Król chce ù se królowac **A d**

król pòzdròwiò przez mie cë

czë tē ricerzã chcesz bęc?

A co ricerz robi, co? **d**

Co òznòczò to słowò

Co znaczy ricerzã bęc

Czë tē mòżesz mie to rzec? **A d**

Ricerz – kòchò swòjã mëmã **d A**

Ricerz – znaje swòje dzeje **d**

Ricerz – wié, co znaczy zemia

Òn – szónëje to, co swòje

Ricerz – leno serca słëchò

Ricerz – wòjskò swòje kòchò

Chto ricerzã chce bęc – **d g**

Mùszi, mùszi, mùszi pò kaszëbskù czëc! **A d**

The musical score is written for a single melodic line in treble clef. The key signature is one flat (B-flat). The time signature begins in 4/4, changes to 2/4 in the second staff, then to 5/4 in the fourth staff, and finally to 3/4 in the sixth staff. The piece concludes with a double bar line at the end of the eighth staff.

SCENA III

Bùten przed górą.

Strażnik 2: Nie gòdòł jò, że to są mądré dzéwczãta?

Strażnik 1: Gòdòł, gòdòł... Mądré i dzyrsczé, chòc mòłé – temù téż są ricerzama, tak jak më!

Wòjòrz 3: Nie jesta sami, kaszëbsczy ricerze! Më mdzemë Wama wiedno słužęc, dzyrsczé dziecë!

Strażnik 1: A dokądka wa terò chceta jic?

Dzeckò 4 (Jakùb): Mùszimë sã rozdzelëc. Niech wòjskò pùdze za nama.

Jigacy: Jò jidã do mòjich chëczy. Mùszã wszët-kò rzec mòjim starszim!

Wòjòrz 1: Jò pùdã razã z tobã! Dwaji le są dwaji!

Dzeckò 3 (Nikòla): Jò jidã do mòji szkòłë.

Wòjòrz 2: Pùdã z tobã. Trzeba naszym drëchóm zaniesc pòzdrowienié króla!

Wòjòrz 3: Mòta we mie wiérnégò drëcha, ricerze!

Dzeckò 4 (Jakùb): Tej jò pùdã w swiat.

Wòjòrz 3, 4, 5 i Strażnik II: Më téż!

Wszëtccë: Niech całi swiat sã dowië, że Kaszëbi swòjich ricerzów mają!

Piesniò: Kaszëbsczé wòjskò

Nié za górã, nié za lasã **a G**
Të przechòdzysz tãdkã czasã **C G**
Wòjskò sobie spi **C G**
Ò Kaszëbach snije **C G**
To je taczé mòcné wòjskò **C F**
Co le słëchò serca **C F**
Ricerza **CGC**

Jò i tã ricerzã chcã bëc **C G C G**
Mie mò słëchac mòje wòjskò **FC**
Òno bãdze robic wszët-kò **FC**
Co le mòje serce chce **FC**
Co kaszëbsczy ricerz chce **GC**

Wòjskò, wòjskò roz dwa trzë **G**
To jem jò – i to jes tã **G7**
Mie mò słëchac mòje wòjskò **CF**
Òno bãdze robic wszët-kò **CF**
Co le mòje serce chce **C F**
Co kaszëbsczy ricerz chce **CGCC**

Pò kaszëbskù gadac wcyg, **a G**
Ò kaszëbsczy zemi snic **C H7**
Pò kaszëbskù mògã wszët-kò **C F**
Pò kaszëbskù sercu letkò bic **C F C G C**

Wòjskò, wòjskò rôz dwa trzë **G**
To jem jò – i to jes tã **G7**
Ciebie drëchù, ciebie drëszkò **CF**
Ce mò słëchac twòje

ANGELS

A musical score for a single melodic line in treble clef, key of D major (two sharps), and 4/4 time. The score consists of ten staves. The first staff begins with a treble clef and a key signature of two sharps (F# and C#). The melody is composed of eighth and quarter notes, with some measures containing rests. The piece concludes with a double bar line on the tenth staff.

Robert Chrzanowski

Tłóm. DM

Przemęśł II

Slédny panownik Gduńszczégò Pòmòrzò przedstòwiony na medalionie Wawrzinca Sampa nie pòchòdzył z dinastie Sobiesławiców, le z ródzi Piastów, jakò rządzëła Pòlskà òd IX/X w.

Przemęśł II ùrodzył sã 14 rujana 1257 rokù w Pòznaniu. Bët sënã pòznańszczégò ksążëca Przemësła I i ksążnë Elżbiëtë, córczi słąszczégò ksążëca Henrika Pòbòżnegò. Co ciekawé, bët pògrobòwcã, ùrodzył sã wej wicy jak sztërë miesãce pò smiercë swòjégò òjca, chtëren ùmarł 4 czerwińca 1257 rokù. Z dinastią Sobiesławiców parłãczëła gò krew, bò Mscëwój I Spòkójny bët jegò prastarkã.

Jakò że Przemęśł II ni mógł do razu zacząć panowaniò nad swòją spòdkòwizną (z pòzdratkù na swòj wiek), rządë nad nią i nad całą Wiòlgòpòlskã trzimòł jegò wùja, kalisczi ksążã Bòlesłòw Pòbòżny.

Pierszi ròz ze sprawamã Gduńszczégò Pòmòrzò młodi ksążã pòtkòł sã mész w 1271 rokù, czej wënëkóny przez Brandenbùrczików Mscëwój II pòprosył wiòlgòpòlskich ksążątów ò pòmòc. Ti òdpòwiedzëlë, règnãlë na zòczatkù 1272 rokù i òdzwëskëlë Gduńsk. Nimò że pòzni Mscëwój jész wiele razy zmieniwòł front, zòczatk pòmòrskò-wiòlgòpòlschi wespółòrobòtë òstòł zrobiony. W 1278 rokù zniechãcony do Brandenbùrczików Mscëwój

II wzał ùdzél w wòjnie Bòlesława Pòbòżnegò w Nowi Marchie.

Timczasã, pò dórńżenim do chłopsczych lat, Przemęśł II zaczął sztridowac sã ze swòjim wùją. Szło mész ò chãc samòstòjnych rządów. Wëstraszoný mòżlëwą wespółòrobòtã bratówca z wrocławsczim ksążëcã Henrikã IV Probùsã, Bòlesłòw Pòbòżny òddòł w 1273 rokù panowanië w pòznańsczim ksążestwie szesnòsce lat stòrëmù Przemësłowi.

W 1277 rokù Przemęśł II òstòł pòjmańczikã legniczczégò ksążëca Bòlesława Rogatcziki (stało sã to, czej próbòwòł ùwòlnic Henrika Probùsa), równak nie bët dlugò w niewòlë. W 1279 rokù ùmarł Bòlesłòw Pòbòżny i Przemęśł II zaczął rządzcë całą Wiòlgòpòlskã. W 1281 rokù dostòł sã przekrãczno do sòdzë Henrika Probùsa, z chtërnym donëchczòs bët zdrëszony. Za ùwòlnienië mùszòł òddac wiëlënskã zemiã, jakò zagwëśniwa łãczbã midzë wrocławsczim i krakòwsczim ksążestwã. Cësk na chùtczë wëpuszczenië Przemësła miała téż gwës interwencjò Mscëwòja, chtëren ze swòjima wòjskama rénowòł pògrãnczë wrocławsczczégò ksążestwa.

Mscëwój II przeziwòł wnenczas problemë z Krzëżacczim Zòkònã, jacji pòwòliwòł sã na testamentë Sambòra II i Racybòra i zgłosziwòł swòje prawò do zachtnégò dzëła Gduń-

szczégò Pòmòrzò. Wiele téż świòdczëło ò tim, że pòmòrszczi ksążã nie doczekò sã sëna. Mscëwój szukòł tej mòcnégò drëcha i erbë, chtëren bë wiedzòł so radã z sąsòdama i òbronił całownotã Pòmòrzò. Kùnc kùnców wëbròł wiòlgòpòlszczégò ksążëca Przemësła. Do pierszych òbgòdków doszło ju w 1281 rokù i ùdatë sã òne bëlno. Òb czas bëtnoscë w klòsztorze w Lubinie Mscëwój II dòł pòznańsczëmù sãdzë Mikòłajowi wies Stòrã Czisewã. Na dokùmence nalòżają sã nôzwëska wielnëch wiòlgòpòlszczich i pòmòrszczich dostójników, co pòkazywò, że negòcjacje szlë na wësoczi rówiznie.

Do pòdpisanio dogòdënkù doszło ju w 1281 rokù w Kãpnie. Mscëwój II òddòwòł Przemësłowi całë swòjé pòmòrszczé ksązëstwò. Swiòdkama tegò aktu bëłë: pòmòrszczi wòjewòda Wajsyl, pòznańsczi wòjewòda Beniamin, gnieznieszczi wòjewòda Archenbòld, pòznańsczi sãdza Mikòłòj i kaliszci sãdza Andrzej. Dogòdënk w Kãpnie òstòł zacwierdzony przez dostójników òbëdwùch dzélniców na zjezdze w Nòklë 13 sëwnika 1284 rokù.

Nié wszëtczim równak pòmòrszczim dostójnikóm widzòł sã zòpis Mscëwòja. W 1285 rokù zbùrtowòł sã Dzywòn, syn wòjewòdë Wajsyla. Równak ta rëchawa òstała chùtkò znikwiòna, a ji skùtkã bëło stracenié majątków i znaczeniò przez Wajsylowã rózgã. Na Pòmòrzu zaczãłë pòjòwiac sã kùjawsczi i wiòlgòpòlszczi dostójnicë, jaczi bëłë łaszczëwi na ksązëcé nadania i ùrządë. Timczasã Przemësł II mùszòł dac so radã z bùrtã wiòlgòpòlszczi ròdzë Zerebów, jaczi w 1284 rokù ùdostelë Kalisz i chcelë gò przekòzac Henrikòwi Probùsowi. Miasto òdzwëskòł, ale mùszòł przekòzac wrocławsczëmù ksązëcu zómk w Òłòbòkù.

Mscëwój II systematicznie wprowadzòł Przemësła do rządzeniò Gduńsczim Pòmòrzim. W 1287 rokù pòdpiselë w Szczecënie mirny dogòdënk ze szczecyńsczim ksązëcã Bògùstawã IV, chtëren ùznòł prawa Przemësła II do Gduńsczégò Pòmòrzò. Żebë jesz barzi zabezpieczëc swòjã sukcesjã na Pòmòrzim, wedle niejednëch badérów to prawie Przemësł mógł

dac Mscëwòjowi ùdbã zdënkù z młòdã klòsztornicã Sulisławã. Czejbë z tegò mezaliansu ùrodzëlë sã dzecë, nie dostałëbë prawa do erbòwaniò pòmòrszczégò ksązëstwa.

W 1290 rokù ùmarł wrocławsczi i krakòwsczi ksążã Henrik Probùs, chtëren przekòzòł w testamencie Kraków Przemësłowi II. Na skùtk tegò wiòlgòpòlszczi ksążã wastowòł nad dwiema nôwòzniészima dzélnicama Pòlszczi, a przed sobã miòł jesz òbjimniãcé rządów nad Gduńsczim Pòmòrzim. Wnenczas pòjawiła sã mësła ò kròlewsczi kòrunie. Równak z pretensjama do Krakòwa wëszedł téż cześci król Wacłòw II. Ni mającé szans w wòjnie z mòcnym czësczim kròlestwã, Przemësł II òstawił Kraków, ale nié z lózyma rãkama. Wzãł ze sobã kòrunacjowë insygnia. Miało to wòżny znacënk, bò na terenie Wiòlgòpòlszczi nalòżòł sã tradycyjny mòl kòrunacji pòlszczich królów – gnieznieskò archikatedra.

W 1291 rokù wzãł ùdzél w zjezdze w Nòklë, jaczi pòcwierdził jegò sukcesjã na Gduńsczim Pòmòrzim. Zaczãł téż pòpròwianié òdnieseniów z jinyma piastowsczima ksązãtama, òsobliwë z Henrikã III Głògòwsczim i Władisławã Łoczëtkã, chtërnym w przëtròfkù swòji bezdzecny smiercë òbiecòł sukcesjã *w pòmòrszczim i wiòlgòpòlszczim ksązëstwie*. Bënowi mir bëł barò brëkòwny Przemësłowi do dobëcò nôwòzniészégò cëlu – kòrunacji.

W sëwnikù 1294 rokù stón zdrowiò Mscëwòja stòł sã barò lëchi. Przemësł II pòjawił sã na Pòmòrzim w rujanie i mést sedzòł we Gduńsku jaż do smiercë Mscëwòja 25 gòdnika 1294 rokù i jegò pògrzebù w òliwsczim kòscele. Nicht nie wëstãpòwòł procëm jegò prawóm do rządzeniò Gduńskã, na samim Pòmòrzim nôwiãcy do gòdaniò mielë jegò przëstojnicë, jak gduńsczi wòjewòda Swiãca, tczewsczi wòjewòda Mikòłòj Jankòwic i kasztelanowie z ròdzë Wëszeliców: Adóm z Tczewa i Stanisłòw ze Swiecò. W łżëkwiace 1295 rokù wiòlgòpòlszczi ksążã zòs przëbël na Pòmòrzë, gdzie w Swiecu pòtkòł sã ze zdrëszonyma z nim dostójnikama. Mést pòzni rëgnãł do Gduńska, ale na kròtkò.

Przemysł II ni miół Pòmòrzô za krôjnã inkòrpòrowoną do Wiôlgòpòlszi, sparłãczenié nëch ksążestwów bëło dlô niego czims na òrt personalny ùnie, ò czym mòże świòdzcëc titel: *dux Polonie et Pomeranie*, to je ksążã Pòlszi i Pòmòrzô.

6 czerwińca 1295 rokù spełniło sã nôwiãksze snicé Przemësła. Gnieźnieńszi arcëbiskùp Jakùb Swinka kòrunowòł gò na króla Pòlszi. Nimò te, dali wërazno pòdczorchiwòł apartnosc pòmòrszczégò dzélu, jakò *rex Polonie et dux Pomeranorum*, to je król Pòlszi i ksążã Pòmòrzónów.

Pò kòrunacji nowi król rézowòł pò swòjim państwie. W kùńcu lëpińca 1295 rokù docarł na Pòmòrzé, nôprzódka do Słëpska, a w zélnikù do Gduńska, gdzie m.jin. pòcwierdzył wszëtczé miectwa òliewszégò klòsztoru, pòdczorchiwającë równoczasno, że „klòsztor Òliwa je òsoblëwim mólã pògrzebù pòmòrszczich ksążãtów”. Jesz w zélnikù Przemysł zacwierdzył w Tczewie miectwa joanitów nadóné jima jesz przez ksążëca Grzëmiśława, a w Swiecym pòcwierdzył prawa zukòwskich norbertanków. Późni wrócył do Wiôlgòpòlszi. Zòs zjawił sã na Pòmòrzim w rujanie 1295 rokù, czedë zacwierdzył jesz róż miectwa cystersów w Òliwie i klòsztoru w Pelplënie.

Pòlitika Przemësła na Gduńszim Pòmòrzim pòkazywò, że chcòł sã òn òprzec przédno na mółowëch dostójnikach, nie robiącë niżódnegò „desantu” nowëch panowników z Wiôlgòpòlszi. Pòcwierdzywòł nadania swòjich pòprzëdców z dinastie Sobiesławiców, pòdczorchiwającë swòje zrozmienié dlô mółowi tradycji. Zdòwało sã, że rządë Przemësła II pùdã spòkójnym szlachã, bez pòliticznëch trzãseniów, a òbëdwie dzélnice skòrzëstają z brzadu sparłãczeniò.

Równak 8 gromicznika 1296 rokù òb czas swiãtowaniò zòpùstów w wiôlgòpòlszim Rogòźnie, król Przemysł pò mni jak òsmë miesącach òd kòrunacji òstòł zabiti. Pòdskòcënk do mòrdarstwa delë mést brandenbùrszi margrabiowie, chtërny w sparłãczeniù Gduńszégò Pòmòrzô i Wiôlgòpòlszi widzelë zagròzbã dlô swòji ekspansji w stronã Bòłtu.

Bez wãtpieniò òdrodzone Pòlszczé Królestwò mògło barzi brzadno biòtkòwac sã z Marchią jak apartné dzélnicowé ksążestwa.

Priwatné zëcé Przemësła II bëło jistno farwné jak jegò pòliticzné dzejania. Za pierszą białkã miół Ludgardã, córkã meklembùrszczégò Henrika I Pielgrzima, zdóną w 1273 rokù. Ùmarła krëjamno w gòdnikù 1283 rokù. Nie felowało głosów, że òstała ùdëszonò z nòkazu swòjégò chłopa. Przëczënë miało bëc to, że nie ùrodzëła mù òtroka.

Pòstãpno Przemysł II w 1285 rokù òżenił sã z Rëksą, córką szwëdzcégò króla Waldemara. Miół z nią jednã córkã Rëksã Elżbiëtã, chtërna ùrodzëła sã 1 sëwnika 1288 rokù. Mòzłëwé, że ksążna Rëksa ùmarła krótkò pò ji ùrodzenim, bò zdzinãła pòtemù z kòrtów historie.

Slédną białkã bëła Małgòrzata, córka brandenbùrszczégò margrabiégò Albrechta III, zdónò przed 1293 rokã. Za tim związkã stajałë bez wãtpieniò pòliticzné pòzdratczy, to je chãc pòprawieniò òdnieseniów z Marchią. Czas pòkòzòł równak, że nick z tëch nòdzejów nie wëszo. Małgòrzata pò smiercë Przemësła wëjacha z paserbicą Rëksą do Brandenbùrgie. Òżeniła sã jesz rôz z laubenbùrszim ksążëcã Albrechtã III. Ùmarła w 1315 rokù. A jedurnò córka Przemësła Rëksa w 1300 rokù nalazła sã na dwòrze Przemëslidów w Pradze. W 1303 rokù òżeniła sã z królã Czech i Pòlszi Wacławã II i òstała kòrunowónò na królewą Pòlszi, zagwësniwającë przez to dinasticznë waranié na pòlszi ławelnicë. Pò smiercë chłopa w 1305 rokù òstała zdónò z pòstãpnym kandidatã do czëszczégò tronu Rudolfã Habsbùrgã, sënã rzmiszégò króla Albrechta I. Pò jegò smiercë w 1307 rokù òstała w Czechach, gdzie wespòldzejała z òpòzycją wedle rządów Jana Luksembùrczika. Ùmarła w 1335 rokù w Stòrim Brnie.

Na medalionie Wawrzińca Sampa widzimy Przemësła jakò młodégò chłopa w królewsczi kòrunie na głowie. W rãce trzymie dokùment, dzãka jaczémù bëło mòzłëwé òdnowienié Pòlszczégò Królestwa – ùklòd w Kãpnie. Na dole tegò papióra wisy sztãpel, jaczi przedstòwiò

piechtnégò z pékã i tòrczã z wizerènkã òrżła. Je to sztãpel Mscëwòja II, chtërnégò ùziwòł òn pò pòdpisanim dogòdènkù. Za pòstacjã Przemësła widzimy òrżła w kòrunie. Je to gòdło Pòlsczégò Królestwa, jaczé ùstanowił prawie Przemësł w dniu swòjòj kòrunacji.

Pò smiercë Przemësła II rządë na Gduńszim Pòmòrżim òbjãł na krótkò Leszk, inowrocławsczi ksążã. Òstòł równak baro chùtkò ùsëniãti przez paserba Mscëwòja II, brzeskò-kùjawsczégò ksążëca Władisława Łóczetka, chtërnémù Przemësł II òbiecòł sukcesjã we Gduńskù. W 1300 rokù Łóczetka wënëkòł z Gduńska czesczi król Wacłòw II, chtëren

w zéłnikù tegò rokù òstòł królã Pòlszi. Téz w 1300 rokù Gduńszcë Pòmòrzcë przeżëło najòzd pòstãpnégò pretendenta – Sambòra rugijszczégò, chtëren dobël sławieńskò-słëpszcë ksązestwò, ale òstòł z niégò wërzucony w 1302 rokù. Pò smiercë Wacława II w 1305 rokù i jegò sëna Wacława III rok pózni, na Pòmòrzcë wrócył Władisłòw Łóczetk. Równak na pòmòrsczë ziemie mielë chãc téz brandenbùrsczi margrabiowie, chtërnym w 1307 rokù pòdda sã różga Swiãców, a w 1308 rokù wòjska Marchie zająłë Gduńsk. Pòmòrsczi sãdza Bògùsza wezwòł na pòmòc Krzëżacczi Zòkón, jaczi pròwdac wënëkòł Brandenbùrczików, ale sòm zajął Gduńsk, a rok pózni jiné pòmòrsczë ziemie. Ale to ju czësto jinò historiô...

Elżbieta i Eugeniusz Pręczyński

Wikslowanie

Zapowiadacz: Serdeczno witom waju w wioldzim miesce – Katorowim Jaju. Ręchtuje są tu wioldzé pórësenie, Klarë Òpaderkowi uszacunkowieni! Baro waji proszą: uszë w szpëc nadstawta, a są dobrze bawta!

I ÒBRÔZK

Klara: Tona, mój drodzy. Jô mészlã, że tã pamiãtôsz...

Tona: ... co znôwù?

Klara:... në witro.

Tona: Ale jo! Pamiãtóm, że mészlã do skarbòwégò zajachac, bò znôwù wezwanië przëszło. Mészlã zapłacëc za sztróm i jész za internet, i jész za twój ôstatny mandat.

Klara: E tam, mie tam nie chòdzy ò taczë tam drobnë sprawë. Jô mészlã ò czym jinszim, tã nie wiész...

Tona: Co tã tak są smùlisz, tã znôw co chcesz, a czemu prawie witro, a nié dzys wieczór?

Klara: Tã doch môsz w tim łëpie. Tã dërcht mészlisz ò czym jinszim, jak jô. Witro doch je 30 lëstopadnika, a co to je za data?

Tona: Nã 30 lëstopadnika, kùnc zabawów, a tej adwënt. Ò to cã chòdzy, jo?

Klara: Gòdka z nim, a z lelekã – to je dëcht to samò. Witro je mój gebùrstach, tã dójasu.

Tona: A jenë, jak ten czas chùtkò minął. Kò tej kùpiã jész pòd drogã kùcha, a kwiòtka, jak bądã jaczë fejn.

Klara: Kùcha, kùcha... mòże sznëka, abò bómka! To doch je òkrãglò roczëzna. Jô chcã miec bal!

Tona: Nã dobrze, tej kùpiã jész póllitra, dlò mie na wieczór.

Klara: Jô chcã miec bëlny bal, z òrkestrã i fùl zalã lëdzy, i z nowã klëdã. Mészlã są zamalowac òdrostë i zrobic manicure.

Tona: A matizernoga! Terò je głupie. Jô doch niłoni miòł kùpionë fejn nowi wiks. Nie òstało tam jész co òd niegò.

Klara: Tim tã so sóm mòżesz wëwikslowac. Jô mészlã miec nowi, bò terò je jinszò móda. (zwòni kòmórka) Halo!

Basza: (z reklamë). Witóm, je to telefon Òpaderkowi Klarë?

Klara: Jo, to je mòja kamiórka, a co?

Basza: A, tej to je fejn. Nasz kòmputër wëlosowòł prawie ten numer. Le jeden na miliòn mò tak wioldzé szczëcë. Zapròszòmë dzys wieczór na specjalny pòkòzk kòsmetików. Kòzdi, chtò przinidze dostnie specjalny darënk.

Klara: Za darmò!?

Basza: Jo, a jak jinaczi, kò za darmo. Le blòs sygnie przinid i wëpròbowac nasze wërobinë wspanialë i zdrowòtnë, i nòlpszë na swiece!

Klara: Alaże, co za fejn przëtròfk! Jô prawie szukóm takã ekstra fejn tapëtã na gãbã. Na mòjã roczëznã!

Basza: Tej takò prawie tapëta je blòs ù nas. Dzysò, ò sòdmi, na Përdëgónach 3!

Klara: Bãdã na gwës.

Basza: Dobrze, żebë chłop téz bël. Proszã są spëtac, czë òn są zgòdzywò.

Klara: Chłopie, dzys wieczór më mómë jic na baro fejn pòkòzk. Co tã na to?

Tona: Mòwë ni ma, jô nigdzie nie jidã na jaczës tam głëpòtë!

Klara: Jo! Òn je baro ròd. Mój chłop je wiedno do zgòdë! Bãdzemë òbòje. Tej do ùzdrzeniò.

Basza: Do ùdzrzeniô.

Klara: Czëjesz të, co za fejn szczescé. Jidzemë wieczór i kùńc, próbòwac nowé kòsmeticzi. I to jesz dô za to darënk. Chùtkò ni ma czasu, trzeba sã rëchtowac.

Hilda: Môsz të wiele sproszoné lëdzy na dzys.

Basza: Ale jo, kòl dwadzesce. Jedny bãdą na gwës.

Hilda: Mie sã zdôwô, że të jima za wiele naplesta z tima darënkama.

Basza: Cëż të, mało tam ôstało tegò z niłòńszczégò rokù. To trzeba wszëtkò wëdac, a nowé dobrze sprzedac, o!

II ÒBRÔZK

Klara: A cëż tu je gróné?! To të tëch wszëtczych lëdzy sprosył!

Tóna: A jô mësłôł, że të. Cë doch sã kòniecno chce fejrowac swòje ùrodzynë! Wiele të ju môsz tak richtich lat? Kòl pól wiekù bãdze, co?

Klara: Jaczé pól wiekù?! Të strëchù, to të jes stòri dżòd, a jô doch le móm dwadzesce... i përnã watu do te.

Tóna: Jo, równé sto procent!

Klara: *Sto procent?! Sto procent je to, że të to bãdziesz wszëtkò płacył za nich.*

Tóna: Të doch gòda, że të ze swòji szkòłowi penzji mia ùszpòrowóné – przez piãc lat... plus wat. **Zapòwiôdòcz:** Witòjtaż milëchny, oh jaczi gòsce słodzëchny! W naszym miesce dzys je wiòldzi trzòsk - nònowszich wiksów pòkòzk, znónëch na całim swiece òd Rusji pò Sztëce, òd Sydney pò Lyon firmów „Sze-mel” i „A won!”.

Hilda: Tu mómë – białczy – cos nadzwëczòj fejn dlò waji i wajich córów sprowadzoné prosto z Szadëch Górów.

Basza: Je to kòsmetik, co wmiłkò szwagã w głąb w kòzden srąb, a do te tak fejnò zmiãkczì skó-rã i kòżdą jedną dzurã.

Hilda: A jakbë të tak mòcno chca, mómë dlò ce ekstra nocné Spa.

Basza: Sã mòcënkò ùtapiesz i wëszlapiasz, bąbelk jeden za drëdżim ce pùdze pò kòzdim ùdze. Pò naszym Spa bãdziesz jak jagniątkò spa.

Ana: A dlò chłopów mómë smarã na wzmòcnienié i kask lepsze cknienié.

Basza: Jak sã chto nią wëczapi jich takò mòc złapi, że òni całi są le dlò waji, białczy wspaniałé.

Hilda: Terò ju dobrze wiéta, że na pajã i szpëtã nòlepszi je chòcle mali drëmel smarë sze-mel.

Basza: A westrzód wszëtczych wiksów nòwëszzi tron zajimò a-won.

(Kanykel wkròczò, szãtoli sã i wòłò)

Kanykel: Mëma, mëma. Dze je mój cëc? Jô chcã miec mój cëc!

Hilda: Nie przeszkadzòj mie kanyklu, jô móm dosc swégò tòklu.

Kanykel: Jô nie pùdã prëcz z tegò placu, jak nie dostònã cëca! *(sòdò i trzòskuje, chwòtò jã za nogã...)*

Hilda: Jô jem zajãtò! Zarò przinãdã i cë dóm, a dopierze mùszisz bëc kask sóm.

Kanykel: Dobrze. Mògã so jic, ale doch nié za nic!?

Hilda: Môsz, a terò mie biòj!

(Kanykel bierze i jesz barzi jãczy. Dostòwò drëdzi banknót i tej jidze)

Ana: Alaże, to dopierze òdkrëcé je. Jô nie wiedza, że mòżna miec dzeckò bez chłopu!?

Hilda: Takò to dzys je Eùropa! Przë taczì z lëdza-ma robòce doch nie je problem miec dzeccë.

III ÒBRÔZK

Klara: Nè kò gwës to nie je zòden problem!

Tóna: Co nie je problem?

Klara: Te krémë i smarë. Mùszimë kòniecno je kùpic. Òne zlëkwidëją wszelczì mój problem.

Zapòwiôdòcz: Terò le sã dobrze w to we-zdrzija, spròbujta, a pòsmarujta dze le chceta – wszãdze, a tej niech to waje bãdze.

Klara: Tak fejn pòchną, tak fejn wëzdrzą. A jak jô bãdã piãknò na balu. Jenëse z nieba! Szëkòj dëtczi! Chùtkò! Dalì!

Tóna: Co të sã tak wëtrząsòsz. Të doch wiész, że jô ni móm za wiele. A tã resztã jô brëkujã na wòzniészé rzeczë.

Klara: Wòzniészé?! A co je wòzniészé òd dobri smarë na wszëtkò; na ùrodã, na bóle i jesz na co jinségò.

Tóna: Kò lepi sã skòrznie jaczé na zëmã kùpic trzeba, a nié tam wiks, marczi sze-mel. Pòtim bãdziesz mòże wëzdrza, jak ten szëmel.

Klara: Lepsi taczi szëmel, co mô żëcé w siebie.
Trzeba sã tej-sej zabawic, gnôtë sproscëc, nodzi
zrësëc. Doch jo?! Czë mògã so òbezzec?

Basza: Ale proszã, nawet wetrzec, dze le trze-
ba, pòczëjesz sã dëcht jak z nieba!

Kanykel: Jo, mie sã zdôwô, cos sã stónie...

Basza: Sztël bãdz wszónie! Proszã baro, sze
-mel sygnie còrnac snòdkò, wszãdze bãdze
zarò głòdkò.

Klara: A to mòże dostac w tim darënkù òbie-
cònym?

Ana: Darënk je taczi (*dôwô jaczës bëleco*). A za
to kask sã płacy.

Klara: Móm jaż tësac złotëch!

Ana: Haa, tej dobrze. Proszã to wzac – drobné
dëtczi. Proszã wszëtczë!

Klara: (*mòcënkò wëstraszonô*) A mòże spròw-
dzymë jesz ten a-won.

Hilda: Ni ma sprawë, je òn mòże nawet lepszi.
Proszã wzerac, jegò trzeba głãbòk wcerac.

Klara: Jo, jô tak wòlã... (*wqchô*) To je cos do
lubieniô!

Ana: (*do Tónë*) A môce wë jesz kartã do pła-
ceniô?

Klara: Në jo, môsz të wzãté, mój të chłopie, bò
a-won je dzys na topie.

Tóna: Ale gwës! Mùszã rzec, wa do te fejn môta
òczë, ale z tobã... a won mie flot do chëczë!

Kanykel: (*przecérô rãce, sã wëszczërzô*) Ale sã
stało, ale sã stało...

Pieśń „Czëp”

Czëp

śl.: E. Prëczkòwsczi, mùz.: J. Stachùrszci

Jakùż wëdzrzi, je to fejno?

Czë to dobrze szëti kléd,

Czë te bótë leżą równo

- Kò to mùsi bëc nad cud!

A te lica i remiònka

Czë sã piãkné równo dzez?

Sztòłtny srąb jaż pò kòlónka

Czë tak wëdzrzec mòże chtëż?

Ref. Jidze bal, wiòldzë tuńce, szòł,

Zjadą lepszi gòscë z wszãtka znów

Bãdze smiëch, głosné trele, krzik,

Wszëtkò piãkno minie z nama w mig.

A pò balu mdze jinaczi

Scanë dwòrów bądą żdac

Bãdze wiedzec, co chto znaczi

Fejn sã panią przinidze stac.

To je żëcé nóm pisónë

Bùcha, éra, wënc na czëp.

Chcemë bëc le tam widzónë,

Chòc bë miało zajińc w łeb.

Ref. Jidze bal, wiòldzë tuńce...

